

Ἡ ΠΕΙΡΩΤΙΚὴ Ἑστία

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΙΖ' • ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ—ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1968 • ΤΕΥΧΟΣ 196—197

Ι. Κ. ΧΑΣΙΩΤΗ

Ἡ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΧΙΜΑΡΙΩΤΩΝ ΣΤΑ 1570 ΚΑΙ Ἡ ΑΛΩΣΗ ΤΟΥ ΣΟΠΟΤΟΥ

Ὡς τὰ τέλη σχεδόν τοῦ 1569 ἡ Βενετία δὲν εἶχε ἀκόμη βεβαιωθῆ ἀπόλυτα γιὰ τὰ σχέδια τοῦ Τούρκου σουλτάνου Σελίμ τοῦ Β' (1556—1574) γιὰ τὴν κατάληψη τῆς Κύπρου(1). Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἀκολουθοῦσε πολὺ διστακτικὴ πολιτικὴ ἀπέναντι στὶς τουρκικὲς προκλήσεις σὲ μερικὲς ἡπειρωτικὲς κτήσεις της. Στὴν προσπάθειά της νὰ ἀποτρέψῃ μὲ κάθε τρόπο τὴν ἔκρηξη τοῦ πολέμου, ὄχι μόνον ἀδιαφοροῦσε στὶς ἐκκλήσεις τῶν Ἑλλήνων γιὰ διοργάνωση ἐπιχειρήσεων στὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ ἀκόμη ὑπονόμευε συστηματικὰ τὶς προσπάθειές τους νὰ προκαλέσουν ἔνοπλη ἐπέμβαση ἄλλων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, τῆς Ἰσπανίας, στὰ ζητήματα τῆς βαλκανικῆς χερσονήσου(2). Ἡ ἀναπόφευκτη ὁμῶς τροπὴ στὶς βενετοτουρκικὲς σχέσεις, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη τῶν τουρκικῶν σχεδίων γιὰ τὴν Κύπρο, ἀνάγκασε τελικὰ τὴ Γαληνότατη Δημοκρατία νὰ ἀλλάξῃ ριζικὰ τὴ στάση της ἀπέναντι στὶς ἀντιτουρκικὲς κινήσεις τῶν Ἑλλήνων, καὶ τῶν ὑποδούλων καὶ ἐκείνων ποὺ ζοῦσαν σὲ περιοχὲς τῆς ἐπικράτειάς της, καὶ νὰ ἐπιδιώξῃ τώρα τὴ συνδρομὴ τους στὴν ἀντιμετώπιση τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ. Στὴν ἀρχὴ τοὺς χρησιμοποιοῦσε σὲ κατασκοπευτικὲς ἀποστολὲς (προπάντων στὸ Αἶγαῖο) καὶ ἀργότερα σὲ πειρατικὲς ἐνέργειες ἐναντίον τουρκικῶν ὀρμητηρίων στὴν Ἡπειρο καὶ τὴν Ἀλβανία. Παράλληλα, προσπάθησε νὰ δημιουργήσῃ μέτωπα ἀντιπερασπισμοῦ στὴν τουρκικὴ πίεση: διοργάνωσε καὶ ἐνίσχυσε ἐπαναστατικὰ κινήματα σὲ μερικὰ ἀνήσυχτα σημεῖα τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, προπάντων στὴ Μάνη καὶ στὴ Βόρειο Ἡπειρο

Δὲν εἶχαμε πληροφορίες γιὰ τὴν βενετικὴ πολιτικὴ στὴν Ἡπειρο καὶ τὰ ἀποτελέσματά της κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ κυπριακοῦ πολέμου. Θὰ προσπαθῆ-

1. Κ. Ν. Σάθα, Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς (1453—1821), Ἀθήνησι 1869, σ. 134—135. Γιὰ τὸν κυπριακὸ πόλεμο καὶ τὴ στάση τῶν Ἑλλήνων ἀπέναντι στὴ σύγκρουση τῶν Τούρκων καὶ τῶν χριστιανῶν συμμάχων, προπάντων μετὰ τὴ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου, βλ. Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τόμ. 3, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 241 καὶ ἐξῆς, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

2. Σώθηκαν ἀρκετὲς μαρτυρίες, μὲ πλῆθος ἀπὸ ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες, γιὰ τὶς προσπάθειες τῶν Ἑλλήνων νὰ προκαλέσουν στρατιωτικὴ ἐπέμβαση τῶν Βενετῶν καὶ τῶν Ἰσπανῶν στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἔκρηξη τοῦ κυπριακοῦ πολέμου, ἀλλὰ καὶ ἀργότερα, ὡς τὸ 1576 περίπου. Οἱ προσπάθειες αὐτές, γιὰ τὶς ὁποῖες ἐτοιμάζουμε σχετικὴ μονογραφία, συνδυάστηκαν πολλὲς φορές καὶ μὲ ἐξεγέρσεις τῶν κατοίκων καὶ μὲ ἄλλου εἶδους πατριωτικὲς ἐνέργειες.

σουμε νὰ παρουσιάσουμε τὰ γεγονότα ποὺ διαδραματίστηκαν ἐκεῖ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1570, ἀντλώντας τὶς μαρτυρίες μας ἀπὸ ἄγνωστες πηγές βενετικῶν καὶ ἰσπανικῶν ἀρχείων(1).

Ὁ πρῶτος στόχος τῆς νέας πολιτικῆς τῶν Βενετῶν, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἔκρηξη τοῦ πολέμου, ἦταν ἡ βορειοδυτικὴ Ἡπειρος καὶ εἰδικὰ ἡ Χιμάρρα. Δὲν εἶχε ἀκόμη περάσει χρόνος ἀπὸ τὸν τερματισμὸ τῶν ἐχθροπραξιῶν ἀνάμεσα στοὺς Χιμαριῶτες—ἀπὸ τὸ 1566 εἶχαν ἐπαναστατήσῃ, ὕστερα ἀπὸ προσυεννόηση μὲ τὸν Ἰσπανὸ ἀντιβασιλέα τῆς Νεάπολης—καὶ στὰ τουρκικὰ στρατεύματα, ποὺ ἔφταναν κυματιστὰ ἀπὸ ξηρὰ καὶ ἀπὸ θάλασσα γιὰ νὰ καταπνίξουν τὴ σοβαρὴ ἐκείνη ἀνταρσία τῶν ἀνυπότακτων κατοίκων τῆς περιοχῆς(2). Τὸ Μάρτιο τοῦ 1570 ἡ βενετικὴ κυβέρνησις ἀποφάσισε νὰ ἀναθέσῃ στὸ νέο Γενικὸ Προβλεπτὴ Θαλάσσης Sebastiano Venier, ποὺ ἀναχωροῦσε γιὰ τὴν Κέρκυρα, νὰ διαπραγματευθῇ μὲ τοὺς δημογέροντες τῆς Χιμάρρας καὶ ἄλλους Χιμαριῶτες, ποὺ θὰ ἔκρινε κατάλληλους γιὰ τὶς βενετικὲς ἐπιδιώξεις, τοὺς δρους τῆς συνεργασίας τῆς Γαληνότατης μὲ τοὺς κατοίκους τῶν χωριῶν τῆς περιοχῆς, καὶ τὶς λεπτομέρειες γιὰ τὴν ὀργάνωση ἐπανάστασης ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ὁ Γενικὸς Προβλεπτὴς θὰ χρησιμοποιοῦσε γιὰ νὰ πείσῃ τοὺς Χιμαριῶτες, δύσπιστους ἀπέναντι στὴ βενετικὴ πολιτικὴ, πολλὰ ἐπιχειρήματα: Σὲ περίπτωσι ποὺ θὰ καταλύονταν ἡ τουρκικὴ διοίκησις, οἱ Ἕλληνες θὰ διατηροῦσαν τοπικὴ αὐτονομία, τὰ ἦθη καὶ οἱ πατροπαράδοτοι συνήθειες τοῦ τόπου θὰ γίνονταν σεβαστὰ ἀπὸ τοὺς Βενετούς, θὰ παραχωροῦνταν χάρις σ' ὄσους ἀπὸ τοὺς Χιμαριῶτες εἶχαν καταδικαστῇ ἀπὸ τὶς βενετικὲς ἀρχὲς τῆς Κέρκυρας γιὰ διάφορα ἀδικήματα: οἱ ἐπαναστάτες θὰ ἐφοδιάζονταν μὲ τὰ ἀπαραίτητα ὄπλα καὶ ἄλλα ἐφόδια, θὰ ἔπαιρναν ἀδειες ἐλεύθερης κυκλοφορίας στὶς βενετικὲς χῶρες καὶ θάλασσες καὶ θὰ μποροῦσαν εὐκόλα νὰ συναλλάσσονται μὲ τοὺς κατοίκους τῶν ἄλλων βενετοκρατούμενων περιοχῶν. Ὁ Venier ἀναλάμβανε νὰ κάμῃ καὶ μερικὲς ἀκόμη προσφορές, στὶς ὁποῖες θὰ πρόσθετε καὶ τὸ ποσὸ τῶν πεντακοσίων δουκάτων(3).

Οἱ προσπάθειες τῶν Βενετῶν δὲν θὰ εἶχαν θετικὰ ἀποτελέσματα ἂν δὲν ἐξασφάλιζαν τὴ συμβολὴ μερικῶν Ἑλλήνων συνεργατῶν τους, ὅπως τοῦ Πέτρου Λάντζα, τοῦ Χριστόφορου Κοντοκάλη, τοῦ Μέξα Γκέρμπεση, τοῦ Θωμᾶ Πλέσα, τοῦ Προγόνῃ Σνάτη καὶ προπάντων τοῦ Ναυπλιώτη Μανόλη Μόρ-

1. Θὰ χρησιμοποιήσουμε τὶς ἑξῆς βραχυγραφίες:

A. G. S. — E = Archivo General de Simancas, Sección de Estado, legajo.

A. S. V. — C. C. X. = Archivio di Stato di Venezia, Capi del Consiglio dei Dieci.

Correr, P. D. = Museo Civico Correr—Venezia, Provenienze Diverse.

2. Ἐλάχιστες πληροφορίες γιὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ βλ. στοὺς Σάθα, δ. π., σ. 129, ὁ ὁποῖος ἀντλεῖ ἀπὸ τὸν Bosio. Στὰ ἰσπανικὰ ἀρχεῖα τοῦ Simancas σῶθηκε σειρά σημαντικῶν ἐγγράφων, ποὺ διαφωτίζουν πολλὰ λεπτομέρειες τῆς ἄγνωστης αὐτῆς ἀνταρσίας τῶν Χιμαριῶτων.

3. A. S. V. — C. C. X. Registro IX, φ. 62 v, ὅπου ἀντίγραφο τῆς ἐπιστολῆς τῆς βενετικῆς κυβέρνησις πρὸς τὸν Venier, γραμμῆς στὶς 21 Μαρτίου 1570. Στὶς 14 Μαρτίου εἶχε ἐγκριθῇ καὶ ἡ δαπάνη τριακοσίων πενήντα δουκάτων γιὰ ἀρκεβούζια, ποὺ θὰ στέλνονταν στοὺς ἄσπλους ἀπὸ τοὺς Χιμαριῶτες (A. S. V.—Sen. Mar, filza 44, χ. ἀ.). Γιὰ τὶς διαπραγματεύσεις τῶν Βενετῶν μὲ τοὺς κατοίκους τῆς Χιμάρρας δίδει μερικὲς πληροφορίες καὶ μιὰ ἄλλη πηγή: ἡ ἐπιστολὴ τοῦ «στρατιώτη» Πέτρου Τσουντσαρου, ποὺ προσπαθοῦσε νὰ πείσῃ τοὺς Ἰσπανοὺς τοῦ Μιλάνου νὰ ἀναλάβουν ἐκεῖνοι νὰ ὑποστηρίξουν ἐπανάστασις στὴν Βόρειο Ἡπειρο καὶ στὴν νότιο Ἀλβανία (A. G. S.—E 1214, ἀριθ. 140).

μορη, πού ήταν πολὺ δημοφιλῆς στὰ χωριά τῆς Χιμάρας καὶ ἐξασκοῦσε μεγάλη ἐπιρροή στοὺς κατοίκους⁽¹⁾.

Ἄλλὰ γιὰ νὰ σταθεροποιηθῆ ἡ ἐπανάσταση στὴ Βόρειο Ἡπειρο καὶ γιὰ νὰ ἐδραιωθῆ ἐκεῖ ἡ βενετικὴ κυριαρχία, ἦταν ἀπαραίτητο νὰ ἐξουδετερωθῆ πρῶτα τὸ πιὸ σημαντικό στρατιωτικὸ ἔρεισμα τῶν Τούρκων στὴν περιοχή, τὸ φρούριο τοῦ Σοποτοῦ. Μὲ τὸ φρούριο αὐτὸ ἡ τουρκικὴ διοίκηση εἶχε κατορθώσει πρὶν χρόνια νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ὑποταγὴ τῶν Χιμαριωτῶν⁽²⁾ καὶ μ' αὐτὸ μπορούσε καὶ τοὺς κρατοῦσε ἀκόμη. Ἡ ἀνάγκη τῆς κατάληψης τοῦ Σοποτοῦ εἶχε ἄλλον ἓναν σοβαρὸ λόγο : ἡ περιοχή, ὅπου δέσποζε, μπορούσε πολὺ εὐκόλα, ὅπως καὶ παλιότερα, νὰ χρησιμοποιηθῆ καὶ στὸ μέλλον ὡς προγεφύρωμα γιὰ τουρκικὲς ἐπιθέσεις ἐναντίον τῆς ἴδιας τῆς Κέρκυρας⁽³⁾. Αὐτὸ ἀνάγκασε καὶ τοὺς κατοίκους τοῦ νησιοῦ νὰ προτρέπουν διαρκῶς τὸν Βενετὸ προβλεπτὴ τοῦ στόλου Giacomo Celsi νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐξουδετέρωση τοῦ τουρκικοῦ ὀρμητηρίου. Καὶ ἡ πτώση τοῦ Σοποτοῦ, πού πραγματοποιήθηκε στὶς 10 Ἰουνίου τοῦ 1570⁽⁴⁾, ἀποτέλεσε ὄχι μόνο τὸν πρῶτο καρπὸ τῆς συνεργασίας τῶν Ἑλλήνων—τῶν ἐπαναστατῶν τῆς Χιμάρας καὶ τῶν «στρατιωτῶν» τῆς Κέρκυρας—μὲ τοὺς βενετοὺς, ἀλλὰ καὶ μιὰν ἀπὸ τὶς πρῶτες σοβαρὲς στρατιωτικὲς ἐπιτυχίες τῶν χριστιανῶν στὸν κυπριακὸ πόλεμο.

Ἀπὸ μιὰν ἀνώνυμη καὶ ἀχρονολόγητη ἔκθεση γιὰ τὰ γεγονότα πού διαδραματίστηκαν σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἐπιχείρησης, ἀντλοῦμε μερικὲς ἄγνωστες λεπτομέρειες γιὰ τὶς φάσεις τῆς πολιορκίας καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς βενετικῆς νίκης στὴν ἐπανάσταση τῶν Χιμαριωτῶν. Ὁ συντάκτης τῆς ἔκθεσης αὐτῆς ἦταν αὐτόπτης μάρτυρας, ἀσφαλῶς κάποιος Βενετὸς ἀξιωματοῦχος τοῦ στόλου· ἀφηγεῖται ζωηρὰ τὰ γεγονότα, προσπαθώντας ὅμως νὰ ἐξάρῃ διαρκῶς τὴ συμβολὴ τοῦ Sebastiano Venier στὴν ἐπιτυχία τῆς ἐπιχείρησης, ἴσως θέλοντας νὰ ὑποτιμῆσῃ κάπως καὶ τὸ ρόλο τοῦ Giacomo Celsi

1. Γιὰ τὴ βοήθεια τῶν Ἑλλήνων αὐτῶν πρὸς τοὺς Βενετοὺς, κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐπαναστατικῶν κινήσεων στὴν Ἡπειρο στὰ 1570, ἔχουμε τὶς μαρτυρίες τῶν ἰδίων, πού ὑπέβαλαν λίγο ἀργότερα ἀναφορὲς στὴ βενετικὴ κυβέρνηση. Οἱ ἀναφορὲς τοὺς αὐτὲς σώθηκαν σὲ ἀντίγραφα στὸ A. S. V.—Sen. Mar, filza 51, γ. ἀ. (ἔγγρ. τῆς 15 Μαρτίου καὶ 25 Νοεμβρίου 1571 γιὰ τὸν Πέτρο Λάντζα, τῆς 18 Ἰουνίου 1572 καὶ 29 Αὐγούστου 1573 γιὰ τὸν Χριστόφορο Κοντοκάλη, τῆς 17 Ἀπριλίου 1572 γιὰ τὸν Γκέρμπεση, τῆς 14 Ἰανουαρίου, 7 Μαΐου καὶ 29 Ἰουνίου 1572 γιὰ τὸν Σνάτη), filza 49 (ἔγγρ. τῆς 9 Νοεμβρίου, 6, 24 καὶ 31 Δεκεμβρίου 1571 γιὰ τὸν Πλέσα). Γιὰ τὶς ὑπηρεσίες τοῦ Μόρμωρη, καθὼς καὶ τῶν Λάντζα, Κοντοκάλη καὶ Σνάτη, ἀναφέρει πληροφορίες καὶ ἐκτενῆς ἔκθεση ἀνώνυμου, πού χρησιμοποιοῦμε συστηματικὰ στὴν ἐργασία αὐτὴ. Ὁ Paruta ἀναφέρει ὅτι ὁ Μόρμωρης, πού ἀνήκε σὲ γνωστὴ ναυπλιώτικη οἰκογένεια «στρατιωτῶν», ἦταν «*persona valorosa et molto esperta di quei paesi*» (βλ. πρόχειρα Σάθα, ὁ.π., σελ. 164, σημ. 1). Ὁ Πλέσας χρημάτισε ἀρχηγὸς σὲ λόχο ἰππέων στὴν Κέρκυρα, ὅπως μᾶς πληροφοροῦν κι' ἄλλες πηγές, πού χρησιμοποίησαν οἱ Λαυρέντιος Σ. Βροκίνης. Ἡ περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος ἐν Κερκύρα ἀποίκις τῶν Ναυπλιέων καὶ τῶν Μονεμβασιέων, ἐν Κερκύρα 1905, σ. 12, καὶ ὁ Cesare Augusto Levi, Venezia, Corfù ed il Levante. Relazione storico—archivistica, Venezia 1907, τόμ. 1, σ. 43.

2. Ἔτσι ὑποστηρίζει ὁ Πέτρος Τσουντσαρος, ἀλλὰ καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Χιμαριῶτες σὲ παλιότερες ἐκκλήσεις τοὺς πρὸς τὸν ἀντιβασιλέα τῆς Νεάπολης (A. G. S.—E 1214, ἀριθ. 140).

3. Βλ. Π. Χιώτου, Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα Ζακύνθου, τόμ. 3, Κερκύρα, 1863, σ. 118—119.

4. Ἡ πολιορκία ἀρχισε στὶς 7 Ἰουνίου καὶ κράτησε τρεῖς μέρες. Ὁ Σάθα, ὁ.π., ἀναφέρει, ἀπὸ παραδρομὴ, ὅτι ἡ ἐπιχείρηση πραγματοποιήθηκε τὸν Ἰούλιο τοῦ 1570, ἐνῶ ὁ Paolo Paruta, Dell' historia Vinetiana, μέρος Β', in Venezia 1718, σ. 65—66, ἀπ' ὅπου ἀντλήσαν ὅλοι ὅσοι ἔγραψαν γιὰ τὸ θέμα, δὲν ἀναφέρει καμιά χρονολογία.

σ' ὄλη αὐτὴ τὴν ὑπόθεση. Παρ' ὅλα αὐτὰ, δὲν παραλείπει νὰ ὑπογραμμίσῃ τὴ σημασία τῆς ἑλληνικῆς συμμετοχῆς στὴν ἄλωση τοῦ φρουρίου καὶ στὴν ἐδραίωση τῶν Βενετῶν στὴν περιοχὴ(1).

Ἄρχικὸ σχέδιο ἄλλωστε καὶ τῶν Βενετῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων ἦταν νὰ κυριεύσουν τὸ φρούριον οἱ Χιμαριῶτες μόνοι τους· θὰ τοὺς ἐνίσχυαν οἱ συμπατριῶτες τους «στρατιῶτες», ποὺ ὑπηρετοῦσαν στὴν Κέρκυρα, καὶ θὰ τοὺς κάλυπταν οἱ βενετικὲς γαλέρες. Αὐτὰ εἶχαν συμφωνηθῆ καὶ σὲ μυστικὲς ἐπαφές τῶν δημογερόντων τῆς Χιμάρας καὶ τῶν Βενετῶν τοῦ νησιοῦ.

Ἡ ἐπιχείρηση πραγματοποιήθηκε σὲ δυὸ φάσεις. Ἡ πρώτη, γιὰ τὴν ὁποία δὲν ἔχουμε χρονολογικὰ δεδομένα, θὰ ἔγινε κατὰ τὶς τελευταῖες μέρες τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1570. Τὸ κύριο βᾶρος τῆς ὀργάνωσής της τὸ ἀνέλαβε ὁ διοικητὴς τῆς «στρατιᾶς» στὴν Κέρκυρα Θωμᾶς Μουζάκης(2). Ὁ Μουζάκης ὀδήγησε τὶς δυνάμεις του στὸ Σοποτὸ μὲ τὴ δική του γαλέρα καὶ μὲ ἄλλες δώδεκα βενετικὲς, ποὺ τοῦ διέθεσαν οἱ Βενετοὶ καὶ ποὺ ἔτυχε τὶς μέρες ἐκεῖνες νὰ ναυλοχοῦν στὰ νερά τῆς περιοχῆς. Δὲν κατόρθωσε ὅμως νὰ ἐπιτύχῃ στὴν ἀποστολή του· Ὁ σπουδαιότερος λόγος γιὰ τὴν ἀποτυχία αὐτὴ ἦταν ἡ μεγάλη ἔλλειψη πειθαρχίας, ποὺ παρουσιάστηκε ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή στὸ στρατόπεδο τῶν πολιορκητῶν. Τὴν προκάλεσε τὸ ἀνοργάνωτο πλῆθος τῶν Κερκυραίων, ποὺ μὲ πλῆθος ἀπὸ μικρὰ καράβια κάθε λογῆς ἀκολούθησαν κοπαδιαστὰ καὶ χωρὶς καμμιά τάξη τὸν Μουζάκη πρὸς τὴν ἀκτὴ τοῦ Σοποτοῦ, ὅπου ὅμως δὲν ὑπάκουαν οὔτε σὲ τὶς διαταγὰς τοῦ συμπατριώτη τους οὔτε τῶν Βενετῶν ἀξιωματοῦχων· οἱ ἀπειλές τοῦ Celsi, γιὰ ὅσους δὲν θὰ πειθαροῦσαν, δὲν ἐπηρεάσαν κανένα.

Ἔτσι, ὕστερα ἀπὸ μικρὴ καθυστέρηση στὴν ἀκτὴ τοῦ Σοποτοῦ καὶ πρὶν ἀκόμη φτάσῃ ὁ Προγόνης Σνάτης, ἀρχηγὸς λόχου στὴν κερκυραϊκὴ «στρατιᾶ», ποὺ εἶχε ἀναλάβει νὰ ὀδηγήσῃ τοὺς Χιμαριῶτες στὸ στρατόπεδο τῶν πολιορκητῶν(3), ἀποβιβάστηκαν χωρὶς τάξη στὴν ξηρὰ, ξεχύθηκαν χω-

1. Ἡ ἐκθεση αὐτὴ βρίσκεται σὲ δεκάφυλλο χειρόγραφον τοῦ Correr, P. D. 396 c. 111, φ. 1261 r καὶ ἐξῆς (δὲν ἀριθμεῖται παρὰ μόνο τὸ πρῶτο φύλλον). Γράφηκε, ὅπως φαίνεται ἀπὸ μερικὲς φράσεις τοῦ κειμένου (in questa città, κ.λ.π.), στὴν Κέρκυρα. Ὁ συντάκτης τοῦ πῆρε καὶ ὁ ἴδιος μέρος στὴν ἐπιχείρηση καὶ ἔγραψε τὴν ἀφήγησή του σὲ μορφή ἐπιστολῆς πρὸς τὸν κουνιάδο του Francesco Longo στὴ Βενετία. Ἐπειδὴ τὰ ἔγγραφα τοῦ φακέλλου αὐτοῦ προήλθαν ἀπὸ τὴ μεγάλη Βενετικὴ οἰκογένεια Sagredo (στὴ στάχωση ἀναγράφεται: «Provenienza Sagredo»), ὑποθέτω ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἀνήκει στὸν εὐγενῆ Βενετὸ Bernardo Sagredo, ποὺ ἀπὸ ἄλλες μαρτυρίες φαίνεται ὅτι πῆρε μέρος σ' ὅλες τὶς ἐπιχειρήσεις τῶν Βενετῶν στὴν Ἠπειρο στὸ πρῶτο ἔτος τοῦ πολέμου, καὶ ἀκόμη ὅτι ἦταν κυβερνήτης γαλέρας ποὺ ναυλοχοῦσε στὴν Κέρκυρα. Στὶς 7 Αὐγούστου 1570 κατηγόρησε σφοδρὰ τὸν ἀρχηγὸ τοῦ βενετικοῦ στόλου Celsi γιὰ τὴν κακὴ ἐκβαση ποὺ εἶχε ἡ πρώτη (τοῦ 1570) ἐπιχείρηση στὸ Μαργαρίτι τῆς Θεσπρωτίας (A. S. V., C. C. X., Parti Secrete, Registro IX, φ. 83v—84r). Ἡ σύνταξη τῆς ἐκθέσεως, ποὺ χρησιμοποιοῦμε ἐδῶ, θὰ πρέπη νὰ ἔγινε λίγο μετὰ τὶς 15 Ἰουνίου 1570, ποὺ εἶναι τὸ τελευταῖο χρονολογικὸ στοιχεῖο ποὺ μᾶς προσφέρει ὁ ἀνώνυμος συντάκτης της.

2. Ὡς «governator» τῆς κερκυραϊκῆς «στρατιᾶς» ἀναφέρει τὸν Θωμᾶ Μουζάκη καὶ ὁ Βροκίνης, ὁ. π., σ. 12. Ὁ ἴδιος Μουζάκης χρημάτισε λίγο ἀργότερα γενικὸς διοικητὴς τῶν Ἑλλήνων «στρατιωτῶν» στὴν Κεφαλονία, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ σὲ ἐγκωμιαστικὴ γιὰ τὸν πολεμιστὴ αὐτὸν ἐκθεση τοῦ προβλεπτή τοῦ νησιοῦ Giovanni Michiel (A. S. V.—Collegio V (Secreta), busta 83, χ. ἀ., δεσμίδα γιὰ τὴν Κεφαλονία, 1560—1760).

3. Ὁ Προγόνης Σνάτης (ἴσως ἀπὸ τὸ χωριὸ τῆς Χιμάρας Προγονάτοι) ἦταν γιὸς τοῦ Δημητρίου Σνάτη, ποὺ σκοτώθηκε κατὰ τὰ ἐπεισόδια τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1571 στὸ Καστελνόβο. Στὴν Κέρκυρα καὶ τὴ Δαλματία ἀντικατέστησε τὴ διοίκηση λόχου ἐλαφρῶν Ἑλλήνων ἰπέων τὸν Μιχαὴλ Ρένεση (A. S. V.—Sen. Mar, filza 51, χ. ἀ., ἔγγρ. τῆς 7 Μαΐου καὶ 29 Ἰουνίου 1572). Γιὰ τὶς ὑπηρεσίες του σώθηκε δουκικὸ ἐγγράφον τῆς 10 Νοεμβρίου 1568, ποὺ φυλάγονταν στὸ ἀρχιεπισκοπικὸν τοῦ Κέρκυρας, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Levi, ὁ. π., σ. 179, ἀριθ. XXX.

ρίς νὰ περιμένουν σχετική ἐντολή πρὸς τὸ φρούριο καὶ ἄρχισαν νὰ σκαρφαλώνουν στὴν ἀπότομη πλαγιά τοῦ βουνοῦ. Οἱ πολιορκούμενοι ἀποτελοῦνταν μόνον ἀπὸ ὀγδόντα τακτικούς στρατιῶτες καὶ πάνω ἀπὸ ἑκατὸ ἀρνησίθρησκους Ἀλβανούς, μὲ διοικητὴ κάποιον Σκεντέρ. Βρίσκονταν ὅμως σὲ πλεονεκτικὴ θέση, καὶ ὅταν ἀντιλήφθηκαν ὅτι εἶχαν νὰ ἀντιμετωπίσουν ἀσύντακτο συρφετό, πραγματοποίησαν μερικὴ ἔξοδο καὶ μὲ μικρὴ στρατιωτικὴ δύναμη—κάπου 25 πεζοὺς καὶ τέσσερις ἵππεις—κατόρθωσαν νὰ τρέψουν τοὺς Κερκυραίους σὲ φυγὴ, νὰ συλλάβουν μερικοὺς καὶ νὰ σκοτώσουν τέσσερις ὡς ἕξι. Ἀνάμεσα στοὺς τελευταίους ἦταν καὶ κάποιος νεαρὸς Κερκυραῖος, ὁ Ἰωάννης Ροδίτης, γνωστὸς στοὺς Βενετούς, καὶ στὸν συντάκτη τῆς ἐκθεσης πὺ μᾶς δίδει αὐτὲς τὶς πληροφορίες, γιὰ τὸ θάρρος του ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἀλόγιστη τόλμη του. Σκοτώθηκε ἀκόμη καὶ ὁ Ἕλληνας γραμματέας τοῦ Βενετοῦ διοικητῆ γαλέρας; Giovanni Battista Contarini, πὺ παρασυρμένος κι' αὐτὸς ἀπὸ τὴ συγκίνηση πὺ εἶχε ἐπικρατήσῃ σιτὸ πλῆθος, ἐγκατέλειψε κρυφὰ τὸ πλοῖο τοῦ προΐσταμένου του καὶ ἀναμίχτηκε μὲ τοὺς ἄλλους Κερκυραίους. Μόνον ὕστερα ἀπὸ σοβαρὲς προσπάθειες τοῦ Celsi καὶ τὴν ἐπιβολὴ αὐστηρῶν ποινῶν ἐγίνε δυνατό νὰ πραγματοποιηθῆ κάποια ἀναδίπλωση τῶν πολιορκητῶν καὶ νὰ περιοριστοῦν ἔτσι καὶ οἱ ἄσκοπες ἀπώλειές τους(1).

Τὰ σφάλματα πὺ παρουσιάστηκαν στὴν ἐπιχείρηση αὐτὴ δὲν ἐπαναλήφθηκαν καὶ σιτὴ δεύτερη ἀπόπειρα κατὰ τοῦ Σοποτοῦ. Τὴ φορὰ αὐτὴ τὴν προπαρασκευὴ τῆς ἀνέλαβε ὑπεύθυνα ὁ Venier· τὴν ὀργάνωσε πιὸ προσεκτικά. Εἶχε ἄλλωστε σιτὴ διάθεσή του περισσότερες τακτικὲς στρατιωτικὲς δυνάμεις. Καὶ γιὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴ συμμετοχὴ τῶν Χιμαριωτῶν, ἐπιστράτευσε τὸν Ἐμμανουὴλ Μόρμορη, τὸν ὁποῖο ἔστειλε σιτὰ χιμαριώτικα χωριά πρὶν ἀκόμη ἀρχίσῃ τὴ νέα πολιορκία(2). Ὑστερα ἀπὸ τὴ μεσολάβηση τοῦ Μόρμορη, ἔφτασαν στὴν Κέρκυρα οἱ πρῶτες ἀντιπροσωπεῖες τῶν ἐπαναστατῶν γιὰ νὰ δηλώσουν συμμετοχὴ σιτὸν πόλεμο καὶ ἐπίσημη ὑποταγὴ τῶν συμπατριωτῶν τους σιτὴ Γαληνότατη. Στις 10 Μαΐου 1570 παραδίδουν σιτὶς βενετικὲς ἀρχὲς τοῦ νησιοῦ ἔγγραφο δῆλωση ὑποταγῆς καὶ συνεργασίας οἱ πρόκριτοι ἀπὸ τὰ χωριά Χιμᾶρα, Βοῦνος, Δουκάτες καὶ Πήλιουρι. Ὑπόσχονταν νὰ σταθοῦν σιτὸ πλευρὸ τῶν Βενετῶν, ὅπως καὶ οἱ πρόγονοί τους, πιστοὶ ὑπήκοοι τοῦ Ἁγίου Μάρκου· εὔχονταν νὰ ἔρθῃ γρήγορα ἡ νίκη σιτὰ χριστιανικὰ ὄπλα καὶ σιτὸν Βενετὸ Δόγη ἡ μεγάλη τιμὴ νὰ βαδίσῃ σὺντομα σιτὴν Κωνσταντινούπολη καὶ νὰ προσευχηθῆ σιτὴν Ἁγιά Σοφιά(3).

Σὲ πολὺ λίγο χρονικὸ διάστημα συγκεντρώθηκαν στὴν Κέρκυρα ἐξήντα συνολικὰ δημογέροντες, ἐκπροσωπώντας ἑπτὰ χιμαριώτικα χωριά. Ἐκτὸς

1. Correr, P. D., ὁ. π., φ. 1261r—1262r.

2. Τὸν Μόρμορη αὐτὸν τὸν συναντῶ καὶ σὲ ἀναφορὰ τοῦ θεῖου του Ἰωάννη Μόρμορη, ὅπου καὶ πληροφορίες γιὰ τὴν πολεμικὴ δράση καὶ τὶς ὑπηρεσίες καὶ ἄλλων μελῶν τῆς ἰδίας οικογένειας σιτὴν Κύπρο καὶ τὴν Κρήτη (A. S. V.—Consiglio dei Dieci, Secreta, filza 16 (1572—1573), χ. ἀ, ἔγγρ. τῆς 5 Μαΐου 1572).

3. Ὁ Sagredo παραθέτει καὶ ἰταλικὴ μετάφραση ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ κείμενο τῆς δῆλωσης αὐτῆς τῶν Χιμαριωτῶν (φ. 1262v):

«Alli nobelissimi et gloriosissimi S(ign)ori G(e)n(er)ali et Provved(ito)r et bailo et Cons(igli)eri, S(ign)ori nobeli et Regg(imen)to.

Facciamo riverentia, noi vostri schiavi Cimeriotti, Vugnotes et Ducates. Confessemo per le cose de la nostra antigua patria, come erano quelli a li piedi vostri et a la vostra bandiera, cosi volemo morir et noi come si attroviamo con le arme in mano, con la forza del grande Iddio, con la ventura de li signori; et Iddio dia vittoria a li Christiani, che vada il S(ign)or Dose a tuor perdon a S(an)ta Soffia a Costantinopoli. Et la villa di pigliorei è anco ella al commando de li signori.

Adi X Maggio 1570».

ἀπὸ τὰ πιὸ πάνω τέσσερα, δῆλωσαν συμμετοχὴ στὴν ἐπανάσταση καὶ οἱ Ἡ-
λιάτες, οἱ Δρυμάδες καὶ ἡ Παλιάσα. Ὅταν οἱ Βενετοὶ ρώτησαν τοὺς προκρί-
τους αὐτοὺς ἔν μετὰ τὴν κατάλυση τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας θὰ δέχονταν τὴ
βενετικὴ στὴ θέση τῆς, ἀπάντησαν καταφατικά: ἔσκυψαν καὶ ἀκούμπισαν
τὰ κεφάλια τους στὸ ἔδαφος, ὡς ἐνδειξη ὑποταγῆς, καὶ δῆλωσαν ὅτι, γιὰ νὰ
ἐγγυηθοῦν τὴν τήρηση τῶν συμφωνιῶν τους, θὰ παρέδιδαν ὡς ὀμήρους στοὺς
Βενετοὺς τῆς Κέρκυρας τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ τους. Σὲ περίπτωσι πού
τὰ βενετικὰ στρατεύματα δὲν εἶχαν σκοπὸ νὰ τοὺς ὑπερασπιστοῦν, προτι-
μοῦσαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πατρίδα τους καὶ νὰ ἔρθουν ὡς κωπηλάτες
στὰ πλοῖα τοῦ στόλου τῆς Γαληνότατης(1).

Τὴ νύχτα τῆς 31 Μαΐου ὁ Venier πέρασε κρυφὰ στὴν περιοχὴ τοῦ Σο-
ποτοῦ. Ἐκεῖ πραγματοποίησε, μετὰ τὴ βοήθεια τεσσάρων ἄλλων συντρόφων
του, ἀναγνώριση τοῦ ἐδάφους. Ὁ μηχανικός του Giacomo Fiumicello σχεδίασε
τὴν περιοχὴ καὶ τὴν τοποθεσίαν τοῦ Φρουρίου. Φαίνεται ὅτι τὰ σχέδια αὐτὰ
στάθηκαν βάση γιὰ κάποιον ἀρκετὰ ἐνδιαφέροντα χάρτη τοῦ Σοποτοῦ (βλ.
στὴν εἰκόνα), πού τυπώθηκε καὶ κυκλοφόρησε στὴ Βενετία καὶ τὴν Ἰταλία
κατὰ τὴ διάρκειαν τοῦ πολέμου(2).

Τὴν 1 Ἰουνίου ὁ Venier καὶ ἡ ὁμάδα του ξαναγύρισαν στὴν Κέρκυρα.
Σὲ σύσκεψη τῶν Βενετῶν ἀξιωματῶν ἀναγνωρίστηκε ἀπ' ὄλους ἡ ἀνάγκη
τῆς συνδρομῆς τῶν Χιμαριωτῶν γιὰ τὴν ἐκπόρθηση τοῦ φρουρίου(3). Τὴ
γενικὴ ἐποπτεία ὅλης τῆς ἐπιχείρησης κράτησε ὁ ἴδιος ὁ Venier, ἐνῶ τὸν
συντονισμὸ τῶν ἐνεργειῶν τῶν διαφόρων ἀρχηγῶν ὁμάδων ἀνέλαβε ὁ τότε
διοικητὴς τῆς φρουρᾶς στὴν Κέρκυρα colonello Nadal da Crema. Ὁ συντάκτης
τῆς ἐκθεσης, πού χρησιμοποιοῦμε, ἀναγράφει μετὰ τὴ σειρά ὄλους τοὺς ἡγέτες
τῆς ἀποστολῆς, Βενετοὺς καὶ Ἕλληνας. Ἀπὸ τοὺς τελευταίους ξεχώρισε τὸν
ἰππότη (cavallier) Θωμᾶ Μουζᾶκη, διοικητὴ τῆς «στρατιᾶς» στὴν Κέρκυρα,
πού θὰ συμμετεῖχε στὴν ἐπιχείρησι μετὰ ἐξήντα Ἕλληνας ἰππεῖς καὶ τὸν Πέ-
τρο Λάντζα, πού εἶχε μαζί του ὀγδόντα ἄνδρες καὶ πού ζήτησε νὰ πάρῃ μέ-
ρος μετὰ τὸ δικὸ του πλοῖο. Τὸ ἴδιο ἐγένε δεκτὴ καὶ παρόμοια αἴτησι τοῦ
Κερκυραίου Χριστοφόρου Κοντοκάλη καὶ δώδεκα ἀκόμη εὐγενῶν (gentilhuo-
meni) τοῦ νησιοῦ, πού θέλησαν νὰ πλαισιώσουν τὴν προσωπικὴ φρουρὰ τοῦ
Venier. Ὁ ἴδιος Κοντοκάλης κατόρθωσε νὰ στρατολογήσῃ ἄλλους ἑκατὸν πε-
νήντα ἄνδρες, τοὺς ὁποίους θὰ χρησιμοποιοῦσαν ὡς «ὑπονομευτές». Στὴν
ἴδια ἐπιχείρησι πήραν μέρος καὶ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς πιὸ γνωστοὺς «στρατιῶ-
τες» τῆς ἐποχῆς, ὅπως ὁ ἰδιόρρυθμος ποιητὴς — «στρατιώτης» Μανόλης
Μπλέσης(4), ὁ Ἰωάννης Βαρβάτης, γιὸς τοῦ πρώτου διοικητῆ τῆς κερκυραϊ-

1. Correr, ὁ. π., φ. 1263r.

2. Ἐνα ἀντίτυπο τοῦ χάρτη αὐτοῦ βρῆκα στὴν Biblioteca Marciana, σὲ δεσμίδα
ἐντυπων χαρτῶν καὶ παρόμοιων σχεδιαγραμμάτων τῆς ἴδιας ἐποχῆς, πού τυπώθηκαν ἀπὸ
τὸν ἴδιο χαρτογράφον, τὸν γνωστὸ Βενετὸ χαρτογράφον τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνα Giovanni Battista
Carnozio. Ἡ δεσμίδα αὐτὴ τῆς Μαρκανῆς δέθηκε ἀργότερα καὶ πήρε τὸ γενικὸ
τίτλον: «Isole famose, porti, fortezze e terre maritime sottoposte alla Ser(enissima)
Sig(nor)ia di Venetia ed altri Principi Christiani et al Sig(nor) Turco novamente
poste in luce. In Venetia, alla libreria del segno di S. Marco» (Bibl. Marc., Rari
Ven. 244, No 28) Τὸ σχεδιάγραμμα τοῦ Σοποτοῦ κυκλοφόρησε ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλωση
τοῦ φρουρίου, γιὰ τὸ τέλος τοῦ ἴδιου μηνὸς τῆς πολιορκίας, τὸν Ἰούνιον τοῦ 1570,
ὁ «στρατιώτης» Τσουντσαρος, πού ἀναφέραμε καὶ πιὸ πάνω, φρόντισε νὰ ἀποκτήσῃ
ἕνα ἀντίτυπὸν του καὶ νὰ τὸ στείλῃ ἀμέσως στοὺς Ἰσπανοὺς τοῦ Μιλάνου. Ὁ χάρτης
(πού τὸν δημοσιεύουμε στὴ σελ. 271) μετὰ τὴν διαβιβαστικὴν του ἐπιστολὴν σώθηκε
στὸ Α. Γ. Σ.—Ε 1214, ἀριθ. 140 (ἡ ἐπιστολὴ) καὶ 141 (ὁ χάρτης).

3. Correr, ὁ. π., φ. 1263v.

4. Ὅπως τουλάχιστον ἀναφέρει ὁ Κώστας Μπίρης, Ἄρβαντες, οἱ Δωριεῖς
τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ, Ἀθῆναι 1960, σ. 206.

κῆς «στρατιᾶς» Αὐγουστίνου Βαρβάτη(1), ὁ Κόντος Μουζάκης(2) καὶ ἄλλοι. Τοὺς Χειμαριῶτες ἀνέλαβε νὰ διοικήσῃ ὁ Μανόλης Μόρμορης. Ὅταν ὕρχισε ἡ πολιορκία τοῦ Σοποτοῦ εἶχε κιόλας στρατολογήσει καὶ ἐγκαταστήσει σιὰ περᾶσματα γύρω ἀπὸ τὸ φρούριο περισσότερους ἀπὸ χίλιους πολεμιστές. Συνολικά, σ' ὄλη τὴν ἐπιχείρηση πῆραν μέρος ἀρκετές στρατιωτικὲς δυνάμεις: τετρακόσιοι μισθοφόροι, οἱ ἐξήντας Ἕλληνες ἵππεις τῆς «στρατιᾶς» τῆς Κέρκυρας, ὄχτακόσιοι σαράντα ἄνδρες διαφόρων εἰδικοτήτων καὶ ποικίλης προέλευσης καὶ οἱ χίλιοι περίπου Χιμαριῶτες τοῦ Μόρμορη. Ἐννιά βενετικὲς γαλέρες καὶ μερικὰ ἀκόμη βοηθητικὰ πλοῖα ἀνέλαβαν τὴν ὑποστήριξη τῶν στρατευμάτων αὐτῶν ἀπὸ ἐνδεχόμενη τουρκικὴ ἐπίθεση ἀπὸ τὴ θάλασσα(3).

Χαρακτηριστικὲς εἶναι οἱ λεπτομέρειες πού μᾶς προσφέρει ὁ ἀνώνυμος πληροφοριοδότης γιὰ τὶς προετοιμασίες τῆς ἐκστρατείας καὶ τὴ συγκίνηση πού ἐπικράτησε, προπάντων ἀνάμεσα στὸν ἑλληνικὸ πληθυσμὸ τῆς Κέρκυρας, λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρηση τῶν πολιορκητῶν. Τελέστηκε μεγαλοπρεπῆς θρησκευτικὴ λιτανεία, στὴν ὁποία πῆραν μέρος Βενετοὶ καὶ Ἕλληνες: Ὁ Λατίνος ἀρχιεπίσκοπος τοῦ νησιοῦ (ἦταν τότε ἴσως ὁ Ἀντώνιος Κόκκος), καὶ ὁ ὀρθόδοξος πρωτοπαπᾶς(ὁ Ἀντώνιος Σπυρῆς, † 1571) (4) ὁ Sebastiano Venier μὲ ὄλη τὴ βενετικὴ διοίκηση, ὁ προβλεπτής τῆς ἀρμάδας Celsi, ὅλοι ἀνεξαιρέτα οἱ κυβερνήτες γαλερῶν καὶ πλῆθος ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Κέρκυρας, ἄνδρες, γυναῖκες, γέροντες, νέοι καὶ παιδιά. Τὴν πομπὴ τὴν ὁδήγησε — ὕστερα ἀπὸ ἑλληνικὴ ἀπαίτηση — τὸ σκήνωμα τοῦ προστάτη τοῦ νησιοῦ Ἀγίου Σπυρίδωνα· τὸ σήκωσαν ἀπὸ τὴ θέση τοῦ στήν ἐκκλησία του(5) καὶ τὸ περιέφεραν σ' ὄλη τὴν πόλη, «insino alla loggia della Spianata». Στὴ Σπιανάτα σηκώθηκε καὶ μίλησε ἕνας Ἕλληνας ἱερέας, ὀνόματι Ἀλέξιος (certo para Alessio)· πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ τὸν γνωστὸ λόγιο Κερκυραῖο κληρικὸ καὶ ἐκκλησιαστικὸ ρήτορα, τὸν Ἀλέξιο Παρτουρο. Ὁ Ἀλέξιος μίλησε ἑλληνικὰ μὲ τρόπο ἐξοχο (uno efficacissimo sermone), παρότρυνε τοὺς παρισταμένους νὰ καταλάβουν χωρὶς ἀναβολὴ τὸ φρούριο καί, διαδήλωσε τὴ συγκίνηση τῶν Ἑλλήνων κατοίκων γιὰ τὴν πρώτη ἐπίσημη ἀπελευθερωτικὴ προσπάθεια στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα καὶ γιὰ τὰ ἀποτελέσματα πού θὰ μπορούσε νὰ ἔχη ἡ ἐπιχείρηση αὐτὴ στὴ μελλοντικὴ τύχη τῶν ὑπόδουλων συμπατριωτῶν τους.

1. Στὸν Ἰωάννη Βαρβάτη καὶ στὴ συμμετοχὴ του στὴν ἐπιχείρηση τοῦ Σοποτοῦ ἀ ἀφέρεται ἐγγραφο τοῦ Sebastiano Venier τῆς 13 Ἰουλίου 1570, ἐνῶ γιὰ τὴ δράση τὸ υ κατὰ τὸ ἐπόμενο ἔτος τοῦ πολέμου στὰ Γούβια καὶ τὸν Ὑψο μᾶς προσφέρει μερικὲς πληροφορίες βεβαίωση τοῦ γενικοῦ προβλεπτῆ τῆς Κέρκυρας Alvise Zorzi, γραμμένη στίς 8 Δεκεμβρίου 1571 (βλ. Βροκίνη, ὁ. π., σ. 30 καὶ 31). Ἡ οἰκογένεια Βαρβίτη εἶναι ἀπὸ τὶς πιὸ γνωστὲς γιὰ τὰ μέλη της πού διέπρεψαν στὸν ΙΕ' — ΙΣΤ' αἰώνα ὦ; διοικητὲς «στρατιωτῶν» στὴν Πελοπόννησο, τὰ Ἐπτάνησα, τὴν Ἀλβανία καὶ τὴ Διπλατία. Ὁ πατέρας τοῦ Ἰωάννη Αὐγουστίνου κράτησε τὴν ἡγεσία τῆς κερκυραϊκῆς στρατιᾶς στὰ 1540—1560 (Βροκίνη, ὁ. π., σ. 39).

2. Γιὰ τὶς ὑπηρεσίες του καὶ τὴ συμμετοχὴ του στὴν πολιορκία τοῦ Σοποτοῦ σώθηκε ἀντίγραφο αἰτήσῆς του πρὸς τὴ βενετικὴ κυβέρνηση καὶ ἀπόφαση τῆς τελευταίας τῆς 7 φεβρουαρίου 1573 (A. S. V.—Sen. Mag, filza 53, χ. ἀ.).

3. Correr ὁ. π., φ. 1263v.

4. Διαδέχτηκε τὸν ὀνομαστὸ πρωτοπαπᾶ τῆς Κέρκυρας Ἀλοῖσιο Παρτουρο 1535—1555). Σπυρίδωνος Κ. Παπαγεωργίου, Ἱστορία τῆς ἐκκλησίας τῆς Κέρκυρας ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ νῦν, Ἐν Κερκύρα 1920, σ. 95—96. Ἡ ποιμαντορία τοῦ Σπυρῆ συνδέθηκε μὲ σοβαρὲς ἀναταραχὲς στὸ ὀρθόδοξο ποιμνιό του, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπόπειρα τῶν Βενετῶν νὰ ἐγκαταστήσουν καὶ στὴν Κέρκυρα τὴν Ἱερά Ἐξέταση (Παπαγεωργίου, ὁ. π., Πρβλ. καὶ A. S. V.—C. C. X, Parti Secrete, Registro IX, φ. 8r, ὅπου ἡ ἀθωωτικὴ ἀπόφαση τῆς 17 Ἰουνίου 1569 γιὰ τὸν Κρητικὸ Μανουσο Μαρά, πού ἦταν καὶ τὸ πρῶτο θῦμα τῆς ἀναταραχῆς ἐκείνης).

5. Γι' αὐτὴν μερικὲς λεπτομέρειες δίδει ὁ Χιώτης, ὁ. π., τόμ. 3, σ. 144—145.

Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο μίλησε καὶ τὰ θερμά του λόγια (da molto fervore) ἔφεραν, ὅπως μᾶς ἀναφέρει ὁ συντάκτης τῆς ἔκθεσης ἀπ' ὅπου ἀντλοῦμε τὶς πληροφορίες αὐτές, δάκρυα στὸ ἀκροατήριό(1).

Στὶς 6 Ἰουνίου 1570 ἡ ἀποστολὴ εἶχε ἐτοιμαστῆ. Ἐφοδιάστηκαν μὲ ἀρκεβοῦζια οἱ Χιμαριῶτες ποὺ ἦταν ἄοπλοι, καὶ ἀφοῦ δόθηκαν οἱ ἀπαραίτητες ὁδηγίες στὸν ἀρχηγό τους Μόρμωρη, στάλθηκαν μὲ δυὸ γαλέρες στὰ ἀπέναντι χιμαριώτικα χωριά γιὰ νὰ κηρῦξουν ἐπίσημα τὴν ἐπανάσταση, νὰ συγκεντρώσουν καὶ ἄλλους ἄνδρες καὶ νὰ προσπαθήσουν νὰ γενικεύσουν τὴν ἀνταρσία στὶς γύρω περιοχὲς τῆς Ἡπείρου. Θὰ ἔπρεπε ἀκόμη νὰ καταλάβουν τὰ περάσματα ποὺ ὀδηγοῦσαν στὸ Σοποτὸ καὶ νὰ ἐμποδίσουν μὲ κάθε τρόπο τὴν ἀφίξη ἐνίσχυσης πρὸς τοὺς πολιορκούμενους. Ὅπως θὰ δοῦμε πιὸ κάτω, ὁ ἀποκλεισμός ἀκριβῶς αὐτὸς στάθηκε ἀρκετὸς γιὰ νὰ ὀδηγήσῃ στὴν πτώση τοῦ φρουρίου.

Ὅλες οἱ πολιορκητικὲς δυνάμεις ἐπιβιβάστηκαν σὲ ἑννιά γαλέρες, πέντε «φοῦστες» ποὺ ἐξοπλίστηκαν στὴν Κέρκυρα γιὰ νὰ ἐνισχύσουν τοὺς Βενετοὺς στὸν πόλεμο(2), καὶ μερικὰ ἀκόμη μικρότερα πλοῖα. Τὰ χαράματα τῆς 8 Ἰουνίου 1570 ἀποβιβάστηκαν στὴ μικρὴ καὶ ἀφιλόξενη ἀκτὴ τοῦ Σοποτοῦ. Δέχτηκαν ἀμέσως τὰ πρῶτα χτυπήματα τοῦ τουρκικοῦ πυροβολικοῦ τοῦ φρουρίου. Ἀλλὰ οἱ Χιμαριῶτες, ποὺ εἶχαν κιόλας ὀλοκληρώσει τὴν κατάληψη ὄλων τῶν περασμάτων, εἶχαν ἀποκρούσει δυὸ ἀπόπειρες τῶν Τούρκων νὰ διασπάσουν τὸν κλοιὸ καὶ εἶχαν γίνοι κύριοι ὄλης τῆς περιοχῆς. Ἔτσι, τὰ πράγματα ἦταν πιὰ γιὰ τοὺς πολιορκητὲς πολὺ εὐκόλα. Οἱ πρῶτες ἐπιθέσεις τους τοὺς εἶχαν βέβαια προξενήσει σοβαρὲς ἀπώλειες, ἀλλὰ πολὺ πιὸ μεγάλες ἦταν οἱ ἀπώλειες τῶν Τούρκων τοῦ κάστρου. Μεταξὺ τῶν τελευταίων συγκαταλέγονταν καὶ ὁ διοικητὴς τοῦ φρουρίου Coza καὶ πολλοὶ Ἄλβανοὶ ἀρνησιθρησκοὶ. Τὴν ἴδια μέρα ἦρθαν νὰ προστεθοῦν στὴ δύναμη τῶν χριστιανῶν καὶ ἄνδρες ἀπὸ δυὸ ἀκόμη χιμαριώτικα χωριά, τὸ Λούκοβο καὶ τὸ Πικέρνι. Ὁ Σκεντέρ, ποὺ εἶχε φύγει κρυφὰ πρὶν μέρες γιὰ νὰ φέρῃ ἐνισχύσεις, δὲν εἶχε ἀκόμη ἐπιστρέψει· ὁ ἀντικαταστάτης του σκοτώθηκε στὴν πρώτη ἐπίθεση τῶν Βενετῶν. Ὑστερα ἀπ' αὐτὰ οἱ πολιορκούμενοι ἀποφάσισαν νὰ σταματήσουν τὴν ἄμυνα. Τὸ βράδυ τῆς 9 Ἰουνίου ἐγκατέλειψαν κρυφὰ τὸ κάστρο, χωρὶς νὰ γίνουν ἀντιληπτοὶ ἀπὸ τὸ στρατόπεδο τοῦ Venier. Τὴν ἄλλη μέρα, 10 Ἰουνίου, οἱ Βενετοὶ βρῆκαν τὶς πολεμίστρες ἄδειες καὶ σήκωσαν στὸν ψηλότερο πύργο τὴ σημαία τοῦ Ἁγίου Μάρκου(3).

Ἀλλὰ οἱ Τοῦρκοὶ ποὺ ξέφυγαν ἀπὸ τὸ Σοποτὸ ἔπесαν στὶς ἐνέδρες τοῦ Μόρμωρη καὶ ἀποδεκατίστηκαν. Ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Τσουντσαρος, οἱ Χιμαριῶτες σκότωσαν στὶς συγκρούσεις αὐτές κάπου τριακόσιους συνολικὰ Τούρκους ἀπὸ τὴ φρουρὰ τοῦ Σοποτοῦ(4), ἀριθμὸς βέβαια ποὺ δὲν ἀνταποκρίνεται μὲ τὰ στοιχεῖα ποὺ μᾶς ἔδωσε γιὰ τὴ δύναμη τῶν πολιορκημένων ὁ

1. Correr, ὁ. π., φ. 1264v.

2. Τέσσερα ἀπὸ τὰ κερκυραϊκὰ αὐτὰ πλοῖα πῆραν μέρος καὶ στὶς ἄλλες ἐπιχειρήσεις τοῦ πολέμου. Εἶναι γνωστὸ ὅτι συγκαταλέγονταν καὶ στὰ ἑλληνικὰ καράβια ποὺ χρησιμοποιήθηκαν στὴ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου (7 Ὀκτωβρίου 1571): Χιώτου, ὁ. π., σ. 122. Γιὰ τὰ πλοῖα αὐτὰ μιλά καὶ ὁ ἀνώνυμος στιχουργὸς τοῦ μεγάλου ἑλληνικοῦ ποιήματος γιὰ τὸν πόλεμο τῆς Κύπρου, τοῦ ὁποῖου ἀποσπάσματα παρουσίασε ὁ ἀρχιμ. Θεόδ. Ε. Τζεδάκης, Ἡ Κρήτη ἐν ἀνεκδότῳ ἐπικῶ ποιήματι περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Κύπρου, «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. 15/16 (1961/1962), σ. 171, στίχ. 1570—1571:

«...Μάλιστα λέγω κι' οἱ Κορφοὶ κι' ἐκεῖνοι ν' ἀρματώσουν,

ὡσὰν ἐτάξαν τέσσαρα καὶ ἀφεντιάς νὰ δώσουν...»

Οἱ κυβερνήτες τῶν πλοίων αὐτῶν ἦταν οἱ Κερκυραῖοι Πέτρος Μπούας, Χριστόφορος Κοντοκάλης, Γεώργιος Κόκκινος καὶ Στυλιανὸς Χαλκιάπουλος (Χιώτης, ὁ. π.).

3. Correr, ὁ. π., φ. 1266r—1266v.

4. A. G. S.—E 1214, ἀριθ. 140.

συντάκτης τῆς ἔκθεσης πού χρησιμοποιήσαμε ὡς κύρια πηγὴ τῶν πληροφοριῶν μας.

Ἡ κατάληψη τοῦ Σοποτοῦ ἀνακοινώθηκε ἀμέσως στὴ βενετικὴ κυβέρνησι με εἰδικὸ ἀγγελιοφόρο, πού στάλθηκε ἀπὸ τὸν Venier πρὸς τὸν Δόγη με φρεγάτα τὸ πρωὶ τῆς 10 Ἰουνίου. Τὴν ἴδια αὐτὴ μέρα, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐξουδετέρωσι τοῦ τουρκικοῦ ὄρμητηρίου, ἔστειλαν ἀντιπροσώπους καὶ δήλωσαν συμμετοχὴ στὴν ἐπανάστασι ἄλλα δυὸ χωριὰ τῆς Χιμάρας, οἱ Ἰσολάτες καὶ τὸ Βούνεσι. Τὴν ἐπόμενῃ ἄλλα τρία, τὸ Βάκανι, (Vacani) τὸ Κλαπερὸ καὶ τὸ Κούδεσι. Τὴν ἴδια μέρα, 11 Ἰουνίου, οἱ πολιορκητὲς ἐπέστρεψαν στὴν Κέρκυρα, ὅπου καὶ γιορτάστηκε ἡ χριστιανικὴ ἐπιτυχία με εἰδικὲς θρησκευτικὲς τελετὲς. Στὶς 12 Ἰουνίου ὁ Ἑλληνας πρωτοπαπᾶς, με μεγάλη συνοδεία ἀπὸ ἄλλους ὀρθόδοξους κληρικούς, ἔψαλε δοξολογία γιὰ νὰ πανηγυρίσῃ τὸ γεγονός καὶ γιὰ νὰ τιμήσῃ τὸν πρωτεργάτη τῆς νίκης Sepastiano Venier. Αὐτὸς ἦταν καὶ ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ἡ δοξολογία ἐκείνη πραγματοποιήθηκε στὰ ἰταλικά, «in lingua nostra», ὅπως ἀναφέρει καὶ ὁ ἀνώνυμος ἀφηγητῆς(1).

Τὴ διοίκησι τοῦ Σοποτοῦ ἀνέλαβε ὁ Μανόλης Μόρμορης, πού πῆρε τὸν τίτλο τοῦ «governator» καὶ ἐγκατεστάθηκε στὸ φρούριο με βοηθοὺς δυὸ Ἰταλοὺς στρατιωτικούς, τὸν Bernardino Benzoni, διοικητὴ πενήντα ἀνδρῶν, καὶ τὸν Tommaso Adamo, με ἑκατὸ ἄνδρες. Γιὰ νὰ ἐξουδετερωθοῦν μελλοντικὲς ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων ἀπὸ τὴ θάλασσα, στάλθηκαν καὶ στήθηκαν στὸ Σοποτὸ νέα καὶ ἰσχυρὰ πυροβόλα(2).

Με τὴν ἀφίξι τοῦ Μόρμορη στὸ Σοποτὸ ἡ ἐπανάστασι στὴ Χιμάρα ἐνισχύθηκε. Στὶς 15 Ἰουνίου προσχώρησε στοὺς ἐπαναστάτες ἄλλο ἓνα χωριό, ἡ Ὁρέσα, ἐνῶ οἱ κάτοικοι τριῶν χωριῶν τῆς περιοχῆς τῆς Νίβιτσας ἄρχισαν νὰ πολιορκοῦν ἄλλο ἓνα σημαντικὸ φρούριο τῆς Χιμάρας, τὸ κάστρο τῆς Νίβιτσας(3), πού ἡ τουρκικὴ διοίκησι κατόρθωσε πρὶν τρία ἀκριβῶς χρόνια νὰ τὸ οἰκοδομήσῃ με πολλὰς προσπάθειες καὶ παρὰ τὴν ἰσχυρὴ ἀντίδρασι τῶν Χιμαριωτῶν(4). Ἡ πολιορκία τῆς Νίβιτσας κράτησε πάρα πολὺ χρόνο. Μόλις τὴν ἀνοιξι τοῦ 1571 καὶ ὕστερα ἀπὸ ἰσχυρὴ πίεσι τῶν ἐπαναστατῶν, ἔπεσε κι' αὐτὸ τὸ τουρκικὸ ὄρμητήριον. Οἱ ὑπερασπιστὲς τοῦ αἰχμαλωτίστηκαν ἢ σφάχτηκαν. Ἀνάμεσα στοὺς τελευταίους καὶ ὁ Τούρκος διοικητῆς τοῦ κάστρου, πού κατὰ τὶς πληροφορίες τῶν Βενετῶν ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς πρὸ σημαντικούς στρατιωτικούς διοικητὲς τῆς περιοχῆς(5).

Ἐπανάστασι στὴ Χιμάρα καὶ στὶς νότιες ἐπαρχίες τῆς Ἀλβανίας ἐπιχείρησαν τὴν ἴδια ἐποχὴ νὰ προκαλέσουν καὶ οἱ Ἰσπανοί, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τοὺς Βενετούς. Οἱ κάτοικοι τῶν περιοχῶν αὐτῶν δὲν εἶχαν διακόψει τὶς ἐπαφές τους με τὸν ἀντιβασιλέα τῆς Νεάπολης, μολονότι ὁ τελευταῖος, λίγους μῆνες πρὶν, τοὺς εἶχε ἀπογοητεῦσει ἀρνούμενος νὰ τοὺς προσφέρῃ τὴ βοήθεια καὶ τὰ δπλα πού τοῦ ζητοῦσαν γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς ἀνταρσίας τους. Οἱ ἐπαφές αὐτὲς διατηρήθηκαν παρὰ τὶς ἀντιδράσεις τῶν Βενετῶν τῆς Κέρκυρας, πού ἀνακάλυπταν με πολλοὺς τρόπους τὶς συνεννοήσεις τῶν Χιμαριωτῶν με τοὺς Ἰσπανοὺς τοῦ Ὀτραντο καὶ τῆς Νεάπολης. Οἱ Χιμαριῶτες

1. Correr, δ. π., φ. 1267v.

2. Μερικοὺς μῆνες ἀργότερα στάλθηκαν καὶ ἄλλα, συμπληρωματικά, ἐφόδια γιὰ τὴν ὀχύρωσίν του (A. S. V. — Sen. Mar, filza 48, χ. ἀ., ὅπου ἐγγραφο σταλμένο στὴν Κέρκυρα στὶς 13 Φεβρουαρίου 1571).

3. Correr, δ. π., φ. 1267v.

4. Ἡ πληροφορία στὸ A. G. S. — E 1056, ἀριθ. 59.

5. A. S. V. — C. C. X. Parti Secrete, Registro IX, φ. 157r — 157v, ὅπου ἀντίγραφο ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Βενετὸ Βαίλο στὴν Κωνσταντινούπολι, γραμμένης στὶς 14 Ἀπριλίου 1571.

θά στραφούν ὀριστικὰ πρὸς τὴν Ἰσπανία λίγο ἀργότερα, ὕστερα ἀπὸ τὴ βενετοτουρκικὴ συνθήκη τοῦ Μαρτίου τοῦ 1573, ὅταν οἱ Βενετοὶ θὰ παραδώσουν τοὺς Τούρκους καὶ τὸ Σοποτό. Ἡ ἐνέργεια ἐκείνη τῆς βενετικῆς κυβέρνησης προκάλεσε, ὅπως ἦταν φυσικόν, δικαιολογημένη ἀπογοήτευση τοὺς Ἠπειρώτες, ποὺ τόσες ἐλπίδες εἶχαν στηρίξει στὴν ἄλωση τοῦ φρουρίου αὐτοῦ καὶ στὴν ὁποία, καθὼς εἶδαμε, εἶχαν παίξει πολὺ σημαντικὸ ρόλο.

Τὴν ἀνάμιξη τῶν Ἰσπανῶν στὰ ζητήματα τῆς Βορείου Ἠπείρου ἐπιχείρησε νὰ προκαλέσῃ στὰ 1570 ὁ Πέτρος Τσουντσαρος, ποὺ ἀναφέραμε καὶ πιὸ πάνω, σὲ συνεργασία μὲ τὸν συμπατριώτη του Ἀνδρέα Μουζάκη καὶ μερικοὺς ἀνώνυμους προκρίτους τῶν ὄρεινῶν χωριῶν τῆς περιοχῆς⁽¹⁾. Τὴν 1 Ἰουνίου 1570, ἓνα μῆνα δηλαδὴ πιὸ ἀργὰ ἀπὸ τὴν ἔναρξη τῶν προσπαθειῶν τῶν Βενετῶν νὰ ἐπαναστατήσουν τὴ Χιμάρρα καὶ μιὰ μόνο ἑβδομάδα πρὶν ἀπὸ τὴν πολιορκία τοῦ Σοποτοῦ, ὁ Τσουντσαρος, ποὺ ὑπηρετοῦσε ἀπὸ χρόνια τοὺς Ἰσπανοὺς στὸ Μιλάνο, διαβιβάζει στὴν αὐλὴ τοῦ βασιλέα Φιλίππου Β' στὴ Μαδρίτη τὶς ἐκκλήσεις τῶν συμπατριωτῶν του, ποὺ ζητοῦσαν ἔνοπλη ἐπέμβαση τῶν ἰσπανικῶν δυνάμεων στὴ νότια Ἀλβανία καὶ τὴ Χιμάρρα καὶ ὄπλα γιὰ νὰ ἐφοδιάσουν τοὺς κατοίκους. Ὁ Τσουντσαρος ζήτησε δυὸ χιλιάδες ἀρκεβούζια, δυὸ χιλιάδες λόγχες καὶ διακόσιους ἔμπειρους Ἰσπανοὺς πεζοὺς ὡς ἀρχηγοὺς τῶν ἐπαναστατῶν. Ἡ ἐκκλήση αὐτὴ συνοδεύονταν καὶ ἀπὸ ρητὲς διαβεβαιώσεις ὅτι ἡ ἐπανάσταση θὰ πραγματοποιοῦνταν ἐν ὀνόματι τοῦ Φιλίππου Β' καὶ ὄχι τῆς Βενετίας. Οἱ αὐθαιρεσίαι ποὺ διέπρατταν τὰ πληρώματα τοῦ βενετικοῦ στόλου στὶς περιοχὲς ἐκεῖνες εἶχαν προκαλέσει, ὅπως ἰσχυριζόταν ὁ Τσουντσαρος — χωρὶς νὰ εἶναι πολὺ μακριὰ καὶ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα —, μεγάλῃ δυσαρέσκεια στὸν πληθυσμὸν⁽²⁾.

Ἀλλὰ ἡ προώθηση τῶν προτάσεων αὐτῶν καθυστεροῦσε ὑπερβολικὰ, παρὰ τὶς ἐπίμονες ἐκκλήσεις τοῦ Τσουντσαρου καὶ τῶν φίλων του στὸ Μιλάνο καὶ τὴ Μαδρίτη. Καὶ οἱ Βενετοὶ εἶχαν κιόλας καταλάβει τὸ Σοποτό. Ὁ «στρατιώτης» ἀναγγέλλει βέβαια μὲ χαρὰ τὸ γεγονὸς αὐτὸ καὶ ἐξαίρει τὴ νίκη τῶν Χιμαριωτῶν, ἀλλὰ δὲν κρύβει καὶ τὴν πικρία του γιὰ τὴν καθυστέρηση τῶν Ἰσπανῶν καὶ γιὰ τὴν παλιότερη ἀδιαφορία τοῦ ἀντιβασιλέα τῆς Νεάπολης⁽³⁾. Μὴ χάνοντας ὁμως τὶς ἐλπίδες του, συνέχισε τὶς προσπάθειές του καὶ τὸν ἐπόμενο χρόνο, ἀλλὰ καὶ ἀργότερα, ὅταν ἡ τακτικὴ τῶν Βενετῶν θὰ ἀπογοητεύσῃ τοὺς Ἑλληνας καὶ θὰ τοὺς στρέψῃ καὶ πάλι πρὸς τὸν Ἰσπανὸ ἀντιβασιλέα.

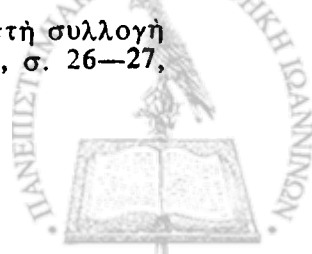
Τὴν ἴδια ἐποχὴ, πρὶν ἀκόμη πραγματοποιηθῇ ἡ πολιορκία τοῦ Σοποτοῦ καὶ ἡ ἐπανάσταση στὴ Χιμάρρα, ὁ Ἑλληνας λόγιος καὶ ἱππότης τοῦ τάγματος τοῦ Ἁγίου Στεφάνου Ἀνδρέας Λονδάνος⁽⁴⁾ προτείνει τοὺς Βενετοὺς αἰφνιδιαστικὴ ἐπιχείρηση στὸ βορειοηπειρωτικὸ Μοσχολούρι⁽⁴⁾. Ὁ Λονδάνος ὑποστήριξε ὅτι, ἂν ἡ ἐπίθεσις γινόταν στὶς 20 Ἰουνίου, ποὺ ἦταν ἡμέρα μεγάλης ἐμποροπανήγυρης στὴν περιοχὴ αὐτὴ, θὰ προκαλοῦσε στὴν

1. Ἡ σχετικὴ ἀλληλογραφία στὸ A. G. S. — E 1214, ἀριθ. 139, 140, E 1227, ἀριθ. 138, 140, E 1231, ἀριθ. 26, E 1401, ἀριθ. 63. Ἡ ἀναλυτικὴ ἐκμετάλλευση τῶν πηγῶν αὐτῶν δὲν μπορεῖ νὰ περιληφθῇ στὴ μικρὴ αὐτὴ ἐργασία.

2. Βλ. πρόχειρα στὴ Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου τοῦ Π. Ἀραβαντινοῦ, τόμ. I, Ἐν Ἀθήναις 1856, σ. 201 καὶ Π. Α. Σ(α λ α π ἄ ν τ α). Ἡ Πάργα, ἤτοι μονογραφία αὐτῆς ἀπὸ τῆς κτίσεως μέχρι τῆς παρὰ τῶν Ἀγγλων πωλήσεώς της εἰς τοὺς Τούρκους, Ἐν Ἀθήναις 1861, σ. 89—91. Προβλ. καὶ Paguta, ὁ. π., σ. 73.

3. A. G. S.—E 1214, ἀριθ. 140, ὅπου ἀναφέρει ὅτι ὁ ἀντιβασιλέας τοὺς ξεγέλασε μὲ μικρὰ δῶρα καὶ ἀσήμαντη βοήθεια, ἀποφεύγοντας συστηματικὰ νὰ τοὺς ἐνισχύσῃ οὐσιαστικὰ.

4. Μερικὰ δείγματα τῆς φιλολογικῆς του παραγωγῆς δημοσιεύτηκαν στὴ συλλογὴ τοῦ Io Lamius, Deliciae eruditorum... κλπ., τόμ. 25, Florentiae I 754, σ. 26—27,

Ἡπειρο πολὺ μεγάλη ἐντύπωση· θὰ ἀποδείκνυε τὴν τόλμη τῶν βενετικῶν δυνάμεων καὶ θὰ ἐνίσχυε τὴν ἀπόφαση τῶν Ἡπειρωτῶν νὰ ἐπαναστατήσουν στὸ πλευρὸ τῆς Γαληνότατης ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ὁ Ἕλληνας λόγιος ἰσχυρίστηκε ὅτι εἶχε στὰ χέρια του ἔγγραφες διαβεβαιώσεις ἀπὸ ἀνθρώπους τῶν χωριῶν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλες ἑλληνικὲς περιοχές, γιὰ τὴ συμμετοχὴ τους στὸν πόλεμο καὶ τὴν πραγματοποίηση πῆς ἐπανάστασης σὲ περίπτωσι βενετικῆς ἐνοπλῆς ἐπέμβασης⁽¹⁾.

Οἱ Βενετοὶ δὲν πραγματοποίησαν—ὅσο τουλάχιστο μπόρεσα νὰ ἐξακριβώσω ἀπὸ ἀρχαιακὲς μαρτυρίες—καμιὰ ἐπιχείρησι στὸ Μοσχολούρι. Δοκίμασαν ὅμως τὸν ἴδιο χρόνον νὰ ἐκπορθήσουν ἕνα ἄλλο σημαντικὸ φρούριον τῆς Ἡπείρου, ἐξ ἴσου σημαντικὸ μὲ τὸ Σοποτό, τὸ Μαργαρίτι τῆς Θεσπρωτίας. Πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπιχείρησι, στάλθηκε ὁ Πέτρος Λάντζας μὲ τὸν μηχανικὸ τοῦ βενετικοῦ στόλου καὶ συγκέντρωσαν τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα γιὰ τὰ μονοπάτια, ἀπ' ὅπου θὰ ὀδηγοῦνταν τὸ πυροβολικόν, καὶ γιὰ τὶς θέσεις ποῦ θὰ καταλάμβαναν οἱ πολιορκητές⁽²⁾. Ἡ πολιορκία τοῦ Μαργαριτιοῦ δὲν ἐπέτυχε στὸ τέλος. Παρὰ τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴ τῶν Ἑλλήνων καὶ τὶς σοβαρὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις ποῦ χρησιμοποιήθηκαν (πέντε χιλιάδες πεζοί, σαράντα ὀκτὼ γαλέρες καὶ τέσσερα ἰσχυρά πυροβόλα), τὸ Μαργαρίτι δὲν ἔπεσε. Ἡ ἔλλειψη συντονισμοῦ στὶς ἐνέργειες τοῦ διοικητῆ τοῦ βενετικοῦ πεζικοῦ Sforza Pallavicini καὶ τοῦ προβλεπτῆ Celsi ὀδήγησε στὸ ναυάγιον τῶν βενετικῶν προσπαθειῶν. Ὁ ἴδιος ὁ Pallavicini προσπάθησε νὰ ἀποφύγῃ τὶς εὐθύνες γιὰ τὴν ἀποτυχίαν· δὲν τὴν ἀπέδωσε ὅμως στοὺς Ἕλληνας, ὅπως ἄδικα ὑποστήριξε ὁ Paruta⁽³⁾. Ἐπιχείρησε μόνον νὰ διοργανώσῃ παρόμοιες ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῆς Λευκάδας ἢ τῆς Πρέβεζας, ἐλπίζοντας ἔτσι νὰ μετριάσῃ τὴν κακὴ ἐντύπωση τῆς ἀποτυχίας τοῦ Μαργαριτιοῦ· δὲν κατόρθωσε στὸ τέλος νὰ πραγματοποιήσῃ οὔτε αὐτές. Ἀλλὰ τὸ φρούριον τῆς Θεσπρωτίας ἔπεσε σύντομα στὰ χέρια τῶν Βενετῶν, σὲ νέα πολιορκία ποῦ ἐπεχειρήθηκε τὸ 1571⁽⁴⁾. Στὸ ἔτος αὐτό, ἀλλὰ καὶ στὰ ἀμέσως ἐπόμενα, ἡ συμμετοχὴ τῶν Χιμαριωτῶν στὸν ἀντιτουρκικὸ ἀγῶνα ἦταν σημαντικὴ. Δὲν εἶναι ὅμως σκοπὸς τῆς ἐργασίας αὐτῆς νὰ συμπεριλάβῃ στὰ στενὰ τῆς πλαίσιον καὶ ἐκεῖνα τὰ γεγονότα.

122—123, 123—124, 141—143. Ἐνδιαφέρον εἶναι ἕνα ἐκτενὲς ὑπόμνημά του γιὰ τὴν Πελοπόννησον, ποῦ ὑπέβαλε στὸ βενετικὸν Συμβούλιον τῶν Δέκα στίς 7 Ἰουνίου 1570, ζητώντας τὴν ἀπελευθέρωσίν της ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ προτείνοντας τὰ σχέδια τῶν ἐπιχειρήσεων ποῦ θὰ ἔκαναν εὐκόλῃ τὴν πραγματοποίησίν της (A. S. V.—Miscellanea Codici, n° 110). Ὁ Λονδάνος ἄφησε καὶ ἐντυπες ἐργασίες του, φιλολογικὸν χαρακτῆρα, ποῦ δὲν εἶναι γνωστὲς στὴ βιβλιογραφία τοῦ Emile Legrand.

1. Ἡ πρότασις του συζητήθηκε στὸ Συμβούλιον τῶν Δέκα στίς 29 Ἰανουαρίου 1571 μαζὶ μὲ ἄλλη παρόμοια τοῦ Κερκυραίου Ἀντωνίου (;) Ἐπάρχου. Παραπέμφθηκαν στὸν Ναυπλιώτη στρατιωτικὸν Γεώργιον Σασσᾶ, ποῦ ὑπηρετοῦσε τότε στὴ Ζάρα τῆς Δαλματίας, ἀλλὰ ἦταν εἰδικὸς γιὰ τὰ πολεμικὰ ζητήματα τῆς ὑπόδουλης πατρίδας του καὶ ἰδιαιτέρως τῆς Πελοποννήσου (A. S. V., C. C. X. Parti Secrete, Registro IX, φ. 127v—128r. Γιὰ τὴν ἐπιχείρησι στὸ Μοσχολούρι ἀναφέρθηκε ὁ Λονδάνος σὲ ἐπιστολήν του πρὸς τοὺς Δέκα τῆς 7 Ἰουνίου 1570 (A. S. V.—Miscellanea Codici, n° 110, φ. 2r).

2. A. S. V.—Sen. Mar, filza 51, χ. ἀ. (ἔγγρ. τῆς 15 Μαρτίου 1571). Στὴν ἐπιχείρησι τοῦ Μαργαριτιοῦ πῆραν μέρος καὶ οἱ Χριστόφορος Κοντοκάλης καὶ Μέξας Γκέρμπεσης (A. S. V.—Sen. Mar, filza 51, χ. ἀ. [=ἔγγρ. τῆς 18 Ἰουνίου 1572 καὶ 17 Ἀπριλίου τοῦ ἴδιου ἔτους, γιὰ τὸν Γκέρμπεση]).

3. Paruta, ὁ.π., σ. 71 (πρβλ. καὶ Σάθα, ὁ.π., σ. 164, σημ. 4). Κατηγορίαι γιὰ κύρια εὐθύνῃ τῶν Ἑλλήνων συνεργατῶν του δὲν βρῆκα στὴν ἐκθεση τοῦ Pallavicini, ποῦ ὑποβλήθηκε στὸ Δόγη στίς 27 Ἀπριλίου 1571 (A. S. V.—Secreta: Archivio Proprio Giacomo Contarini, busta 14, φ. 251r—257v. Τὰ σχετικὰ μὲ τὸ Μαργαρίτι στὰ φφ. 252r—252v).

4. Paruta, ὁ.π., σ. 264—265.

ΚΩΝ/ΤΙΝΟΥ ΠΕΤΡΟΝΙΚΟΛΟΥ

Γυμνασιάρχου

Τ Ο Μ Ε Σ Ο Λ Ο Γ Γ Ι *

13. Ο Τ Υ Μ Β Ο Σ

«Ὡ κόκκαλα ἐσεῖς τῶν γονιῶν μας ἱερά,
στὸν κάμπο, στὴ λίμνη, στὸ λόγγο σπαρμένα,
πού γράφατε μεῖς αἷμα πυρὸ μιὰ φορά
τὸ ἀθάνατο Εἰκοσιένα!»

ΜΙΛΤΟΣ ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ

Τὸ 1838 ἦρθαν στὸ Μεσολόγγι οἱ Βασιλεῖς Ὁθων καὶ Ἀμαλία. Εἶχαν συνάξει τότε τὰ κόκκαλα τῶν ἀγνώστων ἀγωνιστῶν τοῦ Μεσολογγίου καὶ ἐναποθέσει μέσα σὲ κιβώτια, σὲ ξεχωριστὴ δὲ κάλπη τὰ κόκκαλα τοῦ Μάρκου Μπότσαρη. Ἐγινε τότε στὸν Ἅγιο Παντελεήμονα μιὰ συγκινητικὴ ἱεροτελεστία καὶ ὕστερα μετὰ πομπή, πού ἀκολούθησαν οἱ Βασιλεῖς, ἔφεραν τὰ κόκκαλα στὸ Ἡρώων καὶ τὰ ἀπέθεσαν σὲ σωρὸ στὸν Τύμβο, σὲ ἰδιαίτερον δὲ τάφο τὰ τοῦ Μάρκου. Στὴ βάση τοῦ Τύμβου ὀλόγυρα ἐγινε λιθοδομή. Στὴν πρόσθια πλευρὰ ἔβαλαν πλάκα μαρμάρινη καὶ ἀπάνω της ἀργότερα ἕνα λιοντάρι, δῶρο τῆς Βασίλισσας Ὀλγας. Στὴν κορυφὴ τοῦ Τύμβου ἔβαλαν μαρμάρينو Σταυρὸ τὸ 1898 μετὰ τὴν ἐπιγραφή «τῇ μνήμῃ τῶν ἡρώων τοῦ Μεσολογγίου ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος καὶ ἡ Βασίλισσα Ὀλγα».

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου σελ. 197.

Στὴν πλάκα τοῦ Τύμβου χαράχτηκε ἐπίγραμμα τοῦ τότε καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἰω. Βενθόλου:

ΗΝΙ ΛΕΩΝΙΔΑΙ ΠΟΛΥΠΛΗΘΕΙΣ ΕΝΘΑΚΕΟΝΤΑΙ
ΕΙΝΕΚ' ΕΛΕΥΘΕΡΙΗΣ ΙΦΙ ΜΑΧΕΣΣΑΜΕΝΟΙ

πού σημαίνει σὲ ἐλεύθερη ἀπόδοση:

Κοίτα... ἀμέτρητοι Λεωνίδες εἶναι ἐδῶ θαμμένοι,
πού πολέμησαν, παλληκαρίσια γιὰ τὴν Ἐλευθερία!

Κάτω ἀπὸ τὸ ἐπίγραμμα εἶναι χαραγμένα:

X Π Π Η Η Η Δ Δ Δ Π Ι Ι Ι

Α' ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ

X Π Π Η Η Η Δ Δ Ι Ι

πού σημαίνουν:

1 8 3 8*

Α' ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ

1822

Β' ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ

X Π Π Η Η Η Δ Δ Π

Β' ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ

1825

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΠΕΞΗΓΗΜΑΤΙΚΟ

X	= X - ἴλια	=	1.000
Π	= Π - ενταχόσια	=	500
Η	= Η - εκατὸν	=	100
Η	= Η - εκατὸν	=	100
Η	= Η - εκατὸν	=	100
Δ	= Δ - ἑκα	=	10
Δ	= Δ - ἑκα	=	10
Ι	= ἕν	=	1
Ι	= ἕν	=	1
			1.822

X	= X - ἴλια	=	1.000
Π	= Π - ενταχόσια	=	500
Η	= Η - εκατὸν	=	100
Η	= Η - εκατὸν	=	100
Η	= Η - εκατὸν	=	100
Δ	= Δ - ἑκα	=	10
Δ	= Δ - ἑκα	=	10
Π	= Π - έντε	=	5
			1.825

* Ἔτος ἰδρύσεως τοῦ Τύμβου.

14. ΒΥΡΩΝ

«Ἄν εἶμαι ποιητής, ὁ ἀέρας τῆς Ἑλλάδος μὲ ἔκαμε»

ΒΥΡΩΝ

Ὁ περίφημος Ἄγγλος ποιητής Βύρων, ὅταν ἐξέσπασεν ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 21, ἀπεφάσισε νὰ κατεβῆ στὴν Ἑλλάδα. «Ἄγὼν μέγιστος καὶ ἔσχατος πρόκειται τῇ ψυχῇ μου...» ἔλεγε. Στις 13 Ἰουλίου τοῦ 1823 τὸ ἰστιοφόρο Ἡρακλῆς, φορτωμένο ὄπλα, πυρομαχικά, τρῶφιμα κλπ. ξεκίνησε ἀπ' τὴ Γένοβα γιὰ τὴν ἱερὴ γῆ καὶ τὴν 1 Αὐγούστου βρίσκεται στὸ Ἀργοστόλι. Στὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο, πού τοῦ γράφει ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι, ἀπαντᾷ: «Ἄν ἡ παρουσία μου μπορεῖ νὰ βοηθήσει στὴ συνένωση τῶν κομμάτων, εἶμαι ἕτοιμος νὰ πάω ὅπουδήποτε!». Καὶ ἡ μοῖρα του τὸν τραβᾷ γιὰ τὸ Μεσολόγγι...

Ποῦ θὰ πάει; Βουνὰ καὶ λόγγοι
καὶ λαγκάδια ἀιολογοῦν.

Ποῦ θὰ πάει; Στὸ Μεσολόγγι,
καὶ οἱ ἄλλοι ἄς μὴ φθονοῦν.

Τέτοιο χῶμα ἀπ' τὴν ἡμέρα
τῆ μεγάλης τοῦ Χριστοῦ,*
ποῦ εἶχε φέρει ἀπ' τὸν αἰθέρα
τιμὴ ἐμᾶς καὶ δόξα Αὐτοῦ,

εἶν' ἱερὸ προσκνητᾶρι
καὶ δὲ θέλει πατηθῆ
ἀπὸ βάρβαρο ποδάρι
πάρεξ ὅταν χαλαστῆ!

ΔΙΟΝ. ΣΟΛΩΜΟΣ

(«Εἰς τὸν θάνατον τοῦ Λόρδου Μπάυρον» στροφ. 49—51)

Στις 5 Ἰανουαρίου 1824 πρῶτὸ ὁ Βύρων μὲ στολὴ στρατιωτικὴ διαβαίνει τοὺς δρόμους τοῦ Μεσολογγίου, ποῦ παραληρεῖ ἀπὸ ἐνθουσιασμὸ καὶ γιορτάζει τὸν ἐρχομὸ του. Ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ Ἐπίσκοπος Ἰωσήφ, οἱ Δημογέροντες, ὁ Κίτσοις Τζαβέλλας, ὁ Θανάσης Ραζηκότσικας, ὁ Μῆτρος Δεληγεώργης κ' ἓνα πλῆθος μὲ κλάδους φοινίκων ὑποδέχονται τὸν φιλέλληνα. Ὁδηγεῖται στὸ σπίτι τοῦ Πέτρου Καψάλη (ἐκεῖ ποῦ σήμερα ὑπάρχει ἡ στήλη μὲ τὴν ἀνάγλυφη μορφὴ του μέσα σὲ χῶρο περιφραγμένο). Ὑστερα ἀπὸ λίγο σὲ εἰδικὴ τελετῇ ἀπάνω στὸν τάφο τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, ντυμένος τῆ φουστανέλλα, δίνει τὸν ὄρκο πίστεως στὴν Ἑλλάδα.

Στις 17 Μαρτίου πολιτογραφεῖται τὸ σχετικὸ ἔγγραφο, ποῦ φυλάσσεται σὲ μιὰ προθήκη στὴν αἴθουσα Α τοῦ Δημαρχείου (βλ. κεφάλ. «Τὸ Δημαρχεῖον» — Α' ὄροφος), ἔχει ὡς ἐξῆς: «Ἐπειδὴ ὁ λόρδος Νοέλ Βύρων, βουλόμενος συμπράκτωρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος γενέσθαι καὶ τὴν Δυτικὴν μάλιστα τῆς λοιπῆς κινδυνεύουσαν ὄρων, ἔγνω εἰς ταύτην ἀφικέσθαι τὴν πόλιν καὶ ταύτην εὐεργετῶν ἀπάσης τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος τὴν σωτηρίαν κατεργάσασθαι, ὁ δὲ καὶ τοῖς ἔργοις ἐδήλωσεν οὐ μόνον μεγάλας δωρεαῖς μεγίσταις ἐπαρκέσας ἀνάγκαις, ἀλλὰ καὶ τοῖς λόγοις καὶ τῷ ἀξιώματι αὐτοῦ ὠφελιμώτατος τοῖς πράγμασι γενόμενος, ἡ πόλις τοῦ Μεσολογγίου εὐεργέτην αὐτὸν ἀνακηρύσσει καὶ πολίτην Μεσολογγίου ψηφίζεται, τῶν αὐτῶν αὐτοῖς ἀπολαύοντα δικαίων, καὶ ἀναγράφει τοῦτο ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς πόλεως, ἵνα δῆλον γένηται πᾶσιν ὡς οἱ Μεσολογγῖται τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας οἶδασι τιμᾶν καὶ τοῖς εὐεργέταις γενομένοις αὐτῶν εἰς εὐγνωμοσύνην πολιτείαν διδόναι.

Ἐν Μεσολογγίῳ τὴν αζ' Μαρτίου αωκδ'

Ἰωάννης Τρικούπης—Γεώργιος Φαράντος — Στέργιος Παπάζογλου — Ἀποστόλης Καψάλης—Ἀναστάσιος Βαλσαμάκης—Νικόλαος Καρπούνης — Ἀθανάσιος Ραζῆς—Δημήτριος Πλατύκας—Εὐστάθιος Παλαμᾶς—Στάμος Στάικος—Πάνος Παπαλουκάς.

Κατεχωρίσθη ἐν τῷ κώδικι ὑπ' ἀριθμ. 1020

Ὁ Γραμματεὺς τῆς Διοικήσεως Γεώργιος Πραΐδης».

Στις 9 Ἀπριλίου ἐξέδραμε ἔφιππος στὰ περίχωρα τοῦ Μεσολογγίου. Ὁ καιρὸς ἐχάλασε κι ἄρχισαν βροντὲς καὶ πολλὴ βροχὴ. Μουσκειμένος ἐγύρισε ἀργὰ τὸ βράδυ. Ἐνα κρυολόγημα τὸν ἔρριξε στὸ κρεβάτι καὶ στις 19 Ἀπριλίου τὸ βράδυ, Δευτέρα τοῦ Πάσχα, πέθανε... Πένθος βαρὺ ἀπλώθηκε στὴν πόλη. Ἡ Προσωρινὴ Διοίκησις τῆς Δ. Ἑλλάδος ἀνήγγειλε τὸ θλιβερὸ γεγονός μὲ τὴν παρακάτω ἀνα-

* Χριστούγεννα 1822 α' πολιορκία.

κοίνωση, πού βρίσκεται στην ἴδια προθήκη στην αἴθουσα Α τοῦ Δημοσχείου : «ἀριθμ. 1135—Αἱ παροῦσαι χαρμόσυνοι ἡμέραι ἐγίναν δι' ὄλους ἡμᾶς ἡμέραι πένθους... Ὁ λόρδος Νόελ Βύρων ἀπέρασε σήμερον εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν περὶ τὰς 11 ὥρας τὸ ἔσπερας μετὰ μίαν ἀσθένειαν φλογιστικοῦ ρευματικοῦ πυρετοῦ δέκα ἡμερῶν. Καὶ πρὶν ἀκόμα χωρισθῆ ἡ ψυχὴ ἀπὸ τὸ σῶμα, ἡ κοινὴ κατῆφεια ἔλεγεν ὅσην θλιψὶν ἠσθάνετο ἡ καρδία ἔλων, καὶ ὄλοι μικροὶ καὶ μεγάλοι, ἄνδρες καὶ γυναῖκες νικημένοι ἀπὸ τὴν θλιψὶν, ἐλησμονήσατε τὸ Πάσχα. Ἡ στέρησις αὐτοῦ τοῦ λαμπροῦ ὑποκειμένου εἶναι βέβαια πολλὰ αἰσθαντικὴ δι' ὄλην τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' εἶναι πολὺ περισσότερον ἀξιοθρήνητος δι' αὐτὴν τὴν πόλιν, τὴν ὁποῖαν ἠγάπησε διαφερόντως καὶ εἰς αὐτὴν ἐπολιτογραφήθη καὶ ἀπόφασιν σταθερὰν εἶχεν, ἂν τὸ ἔφερεν ἡ περίστασις, νὰ γενῆ καὶ προσωπικῶς συμμέτοχος τῶν κινδύνων τῆς... Καθένας βλέπει ἐμπρὸς του τὰς πλουσίας πρὸς τὸ κοινὸν εὐεργεσίας του καὶ μήτε ἔπαυσε μήτε παύει κανεὶς μὲ εὐγνώμονα καὶ ἀληθινὴν φωνὴν νὰ τὸν ὀνομάζῃ εὐεργέτην... Ἔως οὐ γνωστοποιηθῶν αἱ διαταγαὶ τῆς Ἐθνικῆς Διοικήσεως περὶ αὐτοῦ τοῦ πολυθρηνητοῦ συμβάντος, δυνάμει τοῦ ἀπ' ἀριθμ. 314 τῆς 15 Ὀκτωβρίου θεσπίσματος τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος, διατάττεται: α) αὔριον μόλις ἀνατείλῃ ὁ ἥλιος νὰ πέσουν ἀπὸ τὸ μεγάλο κανονοστάσιον τοῦ τείχους τῆς πόλεως 37 κανονιῆς κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν χρόνων τῆς ζωῆς τοῦ ἀποθανόντος β) ὄλα τὰ κοινὰ Ὑπουργεῖα διὰ τρεῖς ἡμέρας νὰ κλεισθοῦν γ) νὰ κλεισθοῦν ὄλα τὰ ἐργαστήρια ἐκτὸς ἐκείνων πού πωλοῦν τροφὰς καὶ ἰατρικὰ καὶ νὰ λείψουν τὰ μουσικὰ παιγνίδια καὶ οἱ συνηθισμένοι εἰς αὐτὰς τὰς ἡμέρας χοροὶ, νὰ παύσουν τὰ φαγοπότια εἰς τὰ κρασοπωλεῖα καὶ κάθε ἄλλο εἶδος ξεφαντώματος δ) νὰ γενῆ 21 ἡμέρας γενικὴ πενθηφορία, καὶ ε) νὰ γίνουν ἐπικήδαιοι δεήσεις εἰς ὄλας τὰς Ἐκκλησίας.

Ἐν Μεσολογγίῳ 19 Ἀπριλίου 1824

Α. Μαυροκορδάτος

Ὁ Γραμματεὺς Γ. Πραϊτῆς»

Γιὰ τὴν κηδεῖα τοῦ Βύρωνος τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικὰ» γράφουν:

«Τὸ στράτευμα ἐσχημάτιζε δύο στίχους, μετὰξὺ τῶν ὁποίων ἐπορεύοντο οἱ συνοδεύοντες τὸ νεκρικὸν κρεββάτι. Προηγεῖτο τὸ τάγμα τῶν πυροβολιστῶν μὲ ὄλους τοὺς ξένους ἀξιωματικούς καὶ μέρος τοῦ λοιποῦ στρατεύματος. Ἀπὸ τόσον ἀναρίθμητον πλῆθος λαοῦ καὶ στρατοῦ δὲν ἠκούετο οὐδὲ ψιθυρισμός, ἀλλὰ μόνον ἡ λυπηρὰ ψαλμωδία τῶν ἱερέων καὶ ὁ βραχνὸς ἤχος τῶν πολεμικῶν μουσικῶν ὀργάνων. Οὕτως ἐπορεύθησαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, κειμένην πλησίον τοῦ τείχους». Τὸν ἐπικήδειο ἐξεφώνησε ὁ ἱστορικὸς τῆς Ἐπαναστάσεως Τρικουπῆς. Ἄρχισεν ἔτσι: «Τὶ ἀνέλπιστον συμβεβηκός! Τὶ ἀξιοθρήνητον δυστύχημα! Ὁλίγος καιρὸς εἶναι ἀφ' ὅτου ὁ λαὸς τῆς πολυπαθῆς Ἑλλάδος, ὄλος χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν, ἐδέχθηκεν εἰς τοὺς κόλπους του τὸν ἐπίσημον τοῦτον ἄνδρα, καὶ σήμερον, ὄλος θλιψὶν καὶ κατῆφειαν, καταβρέχει τὸ νεκρικὸν του κρεββάτι μὲ πικρότατα δάκρυα καὶ ὀδύρεται ἀπαρηγόρητα...».

Ὁ Σπυρίδων Τρικουπῆς ἐπιστρέφοντας στὸ Μεσολόγγι ἀπὸ ταξίδι του στὴ Ζάκυνθο ἔφερε μαζί του χειρόγραφο τοῦ Ὑμνου στὴν Ἐλευθερίαν τοῦ Σολωμοῦ γιὰ νὰ τὸ δείξῃ στὸν Βύρωνα, ἀλλὰ δὲν τὸν ἐπρόλαβε ζωντανό... Μετὰ τὴν κηδεῖα ἐγύρισε στὴ Ζάκυνθο καὶ ἀνήγγειλε τὸ συμβάν. Ὁ Σολωμὸς ἔγραψε τότε τὸ πολύστροφο (166 τετράστιχα) λυρικὸ ποίημα στὸ θάνατο τοῦ Βύρωνος:

«Λευτεριά γιὰ λίγο πάψε
νὰ χτυπᾶς μὲ τὸ σπαθί!
Τώρα σίμωσε καὶ κλάψε
εἰς τοῦ Μπάνυρον τὸ κορμί...».

Τὸ σῶμα τοῦ Ποιητοῦ ἐταριχεύτηκε καὶ τοποθετήθηκε σὲ φέρετρο γιὰ νὰ μεταφερθῆ στὴν Ἀγγλία. Τὸ πλοῖο, πού τὸ μετέφερε, ἐπέρασε ἀπ' τὴ Ζάκυνθο: «Τὸ σῶμα τοῦ Μπάυρον ἐπεβιβάσθη χθὲς 5.30' μ. μ. εἰς τὸ Ἀγγλικὸν πολεμικὸν «Φλωρίς». Ἐγίνε πένθιμος τελετὴ. Ὅλα τὰ πλοῖα ὕψωσαν πένθιμον σημαίαν. Τὸ πλοῖον ἐρρίψε 37 κανονιοβολισμούς. Ἡ ζώνη του εἶχε βαφῆ γαλάζια. Τὰ κωδωνοστάσια ἐσήμαινον πενθίμως. Ἡ «Φλωρίς» ἀνεχώρησε διὰ Λονδῖνον». (Ἀνταπόκρισι τῆς 8 Μαΐου 1824 ἀπ' τὴ Ζάκυνθο, πού δημοσιεύτηκε στὰ «Ἑλληνικά Χρονικά»).

Στὰ 1881 μὲ πανελλήνιον ἔρανο τοῦ ἐν Ἀθήναις Συλλόγου ὁ «Βύρων» ἰδρύθηκε στὸ Ἡρώων μνημεῖο μὲ τὸν ἀνδριάντα τοῦ φιλέλληνο. Στὸ βᾶθρο του ἔθαψαν τὰ σπλάχνα του, πού εἶχαν κρατήσῃ μέσα σὲ κάλπη. Κατὰ τὰ ἀποκαλυπτήρια ἐξεφώνησε λόγον ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Νεοκλῆς Καζάζης, ὁ δὲ ποιητὴς Ἀχιλλεὺς Παράσχος ἀπήγγειλε πολὺστιχο ποίημά του. Τὸν ἀνδριάντα «ἐποίησε» ὁ Γ. Βιτάλης ἀπὸ τὴ Σύρο, ὁ δὲ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Σεμιτέλος ἔγραψε τὸ ἐπίγραμμα πού ἐχάραξαν στὴ βάση:

ΒΡΕΤΤΑΝΙΗΣ ΟΜΟΤΙΜΟΝ ΑΘΡΕΙ ΣΤΑΣ ΞΕΙΝΕ ΒΥΡΩΝΑ
 ΟΝ ΠΕΡΙ ΚΗΡΙ ΦΙΑΕΥΝ ΜΝΗΜΟΣΥΝΗΣ ΘΥΓΑΤΡΕΣ.
 ΤΩΝ Δ' ΕΥΕΡΓΕΣΙΩΝ ΜΝΗΣΤΙΝ ΣΩΖΟΝΤΕΣ ΑΓΗΡΩ
 ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΗΣΑΝ ΛΑΪΝΟΝ ΕΞ ΕΡΑΝΟΥ.
 ΕΥΤΕ ΓΑΡ ΕΛΛΑΣ ΕΤΕΙΡΕΤ' ΕΛΕΥΘΕΡΙΗΣ ΕΝ ΑΕΘΛΩ
 ΗΛΥΘΕ ΘΑΛΠΩΡΗ ΧΑΡΜΑ ΤΕ ΜΑΡΝΑΜΕΝΟΙΣ.

(ἄθρει = κοίτα — στάς = ἀφοῦ σταθῆς — περὶ κῆρι = ἀπὸ καρδιάς — Μνημοσύνης
 Θύγατρεις = οἱ Μοῦσες — λάινον = μαρμάρινον — εὔτε = ὅταν — ἐτείρετο = ἀγωνι-
 ζόταν — ἤλυθε = ἦρθε).

Τὸ ἐπίγραμμα σ' ἐλεύθερη ἀπόδοσι :

«Ξένε, στάσου καὶ κοίτα τὸ λόρδο τῆς Βρετανίας Βύρωνα,
 πού ἐγκάρδια ἀγαποῦσαν οἱ κόρες τῆς Μνημοσύνης.

Οἱ δ' Ἕλληνες διατηρῶντας ἀθάνατη τὴ θύμῃσιν τῶν εὐεργεσιῶν του
τὸν ἔστησαν μαρμάρινον μὲ ἔρανο.
Γιατί, ὅταν ἡ Ἑλλάδα ἀγωνιζόταν τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν Ἐλευθερία,
αὐτὸς ἦρθε ζεστασιὰ καὶ χαρὰ στοὺς μαχομένους...».

ΩΔΗ ΣΤΟΝ ΒΥΡΩΝΑ

Ἔστερα ἀπὸ αἰῶνων σιωπῇ πρώτη φορὰ ἀπ' τὸ στόμα σου
τραγουδία ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη
ξεχύθησαν, ποὺ κάμανε γιὰ τὴν Ἑλλάδα νὰ χυθῇ
πονετικὸ τὸ δάκρυ.

Ὀλίγα χρόνια πέρασαν κι ὅ,τι ἔφαλες σὰν ὄνειρο
σάρκα τὸ εἶδες νὰ πάρει
μέσα σὲ κάποια ἀνοιξη, ποὺ γύρω ἀνθίζαν τὰ κλαριά
κ' ἔβγαζε ἡ γῆς χορτάρι.

Καὶ σὺ ποὺ τρέμεις καὶ σκιρτᾷς στὸ κάθε ἐδώθε μήνυμα,
ὦ ποιητὴ τοῦ αἵωνα,
νᾶρθαι στιγμὴ ἀνυπομονεῖς Τυρταῖος οὐρανόσταλτος
νὰ μπεις μέσ' στὸν ἀγῶνα.
Κ' ἦρθε ἡ στιγμὴ — τὸ μαρτυροῦν ραχοῦλες θρουμποφύτευτες
καὶ μυρωμένοι λόγγοι —
τὴ φουστανέλλα ζώνεσαι καὶ πᾶς, Βύρων θεόμορφε,
στὸ δόλιο Μεσολόγγι...

Μὰ κι ἂν ἡ μοῖρα τραγικὴ τὸ θάνατο σοῦχε γραφτὸ
νὰ βρεῖς, ὦιμέ, στὸ στρῶμα,
μὲ τὸνομα τὸ λατρευτὸ τῆς ἀρφανῆς Ἑλλάδας σου
ξεψύχησες στὸ στόμα.

Καὶ τῆς θυσίας τῆς πιὸ ἀψηλῆς ἐγένηκες τὸ σύμβολο
κι ὁ θρῦλος τῆς ἀνδρείας
κι' αἰῶνια θὰ μοσκοβολάει, Βύρων προφήτη, ὁ τάφος σου
ἀπ' ἄνθη ἐλευθερίας!

(ἀπόσπασμα)

ΣΩΤΗΡΗΣ ΣΚΙΠΗΣ

15. ΜΑΡΚΟΣ ΜΠΟΤΣΑΡΗΣ

ΜΝΗΜΕΙΟ

Γεννήθηκε στὸ Σούλι τὸ 1790. Γυιὸς τοῦ Κίτσου Μπότσαρη, ποὺ τὸν ἀκολούθησε στοὺς πολέμους κατὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Μετὰ τὴν πτώση τοῦ Σουλίου κατέφυγε στὴν Κέρκυρα καὶ ὑπηρέτησε στὸ Γαλλικὸ στρατό. Ἔλαβε μέρος στίς ἐπιχειρήσεις τῆς Ἠπείρου κατὰ τὴν Ἐπανάσταση (Κομπότι, Πέντε Πηγᾶδια, Πέτα). Μετὰ τὴν καταστροφὴ στὸ Πέτα ἦρθε μὲ τὸν θεῖο του Νότη Μπότσαρη στὸ Μεσολόγγι καὶ ἔδειξε ἐνδιαφέρον κι ἀνέπτυξε δραστηριότητα γιὰ τὴν ὀχύρωση καὶ τὴν ἀμυνά του (α' πολιορκία 1822) καὶ συνδέθηκε μὲ τὸ Μεσολόγγι τόσο, ποὺ ἔγινε δευτέρα πατρίδα του.

Ἡ σοβαρώτερη ἀπ' τίς ἐπιχειρήσεις τοῦ 1823 εἶναι ἡ ἐκστρατεία τοῦ Μουσταῆ Πασᾶ τῆς Σκόδρας κατὰ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Οἱ Τοῦρκοι ἀκολουθοῦσαν

κι ανέπτυσσαν τὸ σχέδιο εἰσβολῆς στὸ Μωριά. Δυὸ στρατιές θὰ ἐβάδιζαν χωριστὰ καὶ θὰ περνοῦσαν ἀπ' τὸν Ἐπαχτο γιὰ τὸ Μωριά. Ὁ Γιουσοῦφ Πασᾶς Μπερκόφταλη ἔφτασε ὡς τὴν Ἀττική, ἀλλ' ἀναγκάστηκε νὰ γυρίσει ἀπρακτος στὴ Λαμία. Ἡ ἄλλη στρατιά ἦταν αὐτὴ τοῦ Μουσταῆ καὶ τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη. Ὁ Βρυώνης ἀπ' τὸν Καρβασαρά κι ὁ Μουσταῆς ἀπ' τὸ Καρπενήσι ἔπρεπε νὰ συναντηθοῦν στὸ Μεσολόγγι γιὰ νὰ βαδίσουν μαζὶ πρὸς τὸν Ἐπαχτο.

Στὴ Δ. Ἑλλάδα τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τὰ πράγματα βρισκόντανε στὸ χάος τοῦ κομματικοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ τῶν ἀντιζηλιῶν. Ἡ «δολερή» διχόνοια θριάμβευε... Ὁ κίνδυνος ἦταν σοβρώτατος. Ἀπ' τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1822 ὁ Μάρκος Μπότσαρης εἶχε διοριστῆ ἀρχιστράτηγος τῆς Δ. Ἑλλάδος. Τὸν ἴδιο ὅμως καιρὸ ἡ Διοίκηση «ἐμοίρασε» διπλώματα σὲ πολλοὺς στρατιωτικούς, γιὰτὶ πίστευε πὼς μὲ τὸ μέτρο τοῦτο θὰ κατηύναζε τὰ ἀντίζηλα πνεύματα... Ὁ Μάρκος τότε ἐκάλεσε τοὺς Σουλιῶτες, καὶ τοὺς Τζαβελλαίους πού τὸν ἐχθρεύονταν, καὶ τοὺς μίλησε μὲ θέρμη πατριωτικὴ καὶ ζήτησε νὰ παραμερίσουν τὰ μικροζητήματα, πού τοὺς ἐχώριζαν, γιὰ τὸ καλὸ τῆς Πατρίδος πού κινδύνευε. «Μιχραίνεται ἡ καρδιά μου» εἶπε «νὰ βλέπω τὸν ἐαυτὸ μου ἀποξενωμένον ἀπὸ τὰ αἰσθήματα τῶν συμπατριωτῶν μου, πού πιστεύουν ὅτι ἐγὼ θέλω νὰ ἄρχω ἄλλων. Δὲν ἐζήτησα βαθμοὺς καὶ ἀξιώματα. Καὶ γιὰ νὰ σᾶς ἀποδείξω ὅτι εἶμαι πάντοτε ὁ Μάρκος πού τὸν ξέρετε ὅλοι δηλώνω ὅτι δὲν θέλω ἄλλο δίπλωμα παρὰ ἐκεῖνο πού εἶχα ὅπως καὶ σεῖς στὸ παρελθὸν καὶ ὅτι ὁ γενναιότερος καὶ ὁ καλύτερος θὰ φανῆ στὴ μάχη...». Ἐβγαλε ἔπειτα τὸ ἔγγραφο, πού μ' αὐτὸ τοῦ εἶχε ἀπονεμηθῆ ὁ τίτλος τοῦ ἀρχιστρατήγου, τὸ ἔφερε στὰ χεῖλη του «εἰς ἔνδειξιν ὑπακοῆς καὶ σεβασμοῦ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν» καὶ τὸ ἔσχισε!

Τῆ συμφιλίωση ἀκολούθησε γενικὴ σύσκεψη τῶν ἀρχηγῶν καὶ ἀποφασίστηκε νὰ σπεύσουν: ὁ Ἴσκος κι ὁ Ράγκος μὲ τοὺς Βαλτινοὺς στὸ Μακρυνόρος, ὁ Μακρῆς στὴ Λάσπη, ὁ Τσόγκας στὴ Βόνιτσα καὶ ὁ Μάρκος μὲ τοὺς Τζαβελλαίους καὶ τοὺς ἄλλους Σουλιῶτες στὸ Καρπενήσι, ὅπου θὰ εὔρισκαν τοὺς Γιολδασαίους, τὸν Πεσλῆ κ. ἄ.

Ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τοῦ Μουσταῆ ὑπὸ τὸν Τσελαεδὶν ἀπὸ 5.000 εἶχε στρατοπεδεύσει στὸ Κεφαλόβρυσο τοῦ Καρπενησιοῦ. Ὁ Μάρκος μὲ τὸν Κίτσο Τζαβέλλα καὶ τὸν Λάμπρο Βέικο μὲ 1.250 κατέλαβαν τὸ Μικρὸ καὶ τὸ Μεγάλον Χωριό. Τὰ πράγματα ἦσαν δύσκολα. Μόνον ἓνας αἰφνιδιασμὸς κάτι θὰ μπορούσε νὰ πετύχει. Γιὰ τοῦτο κι ὁ Μάρκος ἐπέσπευσε τὴν ἐπίθεση, πού ἄρχισε στίς 9 Αὐγούστου 1823. «Εἰς τὴν μάχην ταύτην ἔμειναν ἐπὶ τοῦ πεδίου περίπου 60 Ἕλληνες, οἱ δὲ πληγωθέντες ἦσαν 42. Ἐκ τῶν Τούρκων ἔπεσαν 1.500. Οἱ Ἕλληνες ἐλαφυραγώγησαν 1.600 τυφέκια, 1.800 πιστόλες, 300 μικρὰ καὶ μεγάλα ξίφη. Ἐζώγησαν πρὸς τούτους 1.200 ἵππους, 30 ἡμιόνους. Ἐφεραν ἐπίσης εἰς Μεσολόγγιον 4 σημαίας, ἐξ ὧν ἡ μία ἐκ μετάξης». (Κ. Μεταξᾶς «ἀπομνημονεύματα»). Ἀλλὰ καὶ τοὺς Ἕλληνες ἐπληξε ἡ συμφορὰ. Ὁ Μάρκος σκοτώθηκε...

«Ὁ θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη ἐγνώσθη εἰς τὸ Μεσολόγγι τὴν πρωΐαν τῆς ἐπομένης τῆς μάχης. Εἰς τὸν Ἐπαρχον Μεταξᾶν ἀνήγγειλε τὸ θλιβερόν γεγονός ὁ Βασίλης Γούδας. Ἀμέσως ἤρχισαν νὰ κτυποῦν πενθίμως οἱ κώδωνες τῶν ἐκκλησιῶν τῆς πόλεως καὶ οἱ κάτοικοι ἐξῆλθον εἰς τοὺς δρόμους, ὁ δὲ Μεταξᾶς συνοδευόμενος ὑπὸ πλήθους προϋπήνησεν ἔξω τῆς πόλεως τὴν ἐρχομένην συνοδείαν. Τὸ Μεσολόγγι εἶναι ἔτοιμον νὰ δεχθῆ νεκρὸν ἐκεῖνον πού ἀνέμενε θριαμβευτὴν... Ὅταν ἡ συνοδεία εὔρισκετο ὀλίγον ἔξω τῆς πόλεως, ἐστάλη ὁ Γούδας ὑπὸ τῆς εὔρισκομένης εἰς τὸ Μεσολόγγι Μάρως, ἀδελφῆς τοῦ Μάρκου, διὰ νὰ παρακαλέσῃ νὰ μεταφερθῆ ὁ νεκρὸς εἰς τὸ σπῆτι τῆς. Ἐκεῖ αἱ γυναῖκες ἐκλαυσαν τὸν ἥρωα μαζὶ μὲ τὴν γενναίαν Σουλιώτισσαν, ἡ ὁποία παρὰ τὴν συντριβὴν καὶ τοὺς θρήνους εὔρισκε νὰ λέγῃ λόγους ἥρωικούς! Εἶχε συνηθίσει νὰ κλαίῃ τοιοῦ-

τους νεκρούς... Κατά τὸ διάστημα τοῦτο κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἐπαρχοῦ ἐρρίπτοντο κάθε τέταρτον ἀπὸ τοὺς προμαχῶνας 33 κανονιοβολισμοὶ ἐμφαίνοντες τὴν ἡλικίαν τοῦ Μάρκου».

«Ἡ κηδεὶα ἔγινεν ἐνθυμίζουσα διὰ τὴν σύνθεσιν τῆς νεκρικῆς πομπῆς σελίδας ἡρωικῶν ἐπῶν. Προεπορεύοντο οἱ αἰχμάλωτοι Τοῦρκοι μὲ τὰ χέρια δεμένα. Ἀκολουθοῦσαν οἱ ἀποκομισθέντες ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἵπποι τῶν πασάδων καὶ τῶν μπέηδων μὲ τὰ πολυτελῆ των ἐπισάγματα καὶ ἔπειτα αἱ κυριευθεῖσαι τουρκικαὶ σημαῖαι. Εἶπετο ὁ Κλῆρος τοῦ Μεσολογγίου μὲ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον. Μετὰ τοῦτο ἐφέρετο ὁ νεκρὸς σκεπασμένος μὲ κυανῆν χλαῖναν. Ἀκολουθοῦσαν οἱ συγγενεῖς τοῦ νεκροῦ καὶ πλῆθος γυναικῶν, ὁ Ἐπαρχος καὶ οἱ ἄλλοι ἐπίσημοι καὶ οἱ πολῖται. Τέλος ὠδηγοῦντο τὰ λαφυραγωγηθέντα κτήνη, φορτωμένα μὲ τὰ ἀποκομισθέντα ἐκ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου ὅπλα καὶ ἄλλα λάφυρα. Εἰκὼν θριαμβοῦ θρυλικοῦ ἥρωος! Μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ὁ θριαμβευτῆς μετεκομίζετο διὰ νὰ ταφῆ...». (Διονύσιος Κόκκινος «Ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως»).

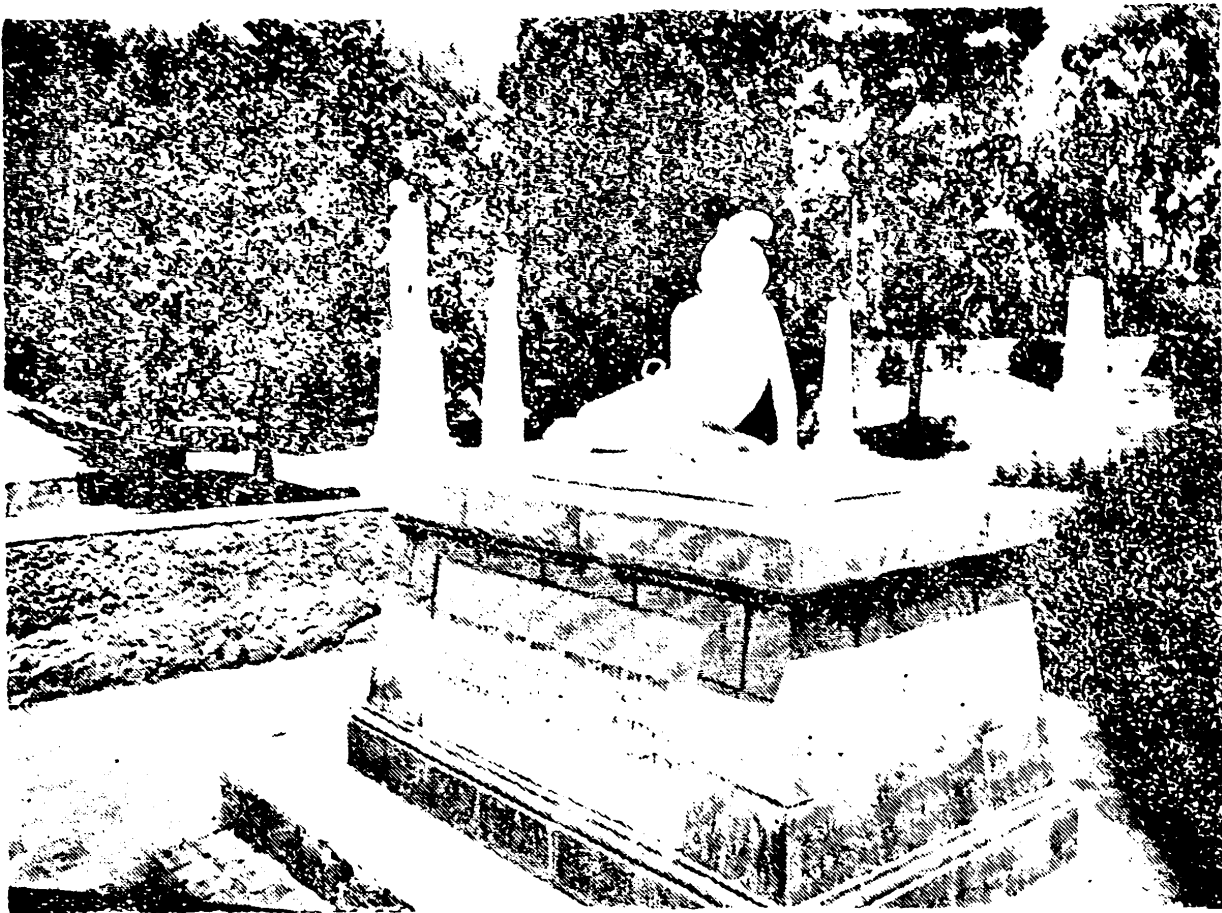
Τὸ Ἐκτελεστικόν, ὅταν ἔμαθε τὸν θάνατον τοῦ Μάρκου, ἐτέλεσε στὴ Σαλαμίνα, ὅπου ἡ προσωρινή του ἔδρα, μνημόσυνο στὶς 19 Αὐγούστου καὶ ἐκυκλοφόρησε διακήρυξη, πού ἀρχίζε ἔτσι: «Εὐδαίμων καὶ τρισολβία σκιά τοῦ ἀθανάτου στρατάρχου Μάρκου Μπότσαρη, ἥδη περιπταμένη καθ' ὅλας τὰς Ἑλληνικὰς ὀμηγύρεις, ἀγάλλεσαι βλέπουσα ὄλους τοὺς ὀφθαλμοὺς πλήρεις καρδιοσταλάκτων δακρύων καὶ ἀκούουσα ὄλα τὰ στόματα εὐλογοῦντα τὸ μνημόσυνόν σου, κηρύττοντα στεντορειῶς τὸν ἡρωισμόν σου καὶ προφέροντα τὸ ἐνδοξόν καὶ λαμπρὸν ὄνομά σου μὲ γλυκεῖαν συναίσθησιν εὐγνωμοσύνης καὶ σεβασμοῦ... Ὁ Πρόεδρος Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης».

Τὰ ὀρφανὰ καὶ ἡ χήρα τοῦ Μάρκου φιλοξενήθηκαν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ Ἀγῶνος στὴ Ζάκυνθο. Ὁ Βασιλεὺς Ὄθων, ὅταν ἤρθε στὸ Μεσολόγγι, ἐξέδωσε τὸ ἐξῆς Διάταγμα: «Ἐπιθυμοῦντες νὰ ἀσφαλίσωμεν τὴν τύχη τῶν δύο θυγατέρων τοῦ ἐνδόξως ὑπὲρ Πατρίδος πεσόντος ἥρωος Μάρκου Μπότσαρη, εἰς τὰς ὁποίας ὁ πατήρ των δὲν ἄφησεν εἰμὴ τὸ ἐνδοξόν του ὄνομα, ἀποφασίζομεν νὰ προικοδοτήσωμεν αὐτὰς ἐν ὀνόματι τῆς εὐγνώμονος Πατρίδος καὶ διατάσσομεν νὰ παραχωρηθῶν εἰς ἑκατέραν αὐτῶν ἅμα νυμφευθῶν α) 500 στρέμματα ἐθνικῆς γῆς καὶ β) 6.000 εἰς μετρητά. Ἐν Μεσολογγίῳ 18 Ὀκτωβρίου 1838». Τὸν Ἀπρίλη τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐπῆραν οἱ Βασιλεῖς στὰ ἀνάκτορα τὴν πρώτην Ἑλληνίδα κυρίαν ἐπὶ τῶν τιμῶν, τὴν θυγατέρα τοῦ Μάρκου Αἰκατερίνην, πού ἔμεινε γνωστὴ ὡς Ρόζα Μπότσαρη (rosa=τριαντάφυλλο), ὅπως τὴν ὀνόμασαν οἱ θαυμασταὶ τῆς ἐξαιρετικῆς ὀμορφιάς της. Ὁ γυιὸς του Δημήτρης (1814—1871) ἐσπούδασε στὴ Στρατιωτικὴ Ἀκαδημία τοῦ Μονάχου μαζὶ μὲ ἄλλα παιδιὰ ἀγωνιστῶν ὡς ὑπότροφος τοῦ φιλέλληνος Βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου, πατρὸς τοῦ Ὄθωνος. Ὁ Δημήτρης ἔφτασε ὡς τὸ βαθμὸ τοῦ Συνταγματάρχου καὶ ἔγινε δυὸ φορὲς Ὑπουργὸς Στρατιωτικῶν.

Τὸ Μνημεῖο τοῦ Μάρκου μέσα στὸ Ἡρῶν ἔγινε στὶς 14 Ὀκτωβρίου 1838. Ἀπάνω στὸ μνημεῖο ὑπῆρχε μαρμάρινη ἡ «Παιδοῦλα» τοῦ Δαβὶδ Ντανζέ, Γάλλου γλύπτου συγχρόνου τοῦ Μάρκου. Ἡ «Παιδοῦλα», ἡ ψυχὴ τῆς Ἑλλάδος, σκυμμένη ἀπάνω στὴν πλάκα καὶ δείχνοντας μὲ τὸ δείχτη τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ, ξεχωρίζει καὶ συλλαβίζει ἓνα ὄνομα ἀκριβῶς... τὸ ὄνομα ΜΑΡΚΟΣ ΜΠΟΤΣΑΡΗΣ. Κάποια νύχτα τοῦ 1862, πού πέρασε ἀπ' τὸ Μεσολόγγι ὁ Θόδωρος Γρίβας, ὅταν εἶχε ἐπαναστατήσῃ κατὰ τοῦ Ὄθωνος καὶ διάβαινε γιὰ τὸ Ναύπλιο, ἡ «Παιδοῦλα» κατεστράφη ἀπ' τοὺς στρατιῶτες του... Τὸ πρωτότυπο, ἔτσι ὅπως διασώθηκε, βρίσκεται στὸ Ἐθνολογικὸ Μουσεῖο στὴν Ἀθήνα, τὸ ἀντίγραφο δὲ πού τώρα βρίσκεται στὸ μνημεῖο «ἔγραψεν» ὁ Γ. Μπονάνος καὶ ἐδώρησεν ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος στὰ 1915.

Στήν πλάκα τοῦ μνημείου ἔχει χαραχτῆ τὸ ἐπίγραμμα :

ΜΑΡΚΟΥ ΒΩΣΑΡΕΩΣ ΑΓΝΟΥ ΜΗΣΤΩΡΟΣ ΑΥΤΗΣ
 ΗΓΗΤΗΡΟΣ ΨΥΧΗΝ ΔΗ ΕΡΑΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ ΠΡΟ
 ΣΩΜΑΤΟΣ ΟΙ ΕΚΔΥΣΑΜΕΝΟΥ ΤΟΔΕ ΣΗΜΑ ΤΕΤΥΚΤΑΙ.
 ΕΛΛΑΣ ΤΟΥΣ ΑΓΑΘΟΥΣ ΟΥ ΦΗΣΙ ΠΟΤ' ΕΙΝΑΙ ΘΝΗΤΟΥΣ.

(μήστωρ αὐτῆς = ἔμπειρος τῆς μάχης, πολεμιστῆς — ἐρατὴ πάτρα = ἀγαπητὴ πα-
 τρίδα — πρό = ὑπὲρ — ἡγητῆρ = ἀρχηγός — τέτυκται = ἔχει ἰδρυθῆ).

Τὸ ἐπίγραμμα σ' ἐλεύθερη ἀπόδοση σημαίνει :

«Τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, τοῦ ἀγνοῦ πολεμιστοῦ καὶ ἀρχηγοῦ,
 ποὺ ἔγδυσε τὸ σῶμα ἀπ' τὴν ψυχὴ του
 γιὰ τὴν ἀγαπημένη του Πατρίδα,
 τὸ μνῆμα τοῦτο ἔδω ἔχει στηθῆ.
 Ἡ Ἑλλάδα δὲν παραδέχεται πὼς οἱ γενναῖοι πεθαίνουν!».

Ὁ ἔθνικός μας Ποιητὴς στὴν ὠδὴ του στὸ Μάρκο Μπότσαρη δείχνει ὅτι τὸν
 ξεχώριζε ἀπ' ἄλλους. Γιὰ κανέναν ἄλλον δὲν ἔγραψε ποίημα ἰδιαίτερο, ὅπως τώρα
 γιὰ τὸν Μάρκο. Ἡ Δόξα ἄλλοῦ «μελετᾶει τὰ λαμπρὰ παλληκάρια» ἀόριστα. Ἐδῶ
 «μελετᾶει» τὸ Μάρκο ξεχωριστὰ καὶ «καθίζει στὴν πλάκα τοῦ τάφου λαμπρῆ» καὶ
 γράφει τὸ ὄνομα τοῦ παλληκαριοῦ. Γιὰ τὸ Μάρκο θὰ κλάψει «λαός»... «Ὅ,τι ἦταν
 γιὰ τὴν Τροία ὁ Ἕκτορας εἶναι τώρα γιὰ τὴν Ἑλλάδα ὁ Μάρκος! Καὶ ὅπως εἶχαν
 βγεῖ θρηνηῶντας οἱ Τρῶες γιὰ νὰ δεχτοῦν τὸ νεκρὸ τοῦ Ἕκτορος ποὺ ἔφερεν ὁ
 γερο - Πρίαμος ἀπ' τὴ σκηνὴ τοῦ Ἀχιλλέως καὶ δὲν εἶχε μείνει μέσα στὴν Τροία
 ψυχῆ, γιὰτὶ εἶχαν πολὺ πένθος καὶ λύπη καὶ «πρῶτες στ' ἀμάξι χύθηκαν τραβῶν-
 τας τὰ μαλλιά τους ἢ μᾶνα κ' ἢ γυναῖκα του κρατῶντας τὸ νεκρὸ κεφάλι κ' ἔκλαιγε
 τριγύρω πυκνωμένος ὁ λαός», ἔτσι καὶ τώρα στὴ θανῆ τοῦ Μάρκου...

ΩΔΗ ΕΙΣ ΜΑΡΚΟΝ ΜΠΟΤΣΑΡΗΝ

1. Ἡ Δόξα δεξιὰ συντροφεύει
τὸν ἄντρα, ποὺ τρέχει μὲ κόπους
τῆς φήμης τοὺς δύσβατους τόπους
κι ὁ φθόνος τοῦ στέκει ξερβὰ
μὲ μάτια, μὲ χεῖλη πικρά.
2. Ἄλλ' ὅποτε ἡ μοῖρα τοῦ γράφει
τὸ δρόμο τοῦ κόσμου νὰ πάψει,
ἡ Δόξα καθίζει μονάχη
στοῦ τάφου τὴν πλάκα λαμπρὴ
κι ὁ φθόνος ἄλλοῦ περπατεῖ...
3. Στὴν πλάκα τοῦ Μάρκου καθίζει
ἡ Δόξα λαμπράδες γιομάτη.
Κλεισμένο γιὰ πάντα τὸ μάτι,
ὅπουχε πολέμον φωτιά...
Ἐλάτε ν' ἀκούστε, παιδιά.
4. Τὸ λείψανο ποῦχε γλυτώσει
ὁ Πρίαμος μὲ θρήνους, μὲ δῶρα,
ἐγύριζε πίσω τὴν ὥρα,
ποὺ πέφτει στὴν ὄψη τῆς γῆς
τὸ φῶς τὸ γλυκὸ τῆς αὐγῆς.
5. Ἐβγῆκαν μαζὶ τῆς θλιμμένης
Τρωάδας ἀπ' ὅλα τὰ μέρη
γυναῖκες, παιδάκια καὶ γέροι
θρηνηῶντας νὰ ἰδοῦν τὸ κορμί,
ποὺ χάνει γι' αὐτοὺς τὴν ψυχὴ...
6. Κλεισμένο δὲν ἔμεινε στόμα
ἀπάνου τοῦ Μάρκου τὸ σῶμα...
Ἄπέθαν' ἀπέθαν' ὁ Μάρκος.
Μιὰ θλίψη, μιὰ ἄκρα βοή
καὶ θρήνος καὶ κλάψα πολλή.

(ἀπόσπασμα)

ΔΙΟΝ. ΣΟΛΩΜΟΣ

Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς δισιοθάνεται μὲ μιὰν ἐκπληκτικὴν τὴν ἀξία τοῦ καθενὸς καὶ ξέρει τότε νὰ μιλάει καὶ νὰ λέει ὅσα πρέπει. Κανέναν δὲν ἔκλαψε ὅσο καὶ ὅπως τὸ Μάρκο! Θρήνος λοιπὸν πολὺς...

Θρήνος μεγάλος γένηται μέσα στὸ Μεσολόγγι.
Τὸ Μάρκο πᾶν στὴν Ἐκκλησιὰ, τὸ Μάρκο πᾶν στὸν τάφο.
Ἐῆντα παπάδες πᾶν μπροστὰ καὶ δέκα δεσποτάδες
κι ἀπὸ κοντὰ Σουλιώτισσες τότε μοιρολογᾶνε...
Κι ὁ γερο-Νότης κάθεται τοῦ Μάρκου τὸ κεφάλι
κι ὅλο τοῦ Μάρκου —ν— ἔλεγε κι ὅλο τοῦ Μάρκου λέει:
«Γιὰ σήκω ἀπάνω, Μάρκο μου, καὶ μὴ βαρειοκοιμᾶσαι.

· Ὁ Βάλτος ἐπροσκύνησε κι ὄλο τὸ Καρπενήσι,
 Τὸ Μεσολόγγι τὸ μικρὸ δὲ θεὸ νὰ προσκυνήσει!
 Στεριάς τὸ δέρνει Κιονταχῆς κι Ἀράπης τοῦ πελάγου,
 πέφτουν τὰ βόλια σὰ βροχή, σὰν ἄμμος τῆς θαλάσσης!».
 Κι ὁ Μάρκος ἀποκοίθηκε μ' ὄσο κι ἂν ἤμποροῦσε:
 «Δὲ μπορῶ ὁ μαῦρος, δὲ μπορῶ νὰ σηκωθῶ νὰ κάτω,
 γιὰτ' ἔχω βόλι στὴν καρδιά, βολύμι στὸ κεφάλι...».

(ΔΗΜΟΤΙΚΟ)

ΤΑ ΜΑΤΙΑ ΠΟΥ ΘΩΡΟΥΝ

Ἡ Χρυσούλα, ἔχει νὰ λέει ὁ λόγος ὁ παλιός, τοῦ Μάρκου ἢ γυναῖκα, χτένιζε τὸ γυιό της τὴ στιγμὴ πού ἔφτασε τὸ χαμπέρι τὸ πικρὸ γιὰ τὸ θάνατο τ' ἀντρός της.

Τὸ ἀγοράκι ἦταν ἀσυνήθιστα καλόβουλο καὶ ὑποταχτικὸ στὴ μάνα σήμερα. Τὸ ἀπαλὸ χᾶδι τοῦ χεριοῦ της, ἡ συρμένη της σιγαληνὴ σὰν τὸ νανούρισμα μιλιὰ, εἶχανε γλυκάνει τοῦ ἀκριβοῦ της τὴν καρδιά καὶ τὴν κάνανε τὴ μάνα γι αὐτὸ νὰ γίνεταί κάπως παράξενη. Τοῦ παιδιοῦ τὸ φυσικὸ δέν ἦταν σὰν τὸ φυσικὸ κάθε παιδιοῦ. Αὐτὸ δὲν τὸ γελοῦσαν τὰ γυναικεῖα χᾶδια, δὲ τὸ μαυλίζαν τὰ φιλιὰ κ' ἔφευγε τὴ μητρικὴ ἀγκαλιὰ σὰν τὸ ἀητόπουλο, πού δέρνει τὰ φτερούγια του μέσα στὴν ἀητοφωλιά. Ὀλημέρα εἶχε μαλώματα μὲ τοῦ Μεσολογγιοῦ τὰ συνομήλικα κ' ἔτρεχε ἀπὸ κοντὰ του ἡ ψυχομάνα ἢ γρηὰ Σουλιώτισσα νὰ τὸ συλλάσει. Αὐτὸ τότε πρόθυμο, μὲ τὴν ἀθῶα του καρδιά στὰ χεῖλη, μολογοῦσε τῆς θεία - Σάνας τὰ καθημερινὰ του τὰ καμώματα, νῖκες πού κέρδισε, χτυπιές πού ἔδωσε καὶ πῆρε, θυμοὺς καὶ χωρατὰ. Στὴ μάνα σοβαρό, μὲ λόγια ὄλο γνοιασμένα, μὲ ὄψη σεμνὴ σὰν τοῦ πατέρα, μὲ μάτια ὄλο φλόγα, ξετυλίγει τ' ἀντρίκεια του ὄνειριάσματα κι ὀρθὸ μπροστὰ της, ὄλο ἓνα κίνημα κορμὶ καὶ πνέμα, τῆς τὰ παρασταίνει. Πολὺν κόπο βάνει ἡ μάνα νὰ ξεκόψει τὸ παιδὶ ἀπ' τοῦ πατέρα τᾶρματα πού τὰ παλεύει καὶ κλειδώνεται μ' αὐτὰ καὶ κεφάλι δὲ σηκώνει...

—Ναί, παιδί, νὰ μεγαλώσεις πρῶτα καὶ θὰ πάρεις ἄρματα. Ἄρματα λαμπρὰ σὰν τοῦ πατέρα. Θὰ σοῦ χαρίσει κι αὐτὸς ἀπ' τὰ δικά του. Ὅμως νὰ γίνεις παλληκᾶρι καὶ στὸν πόλεμο θὰ πᾶς μὲ τὸν πατέρα. Τότε θὰ ἰδεῖς...

Ἡ μάνα ἀργομιλεῖ καὶ συνοδεύει μὲ τὸ χτένι στὸ ὀλόξανθο κεφάλι τοῦ παιδιοῦ τὸ νανουριστὸ της μίλημα.

—Ἐγὼ θέλω δικά μου ἄρματα. Νὰ πάρω ἀπ' τοὺς Τούρκους θέλω... Ὅχι τοῦ πατέρα τᾶρματα. Εἶναι δικά του αὐτὰ...

Καθισμένο τῷχει σὲ χαμηλὸ σκαμνὶ μπροστὰ της καὶ καμαρώνει τὰ μαλλιά του, μαλάματα χυτὰ στὶς πλάτες του... καὶ δὲ βλέπει τὰ ὀλάνοιχτὰ του μάτια κάτω ἀπ' τὰ μαλλιά σὲ προσευχὴ ἀναψηλωμένα, σὲ ὄνειρο ζυπνητὸ παραδομένα, ἐνῶ στηλώνονται στὸν τοῖχο ἀντικρῦ, ὅπου τοῦ πατέρα τᾶρματα φέγγουν ἀστραφτερά. Καὶ τὸ παιδὶ τρέχει μακρὰ, μακρύτερα ἀπ' τοῦ πατέρα τᾶρματα...

Ἡ μάνα ἀπορεῖ πού τὸ παιδὶ μένει ἔτσι ἀμίλητο.

—Κοιμᾶσαι, μάτια μου;

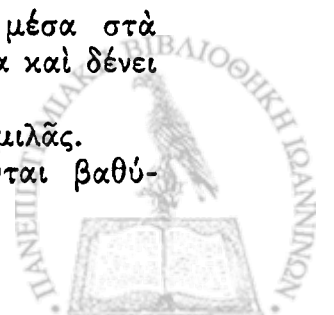
—Ὁ πατέρας πολεμᾷει...

—Καὶ πού τὸ ξέρεις ἐσύ, παιδί;

—Ἀπάνου στὸ βουνὸ σὲ μιὰ λάκκα μέσα πολεμᾷει. Νά, τώρα μέσα στὰ τσαντήρια μπαίνει καὶ χτυπάει... χτυπάει μὲ τὸ σπαθί. Νά, σκύβει τώρα καὶ δένει τὴν πληγὴ...

—Παναγία, βάλε τὸ χέρι σου. Εὐύπνα, καρδιά μου, καὶ μὴν παραμιλᾷς.

Ἡσυχὰ τινάζει ἡ μάνα τὸ παιδὶ, μὰ τοῦ παιδιοῦ τὰ μάτια γίνονται βαθύ-

τερα κοιτάζοντας μέσα από ένα όνειρο αλλόκοσμο. Χάσανε τὸ μαυράδι τους σὰν ἀναγυρισμένα μέσα τους, μάτια τυφλὰ σὲ ξένο φῶς παραδομένα...

—Πατέρα, πατέρα! Ἔνα χτύπημα κ' ἔνα κορμὶ πεσμένο... κι ἄλλο χτύπημα... Φτάνει, πατέρα!

—Ἐύπνα, καλὸ μου, κ' ἔλα στὸν ἑαυτὸ σου.

—Τώρα ἀφήνει τὰ τσαντήρια. Πάει κατὰ τὴ μάντρα, τὴν κλεισμένη τοιχογυρισιά. Εἶναι Τοῦρκοι μέσα.

—Τὶ κάνει ἐκεῖ ὁ πατέρας, χὰδι μου;

—Τώρα ἀνασηκώνεται... Κοιτάζει μέσα... Εἶναι Τοῦρκοι ἐκεῖ, πατέρα! Νά... Νά... βαρέθηκε... Νά... τώρα τὸν παίρνουν ἀγκυλιά. Τὸ σπαθὶ τῶπεσε ἀπ' τὸ χέρι... ἄχ... πατέρα μου...

Τινάζεται ἀπάνου τὸ παιδὶ μὲ τὰ μαλλιά ἀνασηκωμένα, μὲ τὰ μάτια του τρελλά. Ἡ σπαραγμένη γυναῖκα πνίγει τὴ φωνή της καὶ παλεύει μὴν τῆς πέσει ἀπ' τὰ χέρια... Καὶ δὲν εἶδε τὴ γριά Σουλιώτισσα, πού μπῆκε ἀθόρυβα καὶ στάθηκε στὴν πόρτα πλάι καὶ σωπαίνει...

Γύρισε ἡ Χρυσούλα τὸ κεφάλι καὶ τὴν εἶδε ἔτσι σὰ Μοῖρα, ἔτσι σὰν κατὰρα ζωντανή... Βρέθηκε ὀρθὴ στὸ πόδι.

—Μαῦρα μαντάτα πλακώσανε στὸ σπῖτι μας. Σφίξε, Χρυσούλα, τὴν καρδιά σου. Τόθελε ὁ Θεός...

(ἀπὸ τὴ συλλογὴ διηγημάτων «Τὰ Μεγάλα Χρόνια»)

ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ

16. ΧΡ. ΞΗΡΟΜΕΡΙΤΗΣ

ΛΑΡΝΑΞ

Ἄπ' τὸ Μέτσοβο. Γεννήθηκε τὸ 1802. Πέθανε στὸ Μεσολόγγι.

17. Γ. ΛΙΟΛΙΟΣ

Ἄπὸ τὸ Ἐηρολείβαδο τοῦ Ὀλύμπου. Ἄρματολὸς καὶ στρατιωτικὸς. Κατὰ τὸν Ἀγῶνα τοῦ 21 τραυματίστηκε 11 φορές! Ἄπὸ τὸν Ὀθωνα διορίστηκε στὴ Φάλαγγα μὲ τὸ βαθμὸ τοῦ Συνταγματάρχου. Γεννήθηκε τὸ 1777 καὶ πέθανε στὸ Μεσολόγγι τὸ 1861.

18. ΜΝΗΜΕΙΟΝ ΠΟΛΩΝΩΝ ΦΙΛΕΛΛΗΝΩΝ

ΣΤΗΛΗ

Εἰς μνήμην τῶν Πολωνῶν, πού ἤρθαν καὶ ἀγωνίστηκαν γιὰ τὴν ἐλευθερία.

19. ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ

Κατεστράφη κατὰ τὴν Ἔξοδο.

20. ΔΗΜΟΣ ΤΣΕΛΙΟΣ

ΣΤΗΛΗ

Στρατηγὸς ἀπ' τὴ Ζάβιτσα τοῦ Ἐηρομέρου. Ἀγωνίστηκε στὸ Πέτα, στὸ Μεσολόγγι (α' πολιορκία 1822), στὴ Βόνιτσα, στὸ Μύτικα, στὴ Ναύπακτο, στὸ Μακρυνόρος, στὸ Λεσίνο, στὸ Αἰτωλικὸ καὶ τραυματίστηκε τρεῖς φορές (Πέτα, Λεσίνο, Μεσολόγγι). Κατὰ τὴ β' πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου ὑπερήσπιζε τὴν Τάπια «Μοντάλεμπεργ». Τὸ 1827 διορίστηκε Στρατιωτικὸς Διοικητὴς Δυτικῆς Στερεᾶς καὶ ἀνακατέλαβε τὸ Λεσίνο καὶ τὸ Μύτικα Ἀκαρνανίας. Πέθανε τὸ 1854. Ἡ ἀνακομιδὴ τῶν ὀστέων του καὶ ἡ ταφὴ μέσα στὸ Ἡρώων ἐγίνε τὸ 1901. Ἔμεινε γνωστὸς ὡς Γεροδῆμος.

21. ΣΤΑΜΟΣ ΣΤΑΪΚΟΣ

ΣΤΗΛΗ

Πληρεξούσιος Μεσολογγίου στις Ἐθνικὲς Συνελεύσεις Τροιζῆνος καὶ Ἄργους καὶ μέλος τοῦ Βουλευτικοῦ.

22. ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΓΡΙΒΑΣ

ΣΤΗΛΗ

Γιὸς τοῦ ἀρματολοῦ Ξηρομέρου Δράκου Γρίβα. Γεννήθηκε στὴν Πάργα τὸ 1797. Δεκαοχτάχρονος βγήκε στὸ βουνὸ κοντὰ τὸν περίφημο Πανουργιά. Στὸν ἀγῶνα τοῦ 21 ἔδειξεν ἡρωισμό καὶ γιὰ τὴν ὅλη δράση του ἔγινε θρυλικός. Ἔλαβε μέρος μὲ 200 Ἀκαρναῆνες στὴ μάχη τοῦ Βραχωριοῦ κι ἀργότερα στὶς μάχες τοῦ Γηροκομείου πρὸ τῶν Πατρῶν καὶ τοῦ Πέτα. Κατὰ τὴν ἀ' πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου ἐπολέμησε καί, ὅταν ἀπέτυχε ἡ ἐπίθεση τῶν Τούρκων τὴ νύχτα τῶν Χριστουγέννων τοῦ 1822, κατεδίωξε αὐτοὺς πέρα ἀπ' τὸν Ἀχελῷο. Ἀργότερα πολέμησε καὶ στὸ Μωριά. Κατὰ τὴ β' πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου ἔμεινε λίγο μέσα στὴν πόλη κ' ὕστερα βγήκε καὶ ἐνοχλοῦσε τὸν ἐχθρὸ ἀπ' ἔξω. Τὸ 1854 μπῆκε στὴν Ἡπειρο καὶ πολέμησε τοὺς Τούρκους. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἀναμειχτήθηκε στὴν πολιτικὴ. Ἐργάστηκε κατὰ τοῦ Ὁθωνος καὶ ἐπέσπευσε τὴν ἐκκρηξὴ τοῦ κινήματος (Ὀκτώβριος 1862). Τότε μὲ πολλοὺς ὀπλοφόρους κίνησε γιὰ τ' Ἀνάπλι. Ὅταν ὁμως ἔφτασε στὸ Μεσολόγγι, πέθανε ξαφνικὰ στὶς 24 Ὀκτωβρίου 1862. Τὸ θρυλικὸ στρατηγὸ τὸν πῆρε καὶ ἡ Δημοτικὴ Μοῦσα...

*A— Δὲν κλαῖτε χῶρες καὶ χωριά,
δὲν κλαῖτε βιλαέτια,
δὲν κλαῖτε γιὰ τὸ στρατηγὸ,
τὸ Θεοδωράκη Γρίβα!
Μᾶς εἶπαν κάτι ψέματα,
μᾶς εἶπαν κάτι ἀλήθειες...
Μᾶς εἶπαν πὼς τὸν βάρεσαν
στὸ κάστρο στὴν Ἀθήνα...
Μήτε στὴν Κούλια φάνηκε
μήτε στὸ Μεσολόγγι.
Τὸν κλαῖν τὰ παλληκάρια του,
τὸν κλαῖνε κ' οἱ δικοὶ του...
Τὸν κλαῖει τὸ Ξηρόμερο,
τὸν κλαῖει ὁ Βάλτος ὄλος...*

*B— Γρίβα μ', σὲ θέλει ὁ Βασιλιάς,
ὄλος ὁ κόσμος κι ὁ ντουνιάς.
— Σὰν τί μὲ θέλει ὁ Βασιλιάς,
ὄλος ὁ κόσμος κι ὁ ντουνιάς;
Γιατ', ἂν μὲ θέλει γιὰ καλό,
ν' ἀλλάξω καὶ νὰ στολιστῶ...
Μὰ ἂν μὲ θέλει γιὰ κακό,
ν' ἀλλάξω καὶ ν' ἀρματωθῶ!*

(Συνεχίζεται)

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Β. ΠΑΤΣΕΛΗ

ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ*

Ὁ Κουμουνδοῦρος ἀναλαβὼν ἐκ νέου τὴν 11 Ἰανουαρίου μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς Οἰκουμενικῆς, συνεπεία τοῦ θανάτου τοῦ προέδρου τῆς Κ. Κανάρη, τὸν σχηματισμὸν τῆς Κυβερνήσεως καὶ πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς δημοσίας γνώμης ἀπεφάσισε τὴν ἔξοδον τοῦ στρατοῦ καὶ τὴν ὑποστήριξιν ἐπαναστατικῶν κινήματων εἰς Ἡπειρον, Θεσσαλίαν, Μακεδονίαν καὶ Κρήτην. Ὁ εὐρισκόμενος εἰς Λαμίαν τότε ἀντιστράτηγος Σκαρλ. Σοῦτσος διετάχθη νὰ διαβῆ τὴν μεθόριον, τὴν ὁποίαν διέβη τὴν 21 Ἰανουαρίου. Τὴν ἐπαύριον ὅμως τῆς ἐξόδου, ὑπεγράφετο ἀνακωχὴ μεταξὺ τῶν ἐμπολέμων, ἡ δὲ Κυβέρνησις μὴ δυναμένη νὰ ἐκτεθῆ εἰς μονομερῆ πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ πιεζομένη ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ἠναγκάσθη νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν στρατὸν τῆς εὐρισκόμενον ἤδη πρὸ τοῦ Δομοκοῦ. Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως αἱ ἐπαναστάσεις ἐνισχύθησαν καὶ ἐξηκολούθουν. Μερικὰ σωματεῖα τῶν Ἀθηνῶν διετέλουν εἰς σχέσεις μὲ τοὺς κατοίκους τῶν ὁμόρων ἐπαρχιῶν καὶ δι' αὐτῶν καθίστατο εὐκολος ἡ συνεννόησις, κατηρτίσθησαν δὲ ἀσθενῆ ἐπαναστατικὰ σώματα ὑπὸ τοὺς Ζερβαίους καὶ τὸν ἐγγώριον καὶ γενναῖον σωματάρχην Δ. Σκαλτσογιάννην, οἱ ὅποιοι ἐνισχυθέντες καὶ ἀπὸ πεντήκοντα εὐζώνους ὑπὸ τὸν Κολλῖνον Βαῖρακτάρην, κατώρθωσαν νὰ ἀντιστῶσιν εἰς τὰς πρώτας ἐπιδρομὰς τῶν Τούρκων, ἐνισχυθέντες δὲ ἀπὸ τοὺς Ζηκαίους ἐπαναστάτας τοῦ 1854 καὶ μερικοὺς ἄλλους ὑπὸ τὸν Χοστέβαν, ἀντέταξαν καρτερικὴν ἄμυναν ἀποκρούσαντες τὴν προσβολὴν τῶν Τούρκων, ἡ ἔλλειψις ὅμως τροφίμων τοὺς ἠνάγκασε νὰ ἀποσυρθοῦν καὶ νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ τούτου κινήματος τῆς Ἡπέρου, εἶχον ἰδρυθῆ εἰς Ἀθήνας δύο Ἐταιρίαι, ἡ μὲν μία ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Μάρκου Ρενιέρη, Διοικητοῦ τῆς Ἐθν. Τραπέζης, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐθνικὴ Ἄμυνα», ἡ δὲ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ι. Μεσηνέζη, τέως προέδρου τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, καὶ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐθνικὴ Ἀδελφότης». Ἀμφοτέρων τῶν Ἐταιριῶν τούτων ὁ μὲν φανερὸς σκοπὸς ἦτο ἡ προστασία τῶν δικαιωμάτων τοῦ ὑποδοῦλου Ἑλληνισμοῦ, ὁ δὲ πραγματικὸς ἡ διοργανώσεις ἐπαναστάσεως τῶν ὁμοεθνῶν κατὰ τοῦ Τούρκου δυνάστου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ὑπαρξίς δύο Ἐταιριῶν διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐφαίνετο εἰς πολλοὺς παράλογος καὶ δυσεξηγήτητος καὶ οὐδεμίαν ἔπρεπε νὰ ἀναμένουν ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸν ὑποστήριξιν χρηματικὴν ἢ ἄλλην, ἀπεφασίσθη ἡ συγχώνευσίς των εἰς μίαν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐταιρία Ἐθνικῆς Ἀμύνης»⁽¹⁾ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ νομοδιδασκάλου Παύλου Καλλιγᾶ, τοῦ ὑποδιοικητοῦ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης Γεωργίου Βασιλείου καὶ τοῦ Νικολάου Δαμασκηνοῦ δικηγόρου καὶ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, Κ. Ἰσχομάχου, λοχαγοῦ τοῦ Πυροβολικοῦ, Α. Πασχάλη, δικηγόρου, καὶ τοῦ μετέπειτα πρωθυπουργοῦ Στεφ. Σκουλούδη. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Κυβέρνησις ἤξιωσε νὰ γινώσκῃ λεπτομερῶς κάθε ἐνέργειαν τῆς Ἐταιρείας, ἀπεφασίσθη ὅπως οἱ στρατηγοὶ Ἀθανασούλης Βαλτινὸς καὶ Σκαρλαῶτος Σοῦτσος παρίστανται ὡς ἐκπρόσωποι τῆς εἰς τὰς συσκέψεις τοῦ Συμβουλίου, χωρὶς νὰ λαμβάνωσι μέρος εἰς τὰ λεγόμενα. Ἀπὸ

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 217.

1. Ὁ Γ. Φιλάρετος τὴν ἀποκαλεῖ εἰρωνικῶς «Κομιτᾶτον τῆς Ἐθνικῆς Σωτηρίας» (Σημειώσεις ἀπὸ τοῦ 75ου ὑψώματος, Ἀθήναι 1924, σελ. 74.

τὸν Μάρτιον τοῦ 1876, πού εἰς τὴν Ἡπειρον ἤρχισεν ἡ πρώτη συνεννόησις πρὸς ἐξέγερσιν τῶν ἐγχωρίων, ὅλοι σχεδὸν οἱ πρόκριτοι τῶν χριστιανῶν κωμοπόλεων συνεφώνησαν ὑπὸ τοὺς ἐξῆς ὅρους :

α) Τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν τοῦ κινήματος θὰ ἀνελάμβανεν ὁ πεπειραμένος, ἀτρόμητος καὶ ἀγαθὸς καρτερικὸς ἀνὴρ, ὄχι ὅμως μεγάλης στρατιωτικῆς ἰκανότητος καὶ στρατιωτικῶν γνώσεων, ἐξ Ἡπείρου καταγόμενος, μοίραρχος τῆς Χωροφυλακῆς Γ. Στεφάνου μὲ τοὺς κάτωθι σωματάρχας καὶ ἀποσπασματάρχας.

Κ. Τριτάκης, νεαρός, εὐφυῆς καὶ ἰκανὸς ἀξιωματικὸς συμματῶν προηγουμένως εἰς τοὺς ἀγῶνας τῆς Κρήτης καὶ Γαλλίας.

Μίνως Λάππας, καθηγητῆς τοῦ Ἐθνικοῦ μας Πανεπιστημίου ἀπὸ Δρόβιανην τῆς Β. Ἡπείρου, σπουδάσας εἰς Γερμανίαν καὶ Ἀγγλίαν. Διετέλεσεν ἰδιαιτερος τοῦ Χαρ. Τρικούπη καὶ ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν Γεν. Γραμματεὺς τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας ἦτο συγγραφεὺς δοκιμῶτατος, δημοσιογράφος σπουδαῖος, ἀνταποκριτῆς τῆς «Σημαίας» τοῦ Λονδίνου, «Κλεσοῦς» τῆς Βιέννης, «Ἡμερησίας» τοῦ Βερολίνου καὶ «Νέας Ἡμέρας» τῆς Τεργέστης.

Α. Γκιούζνης. Ἀπὸ Χειμάρραν, νέος φιλόπατρις καὶ νοήμων.

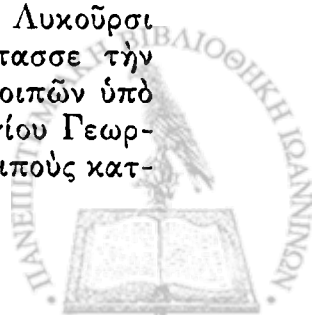
Π. Καλιαντῆς καὶ Θ. Γρηγοράκης. Νέος πρόθυμος καὶ καρτερικὸς, ἀγωνισθεὶς ἄλλοτε εἰς Κρήτην.

Ἄλλα τὰ μέλη τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς διεκρίνοντο διὰ τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην, ἔστελλε δὲ αὕτη, κατὰ περιόδους, εἰς τὰς ὑπὸ ἐξέγερσιν ἐπαρχίας ἀνταρτικὰ σώματα, κακῶς ὅμως ὀργανωμένα, καὶ τὰ ὅποια ἀπὸ τὰς ἐπαφὰς πού εἶχον μὲ τοὺς πολίτας τῶν διαφόρων χωρίων, ἔδιδον ἀφορμὴν εἰς τοὺς Τούρκους νὰ παρακολουθοῦν τὰς κινήσεις των καὶ νὰ ἐνημερώνωνται διὰ τὸ μελετώμενον κίνημα. Ὡς κατάλληλον ἐπαρχίαν πρὸς ἐξέγερσιν τῆς Ἡπείρου ἐξέλεξεν αὕτη τὴν ἐπαρχίαν Ραδοβυζίου, ἡ ὁποία τὴν ἐποχὴν ἐκείνην συνώρευε μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ ὁποία ἀπὸ ἐκεῖ θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξαπλωθῆ καὶ εἰς τὴν Χειμάρραν. Οἱ πρόκριτοι τῶν χωρίων ἦσαν πρόθυμοι διὰ τὴν ἐξέγερσιν, ὑποστήριζον δὲ ὅτι πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ κινήματος, ἔθελοντικὸν σῶμα ἐκ 3.000—4.000 ἀνδρῶν ἔπρεπε νὰ εἰσβάλη εἰς τὴν ἐπαρχίαν Δελβίνου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἰδίᾳ Ἐπιτροπὴ ἐνόμιζεν ὅτι διὰ τῆς Κερκύρας ἠδύνατο νὰ παρασκευάσῃ μὲ κάποιαν ἐπιτυχίαν τὸ ἔργον τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ πληθυσμοῦ ἐκτὸς τοῦ ἀποβατικοῦ σώματος, συγκεντρωθῆ εἰς κατάλληλον μέρος καὶ δύναμις ἐθελοντῶν εἰς τὴν ἔναντι τῆς Β. ἄκρας τῆς Κερκύρας ἠπειρωτικὴν ἀκτὴν.

Ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ κατὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ προγράμματός της ἤλπιζεν εἰς τὴν ὑπόσχεσιν διακεκριμένου τουρκοαλβανοῦ τῶν ἐπαρχιῶν Δελβίνου καὶ Χειμάρρας, λόγῳ τῆς πρὸς αὐτὸν δυσμενείας τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς μεγάλης του φιλοδοξίας. Ἐπὶ πλέον ἐστηρίζετο αὕτη εἰς τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ἐγχωρίων τοὺς ὁποίους δεινῶς ἐπίεζεν ἡ ληστεία καὶ ἡ ἀναρχία καὶ τέλος αἱ συγκεχυμέναι φῆμαι ἐκ τοῦ πολέμου αἱ ὁποῖαι ἔφερον τὴν τουρκικὴν δεσποτείαν ὡς ἐκπνέουσας καὶ διαρκῶς καταλυομένην.

Ἡ ὥρα τῆς ἐνάρξεως ἐκρίθη κατάλληλος, διὰ τὸν λόγον ὅτι οἱ περισσότεροι Ἀλβανοὶ εὐρισκόμενοι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὰ χειμαδιὰ μὲ τὰ ποίμνιά των, οὔτε θὰ ἐτόλμων ἀλλὰ καὶ οὔτε θὰ ἠδύνατο νὰ ἀντιμετωπίσουν ἐπιτυχῶς τὸν ἐπαναστατικὸν ἐκεῖνον ἀγῶνα, εἰς περίπτωσιν πού θὰ ἀντετάσσοντο εἰς αὐτόν.

Ἐπὶ τέλους, περὶ τὸ μεσονύκτιον τῆς 12 Φεβρουαρίου, ἐγένετο ἡ ἀπόβασις τοῦ Τριτάκη εἰς τὴν ἔναντι τῆς Β. ἄκρας τῆς Κερκύρας ἀκτὴν τῆς Ἡπείρου, ὁ δὲ ἀρχηγὸς μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀνδρῶν κατέλαβε τὸ πρὸς Β. τοῦ ὄρους Λυκοῦρσι ὁμώνυμον χωρίον, ἐπὶ τῶν κατερειπωμένων ἐπάλξεων τοῦ ὁποίου ἀνεπέτασσε τὴν ἑλληνικὴν ἐπαναστατικὴν σημαίαν. Τὴν ἐπομένην μεταβάντων καὶ τῶν λοιπῶν ὑπὸ τὸν Γ. Στεφάνου σωματῶν κατέλαβον τὰς Μονὰς Ἀγίου Σαράντα καὶ Ἀγίου Γεωργίου, ἐνῶ ὁ Μ. Λάππας καὶ Κ. Λαζαρέτος μὲ Ἴταλοὺς ἐθελοντὰς καὶ λοιποὺς κατ-

ελέμβανε τὰς θέσεις τῶν ἐκεῖ πλησίον χωρίων Τσοῦκα καὶ Γκιάστα, ὅπου διένειμον ὄπλα καὶ πολεμοφόδια εἰς τοὺς ἐγγωρίους τῶν πέριξ. Ὀλίγας ὥρας μετὰ τὴν ἀπόβασίν των, οἱ πρόκριτοι ὀθωμανοὶ τῆς ἐπαρχίας Δελβίνου μὲ μερικοὺς Χριστιανούς καὶ τὸν μητροπολίτην ἤλθον εἰς Βρυώνιον, ὀλίγας ὥρας ἀπέχον ἀπὸ τὸ Λυκοροῦσι, διὰ τὰ συναντηθῶν μετὸν ἀρχηγόν.

Κατὰ τινος⁽¹⁾ ὑπάρχει ἡ ὑπόνοια ὅτι ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν ἐπαναστατῶν, τοῦ ὁποίου δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα, ἐπληροφόρησε τοὺς Ὀθωμανοὺς ὅτι οἱ ἐπαναστάται εἶναι τόσοι ὀλίγοι, ὥστε θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκδιωχθῶν καὶ μὲ λίθους ἀκόμη, ἐπὶ πλέον ὁ τότε Μητροπολίτης Ἀνθιμος, τὸν ὁποῖον ὁ ἱστορικὸς καὶ δημοσιογράφος Μιλτ. Σεϊζάνης⁽²⁾ ἀποκαλεῖ «δουλόφρονα» καὶ «μισελεύθερον», καὶ ὁ ὁποῖος ἀπ' ἀρχῆς μὲ κάποιαν δυσμένειαν ὠμίλει διὰ τὴν ἐπανάστασιν, ἤρχισε τῶρα νὰ ὠμιλῇ περιφρονητικῶς δι' αὐτὴν καλῶν τοὺς ἐθελοντὰς «παιδί» καὶ «ὄχλον» εἰς βαθμὸν ὥστε ἐνῶ πρὸ τῆς ἀποβάσεως εἶχε καταλάβει τοὺς Τούρκους κάποιος πανικὸς καὶ ἦσαν πρόθυμοι πρὸς συνεννόησιν, τῶρα τὸ αἶσθημα αὐτὸ μετεβλήθη εἰς ἐχθρικὸν καὶ δυσμενές. Ἐνῶ λοιπὸν ὁ ἐκ Χειμάρρας ἰσχυρὸς τουρκοαλβανὸς ἀντὶ τὰ σπεύσει νὰ συνεννοηθῇ μὲ τὸν Στεφάνου, ἐζήτησε προθεσμίαν καὶ παράτασιν ἐπὶ παρατάσεως, οἱ δὲ ἐπαναστάται διέμενον ἀπρακτοὶ εἰς τὴν παραλίαν. Οἱ Ὀθωμανοὶ βλέποντες ταῦτα καὶ τὴν κραιπάλην εἰς τὴν ὁποίαν διήρχοντο τὰς ἡμέρας οἱ ἐπαναστάται, ἀπεφάσισαν νὰ τοὺς ἐπιτεθοῦν. Οἱ ἐπαναστάται ὅμως βλέποντες καὶ αὐτοὶ ὅτι οἱ ὑποσχέσεις τοῦ τουρκοαλβανοῦ ἀπὸ τὴν Χειμάρραν ἦσαν δόλια, τὰ δὲ νέα σοβαρὰ κωλύματα ποὺ παρουσιάζοντο ἀπῆλθον σοβαρὰς ἐπικουρίας, διότι σὺν τῷ χρόνῳ μετετρέποντο οὗτοι εἰς ἐπαναστατικὴν ὁμάδα περιβαλλομένην ἀπὸ σιδηρᾶν ἄλυσον τῶν ἀγρίων Λιάπιδων, Τσάμιδων καὶ Τόσκιδων, κατέληξαν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐὰν ὁ κλοιὸς περισφιχθῇ ἀκόμη, ὡς μόνη διέξοδος πρὸς σωτηρίαν ὑπελείπετο ἡ διὰ θαλάσσης. Ἐπειδὴ ὅμως οὔτε τηλεβόλα, οὔτε ἐπικουρίαι ἤρχοντο ἀπὸ τὴν Κέρκυραν ποὺ ἀνέμενον, οὔτε ὁ γενναῖος ἀλλ' ἄτυχος ἀρχηγὸς Στεφάνου ἠδύνατο νὰ ἀντιταχθῇ, διότι οὔτε μεγάλην ἐπιτόπιον ἐπιρροὴν εἶχεν, οὔτε ἰσχυρὰν στρατιωτικὴν δύναμιν, ἀπεφασίσθη ὅπως ἕνα μέρος τοῦ ἐπαναστατικοῦ σώματος μεταβῇ εἰς Δίβρην πρὸς ἐξοπλισμὸν καὶ ἐνίσχυσιν τῶν ἐντοπίων. Τὴν 17 Φεβρουαρίου ὄθεν τὰ ὑπὸ τὸν Κ. Τριτάκη, Μ. Λάμπαν καὶ Λαζαρέτον σώματα ἀπῆλθον νὰ καταλάβουν τὴν ἰσχυρὰν θέσιν τοῦ Καραλίμπεη διὰ τὰ προχωρήσουν εἰς Δίβρην. Ἡ μόνη πρὸς Καραλίμπεη ὁδὸς διήρχετο ἀπὸ μίαν γέφυραν ἐντεῦθεν τῆς ὁποίας εἶχον ὀχυρωθεῖ περὶ τοὺς 250 Τούρκους. Συνήφθη ἐκεῖ φοβερὰ μάχη, οἱ δὲ Ἀλβανοὶ ὕστερα ἀπὸ δῖωρον περίπου ἀντίστασιν κατανοήσαντες ὅτι τὰ ἐμπροσθογεμῆ των ὄπλα ἦσαν ὑποδεέστερα τῶν ἐπαναστατῶν, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν ἀπώλεσαντες 2 σημαίας, διάφορα ὄπλα 16 φονευμένους καὶ 20 τραυματίας. Κατόπιν τούτου, οἱ ἐν τῷ χωρίῳ ἐννοήσαντες ὅτι κάθε ἀντίστασις ἦτο ἄσκοπος, παρεδόθησαν ἀνευ ὄρων μαζῇ μὲ τὸν αἰμοβόρον διοικητὴν τῆς φρουρᾶς Φεῖζου Μωχαμὲτ Ἀμπάζη.

Καθ' ἣν στιγμὴν οἱ ὑπὸ τὸν Τριτάκη καὶ λοιποὺς ἐμάχοντο ἐπιτυχῶς εἰς Καραλίμπεη, ὁ Στεφάνου ἐτοιμαζόμενος νὰ ἀπέλθῃ εἰς ἐπικουρίαν τῶν ἐκεῖ ἀγωνιζομένων, ἠναγκάσθη ἐπίσης νὰ συνάψῃ ἐπιτυχῇ μάχην ἐναντίον ἐτέρου ἐχθρικοῦ σώματος ποὺ ἐτοιμάζετο νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν ἐν Γκιάστῃ, παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Λυκουρσίου, 3 πύργους τοῦ ὁποίου εἶχον καταλάβει οἱ ἐπαναστάται. Οἱ Τούρκοι, περὶ τοὺς 300 συμποσούμενοι, καίτοι ἐπετέθησαν ζωηρῶς καὶ μὲ ἐπιμονήν, ὄχι μόνον ἀπωθήθησαν ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἔτρεψαν εἰς φυγὴν ἀφήσαντες περὶ τοὺς 40 νεκροὺς καὶ τραυματίας εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης.

Μετὰ τὴν ἐπιτυχῆ αὐτὴν νίκην τῶν ἐπαναστατῶν, ὁ μὲν ἀρχηγός, μετὰ τὴν κατάληψιν καὶ τῶν πέριξ τῆς Γκιάστας ὑψωμάτων, ἐπανῆλθεν εἰς Λυκοῦρσι, οἱ δὲ

1. Μ. Σεϊζάνη: Ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1878, Ἀθήναι 1879, σελ. 131.

Λάππας, Τριτάκης και Λαζαρέτος ἐξηκολούθουν νὰ κατέχουν τὸ τσιφλίκι τοῦ Καραλίμπεη.

Δυστυχῶς ὅμως, ὅπως συμβαίνει σχεδὸν πάντοτε εἰς κάθε εὐτυχῇ μας ἐθνικὴν ἐκδήλωσιν, μετὰ τοὺς πρώτους αὐτοὺς θριάμβους τῶν ἐπαναστατικῶν ὄπλων, τὰ σπέρματα τῆς διχονοίας καὶ ἀντιζηλίας, καλλιεργούμενα ὑπὸ τῶν ραδιούργων, ἤρχισαν νὰ ἀναφαίνωνται μετὰ τῶν διαφορῶν σωματαρχῶν, ἐπαυξάνοντα οὕτω τὴν ἀναρχίαν καὶ ἐπιταχύνοντα τὴν καταστροφὴν τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ κινήματος,

Τὴν 23 Φεβρουαρίου οἱ ἐν Γκιάστη παρατηρήσαντες ἰσχυρὰν ἐχθρικὴν δύναμιν νὰ ἔρχεται ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα καὶ Πρέβεζαν, μετὰ βραχείαν ἀντίστασιν ἠναγκάσθησαν πρὸ τῆς ἰσχυρᾶς ἐχθρικῆς δυνάμεως, ἀποτελουμένης ἀπὸ 2 τάγματα τακτικοῦ στρατοῦ μὲ ὀλίγους ἀτάκτους, 200 ἵππεῖς καὶ 4 τηλεβόλα, νὰ ὑποχωρήσουν εἰς Λυκουρσι, ὅπου ὁ Στεφάνου προβλέπων ἀπεφάσισε νὰ ἀποθάνῃ ἐνδόξως μετὰ τῶν γενναιοτέρων τοῦ σώματός του. Καταλαβὼν ὅθεν τὰς περὶ τὸ Λυκουρσι ὀχυρὰς θέσεις ἀντέταξεν καρτερικὴν ἀμυναν κατὰ τοῦ ἀπὸ τὰς θέσεις τῆς Γκιάστης καὶ Μονῆς Ἀγ. Σαράντα ἐφορμοῦντος ἐχθροῦ. Δυστυχῶς ὅμως τὴν νύκτα πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐθελοντὰς βλέποντες ὅτι ἢ διὰ τοῦ ἐγκαταλειφθέντος Καραλίμπεη ὑποχώρησις ἦτο ἐπικίνδυνος, ἀπώλεσαν τὸ θάρρος των καὶ ἐτράπησαν πρὸς Ἐξαμίλια μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ φθάσουν εἰς Κέρκυραν, ἐνῶ περὶ τὸ μεσονύκτιον τὸ Τουρκικὸν πολεμικὸν «Μαχμουδιέ» ἀπεβίβαζε νέαν ἐπικουρίαν 500 τακτικῶν, τὴν δὲ πρῶταν τῆς ἐπομένης ἡ μάχη ἤρχιζεν ἐκ νέου. Ὁ Στεφάνου, βλέπων ὅτι κάθε προσπάθεια πρὸς ἀντίστασιν ἦτο ματαία, ἀπεφάσισεν ἀπόπειραν πρὸς ἔξοδον, καίων προηγουμένως τὰ πολεμοφόδια. Ἐτράπη λοιπὸν ὅσον ἠδυνήθη ἀπαρατήρητος εἰς Τσοῦκαν, ὅταν αἴφνης σωλὴν ὄπλου ἐκσφενδονισθεὶς καὶ προκαλέσας ἀμηχανίαν μετὰ τῶν Τούρκων, διηκόλυσε τὴν φυγὴν τῶν ἐπαναστατῶν οἵτινες δι' ἀτμακάκων καὶ διαφορῶν λέμβων κατῴρθωσαν νὰ φθάσουν διασωθέντες εἰς Κέρκυραν, ἐν ὧ 113. Οἱ Ὀθωμανοὶ εἰσελθόντες εἰς Λυκουρσι, ἤρχισαν κατὰ τὴν συνήθειάν των νὰ λεηλατοῦν, πυρπολοῦν καὶ σφάζουν ὄχι μόνον τοὺς ἀόπλους ἀνδρας, ἀλλὰ καὶ τὰ γυναικόπαιδα, ἐνῶ τοὺς αἰχμαλωτισθέντας ἀφοῦ τοὺς ὑπέβαλλον εἰς διάφορα μαρτύρια τοὺς μετέφερον εἰς Ἰωάννινα. Εἰς προὔπαντησίν των εἶχον ἐξέλθει οἱ μὲν Τούρκοι σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις μέχρις Ἀσφάκας, μερικαὶ δὲ ἀπὸ τὰς Ὀθωμανίδας εἶχον ὀπλισθῆ μὲ μαχαίριδια διὰ νὰ κεντοῦν τοὺς αἰχμαλώτους. «Εἰς τὰ ὄμματα ὄλων, γράφει αὐτόπτης μάρτυς, Τούρκων καὶ Ἑβραίων ἦτο ἡ χαρὰ ἐζωγραφισμένη, ἐνῶ θανάσιμος λύπη ἐθέριζε τὰς καρδιάς τῶν Χριστιανῶν θρηνοῦντων ἀδιαλείπτως(1). Τῆς πομπῆς ἠγοῦντο τρεῖς ἵλαι ἵππικοῦ μὲ γυμνὰ τὰ ξίφη, ἠκολούθη ἓνα ἡμίταγμα καὶ εἰς μακρὰν ἀπόστασιν ἤρχοντο τὰ θύματα, τὰ ὅποια παρὰ πάντα ἠθικὸν καὶ ἀνθρώπινον νόμον ἦσαν δεδεμένα ἀνὰ δυὸ ὡς λησταί. Εἰς ἓνα ἀρειμάνιον αἰχμάλωτον ἐδόθη νὰ κρατῆ τὴν ἐλληνικὴν σημαίαν. Ἡ ὅλη πορεία δὲν ἠκολούθησε τὸν φυσικὸν δρόμον τῆς, ἀλλὰ διῆλθε πρὸ τοῦ ἐλληνικοῦ προξενείου, ὅπου ἡ μουσικὴ ἤρχισε νὰ παιανίζῃ τὸν ὕμνον τῆς Κρήτης τοῦ 1867. Κατὰ τὴν διέλευσιν πρὸ τοῦ ἐλληνικοῦ προξενείου, ὁ σημαιοφόρος ἐκλινε τὴν κεφαλὴν προσφέρων τὸν χαιρετισμὸν εἰς τὰ ἐλληνικὰ σήματα, ὅταν λυσιπῶντες οἱ Τούρκοι ἐπιπίπτουν κατὰ τοῦ δεσμίου Ἑλληνοῦ καὶ χάλαζαν λακτισμῶν, ὕβρεων καὶ ραβδισμῶν δέχεται οὗτος. Οὕτω λοιπὸν γυμνοί, πειναλέοι, κάτισχνοι καὶ τρέμοντες ἀπὸ τὸ ψῦχος ἐρρίφθησαν εἰς τὰ γνωστὰ μπουδρούμια τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἀπέλπιδες ὅτι θὰ ἀποθάνουν ἐκεῖ.

Ἐνῶ ὅμως τὰ ἀνωτέρω συνέβαινον εἰς Λυκουρσι, ὁ ἀρχηγὸς Γ. Στεφάνου φθᾶσας μὲ τὰ λειψανά του εἰς Δίβρην τὴν 25 Φεβρουαρίου καὶ μὴ εὐρῶν οὐδένα, ἠναγκάσθη νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Θεολόγου καὶ ἐκεῖθεν διὰ τῶν μετὰ τὴν Παραμυθιάς καὶ Ἰωαννίνων δερβενίων ἐφθασεν εἰς Σοῦλι, ἐνῶ ὁ Μ. Λάππας ἐζή-

1. Μιλτ. Σεϊζάνη: Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 142.

τει και ἐκεῖνος ἄσυλον εἰς τὸ ἐν Πρεβέζῃ Ἑλληνικὸν Προξενεῖον. Τὸ ἐκστρατευτικὸν ἐκεῖνο σῶμα διὰ Κρανιαῶς διαβάν τὸν Ἄραχθον ποταμὸν καὶ διὰ τοῦ ὄρους Πέτα, συναντήσαν τὰ ὑπὸ τοῦ Α. Ζέρβα καὶ ἀδελφούς Ζηκαίους καὶ μερικοὺς ἄλλους λείψανα τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ραδοβυζίου, ὅπου τὸ ἐπαναστατικὸν ἐκεῖνο κίνημα εἶχεν ἐκπνεύσει, ὕστερα ἀπὸ τὴν μάχην τοῦ Κλειστόβου. Σημειώσωμεν ὅτι ἡ ἐπανάστασις τῆς Ἡπειροθεσσαλίας ἐγένετο μὲ 12.000 ἄνδρας, δύναμις ἀνεπαρκῆς διὰ παρομοίαν εἰσβολὴν καὶ ἡ ὁποία δύναμις, παρὰ τὰς πληροφορίας τῶν διαφόρων προξενείων καὶ τὸν κατάλογον ποῦ παρουσίασεν ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργὸς δι' ἐθελοντὰς ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ φθάσῃ τὸν ὑπερβολικὸν ἀριθμὸν τῶν 10.000. Παρόμοιον κίνημα τὴν ἰδίαν ἐποχὴν παρεσκευάζε καὶ ἡ ἐν Ἀθήναις Μακεδονικὴ Ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν Σ. Δραγούμη, Λ. Δοσίου καὶ Λ. Πασχάλη, μὲ ἐπαναστατικὴν ἔδραν τὸ Λιτοχώριον, τοῦ ὁποίου πάντες οἱ κάτοικοι ἐνθουσιωδῶς συμμετέσχον τοῦ κινήματος, ἐγκατέστησαν δὲ προσωρινὴν κυβέρνησιν ἐκδόσασαν προκήρυξιν πρὸς τὰς κυβερνήσεις τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων ζητοῦσαν τὴν ἐπικουρίαν των πρὸς ἐπίτευξιν ἐνώσεως τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς Μακεδονίας. Τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἡ μεγαλάνυμος καὶ ἐνδοξος ἐκ τόσων ἀγώνων Κρήτη ἐπολέμει καὶ αὕτη κατὰ τοῦ ἰδίου δυνάστου ζητοῦσα τὴν ἐνωσίν της μὲ τὴν Ἑλλάδα. Καὶ εἰς τὴν Κρήτην ὅμως, κατόπιν πιέσεως τῆς πάντοτε ραδιοῦργου Ἀγγλίας, ὁ γενικὸς πρόξενος τῆς ὁποίας Σάνδβιθ, ὑποσχόμενος ὅτι αἱ ἀξιώσεις των θὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν, κατάρθωσε νὰ ἀνασταλοῦν αἱ πολεμικαὶ ἐνέργειαι. Μήπως ὅμως τὰς αὐτὰς διαβεβαιώσεις δὲν ἔδιδαν καὶ εἰς τὸν τότε ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν Θεόδωρον Δηλιγιάννην οἱ πρεσβευταὶ τῶν Δυνάμεων ὅτι ἡ Ἑλλάς ἠδύνατο νὰ εἶναι βεβαία περὶ τῆς δραστηκῆς ἐνεργείας τὴν ὁποίαν τὰ ἀνακτοβούλια θὰ ἤσκουν παρὰ τῇ Πύλῃ ὥστε οἱ ἐθνικοὶ πόθοι καὶ τὰ συμφέροντά των καταστῶσι θέμα συσχέψεως εἰς προσεχῆς συνέδριον⁽¹⁾. Γνωρίζομεν ὅμως ἀπὸ ἄλλην μελέτην μας πόσον ἐσεβάσθησαν καὶ ἐτήρησαν τὴν ὑπόσχεσίν των, ἰδίως ἡ πάντοτε ραδιοῦργος Ἀγγλία, ἡ ὁποία εἰς τὸ συνελθὸν συνέδριον τοῦ Βερολίνου ἀντὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τὰ δίκαια συνεβούλευεν εἰρωνικῶς τὴν Ἑλλάδα «νὰ μάθῃ νὰ περιμένῃ» διότι ὅπως ἔχει ἐνδοξὸν παρελθὸν ἔχει καὶ μέλλον!! Ἀντὶ δὲ νὰ ικανοποιηθῇ αὕτη εἰς τὰς ἐθνικὰς της βλέψεις, παρὰ τὴν σχετικὴν ἀπόφασιν τοῦ συνεδρίου ἐκεῖνου, μετὰ τριετῆς μακρὰς καὶ ἐπιπόνους μετὰ τῆς Τουρκίας διαπραγματεύσεις, ἔβλεπε νὰ τῆς παραχωρεῖται μικρὸν τμῆμα τῆς Ἄρτης, τὸ δὲ ὀνομαστὸν γεφύρι της νὰ χρησιμεύῃ ὡς μεθόριος μέχρι τοῦ 1912. Ἡμεῖς τὸ μόνον, τὸ ὁποῖον συνάγομεν ἐκ τῶν διαφορῶν ἀπελευθερωτικῶν κινήματων τῆς Ἡπείρου, εἶναι ὅτι ἡ πολιτικὴ διαχείρησις τῶν ἐθνικῶν ζητημάτων δὲν εἶναι ἔργα ἀνευθύνων ὀργανώσεων, ὅπως καὶ ἐὰν καλοῦνται αὗται, αἱ ὁποῖαι μόνον συμφορὰς καὶ βλάβας δύνανται νὰ προκαλέσουν ἐνῶ ἐξ ἄλλου φθείρουν τὸ ἠθικὸν τοῦ λαοῦ, τοῦ ὁποίου κλονίζουσι τὴν ἐμπιστοσύνην ἐπὶ τοῦ κράτους. Τοιαῦται ἐνέργειαι χρειάζονται καὶ χρόνον προετοιμασίας μακρὸν καὶ θυσίας μεγάλας καὶ δὲν δύνανται νὰ στεφθοῦν ὑπὸ ἐπιτυχίας εἰς μικρὸν χρονικὸν διάστημα καὶ μὲ πρόχειρα μέσα. Ἡ ἀνάμιξις εἰς παρομοίας ἐπιτροπὰς μὲ ἡχηρὰ ὀνόματα στοιχείων τινῶν θρασύτητος καὶ ἀπειθείας καθὼς καὶ ἄλλων ἀπὸ εὐτελὲς οἰκονομικὸν πνεῦμα ὀργανωμένων, μαζὺ μὲ στοιχεῖα ποῦ κατέρχονται εἰς τὸν ἀγῶνα ὀρμώμενα ἀπὸ αἴσθημα φιλοπατρίας, εἶναι τὸ ὀλεθριώτερον ὄλων. Εἰς τὴν φύσιν τῶν ἀτάκτων αὐτῶν σωμάτων, ἔγκειται ἡ σπατάλη καὶ ἡ κατάχρησις. Αὐτὰ ἔχων ὑπ' ὄψιν ὁ ἀείμνηστος συμπατριώτης μας Μίνως Λάμπας, ὁ ὁποῖος εἶχε χρηματίσει καὶ διαχειριστὴς τοῦ Κομιτάτου τῆς Ἐθνικῆς Σωτηρίας, τὸ κίνημα τοῦ ὁποῖου ὅπως εἶδομεν δὲν ἐστερεῖτο θριάμβων, δόξης, τολμημάτων καὶ ἀνδραγα-

1. Ἐπαμ. Κυριακίδη: Ἱστορία τοῦ Συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ 1892, Β', σελ. 590.

θιῶν, ἔλαβεν οὗτος τὴν ἀπόφασιν ὅπως μὴ ἀναμιγνύεται πλέον εἰς παρόμοια κινήματα, δι' οὓς λόγους ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν⁽¹⁾

Πόλεμος 1897

Ἡ Ἑλλάς, βλέπουσα ὅτι ἀπὸ τὰς λεγομένας Μεγάλας Δυνάμεις οὐδὲν ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ, ἐστράφη πρὸς τὴν Τουρκίαν, ἰδίᾳ μετὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Θεσσαλίας, ἀποβλέπουσα (κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ τότε Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας Σαῖτ πασᾶ) εἰς τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ἀπειλούντων τὴν Μακεδονίαν κοινῶν κινδύνων, ἧτις ἐφάνη ἐπιθυμητὴ, τόσον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅσον καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὁ Τρικούπης, συγχρόνως πρὸς τὴν καλλιέργειαν ἀγαθῶν κάπως σχέσεων μὲ τὴν Τουρκίαν, δὲν ἐλησμόνει καὶ τὸ προσφιλὲς εἰς αὐτὸν σχέδιον συνεργασίας τῶν Χριστιανῶν τῆς Βαλκανικῆς. Ἰδίως μετὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Μιλάνου ὡς βασιλέως τῆς Σερβίας ἤρχισε νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν σκηνὴν τὴν συνθήκην συμμάχιας τοῦ 1867, ἧτις ὅμως ἐναυάγησε διότι ὁσάκις ἐγένετο λόγος περὶ Μακεδονίας, οἱ Σέρβοι ἐζήτουν τὴν μερίδα τοῦ λέοντος. Λήγοντος οὕτω τοῦ 19 αἰῶνος οὐδὲν τῶν βαλκανικῶν κρατῶν ἀπέμενε, ἐπὶ τῆς συνεργασίας τοῦ ὁποίου νὰ δυνηθῇ νὰ στηριχθῇ ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος καὶ μάλιστα καθ' ἣν ὥραν τὸ ζήτημα ἐμελλεν ἐκ νέου νὰ προσλάβῃ νέαν ὀξύτητα, ἡ δὲ Ἑλλάς εἶχε νὰ παλαίσῃ κατὰ σοβαρωτάτων δυσχερειῶν οἰκονομικῆς φύσεως, εἰς σημεῖον ὥστε ὁ Τρικούπης ἠναγκάσθη νὰ δηλώσῃ ὅτι ἡ Ἑλλάς θὰ ἐπλήρωνε μόνον 30% τῶν τοκομεριδίων. Ὁ διορισμὸς τέλους διοικητοῦ Κρήτης Χριστιανοῦ (Καραθεοδωρῆ πασᾶ) τὸν ὁποῖον ὁ Σουλτάν Ἀβδούλ Χαμίτ ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ πρὸ τῆς πιέσεως τῶν Μ. Δυνάμεων, ἐνδίδων εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Κρητῶν, προσκάλεσε διαμαρτυρίας τῶν Μουσουλμάνων τῆς νήσου, πού κατέληξαν εἰς ταραχὰς συνεπείᾳ τῶν ὁποίων ὁ Καραθεοδωρῆς ἀντικατεστάθη τὸ 1896 ὑπὸ τοῦ Τουρχάν πασᾶ. Αἱ ἐπακολουθήσασαι σφαγαὶ προεκάλεσαν μίαν ἐκρυθμὸν κατάστασιν, κάθε δὲ παραχώρησις ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν ἐγένετο τὰς διαμαρτυρίας τῶν Μουσουλμάνων. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ ἔξαισις εἶχε φθάσει εἰς τὸ κατακόρυφον, οὐδεμία δὲ λύσις ἐφαίνετο δυνατὴ ἐφ' ὅσον δὲν ἐξωμαλύνοντο αἱ ἑλληνοτουρκικαὶ σχέσεις αἵτινες καθ' ἑκάστην ἐχειροτέρευον. Ὁ πόλεμος ἐφαίνετο ἀναπόφευκτος, ἡ δὲ Ἑλλάς ἐνόμιζεν ὅτι μία νίκη κατὰ τῶν Τούρκων, θὰ ἐξηνάγκαζε τὸν Σουλτάνον νὰ ἐκχωρήσῃ τὴν Κρήτην εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐνῶ οἱ Τούρκοι ἐνόμιζον ὅτι μὲ μίαν εὐτυχῆ ἔκβασιν ἐνὸς πολέμου θὰ ἐπανέκτων τὴν Θεσσαλίαν, παρὰ τὰς προειδοποιήσεις τῶν Μ. Δυνάμεων ὅτι οἰαδήποτε ἔκβασις τοῦ πολέμου οὐδεμίαν μεταβολὴν θὰ ἐπέφερον εἰς τὸ προπολεμικὸν ἑδαφικὸν καθεστῶς. Οὕτω λοιπὸν τὴν 6 Ἀπριλίου ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος βραχὺς μὲν ἀλλ' ἀτυχεστάτος διὰ τοὺς Ἕλληνας μὲ τὸν εἰρηνοπόλεμον δημαγωγὸν πρωθυπουργὸν Δηλιγιάννην, ὅστις δὲν ἀντελαμβάνετο ὅτι ἡ Ἑλλάς μικρὸν καὶ πτωχὸν κράτος καὶ μάλιστα πρὸ ὀλίγων ἐτῶν κηρῦξαν πτώχευσιν καὶ χρεωκοπίαν, οὔτε τὰ οἰκονομικὰ μέσα εἶχε πρὸς διεξαγωγὴν πολέμου, οὔτε καὶ προπαρασκευασμένη ἦτο πρὸς τοῦτο. Ὅπως ὅμως τὸ 1878, οὕτω καὶ τώρα εἶχε ἰδρυθεῖ ἐν Ἀθήναις ἡ περίφημος Ἐθνικὴ Ἐταιρεία, πρὸς προστασίαν τῶν ὑποδούλων καὶ βελτίωσιν τῶν τουρκοελληνικῶν σχέσεων. Ἀποτελουμένη αὕτη ἀπὸ ἀνευθύνους παράγοντας ἐκ τῶν ὑποδούλων μερῶν, ἀνεμίσθη εἰς τὰ κρητικὰ πράγματα. Καὶ εἰς τὸν πόλεμον ἐκεῖνον κηρυχθέντα τὴν 6 Ἀπριλίου 1897 καὶ τὴν ἐξόρμησιν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἡ

1. Ὁ Λάππας, μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ κινήματος τοῦ Λυκοῦρσι, παρουσιάσθη εἰς τὸν τότε πρωθυπουργὸν Κουμουνδούρον νὰ τοῦ παραδώσῃ τὸ μὴ χρησιμοποιηθὲν ποσόν, ἀνερχόμενον εἰς 10.000 δρχ. τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὁ Κουμουνδούρος μόλις ἐπληροφορήθη τὸν σκοπὸν τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Λάππα, ἀφοῦ ἔκαμε τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ εἶπε:

«Διὰ πρώτην φοράν, διαχειριστὴς μοῦ ἐπιστρέφει χρήματα.

Ἡπειρος ἤλπιζεν ὅτι θὰ ἀνέκτα τὴν ἐλευθερίαν τῆς, ἡ ἥττα ὅμως τούτου εἰς τὰ Πέντε Πηγάδια τὴν 10 Ἀπριλίου καὶ πρὸ παντός ἡ ἥττα τῆς Θεσσαλίας, ἐπανέρριψαν τὴν Ἡπειρον εἰς τὴν βαρεῖαν τουρκικὴν δουλείαν. Ἐπὶ τριήμερον τὸ πυροβολικὸν τοῦ ἀμυντικοῦ στρατῶνος Ἄρτης καὶ Γριμπόβου ἠγωνίζετο περὶ ἐπικρατήσεως καὶ ὅταν τὸ τουρκικὸν πυροβολικὸν εἰς Γρίμποβον, τότε τμήμα τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἤρχισε νὰ προχωρῇ διὰ τῆς πεδιάδος τῆς Ἄρτης πρὸς περικύκλωσιν, ὁπότε τουρκικὴ δύναμις ἐρχομένη πρὸς ἐνίσχυσιν, ἀπέκλειεν εἰς Πέντε Πηγάδια τὸ τάγμα Κουμουन्दούρου εἰς τὸ ὁποῖον ἐπέφερε μεγάλην φθοράν, ἐνῶ συγχρόνως ὁ ἐν Θεσσαλίᾳ Τουρκικὸς στρατὸς βαίνων νικηφόρως μέχρι Λαμίας, καθίστα δυσχερῆ, διὰ τοῦτον τὸν λόγον, τὴν θέσιν τοῦ ἐν Ἡπείρῳ σώματος, τὸ ὁποῖον συνεκρούετο μὲ τὸν ἐχθρὸν εἰς τὸ Γρίμποβον. Εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς μαχόμενος ἀνδρειότατα ἐπὶ ὀλόκληρον ἑβδομάδα κατεπονήθη πρὸ τῆς ἀνωτέρας δυνάμεως τοῦ ἐχθροῦ, ὁ ὁποῖος γενόμενος κύριος τοῦ στενοῦ Μελοῦνας ἠπέλει τὴν Λάρισαν, ὅπου οἱ ἐκεῖ εὐρισκόμενοι ἀρχηγοὶ καταληφθέντες ἐξ ἀπίνης ὑπὸ φόβου κυκλώσεως, ἀπεφάσισαν τὴν ὑποχώρησιν εἰς Φάρσαλα, ὡς ἀσφαλεστέραν θέσιν, ἐνῶ τὸ ὑπὸ τὸν Κ. Σμολένσκη σῶμα μαχόμενον εἰς τὴν ὀροθετικὴν γραμμὴν διετήρει τὴν θέσιν του. Ἐκπληξίς ὀδυνηρὰ καὶ ἀπόγνωσις κατέλαβε τὸν ἀμαχὸν πληθυσμὸν. Ὁ κόσμος ἐπεῖνα καὶ ἐδίψα εἰδήσεις ἀπὸ τοῦ θεάτρον τοῦ πολέμου μὲ μεγάλην ἀγωνίαν, ἐλπίδα καὶ φόβον. Ἡ ἀνωτέρω ἀναφερομένη ὑποχώρησις τοῦ στρατοῦ εἰς Φάρσαλα, ἐγένετο μὲ κάποιαν ἀταξίαν, συνεπεία τοῦ πανικοῦ ποῦ τὸν εἶχε καταλάβει, νομίζοντος ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἐκρύπτετο εἰς τὰ περίξ τῆς πόλεως. Ἐν τῷ μεταξύ καὶ ὁ εἰς τὴν Ἡπειρον ὑπὸ τὸν Νότην Μπότσαρην πρὸς τὰ Ἰωάννινα προελαύνων στρατὸς, ὕστερα ἀπὸ μίαν συμπλοκὴν περὶ τὰ Πέντε Πηγάδια, κλειδί τῶν Ἰωαννίνων, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπλήγη ὁ ἀρχηγὸς Κ. Κουμουन्दούρος καὶ ἡ ὁποία μάχη δὲν ἀπέβη ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν ὀπλων, ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς νότον, κατόπιν ἀγγελίας προελάσεως ἀπὸ βορρᾶ τουρκικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν Ὀσμὰν πασσᾶν. Καὶ εἰς τὰ Φάρσαλα ὅμως, ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς, διὰ νὰ διατηρήσῃ ἄθικτον τὴν ὀλόγητα καὶ τὴν ἐνότητά του, ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν γραμμὴν τῆς Ὀρθρου, τοῦ κυρίως σώματος αὐτοῦ ἀποσυρομένου εἰς Δομοκόν, ἐνῶ ἄλλη φάλαξ προσεπάθει νὰ φράξῃ εἰς τὸν ἐχθρὸν τὴν ὁδὸν πρὸς τὸν Βόλον, καὶ ἡ ὁποία ὑπὸ τὸν Κ. Σμολένσκη ἀντέταξεν ἰσχυρὰν ἀντίστασιν, ἡ ὁποία γνωσθεῖσα εἰς Ἀθήνας ἀνεπτέρωσε τὸ καταπεσὸν φρόνημα, ἔδιδεν ἐλπίδας περὶ ἐντίμου τέλους τοῦ πολέμου καὶ κατέστησε δημοτικώτατον τὸν ἥρωα Σμολένσκη, τὸν δὲ παραιτηθέντα «εἰρηνοπολέμαρχον» Δελιγιάννην⁽¹⁾ διεδέχετο κυβέρνησις ὑπὸ τὸν Δ. Ράλλην. Οὗτος θεωρῶν ἀδύνατον τὴν ἐπ' αἰσίοις ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος συνέχισιν τοῦ πολέμου, ἰδίως μετὰ τὴν προέλασιν τοῦ ἐχθροῦ εἰς Λαμίαν καὶ τὰς Θερμοπύλας, τὸ δὲ ὄνομα τοῦ Τούρκου ἀρχιστρατήγου Ἐδὲμ εἶχε γίνεαι σύμβολον φόβου εἰς τὸν πληθυσμὸν⁽²⁾, ὑπέβαλεν εἰς τὸν βασιλέα Γεώργιον, ὅστις δι' ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν ἀνηψιὸν αὐτοῦ Τσάρου, περιγράφων τὴν οἰκτρὰν θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε περιέλθει ἡ Ἑλλάς καὶ ὁ θρόνος του, ἐζήτηι τὴν μεσολάβησίν του. Ἀποτέλεσμα τούτου ἦτο τὸ τηλεγράφημα τοῦ Τσάρου πρὸς τὸν Σουλτάνον Χαμίτ, ὅπως σταματήσῃ οὗτος τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν, ὁ δὲ Χαμίτ ἀπαντῶν ἐδήλωσεν ὅτι συμμορφοῦται μὲ τὴν παράκλησίν του «χάριν τῆς ἀναλλοιώτου φιλίας αὐτοῦ πρὸς τὸν Τσάρου».

Καίτοι ἡ ἱστορία — ἡ ἀληθὴς ἱστορία — τοῦ πολέμου τοῦ 1897, πολέμου ἀτρυχοῦς διὰ τὴν Ἑλλάδα, δὲν ἐγράφη ἀκόμη, διότι ἡ ἱστορία γράφεται μὲ ἡρεμίαν

1. Γ. Φιλαρέτου: Σημειώσεις, σελ. 334.

2. Ὁ Καρελίδης γράφει ὅτι τὸ ὄνομα «Ἐρχεταὶ ὁ Ἐδὲμ», ἦτο τὸ σύνθημα φόβητρον τῶν νηπιῶν. (Ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 366).

συνειδήσεως, ἐπιμέλῃ καὶ ἀπαθῇ ἐξέτασιν τῶν πραγμάτων, ἀκριβοδικαίαν στάθμισιν τῶν ἔργων καὶ εὐθυγιῶν ἐκάστου, λέγομεν ἐν τούτοις, ὅτι εἰς τὸν πόλεμον ἐκείνον ἡ Ἑλλάς ἴσως νὰ ἠττήθη, νὰ εἶδε τὰ σύνορά της ἀκρωτηριασθέντα, μειωμένον τὸ κῦρος τῆς ἀνεξαρτησίας της, ἴσως νὰ εἶδε διαλυόμενα τὰ ὄνειρά της, νὰ ἐδέχθη σαρκασμούς καὶ νὰ ἐκλαυσεν, ἀλλὰ δὲν συνετρίβη, δὲν ἐνεκρώθη. Μέσα εἰς τὴν ψυχὴν της ἔμεινεν θαμμένον τὸ ζώπυρον τῆς ἐθνικῆς ιδέας, ὁ σπόρος τῆς ἐλπίδος, ποὺ τῆς παρεῖχε κάποιαν ἐλπίδα ταχείας καρποφορίας.

Ὁ πόλεμος τοῦ 1897 ἦτο μία δοκιμασία τῶν ἀντιπάλων στρατῶν, διότι κατ' αὐτόν, ὁ μὲν τουρκικὸς στρατὸς ἦτο ὀργανωμένος, πολυπληθὴς καὶ ἐμπειροπόλεμος καὶ ἠδύνατο εὐκόλως νὰ κάμῃ κυκλωτικὰς κινήσεις, ὁ ἑλληνικὸς τούναντιον ἀπεδείχθη ἀνοργάνωτος, ἀπειροπόλεμος καὶ ὀλιγάριθμος⁽¹⁾ ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ προστατεύεται ἀπὸ τὰς κυκλωτικὰς κινήσεις τοῦ ἐχθροῦ, ὁ δὲ πόλεμος οὕτω μετετρέπετο εἰς κλεφτοπόλεμον. Οὐδεμία ἐπὶ πλεονεξία εἶχε ληφθῆ πρόνοια πρὸς ἐπάρκειαν ἐνισχύσεως εἰς τὰς βοηθητικὰς ὑπηρεσίας μὲ τὴν συνεργασίαν τῶν πολιτῶν.

— «Ἵπὲρ πάσας τὰς στερήσεις, γράφει ὁ Γ. Φιλάρετος⁽¹⁾, τοῦ συνεχῶς ἀγωνιζομένου στρατοῦ, περισσότερον αἰσθητὴ ἦτο ἡ ἔλλειψις ὕδατος. Ἡ δίψα ἐβασάνιζεν ἀμειλίκτως τοὺς στρατιώτας. Καὶ πανταχόθεν ἠκούοντο γοερῶς σπαρακτικῶς αἱ λέξεις «Νερόν! Νερόν!». Τὰ πολεμικά, λοιπόν, σαλπίσματα τῶν Ἀθηνῶν ἦσαν ἀπατηλά. Παρ' ὅλας ὁμως αὐτὰς τὰς ἐλλείψεις ποὺ παρουσιάσθησαν εἰς τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν ὡς σύνολον, ὡς ἄτομα ὁμως οἱ Ἕλληνες στρατιῶται ἔδειξαν ἡρωϊσμόν, αὐτοθυσίαν καὶ ἀντοχήν. Μὲ τὴν ὑπογραφὴν τῆς ἀνακωχῆς καὶ ἀργότεραν τῆς εἰρήνης τοῦ πολέμου τοῦ 1897, τὸν ὁποῖον ἡ Ἑλλάς ἠναγκάσθη νὰ ἀποδεχθῆ ἀπὸ τὰ πράγματα, διότι ἡ φωνὴ τῆς λογικῆς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀπῆτει ὅπως τὸ ἔθνος ἀσκήσῃ μετριοπαθῆ πολιτικὴν καὶ νὰ μὴ καθοδηγεῖται ἀπὸ τοὺς ἀνευθύνους παράγοντας τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας, τὸ ἔθνος κατελόγισεν εἰς ἓνα ἕκαστον τὰς εὐθύνas. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἀρτης θαυμάζοντες καὶ τιμῶντες τοὺς εἰς τὴν Ἠπειρον κατὰ τὸν πόλεμον ἐκείνον ἀγωνισθέντας καὶ θανόντας, ἀνήγειρον τὸ 1903 καλλιμάρμαρον μνημεῖον, ποὺ ἐτοποθέτησαν εἰς τὸν πρῶτον λόφον ἔξωθι τῆς πόλεως πρὸς τὴν λεωφόρον τὴν ἄγουσαν πρὸς τὴν Ἀχαρνανίαν κάτω τῆς Μονῆς Φανερωμένης καὶ ἄνω τοῦ ροῦ τοῦ Ἀράχθου καὶ ἀπέναντι τῆς δεδουλωμένης τότε ἡπειρωτικῆς γῆς, ὥστε νὰ εἶναι ὄρατόν καὶ ἀπὸ τοὺς εἰσερχομένους καὶ τοὺς ἐξερχομένους τῆς πόλεως.

Κάτω τῆς Δ. πλευρᾶς καὶ ὑπὸ κρύπτῃν εἶναι τεθαμμένα, ὅσα διεσώθησαν ἀπὸ τὰ ὀσῆα τῶν θανόντων, ἐπὶ δὲ τῆς Α. πλευρᾶς ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή⁽²⁾.

«ΤΟΙΣ ὙΠΕΡ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΔΟΥΛΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΠΕΣΟΥΣΙΝ ΕΝ ΗΠΕΙΡΩ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟΝ ΤΟΥ 1897».

Μὲ τὸ ἀτυχὲς ἀποτέλεσμα τοῦ πολέμου ἐκείνου, μυστικῶς εἰς τὴν ψυχὴν τῶν Ἑλλήνων ἐγένετο μία σιωπηρὰ μεταβολή. Ἐρριζώνετο εἰς αὐτὴν ἡ πεποίθησις ὅτι ἔπρεπεν αὕτη νὰ κηρύξῃ ὀριστικὸν διαζύγιον μὲ τὸ πρόσφατον παρελθόν, νὰ κηρμνίσῃ αὕτη ὅ,τι πρότερον ἐλάτρευε, νὰ ἐξυγιάνῃ τὴν σαπρὰν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν ἀτμόσφαιραν μὲ γενναῖα μέτρα καὶ νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τρωθείσης ἐθνικῆς τιμῆς καὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἐθνικῶν πόθων μὲ μέτρα θετικώτερα καὶ δραστηκώτερα. Τὸ τοιοῦτον ἐπετεύχθη διὰ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Γουδῆ τοῦ 1909, ἡ ὁποία ἀφοῦ ἔθεσεν ἐκποδῶν τὰς παλαιὰς τῆς φαυλοκρατίας μεθόδους, ὑπὸ τὴν πολιτικὴν ἡγεσίαν τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, ἤνοιξε τὴν εὐρεῖαν λεωφόρον τῆς προόδου εἰς τὸν εἰλικρινῆ πόθον τῆς ἐπανορθωτικῆς ἐργασίας, καὶ ἡ ψυχικὴ ἀνά-

1. Γ. Φιλάρετου: Ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 341.

2. Θ. Τσοῦτσινου: Εἰς Ἠπειρωτικὰ Μ. Οἰκονομίδου Α., σελ. 254—265.

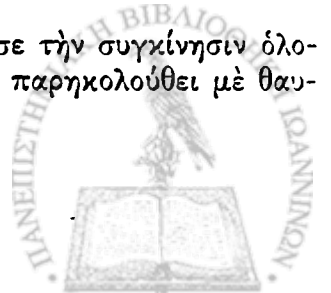
στασις ἐπετεύχθη. Ἡ συντετριμμένη νευροπαθῆς καὶ ὀλιγόψυχος φυλὴ τοῦ 1897 ἀνεφάνη εὐρωστος καὶ μεγάλθυμος κατὰ τὸ 1912—1913 ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν ἐνὸς μεγαλοφυοῦς πολιτικοῦ διεθνoῦς ὀλκῆς, τοῦ Ἑλ. Βενιζέλου, καὶ ἐνὸς μεγαλοφυοῦς στρατιώτου, τοῦ μετέπειτα βασιλέως Κωνσταντίνου, ἀνέπνευσεν ἐπὶ τέλους καὶ ἡ Ἡπειρος τὸν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας διὰ τῆς καταλήψεως τῶν Ἰωαννίνων τὴν 21 Φεβρουαρίου 1913.

Βορειοηπειρωτικὸς Ἀγὼν 1914

Εἰς τὸν Βαλκανικὸν ἐκεῖνον πόλεμον ἔθετε τέρμα ἡ συνθήκη εἰρήνης τοῦ Λονδίνου τῆς 17 Μαΐου 1913, ἡ ὁποία συνθήκη εἰς τὸ ἄρθρον 2 ἀνέφερεν ὅτι «ἡ Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία παραχωρεῖ εἰς τὰ Σύμμαχα Βαλκανικὰ Κράτη δλα τὰ ἐδάφη τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας τὰ κείμενα δυτικῶς τῆς γραμμῆς Αἴνου—Μηδείας, ἐξαιρέσει τῆς Ἀλβανίας», ἡ διαγράξις τῶν συνόρων τῆς ὁποίας ἀνετίθετο εἰς τὰς ἐξ Μ. Δυνάμεις, κατὰ τὸ ἐπόμενον ἄρθρον τῆς ἰδίας Συνθήκης. Σημειώσωμεν ὅτι τὸ προηγούμενον ἔτος κατὰ Δεκέμβριον μῆνα εἰς τὴν Συνδιάσκεψιν τῶν Πρεσβευτῶν εἰς Λονδῖνον ἀπεφασίσθη ἡ ἴδρυσις αὐτονόμου Ἀλβανικοῦ κράτους, τὰ ὅρια τοῦ ὁποίου πρὸς Ν. θὰ καθορίζοντο ὑπὸ τῶν Μ. Δυνάμεων. Ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Αὐστρία, πού εἶχον ἀνέκαθεν βλέψεις εἰς τὰ παράλια τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Ἀλβανίας, κατῴρθωσαν καὶ ἔπεισαν καὶ τὰς λοιπὰς Δυνάμεις, ὥστε εἰς τὸ νεοσύστατον κράτος νὰ συμπεριληφθοῦν οἱ νομοὶ Ἀργυροκάστρου καὶ Κορυτσῆς, πού κατεῖχοντο ἀπὸ τὸν ἀπελευθερώσαντα αὐτοὺς ἑλληνικὸν στρατόν, διατάξασαι συγχρόνως τὴν Ἑλλάδα νὰ παραχωρήσῃ τοὺς δύο αὐτοὺς νομοὺς εἰς τὴν Ἀλβανίαν, ἄλλως νὰ παρέδιδεν αὐτὴ εἰς τὴν Τουρκίαν τὰς νήσους Σάμον, Χίον καὶ Μυτιλήνην.

Εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν αὐτὴν πίεσιν, οἱ Βορειοηπειρωτῶται ἀπήντησαν μὲ τὰ ὄπλα, ἀποδείξαντες οὕτω εἰς τὴν Εὐρώπην ὅτι δὲν δύναται αὐτὴ νὰ ἀποφασίζῃ ἀδιαμαρτυρητῶς τὴν δολοφονίαν ἐνὸς ἡρωϊκοῦ λαοῦ. Οἱ Χειμαρριῶται πρῶτοι συσπειρωθέντες περὶ τὸν ἀρχηγὸν τους Σπυρομήλιον, ὑψωσαν τὴν σημαίαν τῆς αὐτονομίας, καταρτίσαντες Κυβέρνησιν τοῦ «Αὐτονόμου Κράτους τῆς Χειμάρρας». Τὸ παράδειγμά των ἠκολούθησαν καὶ ἄλλαι περιφέρειαι καὶ μία Πανηπειρωτικὴ Συνέλευσις συνελθοῦσα εἰς Ἀργυροκάστρον τὴν 19—2—1914 ἴδρυσεν τὴν κυβέρνησιν τῆς Αὐτονόμου Ἡπείρου ὑπὸ τὸν Γεώργιον Χρ. Ζωγράφον, Βορειοηπειρωτὴν τὴν καταγωγὴν, ἄλλοτε ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος, τοῦ ὁποίου ἡ γενέτειρα παρεδίδετο καὶ αὐτὴ εἰς τὸ νεοσύστατον κράτος τῆς Ἀλβανίας. Ἐπιτροπαὶ τοῦ ἀγῶνος ἐσχηματίσθησαν τότε εἰς διάφορα μέρη, αἱ ὁποῖαι ἐπισκεπτόμεναι τὴν ὑπαιθρον κατήρτιζον τοὺς στρατιωτικοὺς πυρῆνας τῶν «Ἱερῶν Λόγων». Ὁ Ζωγράφος, μελετήσας τὴν δημιουργηθεῖσαν κατάστασιν, εἰς τὴν ἀνωτέρω σύσκεψιν, εἰς τὴν ὁποίαν παρίστατο καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς Χειμάρρας Σπυρομήλιος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔρρεεν ἀκόμη βραστὸν τὸ αἶμα τῶν προγόνων του καὶ ὅστις κατῴρθωσεν νὰ κάμψῃ τοὺς ἀρχικοὺς δισταγμοὺς τοῦ Ζωγράφου, βλέπων ἐπὶ πλέον τὴν πίστιν καὶ τὴν αἰσιοδοξίαν τῶν συνεργατῶν του (Μητροπολίτου Δρυϊνουπόλεως Βασιλείου ἐκ Λαμπόβου Ἀργυροκάστρου, Μητροπολίτου Βελλᾶς καὶ Κονίτσης καὶ βραδύτερον Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Σπυρίδωνος καὶ τοῦ πολιτευτοῦ Ἡπείρου καὶ ἀνεψιοῦ του Ἀλεξάνδρου Καραπάνου), ἀπεφάσισε τὴν 17 Φεβρουαρίου 1914 νὰ ὑψώσῃ εἰς Ἀργυροκάστρον τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Βορείου Ἡπείρου, καλῶν ταύτοχρόνως διὰ προκηρύξεως τὸν βορειοηπειρωτικὸν λαὸν εἰς ὑπερτάτην θυσίαν διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς κινδυνευούσης πατρίδος.

Ἡ χειρονομία ἐκεῖνη τῶν Βορειοηπειρωτῶν προουκάλεσε τὴν συγκίνησιν ὀλοκλήρου τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου πού παρηκολούθει μὲ θαυ-

μασμών τὸν δίκαιον ἀγῶνα μιᾶς ομάδος Ἑπειρωτῶν πατριωτῶν κατὰ τῆς ἀδίκου ἀποφάσεως τῶν Μ. Δυνάμεων.

Ἐγκριτος Ἴταλὸς δημοσιογράφος, ὁ Μαγκρίνι, ἔγραφε τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὸν «Ἀγῶνα» τοῦ Μιλάνου(1):

«Οἱ Ἑπειρῶται ἀπήντησαν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν πίεσιν μὲ ἐπανάστασιν. Ἀπεφάσισαν νὰ ὑπερασπίσουν μὲ τὰ ὄπλα τὰ δίκαιά των. Ἀνεκηρύχθησαν αὐτόνομοι. Περισσότερον ἀπὸ τὰ ὄπλα, ἡ δυνάμις των ἔγκειται εἰς τὸ δίκαιον τῆς ὑποθέσεώς των καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν ὑποστήριξιν ποὺ δὲν πρέπει οὔτε δύναται νὰ λείψῃ εἰς αὐτοὺς ἀπὸ ὅλην τὴν φιλελευθέραν Εὐρώπην. Καὶ ἐνῶ δὲν δυνάμεθα νὰ εὐρωμεν ἀρκετοὺς καὶ καταλλήλους λόγους διαμαρτυρίας καὶ παραπόνου κατὰ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Ἰταλικῆς κυβερνήσεως, ἀπαρνούμενης τὰς ἀρχὰς τῆς ἰδικῆς μας παλιγγενεσίας καὶ ἐξευτελιζούσης τὴν ἱστορίαν τῆς πατρίδος, εἴμεθα εὐτυχεῖς, ὅτι ἡ ὑπέροχος ἡπειρωτικὴ ἐπανάστασις πιστοποιεῖ ἐπισήμως καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην ὅτι δὲν δύναται νὰ ἀποφασίσῃ οὕτως ἀδιαμαρτυρητῶς τὴν δολοφονίαν ἐνὸς λαοῦ.

Ἡ σκέψις τοῦ Ἰωσήφ Μαντσίνι φαίνεται μακρυνδὸν ὄνειρον. Σήμερον ἡ Ἰταλικὴ κυβέρνησις, ὑπὸ τὸ ζῶδιον τῶν ζωηρῶν ἐθnikοφρόνων, ἐν τῷ ζήλω τῆς ἱμπεριαλιστικῆς πολιτικῆς, προσβάλλει τὰ ἐθνικὰ αἰσθήματα τῆς Δωδεκανήσου καὶ τῆς Ἑπείρου, καὶ ἐνῶ ἀφ' ἐνὸς προσπαθεῖ νὰ συντρίψῃ τὰς εὐχὰς καὶ τὰς ἐλπίδας τῶν Ἑπειρωτῶν, ἀφ' ἑτέρου μετὰ κυνισμοῦ καὶ θαυμαστῆς ὑπερηφανείας κρατεῖ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου».

Κατὰ σκληρὰν τῆς εἰμαρμένης τύχην, τὴν ἡμέραν ποὺ ὑψώνετο εἰς Ἀργυροκάστρον ἡ σημαία τῆς Αὐτονομίας Ἑπείρου, παρεδίδοτο ἡ Κορυτσά εἰς τοὺς Ἀλβανούς, κατόπιν διαταγῆς τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως. Τὸ ἔργον τῆς στρατιωτικῆς ὀργανώσεως ἀνετέθη εἰς τὸν Βορειοηπειρωτὴν ἀντισυνταγματάρχην τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ Δημήτριον Δούλην ἀπὸ τὴν Νίβιτσαν τῆς Χειμάρρας, ὁ ὁποῖος, καίτοι εἶχεν ὀρκισθεῖ εἰς τὰς διαταγὰς τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, δὲν ἐδίστασεν ἐν τούτοις μὲ κίνδυνον νὰ χαρακτηρισθῇ λιποτάκης, νὰ σπεύσῃ εἰς Ἀργυροκάστρον καὶ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ, ὡς ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν, κηρύξας ἀμέσως τὴν γενικὴν ἐπιστράτευσιν τῶν Βορειοηπειρωτῶν, πλαισιουμένων καὶ ἀπὸ τὴν νεολαίαν τῆς ἐλευθέρου Ἑπείρου, ἡ ὁποία νεολαία, ὑπήκουσα εἰς τὸ σάλπισμα τῆς κυβερνήσεως καὶ ἐγκαταλείπουσα τὰ σχολικὰ θρανία, ἔσπευσεν εἰς τὴν φωνὴν τῆς σφαγιαζομένης Ἑπείρου, ἀποφασισμένης νὰ συνεχίσῃ τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα καὶ νὰ ταφῇ ὑπὸ τὰ ἐρείπια, πρὶν παραδοθῇ εἰς τοὺς σφαγιαστάς. Ὁ σκληρὸς ἀγὼν συνεχίζεται εἰς τὴν περιοχὴν Κόδρας, Λέκλης, Τεπελενίου, οἱ δὲ κανονιοβολισμοὶ ἀντηχοῦν καθ' ὅλην τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀργυροκάστρου.

Ὁ ἐπικὸς ἐκεῖνος ἀγὼν τῶν Βορειοηπειρωτῶν, δὲν ἄφησεν ἀσυγκίνητον τὴν ἐλληνικὴν κοινωνίαν, ἡ ὁποία, παρὰ τὰς διαταγὰς τῆς κυβερνήσεως, δὲν ἔπαυε νὰ ἐνεργῇ ἐράνους, ἐνῶ ἐθελονταὶ ἐξ ὅλων τῶν μερῶν ἤρχοντο νὰ πυκνώσουν τὰς φάλαγγας τῶν ἱερολοχιτῶν διὰ νὰ χύσουν τὸ αἷμα των διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Β. Ἑπείρου, οἱ κάτοικοι τῆς ὁποίας ἐνισχυόμενοι οὕτω ἐξηκολούθουν μαχόμενοι σκληρὸν ἀγῶνα ἰδίως εἰς τὴν φύσει ὄχυρὰν περιοχὴν τοῦ Τεπελενίου, ὅπου οἱ ἱερολοχίται ἐπολέμησαν ὡς λέοντες ἀποκρούοντες ὅλας τὰς ἐφόδους τῶν Ἀλβανῶν, καθὼς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς θρυλικῆς Χειμάρρας, ὅπου ἀποκρούσαντες

1. Πρβλ. Ν. Κ α ζ ά ζ η : Ἡ νέα Ἑλλάς καὶ ἡ νέα Ἰταλία, 1924, σελ. 47.

τάς ἐφόδους τῶν Ἀλβανῶν, τοὺς ἠνάγκασαν νὰ μὴ τολμήσουν νὰ ἐπιτεθοῦν ἐκ νέου εἰς τὸν τομέα αὐτόν.

Ἡ παραδοθεῖσα εἰς τοὺς Ἀλβανούς ὠραία πόλις τῆς Κορυτσᾶς τὴν 17 Φεβρουαρίου 1914, μὴ ἀνεχομένη τὴν νέαν τυραννίαν καὶ ἐνθαρρυνόμενη ἀπὸ τὰς ἐπιτυχίας τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ νομοῦ Ἀργυροκάστρου, ἐξηγέρθη καὶ αὕτη, ὀργανωθείσα ὑπὸ τοῦ ἡρωϊκοῦ Μητροπολίτου τῆς Γερμανοῦ, ἐξέπληξε τοὺς Ἀλβανούς καὶ τοὺς Ὀλλανδοὺς ἀξιωματικοὺς πού εἶχον ἀναλάβει τὴν διοργάνωσιν τοῦ ἀλβανικοῦ στρατοῦ. Ἡ ἀντίστασις ὁμῶς ἐκείνη τῶν Κορυτσαίων, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τῶν οἰκιῶν των ἐπολέμουν κατὰ τῶν Ἀλβανῶν, κατεπνίγη τέλος εἰς τὸ αἷμα ἐλλείπει ἐφοδίων καὶ ἔξωθεν βοήθειας. Ἐκήρυξεν ὁμῶς αὕτη εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ὅτι ἡ ἱστορικὴ καὶ ὠραία αὕτη πόλις, ἡ ὁποία ἐπὶ αἰῶνας ὑπῆρξεν ἄσβεστος ἐθνικὴ καὶ πνευματικὴ ἐστία τοῦ δουλεύοντος Γένους, οὐδόλως ἦτο διατεθειμένη νὰ τεθῆ ὑπὸ τὴν ὑποδούλωσιν τοῦ ἀπολιτίστου καὶ βαρβάρου νέου κράτους τῶν Ἀλβανῶν. Οἱ Κορυτσαῖοι δὲν πτοοῦνται ἀπὸ τὴν ἀνακατάληψιν τῆς πατρίδος των ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν. Ὑφίστανται καρτερικῶς τὰ πάντα χάριν τῆς ἰδέας τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος, καὶ ἡ ἡμέρα τοῦ λυτρωμοῦ των δὲν ἐβράδυνε νὰ ἔλθῃ. Ἀνακαταλαμβάνεται τὴν 24 Ἰουνίου 1914, ὑπὸ τοῦ Μακεδονομάχου ἀξιωματικοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ Γεωργίου Τσόντου—Βάρδα, ὅστις ἠγούμενος ὁμάδος ἐθελοντῶν τῆς ἐπιτίθεται καὶ τὴν καταλαμβάνει ἐν ὀνόματι τοῦ στρατοῦ τῆς Αὐτονόμου Ἡπείρου, ἐκδιώκων τοὺς Ἀλβανούς, γενόμενος ὁ ἐλευθερωτὴς τῆς.

Οἱ Ἀλβανοί, μετὰ τὰ ἀλλεπάλληλα στρατιωτικὰ ἀτυχήματά των, μὴ δυνάμενοι νὰ συνεχίσουν τὸν ἀγῶνα, προέβησαν εἰς ἐπισήμους προτάσεις ἀνακωχῆς. Τῇ παρακλήσει των τότε ἐπενέβησαν αἱ Μ. Δυνάμεις αἱ ὁποῖαι, κατόπιν διαπραγματεύσεων μὲ τὴν κυβέρνησιν τοῦ Γ. Ζωγράφου, κατέληξαν εἰς τὸ γνωστὸν «Πρωτόκολλον τῆς Κερκύρας», τὸ ὁποῖον ἐνέκρινον εἰς τὸ Συνέδριον τοῦ Δελβίνου (23—6—1914), εἰς τὸ ὁποῖον Συνέδριον ἀντιπροσωπεύοντο ὅλαι αἱ περιφέρειαι τῆς Ἡπείρου. Τὸ «Πρωτόκολλον τῆς Κερκύρας», πού ἀποτελεῖ περιφανῆ διεθνῆ ἀναγνώρισιν τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος τῆς Β. Ἡπείρου, τὸν ὁποῖον δὲν ἠρνοῦντο οὐδ' αὐτοὶ οἱ Ἀλβανοί, ἐπικυρώσαντες αὐτὸ «καθ' ὀλοκληρίαν καὶ χωρὶς ἐπιφύλαξιν»⁽¹⁾. Ἀλλὰ καὶ ἡ σχετικὴ ἀνακοίνωσις τῶν Μ. Δυνάμεων πρὸς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, ἀπετέλει τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ ἰδιαίτερου δικαιώματος τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς.

Ἴδου τὸ σχετικὸν ἔγγραφον:

«Οἱ ὑπογεγραμμένοι λαμβάνουν τὴν τιμὴν, νὰ ἀνακοινώσουν πρὸς τὴν Α.Ε. τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν, ὅτι αἱ κυβερνήσεις τῆς Γερμανίας, Αὐστρουγγαρίας, Γαλλίας, Μ. Βρετανίας, Ἰταλίας καὶ Ρωσίας, ἐνέκριναν τὴν συμφωνίαν τῆς Κερκύρας, μεταξύ τῆς Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἐλέγχου καὶ τῶν πληρεξουσίων Ἡπειρωτῶν, ὅσον ἀφορᾷ τὸ μέλλον πολίτευμα τῆς Ἡπείρου».

Αὐτὰ ἦσαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς συσπειρώσεως τῶν Βορειοηπειρωτῶν περὶ τὸ νέον ἐθνικὸν των σύμβολον μὲ τὸν δικέφαλον ἀετὸν, καὶ τῆς ἐντόνου κραυγῆς πού ἐξεπροσώπει τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἓνα ράπισμα ἐναντίον ὅσων ἐπίστευον ὅτι ἡ ἱστορία τῆς ἐνδόξου αὐτῆς ἐπαρχίας ἠδύνατο νὰ σβυσθῇ μὲ μίαν μονοκονδυλιάν. Οἱ Βορειοηπειρωτῶται τότε μὲ τοὺς ἱερούς των λόχους κατετρόπωσαν κυριολεκτικῶς τοὺς Ἀλβανούς, ὅπου καὶ ἂν τοὺς συνήντησαν. Διὰ τοῦ Πρωτοκόλλου ἐκείνου ἡ Β. Ἡπειρος, καίτοι νικητρία, παρητεῖτο οἰκαιοθελῶς τῆς αὐτονο-

1. Κ. Σ κ ε ν δ ε ρ η : Ὁ Βορειοηπειρωτικὸς ἀγὼν 1914, Ἀθῆναι 1929, σελ. 133 κ.έ. ἔνθα ὀλόκληρον τὸ Πρωτόκολλον.

μίας της, παρέχουσα οὕτω πρωτοφανές δεῖγμα πνεύματος αὐτοθυσίας καὶ ἐθνικῆς ἀλληλεγγύης. Διὰ τοῦ Πρωτοκόλλου ἐκείνου ἐξησφαλιζέτο εἰς τὴν Β. Ἑπειρον σημαντικὴ αὐτοδιοίκησις καὶ ἀνεγνωρίζοντο αἱ δύο βάσεις ἐθνικῆς διαβιώσεως καὶ ἀναπτύξεως τοῦ ἡπειρωτικοῦ λαοῦ, ἤτοι ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ Σχολεῖον, χάρις εἰς τὰ ὁποῖα ὁ ἑλληνισμὸς διετήρησεν ἐπὶ αἰῶνας τὴν ἐθνικὴν του ὑπόστασιν.

Τὸ Πρωτόκολλον ὁμῶς τῆς Κερκύρας, συνεπέα τῆς ἐξεγέρσεως τῶν Μαλι-σύρων καὶ τῆς φυγῆς τοῦ ἡγεμόνος Βῆδ, δὲν ἐφηρμόσθη, αἱ δὲ Μ. Δυνάμεις, κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1914, ἐκάλεσαν τὴν Ἑλλάδα νὰ ἀνακαταλάβῃ τὴν Β. Ἑπειρον πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς διασαλευθείσης τάξεως. Ἡ πρόσκλησις αὕτη ἦτο, κατὰ τὸν Βινιζέλον, ἡ ἐπισημοτέρα διεθνῆς ἀναγνώρισις τοῦ ἰδιαίτερου ἐνδιαφέροντος ποῦ ἔχει καὶ δικαιοῦται νὰ ἔχῃ ἡ Ἑλλάς διὰ τοὺς ὁμοεθνεῖς πληθυσμοὺς τῆς ἐπαρχίας ταύτης⁽¹⁾. Ἡ πρόσκλησις αὕτη ἦτο ἐπὶ πλέον μία ἀπόδειξις ὅτι αἱ Μ. Δυνάμεις ἀνεγνώριζον τὴν ἐλληνικότητα τῆς περιοχῆς καὶ συνεπῶς μόνον ἡ Ἑλλάς ἠδύνατο νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν τάξιν χωρὶς αἱματοχυσίαν. Πρὸς στιγμὴν, ὡς βλέπομεν, αἱ Μ. Δυνάμεις δὲν ἐλησμόνησαν ὅτι ἡ τύχη ἐνὸς λαοῦ δὲν εἶναι πάντοτε ἀντικείμενον αὐθαιρέτου διαθέσεως, ὅτι τὸ δίκαιον εἶναι ἀπόλυτον καὶ δὲν κρίνεται κατὰ τὰς αὐθαιρέτους διαθέσεις τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ ἄλλου.

Ὁ πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος 1914—18, ποῦ διεξήχθη ἐν ὀνόματι τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν καὶ τῶν δικαίων τῶν ἐθνότητων, ἐτερματίσθη μετὰ τὴν νίκην τῶν Δυνάμεων παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν ὁποίων εἶχε πολεμήσει καὶ ἡ Ἑλλάς.

Ὅπως ὁμῶς συμβαίνει πάντοτε εἰς τὴν πολιτικὴν, αἱ μεγάλαι ὑποσχέσεις λησμονοῦνται καὶ ἐφαρμόζεται τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου, προκειμένου περὶ τῆς διανομῆς τῶν κερδῶν. Δικαίως τότε ἐνθυμεῖται τις τὴν φράσιν τοῦ Δεληγιώργη ὁ ὁποῖος ἔλεγεν ὅτι :

Ἡ μεγαλυτέρα ἀναίδεια εἶναι ἡ ἀναίδεια ἡμῶν τῶν πολιτευομένων. Προκειμένου λοιπὸν τότε νὰ διαχαραχθοῦν τὰ νέα σύνορα, ἡ Ἀγγλικὴ καὶ ἡ Γαλλικὴ ἀντιπροσωπεῖα ἐδήλωσαν ὅτι τὰ μέχρι τότε σύνορα τῆς Ἀλβανίας ἦσαν ἀπαράδεκτα λόγω τῶν γεγονότων ποῦ ἐξελίχθησαν ἔκτοτε.

Παρὰ τὰ σαλπίσματα ὅθεν τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς περὶ αὐτοδιαθέσεως τῶν λαῶν, παρὰ τὰ σύμφωνα ἀναγνωρίσεως τῶν ἀπαραγράπτων ἐλληνικῶν δικαίων ἐπὶ τῆς Β. Ἑπέιρου καὶ τὰς περὶ μειονοτήτων ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὴν 9 Νοεμβρίου 1921, ὅχι μόνον ἀνεβίωσαν τὰ σύνορα τοῦ 1913, ἀλλὰ ἐπέπρωτο ὅπως εἰς Φλωρεντίαν πάλιν νὰ ὑπογραφῇ τὸ σχετικὸν πρωτόκολλον τῆς 27 Ἰανουαρίου 1925, ἀλλὰ καὶ ἡ περίφημος δῆλωσις Ἀγγλίας, Γαλλίας, Ἰταλίας καὶ Ἰαπωνίας, ποῦ ἀνεγνώριζεν εἰδικὸν ἐνδιαφέρον τῆς Ἰταλίας ἐπὶ τῆς Ἀλβανίας.

Τὰ σύνορα τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς Φλωρεντίας, διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν ὁποίων ὁ γράφων τὴν παροῦσαν εἶχε τὴν ἀτυχίαν νὰ συμμετέχῃ ὡς διερμηνεὺς τῆς ἐλληνικῆς ἀντιπροσωπεῖας, εἰς τὴν Διεθνή ἐκείνην ἐπιτροπὴν ὅχι μόνον παρέδιδον τὴν κοιτίδα τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὸ νεογέννητον ἔκτρομα τῆς Ἰταλικῆς ραδιουργίας, ἀλλὰ δὲν ἐξησφάλιζον οἰκονομικῶς καὶ στρατιωτικῶς τὴν Ἑλλάδα. Τὰ περαιτέρω εἶναι γνωστά. Τὴν πρῶταν τῆς 7 Ἀπριλίου 1939 τὸ φασιστικὸν καθεστῶς τοῦ Μουσουλίνι κατελάμβανε στρατιωτικῶς τὴν Ἀλβανίαν, ἐκθρονίζον τὸν βασιλιά της Ζώγου. Αὕτη ἦταν ἡ Ἀλβανία τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ὁποίας ὁ Σονῖνο τὴν 23-2-1918 ὑπεστήριζεν εἰς τὴν Ἰταλικὴν Γερουσίαν «ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γενικῶν ἀρχῶν τοῦ σεβασμοῦ τῶν ἐθνότητων καὶ τῆς αὐτοδιοικήσεως.

Συνέπεια τῆς καταλήψεως αὐτῆς ἦτο ἡ νυκτερινὴ ἐπίσκεψις τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Ἰταλίας Γκράτσι τῆς 28 Ὀκτωβρίου 1940 πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς Ἑλληνικῆς

1. Ἑλληνικὴ Βουλὴ 15)12)1914. Γ. Μ ε λ ᾱ : Εἰς «Ἑλ. Βῆμα», 12)12)1934.

Κυβερνήσεως 'Ι. Μεταξᾶ καὶ ἡ τελεσιγραφικὴ διακοίνωσις διὰ τῆς ὁποίας, οὔτε ὀλίγον, οὔτε πολὺ, ἐζήτει οὗτος ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τὴν ἐκουσίως καὶ πλήρη ὑποδουλώσιν. Εἰς τὴν διακοίνωσιν ὅμως ἐκείνην, ἡ Ἑλλάς ἀπήντησε μὲ τὴν ἐκρηξίν τῆς ἀγανακτισμένης τῆς ψυχῆς, μὲ τὴν προθυμίαν τῆς διὰ κάθε θυσίαν. Ἡ Ἑλλάς ἀπήντησε μὲ τὸ ἱστορικὸν ἔκτοτε «ΟΧΙ». Οὕτω λοιπὸν εἰς τὰς αἵματοβαμμένας χαράδρας τοῦ Σμόλικα, Γράμμου, Κλεισούρας καὶ τὰς ὄροσειράς τῆς Πίνδου ἀπὸ τὰς ὁποίας οἱ στρατηγοὶ τοῦ φασισμοῦ ἤλπιζον ὅτι θὰ ἐξεχύνοντο αἱ φάλαγγες τοῦ ζωολογικοῦ των βασιλείου, οἱ Ἕλληνες στρατιῶται ἐπέφερον τὸ κορυφῶμα τοῦ ἐξευτελισμοῦ εἰς τὸν ἰταλὸν δικτάτορα, τὸν ἠνάγκαζον νὰ ἀνακαλῆ διαρκῶς τοὺς ἀρχιστρατῆγους, ὡς ἀνατροπεῖς τῶν φιλοδόξων σχεδίων του, τέλος δὲ ἐπλήρωσε καὶ ὁ ἴδιος διὰ τῆς ἀγχόνης τὸ διεθνὲς ἐκεῖνο ἔγκλημα τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου κατὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ κόσμου.

Εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἀναγνώστου γεννᾶται τώρα αὐτομάτως τὸ ἐρώτημα: Ποία ἡ αἰτία τῶν συχνῶν αὐτῶν ἀπελευθερωτικῶν ἠπειρωτικῶν κινήματων; Εἰς τὸν μελετητὴν ὅμως τῆς ἱστορίας τῆς Ἡπείρου ἡ ἀπάντησις ἔρχεται μόνη τῆς.

—« Ἀρχέγονος Ἑλλάς Ἡπειρος» γράφει ὁ Πτολεμαῖος καὶ « Ἀρχὰ Ἑλλάδος ἀπὸ Ὀρικήας» προσθέτει ὁ ἴδιος. Ὡστε ἡ Ἡπειρος εἶναι ἡ ἀρχὴ Ἑλλάδος, καὶ ἤρχιζεν αὕτη ἀπὸ τὴν Ὀρικήαν, ἤτοι τὴν μεταξὺ Χειμάρρας καὶ Αὐλῶνος ἐπαρχίαν⁽¹⁾. Ἡ Ἡπειρος λοιπὸν διὰ τὴν ὁποίαν λυσιπώρης, ἀπὸ δεκαετηρίδων, καταβάλλεται ἀγὼν, διὰ νὰ ὑπονομεύσῃ τὰ ἐπ' αὐτῆς ἀπαράγραπτα δικαιώματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀπετέλεσε τὴν Ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ κατωκλήθη ἀπὸ Ἑλληνας. Καὶ αὐτὸ ὅμως τὸ ὄνομα Ἑλλην, εἶναι ἠπειρωτικὸν καὶ προέρχεται ἀπὸ τοὺς πρῶτους περὶ τὴν Δωδώνην κατοίκους, τοὺς «Σελλοὺς»⁽²⁾, οἱ ὁποῖοι ἐπεκταθέντες σὺν τῷ χρόνῳ διὰ τῶν στενῶν τῆς Πίνδου πρὸς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν πεδιάδα τοῦ Σπερχειοῦ, ἴδρυσαν τὸ πρῶτον ἑλληνικὸν κράτος «Ἑλλοπίαν», ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Στράβων καὶ ὁ Ἡσύχιος⁽³⁾. Ὁ ἔθνικὸς ὄθεν χαρακτήρ ἡμῶν τῶν Ἡπειρωτῶν εἶναι ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἑλληνικός. Ἀνεξάντλητα πρὸς τοῦτο στοιχεῖα μᾶς προσφέρουν ἡ Μυθολογία καὶ ἡ ἱστορία⁽⁴⁾.

Ὁ ἑλληνικός λοιπὸν χαρακτήρ τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς, φυσικὸν ἐπακόλουθον ἦτο νὰ διατηρηθῆ παρὰ τὰς διαφοροὺς ἐπιδρομὰς καὶ λεηλασίας τῶν βαρβάρων σιφῶν πού ὑπέστη ἐπὶ αἰῶνας αὕτη, ἦσαν δι' αὐτὴν παροδικαὶ θύελλαι πού δὲν ἠδυνήθησαν νὰ θίξουν τὸν ἑλληνικὸν τῆς χαρακτῆρα.

Τοιαύτην μίαν ἱστορικὴν προέλευσιν ἔχουσα ἡ πραγματικῶς εὐάνδρος αὕτη χώρα, ἡ «διαπρυσία», κατὰ τὸν Πίνδαρον, φυσικὸν ἐπακόλουθον ἦτο νὰ δρᾷ τῆται κάθε εὐκαιρίας διὰ νὰ ριφθῆ εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς μητρός τῆς Ἡπείρου, διότι αὕτη εἶναι ἡ ἀρχικὴ Ἑλλάς. Δυστυχῶς ὅμως ὅλα τὰ ἀπελευθερωτικὰ κινήματα πού ἐμνημονεύσαμε προήρχοντο ἀπὸ ἐνθέρμους πατριώτας, διότι τὸ ἐλεύθερον κράτος ἔστερεῖτο παντελῶς ὠρισμένης ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, πού θὰ ἠδύνατο νὰ ἐνισχύσῃ ἔστω καὶ ἐκ τῶν παρασκηνίων παρόμοια κινήματα. Ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος τοῦ 1853, ὁ Ρωσοτουρκικὸς τοῦ 1877, ἡ κατάληψις τῆς Ἀνατ. Ρωμηλίας τοῦ 1885, ἡ Κρητικὴ Ἐπανάστασις τοῦ 1896—7 εὔρον τὴν Ἑλλάδα τελείως ἀπαράσκευον, νὰ κινήται δὲ σπασμωδικὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν. Ἐπρεπε νὰ ἔλθῃ τὸ αἶσχος τοῦ 1897, νὰ προηγηθῆ ἡ ἐπανάστασις τοῦ Γουδῆ τὸ 1909, διὰ νὰ ἀποδυσθῆ τὸ

1. Δ. Εὐαγγελίδου: Ἡ Βόρειος Ἡπειρος, Ἀθῆναι 1919, σελ. 33. Μελετίου: Γεωγραφία Β', σελ. 270

2. Ἀριστοτέλους: Μετεωρολ. Α. 14.

3. Ὁ λεξικογράφος Ἡσύχιος γράφει: «Ἑλλοί, Ἕλληνες οἱ ἐν Δωδώνῃ καὶ οἱ Ἱεροῖο».

4. Ν. Ἐλευθεριάδου: Πελασγικὴ Ἑλλάς, σελ. 266. Ὁμήρου Ἰλιάς I 568 Ὀδύσεια V 81.

Ἱερέως ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΪΣΙΟΥ

ΜΙΚΡΑ ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΒΕΛΛΑΣ ΚΑΙ ΚΟΝΙΤΣΗΣ*

14

«άντίγραφον

Βιβλίον πρακτικῶν τοῦ Ἱερατικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπισκοπῆς Βελλᾶς πρῶτον.

ἹΑριθ. 38ος

Ἐν συνεδριάσει καὶ ἐν νομίμῳ ἀπαρτίᾳ τοῦ Ἱερατικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπισκοπῆς Βελλᾶς προεδρευομένου ὑπὸ τῆς Α. Θεοφιλίας τοῦ Ἐπισκόπου Βελλᾶς κυρίου Βασιλείου καὶ συγκειμένου ἐκ τῶν μελῶν Παπᾶ Ἀναστασίου, Παπαδημητρίου καὶ Παπαχαραλάμπους παρόντος καὶ τοῦ Γραμματέως τῆς Ἐπισκοπῆς Γεωργίου Παπαχρηστίδου τῆ 21 τοῦ μηνὸς Ἰουλίου ἐ. ἔ. ἡμέρα τῆς ἐβδομάδος Παρασκευῆ καὶ ὥρα δωδεκάτῃ Π. Μ. Τουρκιστὶ ἐμφανισθεὶς ὁ Ἀπόστολος Μπρόϊκος, κάτοικος τοῦ χωρίου Πλεκάτης, ὑπήκοος ὀθωμανὸς καὶ τὸ ἐπάγγελμα κτίστης ἐπέδωκεν ἀναφορὰν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 21 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς καὶ ἔτους κατὰ τῆς συζύγου του Σοφίας Ἀθ. Δέδου, κατοίκου τοῦ χωρίου Ῥαχώβης τῆς Ἐπαρχίας Καστορίας ὑπηκόου ὀθωμανίδος καὶ τὰ γυναικεῖα μετερχομένης, δι' ἧς ἐκθέτει ὅτι πρὸ δύο ὡς ἔγγιστα ἐτῶν συνεζεύχθη εἰς πρῶτου γάμου κοινωνίαν τὴν εἰρημένην Σοφίαν Ἀθ. Δέδου καὶ μόλις συζήσας μετ' αὐτῆς ἔτος, αἴφνης τῆ 20 Σεπτεμβρίου παρελθόντος ἔτους, ἐν ἀγνοίᾳ αὐτοῦ τε καὶ τῶν περὶ αὐτὸν μετέβη εἰς τὸν πατρικὸν τῆς οἴκου, ὁπόθεν εἰς-

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου σελ. 208.

ἔθνος εἰς τοὺς ἀπελευθερωτικοὺς ἀγῶνας τοῦ 1912—3. Σαφῆ εἰκόνα τῆς αἰσχροῦς ἐκείνης πολιτικῆς καταστάσεως τῆς χώρας εἶναι καὶ ὅτι τὸ 1854 ὁ τότε Ἱπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν Σ. Σοῦτσος μετὰ τὴν προοπτικὴν ἐκστρατείας πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἡπείρου, ὅπου εἶχον εἰσέλθει ἐπαναστατικὰ σώματα ὑπὸ τοὺς Χατζηπέτρου, Πετροπουλάκιν, Πλαπούταν, Βλαχόπουλον καὶ ἄλλους ὀπλαρχηγούς, εἶχεν ἀποστείλει εἰς ὅλα τὰ Ἱπουργεῖα ἐγκύκλιον εἰς τὴν ὁποίαν ἔλεγε:

«Παρακαλοῦμεν ὅπως διατάξητε τὰς ὑποδεεστέρας ὑμῶν ἀρχάς νὰ παραδώσωσι τὰ ἄχρηστα ἀρχεῖα αὐτῶν εἰς τὰς πλησιεστέρας πυριταποθήκας καὶ ἐφορείας τοῦ ὑλικοῦ τοῦ πυροβολικοῦ πρὸς κατασκευὴν πυριτοβολῶν».

Μὲ παρόμοια παιδαριώδη μέσα τὸ τότε ἐπίσημον Κράτος προετοίμαζε τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδούλων τέκνων των!! Εὐτυχῶς, χάρις εἰς τὴν μεταπολίτευσιν τοῦ Γουδῆ, ἡ Ἑλλὰς ἀναδιοργανωθεῖσα ἀπὸ πάσης ἀπόψεως καὶ μετασχοῦσα εἰς τὴν βαλκανικὴν συμμαχίαν κατῴρθωσε νὰ ἐλευθερώσῃ τὰ πλεῖστα τῶν ὑπὸ ζυγὸν τέκνα τῆς, νὰ διαπλασιασθῇ εἰς ἑκτασιν καὶ πληθυσμὸν καὶ νὰ καταστῇ οὕτω πολιτικὸς παράγων εἰρήνης εἰς τὴν Μεσόγειον.

έτι δὲν ἐπανήλθεν, καὶ ὅτι τοῦτο ὑπέβαλλε τῇ Α. θεοφιλίᾳ τῷ ἀγίῳ Βελλᾶς προέδρῳ τοῦ Δικαστηρίου διὰ τῆς ὑπὸ χρονολογίαν 25 Σεπτεμβρίου παρῖπυεύσαντος ἔτους ἀναφορᾶς του. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀναφερομένη σύζυγός του Σοφία ἄνευ τῆς ἀδείας του οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐν ἀγνοίᾳ του μετέβη εἰς τὸν πατρικὸν τῆς οἶκον· ἐπειδὴ ἡ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον μακρὰν αὐτοῦ διαμονὴ αὐτῆς ἐμβάλλει αὐτὸν εἰς δικαίας κατ' αὐτῆς ὑπονοίας καὶ ἐπειδὴ ἐκ τῶν ὑπονοιῶν τούτων ἀδύνατος ἀποβαίνει ἢ ἐν τῷ μέλλοντι μετ' αὐτῆς συμβίωσις του, ἐξαιτεῖται διὰ ταῦτα καὶ δι' ὅσα προφορικῶς θέλει καταθέσει, τὴν ἀπ' αὐτῆς Ἐκκλησιαστικὴν του διάζευξιν.

Κλητευθεῖσης νομίμως τῆς ἐναγομένης Σοφίας Ἀθ. Δέδου ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ὑφ' ἡμερομ. 22 Ἰουλίου ἐ. ἔ. κλήσεως τῆς νομίμως κοινοποιηθείσης αὐτῇ καὶ μὴ ἐμφανισθείσης κατὰ τὴν ὀρισθεῖσαν δικάσιμον τῆς 25ης Αὐγούστου ἐ. ἔ. ἡμέραν Παρασκευὴν καὶ ὥραν 12ην Π. Μ. Τουρκιστί οὔτε αὐτοπροσώπως οὔτε διὰ πληρεξουσίου διὰ τὴν παθοῦσαν ὑγείαν της, τοῦ δὲ ἐνάγοντος ἐμφανισθέντος αὐτοπροσώπως, ἐξαιτήσατο τὴν ἀπὸ τῆς ἐναγομένης ἐρήμην διάζευξιν του ἐπειδὴ δὲν ἐνεφανίσθη καίτοι νομίμως ἐκλητεύθη. Τὸ Ἱερατικὸν Συμβούλιον θεωρῆσαν νόμιμον τὸ κώλυμα τῆς μὴ ἐμφανίσεως τῆς ἐναγομένης προσεκάλεσεν αὐτὴν νὰ ἀποδείξῃ τοῦτο διὰ πιστοποιητικῶν τῶν Ἱερέων καὶ Μ(ουχταροδημο)γερόντων τοῦ χωρίου Ῥαχῶβης κατὰ τὴν 15ην τοῦ μηνὸς 9βρίου ἐ. ἔ. ἡμέραν Τετάρτην ἣτις καὶ ὠρίσθη δικάσιμος ἀναβληθείσης τῆς διαδικασίας, ὅτε συνελθὸν καὶ αὐθις τὸ Ἱερατικὸν Συμβούλιον ὑπὸ τὴν ἀντιπροεδρίαν τῆς Αἰδεσιμότητός του τοῦ Παπαναστασίου, καὶ μὴ οὔσης ἀπαρτίας τῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου ἀνεβλήθη ἡ διασικασία διὰ τὴν σήμερον 20ὴν τοῦ μηνὸς Νοεμβρίου ἡμέραν δευτέραν καὶ ὥραν Τρίτην Π. Μ. Τουρκιστί ὅτε συνελθὸν καὶ πάλιν τὸ Ἱερατικὸν Συμβούλιον ὑπὸ τὴν ἀντιπροεδρίαν τῆς Αἰδεσιμότητός του τοῦ Παπαναστασίου καὶ ἀπαρτίας οὔσης καὶ τῆς μὲν ἐναγομένης ἐμφανισθείσης αὐτοπροσώπως τοῦ δὲ ἐνάγοντος μὴ ἐμφανισθέντος οὔτε αὐτοπροσώπως, οὔτε διὰ πληρεξουσίου, ἡ ἐναγομένη προσκληθεῖσα νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὰς κατ' αὐτῆς κατηγορίας τοῦ ἐνάγοντος συζύγου της, ἐδήλωσεν ὅτι αὐταὶ εἶναι ψευδεῖς· ὅτι αὕτη ἀφῆκε τὸν συζυγικὸν τῆς οἶκον διωχθεῖσα καὶ οὐχὶ ἐκουσίως καὶ ὅτι εἰς τὸ χωρίον της Ῥαχοβον μετέβη ἐν συνοδείᾳ εἴκοσι πέντε ἀνθρώπων μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ δύο συγγενεῖς τοῦ ἐνάγοντος συζύγου της οἱ Νάτζ Κῶτα Νάτση καὶ Ναιζ¹⁰ Γκόγκου οἵτινες καὶ ὠδήγησαν αὐτὴν εἰς τὸν πατρικὸν τῆς οἶκον, προσαγαγοῦσα πρὸς ὑποστήριξιν τῶν καταθέσεων της τούτων καὶ πιστοποιητικῶν τῶν Ἱερέων καὶ Μ(ουχταροδημο)γερόντων τοῦ χωρίου Ῥαχῶβης ὑφ' ἡμερομ(ηνίαν) 13ης Νοεμβρίου ἐ. ἔ. ἐν ᾧ καὶ οὗτοι δηλοῦσι ταῦτα, καὶ καταθέσασα ἕτερον πιστοποιητικὸν τῶν αὐτῶν πιστοποιοῦν τὴν ἔνεκα ἀσθενείας μὴ ἐμφάνισιν αὐτῆς κατὰ τὴν ὠρισμένην δικάσιμον τῆς 25ης Αὐγούστου ἐ. ἔ. καὶ φέρον ἡμερομ. 9 Νοεμβρίου ἐ. ἔ. ἐξητήσατο δὲ νὰ ἀπορριφθῇ ἢ κατ' αὐτῆς ἀγωγή τοῦ ἐνάγοντος συζύγου της ὡς ἀνυπόστατος καὶ νὰ καταδικασθῇ οὗτος ἐρήμην νὰ παραλάβῃ αὐτὴν εἰς τὸν συζυγικὸν του οἶκον ἢτε νόμιμόν του οὔσαν σύζυγον. Τῆς διαδικασίας περαιωθείσης ἡ ὑπόθεσις ἐτέθη ὑπὸ συνδιάσκεψιν, καθ' ἣν τὸ Ἱερατικὸν Συμβούλιον λαβὸν ὑπ' ὄψιν τὴν ἀγωγὴν τοῦ ἐνάγοντος καὶ τὰς καταθέσεις τῆς ἐναγομένης σὺν τῷ ὑφ' ἡμερ. 13 Νοεπιστοποιητικῷ τῷ φέροντι τὰς ὑπογραφὰς τῶν Ἱερέων τοῦ χωρίου Ῥαχῶβης Παπαναστασίου καὶ Παπαθανασίου καὶ τὰς ὑπογραφὰς τῶν Μουχταροδημογερόντων Γιάννη Ζήσου, Δημητρίου Ἰωάννου καὶ Δημητρίου Θεοδοσίου

10. Ἀθανάσιος.

καὶ τὴν Β(ασιλικὴν) Σφραγίδα τοῦ χωρίου καὶ σκεφθὲν κατὰ τὸν Νόμον.— Ἐπειδὴ ἡ αἴτησις τῆς ἐναγομένης περὶ ἀπορρίψεως τῆς ἀγωγῆς τοῦ ἐνάγοντος συνφῶς τοῖς σχετικοῖς ἄρθροισι τῆς . . . Πολιτικῆς) Δικονομίας τυγχάνει οὐσα νόμιμος. Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἐν τῇ ἀγωγῇ ἀναφερόμεναι αἰτίαι δὲν ἀποτελοῦσι λόγον διαζεύξεως, καὶ ἐπειδὴ ἡ αἴτησις τῆς ἐναγομένης νὰ καταδικασθῇ ὁ ἐνάγων σύζυγός της νὰ παραλάβῃ αὐτὴν εἶνε ὡσαύτως ἔννομος,

Διὰ ταῦτα,

Δικάζον ἐρήμην τοῦ ἐνάγοντος, ἀποφαίτεται παμψηφεί ὅτι ἀπορρίπτει τὴν ἀγωγὴν τοῦ ἐνάγοντος Ἀποστόλου Β. Μπρόϊκου καὶ καταδικάζει αὐτὸν νὰ παραλάβῃ τὴν ἐναγομένην σύζυγόν του Σοφίαν Ἀθ. Δέδου εἰς τὸν συζυγικὸν τοῦ οἴκου καὶ ὑποχρεοῖ αὐτὸν εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν δικαστικῶν ἐξόδων μετριαζομένων εἰς γρ(όσια) εἴκοσιν.

Ἐγένετο καὶ ἐδημοσιεύθη τῇ 20ῃ Νοεμβρίου 1889 ἐνάτου.

Ὅτι ἀκριβὲς ἀντίγραφον

Ἐν Κονίτῃ τῇ 20ῇ Νοεμβρίου 1889

Ὁ Γραμματεὺς

Γεώργιος Παπαχρηστίδης

(Τουρκικὸν χαρτόσημον)

καὶ τύπος Σφραγ. τοῦ Ἐπισκόπου.

Ὁ Ἀντίπρόεδρος

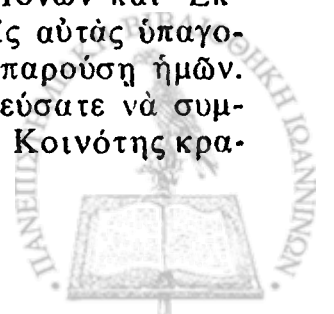
Παπᾶ Ἀναστάσιος.

15

«Ἴσον ἀπαράλακτον ἐστὶ τῷ προτοτύπῳ»

† Αἰδεσιμώτατοι Ἱερεῖς οἱ ψάλλοντες ἐν ταῖς Ἱεραῖς Ἐκκλησίαις τῶν χωρίων τῆς καθ' ἡμᾶς Θεοσώστου Ἐπαρχίας Ὀσιώτατοι Ἡγούμενοι καὶ Τοποτηρηταὶ τῶν ἐν αὐτῷ κειμένων Ἱερῶν Μονῶν καὶ Τιμιώτατοι Μουχταροδημογέροντες καὶ Ἐπίτροποι τῶν Ἱερῶν Ἐκκλησιῶν ἐκάστης Κοινότητος τέκνα ἐν Κυρίῳ ἡμῶν ἀγαπητὰ χάρις εἴη πᾶσιν ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ θεοῦ παρ' ἡμῶν δὲ εὐχὴ καὶ εὐλογία.

Ἡ Σεβαστὴ Αὐτοκρατορικὴ Κυβέρνησις συνεννοηθεῖσα προηγουμένως μετὰ τῶν Πατριαρχείων περὶ τῶν γαιῶν τῶν ἀνέκαθεν ὑπαγομένων ὑπὸ τὴν νόμιμον διακατοχὴν καὶ κυριότητα τῶν Ἱερῶν Μονῶν καὶ Ἐκκλησιῶν ὅπως αἱ γαῖαι αὗται ἐγγραφῶσιν εἰς τὸν Αὐτοκρατορικὸν δευτερχανὲ καὶ ἐν ὀνόματι τῶν Ἱερῶν Σκηνωμάτων εἰς ἃ αὗται ὑπάγονται, ἐξαπέστειλεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Νομαρχίας ἡμῶν εἰδικὸν ὑπάλληλόν της ὅπως ἐνεργήσῃ τὴν ἀπογραφὴν τῶν εἰρημένων γαιῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἐξ Ἰωαννίνων μεταβήσεται προσεχῶς καὶ ἐνταῦθα εἰδικὴ ἐπὶ τούτῳ ἐπιτροπὴ κατὰ συνέπειαν ἐντέλεσθε Ἐκκλησιαστικῶς ἵνα ἐντὸς δέκα πέντε ἡμερῶν ἀπὸ τῆς γνωστοποιήσεως τῆς παρουσίας ἡμῶν ἐξαποστείλητε εἰς τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν ὅσα ἐπίσημα ἐγγραφα Φιρμάνια, Ταπιᾶ, Χοιζέτσια, καὶ λοιπὰ σχετικὰ καταδεικνύοντα τοὺς τίτλους τῆς ἰδιοκτησίας τῶν κτημάτων ἐν γένει τῶν Ἱερῶν Μονῶν καὶ Ἐκκλησιῶν, μετὰ εἰδικοῦ καὶ ἐξηκριβωμένου καταλόγου τῶν εἰς αὐτὰς ὑπαγομένων κτημάτων κατὰ τὸ διάγραμμα ὅπερ καταχωροῦμεν ἐν τῇ παρουσίᾳ ἡμῶν. τὰ δὲ ἐγγραφα ἀσφαλῶς πάλιν ἐπιστρωφήσονται ὑμῖν καὶ σπεύσατε νὰ συμμορφωθῆτε ἐξάπαντος καὶ ὅσον τάχιστα ὡς γράφομεν. ἐκάστη Κοινότης κρα-

τείτω αντίγραφον εἰ γε βούλεται τῆς παρούσης ἡμῶν. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον αὐτοῦ ἔλεος εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν.

Ἐν Κονίτῃ τῇ 9: Ἰουλίου 1890.

Ὁ Βελλᾶς Βασίλειος

ἐν Χριστῷ εὐχέτης.

— Διάγραμμα —

Δευτέριον περιέχον τὰς θέσεις, τὰ ὄρια, τὸ ποσὸν τῶν κομματίων καὶ τὰ στρέμματα τῶν γαιῶν καὶ κτημάτων τῶν προσηρτημένων ἀνέκαθεν εἰς τὰς ἐν τῷ Καζᾷ Κονίτῃς κειμένας Μονὰς καὶ Ἐκκλησίας».

Σημ. Ἀκολουθεῖ τὸ διάγραμμα τοῦτο κεχωρισμένον εἰς πέντε στήλας μὲ τὰς ὡς ἄνω ἀναφερομένας ἐπικεφαλίδας τῶν κτημάτων, καὶ τοῦ εἶδους αὐτῶν, ἦτοι: ἀγροί, λειβάδια, ἄμπελοι, καὶ τὰ παρόμοια¹¹.

16

«† Αἰδεσιμώτατε Παπαϊωάννη Ἀρχιμανδρίτα ὁ ἐφημερεύων εἰς χωρίον Χιονιάδαις καὶ τιμιώτατοι Μουχταροδημογέροντες εὐχόμεθά σας πατρικῶς ἐν Κυρίῳ. Ἐσωκλείοντες ἐν τῇ παρούσῃ ἡμῶν κλήσιν εἰς διπλοῦν τοῦ καθ' ἡμᾶς Σ. Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαστηρίου ἐντέλλεσθε Ἐκκλησιαστικῶς ἵνα κοινοποιήσητε αὐτὴν νομίμως εἰς τὸν ἐναγόμενον Ὀδυσσεά Ἰ. Μακρῆ· μετὰ δὲ τὴν κοινοποίησιν νὰ ἐπιστρέψῃτε πρὸς ἡμᾶς ἐν (ἐκ) τῶν δύο ὁμοίων ἀντιτύπων αὐτῆς ὑπογεγραμμένον ὑπὸ τοῦ ἐναγομένου καὶ μεμαρτυρημένον ὑφ' ὑμῶν ὡς ὁ νόμος καὶ ἡ τάξις. Οὕτω ποιήσατε καὶ θεόθεν ὑγιαίνοιτε.

Ἐν Κονίτῃ τῇ 28ῃ Φεβρουαρίου 1891 ἕνα.

Ὁ Βελλᾶς Βασίλειος

ἐν Χριστῷ εὐχέτης».

(Τύπος Σφραγίδος) φερούσης ἐν μὲν τῷ μέσῳ τουρκικοὺς χαρακτῆρας, γύρωθεν δὲ τὰ γράμματα «Ὁ ταπεινὸς Ἐπίσκοπος Βελλᾶς Βασίλειος¹²».

17

«† Αἰδεσιμώτατε Παπαχριστόδουλε ὁ ἐφημερεύων εἰς χωρίον Πλικάτη καὶ τιμιώτατοι Μουχταροδημογέροντες εὐχόμεθά σας πατρικῶς ἐν Κυρίῳ. Διατάττεσθε Ἐκκλησιαστικῶς ὅπως ἅμα τὴν παροῦσαν ἡμῶν λάβητε προσκαλέσητε τὸν καθένα ὅπου χρεωστεῖ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν σας χρήματα εἴτε μὲ ὁμόλογα εἴτε χωρὶς ὁμόλογα καὶ ἐξ ὀνόματος ἡμῶν τοῖς ἐπιτάξῃτε ἵνα ὅσοι ἐξ αὐτῶν δύνανται νὰ πληρώσουν, πληρώσωσι χωρὶς ἄλλο πρὸς τοὺς Ἐπιτρόπους, ὅσοι δὲ δὲν ἔχουσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος, νὰ κάμωσι νέα ὁμόλογα πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, διότι ἂν κάμωσι διαφορετικά, τότε θὰ φέρωσιν ἡμᾶς εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ κάμωμεν τακρίρι¹³ πρὸς τὸ Σεβαστὸν Χουκιμέτι, καὶ νὰ γίνωσι ταξίλι μὲ τὴν σεβαστὴν Ἐξουσίαν καὶ τότε θὰ πληρώσωσι καὶ ὅλα τὰ ἔξοδα, καὶ τελευταῖον παρὰ τὴν θέλησίν μας θὰ τοὺς βγάλωμεν ἔξω

11 Εὐρέθη τοῦτο εἰς Χιονιάδες μετὰ τῆς ἰδιωτικῆς ἀλληλογραφίας καὶ ἄλλων ἐγγράφων ἰδιοκτησίας, εἰς τὸ ἀρχεῖον τῶν ἀειμνήστων ἀγιογράφων Ἀναστασίου, Χριστοδούλου καὶ Θωμᾶ τῶν Μαρινάδων, ἐδημοσιεύθη δὲ εἰς τὸ ὑπ' ἀρ. 180—182 Τριπλοῦν Τεύχος τῆς Ἡπειρ. Ἐστίας 1967 σελ. 159.

12. Βλέπε τὴν ἀνωτέρω ἐν τῷ παρόντι Κεφαλαίῳ ὑπ' ἀρ. 4 ὑποσημείωσιν

13 Ἐγγραφον.

τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καὶ θὰ τοὺς ἀφορίσωμεν. Οὕτω ποιήσατε ἐξάπαντος καὶ νὰ ἔχωμεν ἀπάντησίν σας· ὑγιαίνοιτε δὲ ἐν Κυρίῳ.

Ἐν Τουρνόβῳ (ἐκ τῆς περιοδείας) τῇ 12ῃ Ἰουλίου 1891

Ὁ Βελλᾶς Βασίλειος

ἐν Χριστῷ εὐχέτης».

18

«† Αἰδεσιμώτατε Παπαϊωάννη Ἀρχιμανδρίτα ὁ ἐφημερεύων εἰς Χιονιάδες καὶ τίμιοι Ἐφοροὶ τῶν Ἐκπαιδευτικῶν καὶ Μουχταροδημογέροντες εὐχόμεθα ὑμᾶς πατρικῶς ἐν Κυρίῳ. Ὁ Διδάσκαλος Ἰωάννης Μανώλης ὑπέβαλεν ἡμῖν ὅτι δὲν ἐπληρώσατε εἰσέτι αὐτῷ οὔτε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ διδασκαλικοῦ μισθοῦ τοῦ λήξαντος Σχολικοῦ ἔτους, οὔτε τοὺς τῶν προηγουμένων ἐτῶν καθυστερημένους. διὸ ἐντέλεσθε ἵνα ἐντὸς 15 ἢ εἴκοσι τὸ πολὺ ἡμερῶν πληρώσατε αὐτῷ τοὺς μισθοὺς τοὺς ὁποίους τοῦ χρεωστεῖτε ἐξάπαντος, ἄλλως θὰ ἀναγκασθῶμεν νὰ κάμωμεν τακρίρι εἰς τὴν Σεβ. Ἐξουσίαν. Οὕτω ποιήσατε καὶ θέοθεν ὑγιαίνοιτε.

Κόνιτσα τῇ 21 Νοεμβρίου 1892

Ὁ Βελλᾶς Βασίλειος ἐν Χριστῷ εὐχέτης».

19

«† Αἰδεσιμώτατε Ἀρχιμανδρίτα κὺρ παπᾶ Ἰωάννη ἐφημέριε τοῦ χωρίου χιονιάδες ἀδελφικῶς ἐν Χριστῷ σᾶς ἀσπάζομαι.

Συνωδᾶ διαταγῆς τῆς αὐτοῦ σεβασμιότητος τοῦ Ἐπισκόπου ἡμῶν ἁγίου Βελλᾶς ἐντέλλεσθε ἵνα προσκαλέσητε τὸν συγχωριανόν σας χρηστάκην Κυριαζῆν καὶ σύζυγόν του καὶ (νὰ) εἶπητε πρὸς αὐτοὺς νὰ πληρώσωσι εἰς τὸν κ. Ἰωάννην Χ. Μανώλην τὰ τεσσαράκοντα ἀρ. 40 γρόσια ἅτινα ὀφείλουσιν αὐτῷ. Ἐναντία δὲ περιπτώσει δυστροπίας αὐτῶν νὰ τοὺς στείλητε ἐδῶ δίδοντες εἰς αὐτοὺς ἵνα φέρωσι καὶ τὴν ἐπισκοπικὴν ἄδειαν δυνάμει τῆς ὁποίας ἐστεφανώσατε αὐτούς· ἐάν δὲ ἀπειθήσωσι καὶ δὲν ἔλθωσι νὰ μοῦ γράψητε διὰ τὰ περαιτέρω. Οὕτω ποιήσατε καὶ ὑγιαίνοιτε ἐν Κυρίῳ.

ὁ γ. Πρὸς τούτοις παρακαλεῖσθε νὰ ἀποστείλητε ὅσον τάχιον τὴν ἀπόδειξιν τῆς παραλαβῆς ἀντιγράφου τῆς σεβ. Πατριαρχικῆς ἐγκυκλίου ὅπερ πρὸ ἑβδομάδος ἀπέστειλα ἡμῖν. Νὰ τὴν γράψητε δὲ κατὰ τὸν τύπον τὸν ὁποῖον σᾶς ἀπέστειλα.

Βούρμπιανη τῇ 31 Ἰανουαρίου 1894

ὁ τοῦ ἁγίου Βελλᾶς ἐπίτροπος παπᾶ Ζήσης οἰκονόμος».

20

«ἔλαβα τὸ ἔμπατήκη¹⁴ τοῦ ἐνενηντα ὀκτώ.

1898 Ἰουλίου 6.

σπῆρος ζῖκος διασυξίς¹⁵ τοῦ Ἀγίου βελᾶς»

21

«Ἐν Λεσκάτσι τῇ 16 Ὀκτωβρίου 1899

Πανοσιώτατε Παπᾶ Ἰωάννη σὲ προσκυνῶ

εἰς Χιονιάδας

Ἦλθον ἐψὲς εἰς Λεσκάτσι πολὺ ἀργά, καὶ ἔνεκα τούτου δὲν δύναμαι

14. Βλέπε τὴν κατωτέρω ὑπ' ἀρ. 17 ὑποσημείωσιν.

15. σωματοφύλαξ. ἀκόλουθος. κλητῆρ.

νά ἔλθω ἂν καὶ εἶχον ἐντολὴν νά ἔλθω μόνος μου αὐτοῦ, ἐπειδὴ ὁμοῦς ἦλθον ἄργα καὶ εἶνε ἀνάγκη νά γυρίσω διὰ τὸ σχολεῖον διὰ τοῦτο σᾶς γράφω νά φροντίσης νά φέρης τὴν ἐπιχορήγησιν πρὸς ἐξόφλησιν χωρὶς ἄλλο καὶ τὸ ἐμβατήκιον ἐάν δὲν τὸ ἐπλήρωσες νά ἔλθης δὲ ἔχομεν λαμπὸν ἀρχιερέα¹⁶ διὰ νά σέ συστήσω ἐγὼ τὰ ἔχω καλά καὶ πάλιν σοῦ λέγω νά κάμης κάθε τρόπον νά ἐξοφληθῇ ἢ ἐπιχορήγησις¹⁷, ἐπειδὴ εἶνε ἡ πρώτη φορὰ νά μὴν τὸν δυσαρεστήσητε, αὐτὸς αὔριον θὰ λειτουργήσῃ καὶ θὰ φύγῃ τὸ ἔσπερας διὰ τὴν Πυρσόγιαννην, σὺ ἢ τὸ ἔσπερας νά ἔλθης ἢ ἂν θέλῃς νά λειτουργήσῃς νά ἔλθης αὔριον πρωτῆ. μὴν ἀμελήσης σᾶς λέγω διὰ τὴν ἐπιχορήγησιν.....

Ἐν τούτοις σᾶς προσκυνῶ ὁ σὸς

Ἄποστολος Βεζαδεύς¹⁸».

22

«Κώστας Παπακώστας	γρόσια 93
Γεώργιος Κώτα	» 30
Ἄνασάσαινα Μ(ήτση) Χρήστι	» 25
Ἄγγελῆς Φίλης	» 40
Κώσταινα Νάτση	» 30
	<hr/>
	218

Πανοσιώτατε Ἀρχιμανδρίτα ὁ ἐφημερεύων εἰς τὴν κοινότητα Χιονάδων, ἐπειδὴ τὰ ἄνωθι ὀνόματα κατὰ τὴν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 22 Ἰανουαρίου 1896 ἀπάντησίν σας εἰς τὸν προκάτοχόν μου ἀρνοῦνται νά πληρώσωσι εἰς τὴν χήραν Ἰωάννου Χ. Μανώλη τὰ ἄνω ποσὰ προερχόμενα ἐκ διδασκαλικοῦ μισθοῦ τοῦ μακαρίτου ἀνδρὸς αὐτῆς, παραγγέλλεται νά εἴπῃς εἰς τὰ ἄνω ὀνόματα νά πληρώσωσιν, ἄλλως διατάττεται νά μὴ τοὺς εὐλογῆς.

Ἐπὶ τούτοις εἶητε ἐν Κυρίῳ ὑγιαίνοντες.

Βούρμπιανη τῆ 17 Ὀκτωβρίου 1899

Ὁ Βελλᾶς Κωνσταντῖνος».

23

«Οἱ τὰ θεῖα καλῶς διαταξάμενοι θεοκήρυκες Ἄποστολοι, καὶ ὁ μετ' αὐτοῦ τῶν θείων Πατέρων Ἱερὸς σύλλογος κανονικῶς ὄρισαν, μηδένα τοῦ θεοῦ βαθμοῦ τῆς Ἱερωσύνης ἀξιοῦσθαι, δίχα πολλῆς ἐρεύνης καὶ ἀκριβοῦς ἐξετάσεως, ἵνα μὴ ὑπὸ ἀναξίων τὰ θειότατα τελεσιουργῶνται. Προσελθὼν τοίνυν τῇ ἐμῇ ἐλαχιστότητι καὶ ὁ κατὰ Πνεῦμα μοι υἱὸς Γεώργιος Κωνσταντίνου στέργιου Κοτσίνας ἐκ χώρας Κάντισικον, ἔγγαμος καὶ πατὴρ τέκνων, ἐζήτησε λαβεῖν τὸ μέγα τῆς Ἱερωσύνης ἀξίωμα, ὃν καὶ στήσας ἔμπροσθεν τῆς Ἱερᾶς καὶ Θεαντρικῆς εἰκόνας τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ βάθη τῆς καρδίας αὐτοῦ ἐρευνήσας, καὶ μηδὲν εὐρῶν ἐν αὐτῷ κατὰ τοὺς κανόνας κωλύον, μαρτύρομαι αὐτὸν ἄξιον τῆς Ἱερωσύ-

16. Πρόκειται περὶ τοῦ Μητροπολίτου Βελλᾶς καὶ Κονίτσης Κωνσταντίνου Ἀράβογλου.

17. Ἐπὶ Τουρκοκρατίας οἱ Ἀρχιερεῖς, μὴ ἔχοντες μισθὸν ἐξ ἰδιαίτερου τινὸς Ταμείου, ἐλάμβανον παρὰ τῶν χριστιανῶν ἐλάχιστα τινὰ ποσὰ ἐμβατήκιον ἢ Δεσποτικὰ καλούμενα. Ἡ δὲ ἐπιχορήγησις ἦτο καὶ αὐτὴ χρηματικὴ τις προσφορὰ τῶν Χριστιανῶν ἀποστελλομένη εἰς τὸ Πατριαρχεῖον διὰ μέσου τῶν Ἀρχιερέων.

18. Ὁ ἐκ Βουρμπιάνης Ἑλληνοδιδάσκαλος γνωστὸς ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ ὑπὸ τὸ παρῶν ὄνομα «Πανούκλης».

νης, ὄντα ἐν τῇ ἡλικίᾳ τέλειον, καθὼς οἱ αὐτοὶ Ἱεροὶ κανόνες διακελεύον-
ται. Ὅθεν καὶ ἐδόθη αὐτῷ τὸ παρὸν εἰς ἔνδειξιν, κεκυρωμένον τῇ ἰδίᾳ ἐμῇ
ὑπογραφῇ.

Τῷ 1900. Ἀπριλίου. 14 ἐκ Μονῆς Κλαδόρμης¹⁹

«Πνευματικὸς) Πατήρ Ἀρχ..... Ἡγούμενος Ἀγαθάγγελος».

Σημ.

Τὸ ὡς ἄνω ἔγγραφον ἐπιγράφεται ἔξωθεν.

«Συμμαρτυρία Ἐξομολογήσεως Γεωργίου Κωστούλα

1900 Ἀπριλίου 14».

24

Ἐπιγραφόμενον ἔξωθεν

«Ἐνταλτήριον χειροτονίας Παπα Γεωργίου 1900».

«† Εὐλαβέστατε Ἱερεῦ, τίμιοι Πρόκριτοι καὶ λοιποὶ εὐλογημένοι Χρι-
στiani τοῦ χωρίου Καντσίκου τὸν Παπᾶ Γεώργιον Κωστούλα συνεγχώριον
ὄμων κεχειροτονημένον παρ' ἡμῶν διὰ τῆς χάριτος τοῦ Παναγίου καὶ τελε-
ταρχικοῦ Πνεύματος, συνιστῶντες εἰς τὴν φιλευσέβειαν ὄμων, προσκαλοῦ-
μεν ὑμᾶς ἵνα προσφέρητε εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ διὰ τὸ ὁποῖον ἔλαβεν ὑψη-
λὸν ἀξίωμα τῆς Ἱερωσύνης, τὴν ὀφειλομένην τιμὴν καὶ τὸν σεβασμόν.

τῇ 24ῃ Ἀπριλίου 1900 ἐννεακόσια Κόνιτσα

Ὁ Βελλᾶς καὶ Κονίτσης Κωνσταντῖνος²⁰».

25

«Ὁσιώτατε Ἀρχιμανδρίτα κ. Ἰωάννη ὁ ψάλλον εἰς τὸ χωρίον Χιονιά-
δες εὐχόμεθά σε πατρικῶς.

Ἡ συνεγχώριος ὄμων Κώστενα Νάτση ἀνηνέχθη πρὸς Ἡμᾶς παραπο-
νουμένη ὅτι συνεγχώριοι αὐτῆς ἀφήρσαν ἀπ' αὐτὴν 3 φλωρία καὶ μίαν καρ-
φίδα καὶ ἐπειδὴ τὸ τοιοῦτον εἶναι ἀνοίκειον καλοῖς χριστιανοῖς ἐντελλό-
μεθά σε ὅπως προσκαλέσης τοὺς τοιούτους καὶ νουθετήσης αὐτοὺς ὅπως ἐπι-
στρέψωσι τὰ κλαπένα εἰς τὴν εἰρημένην Κώστεναν. ἐν ἐναντίᾳ δὲ περιπτώ-
σει, θέλομεν λάβει αὐστηρὰ Ἐκκλησιαστικὰ μέτρα κατὰ τῶν τοιούτων.

Ἐν Βουρμπιάνη 17 Ἰουλίου 1900

Ὁ Βελλᾶς Κωνσταντῖνος».

26

«† Εὐλαβέστατοι Ἱερεῖς οἱ ψάλλοντες εἰς τὸ καθ' Ἡμᾶς χωρίον Καν-
τσικον εὐχόμεθα ὑμῖν ἐν Κυρίῳ Πατρικῶς.

Συνεπεῖα ἀναφορᾶς ἐπιδοθείσης ὑπὸ τινων συνεγχωρίων ὄμων πρὸς τὴν
Α. ἐξοχότητα τὸν Βαλῆν Ἰωαννίνων καὶ δι' ἧς ἐξητήσαντο συνδρομὴν ἀπὸ
μέρους τῆς Αὐτοκρατορικῆς ἡμῶν Κυβερνήσεως διὰ μερικὰς πτωχὰς οἰκο-
γενείας, ἐνεκρίθη σήμερον ἐν τῷ ἐνταύθα Ἰνταρὲ Μεντζιλίσι²¹ ἵνα ἀποσταλῇ
ἀκριβῆς κατάλογος τῶν ἀπόρων οἰκογενειῶν καὶ ψυχῶν. συνεπῶς φέροντες
τοῦτο εἰς γνῶσιν ὄμων ἐντελλόμεθα ὑμῖν ἵνα προσέξητε πολὺ νὰ γείνη ὁ

19. Τοῦ χωρίου Φούρκας.

20. Τὰ δύο ὡς ἀνωτέρω ἔγγραφα μοι παρεχώρησε κατὰ Μάρτιον τοῦ 1946 ὁ ἐφη-
συχάζων τέως Ἐφημέριος Καντσίκου Παπᾶ Γεώργιος Κωστούλας.

κατάλογος ακριβοδίκαιος δηλαδή να καταχωρίσητε τὰς πραγματικὰς πτωχὰς οἰκογενεῖας καὶ ψυχὰς διότι ἂν ἐξακριβωθῆ ὅτι θὰ ἀπερασθῶσιν καὶ οἰκογενεῖαι δυνάμεναι ὅπως δῆποτε νὰ συντηρηθῶσι, τότε θὰ στερηθῶσι τῆς συνδρομῆς καὶ αἱ πενόμεναι οἰκογενεῖαι. Ταῦτα ἐξάπαντος καὶ εἴητε ὑγιαίνοντες ἐν Κυρίῳ.

Ἐν τῇ Ἱ. Μητροπ. Κονίτσης τῇ 24 Μαΐου 1901

Ἄλλῳ Κωνσταντῖνος».

(Τ.Σ) κυκλοτεροῦς φερούσης γύρωθεν μὲν τὰ γράμματα «Ἱερά Μητρόπολις Βελλᾶς καὶ Κονίτσης 1899», ἐν δὲ τῷ μέσῳ Σταυρὸν μετὰ στεφάνου.

υ. γ. πρὸς τὸν ἀνωτέρω σκοπὸν ἀποστέλλεται ὁ ἐκ τῶν ἀξιάδων²² Σεχ. Μουχεδδὶν Ἐφέντης».

27

«Ἀριθ. 73

Ἐπαρχία Βελλᾶς
Ἀπόδειξις πληρωμῆς

Ἡ ἱερά Ἐκκλησία τοῦ χωρίου Χιονιάδες ἐπλήρωσε τὴν ἐτησίαν συνδρομὴν τοῦ ἔτους 1902 ὑπὲρ τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας λίρ. τουρ(κίας) 1/4 ἢ ἐν τέταρτον.

Ἐν Χιονιάδες τῇ 19 Ἰουλίου 1902

Ὁ Λαβὼν

ὁ Ἱεροδιάκονος Χρυσόστομος²³».

28

«Πρὸς τὸν Ἐλλόγιμον Κύριον Θεοφάνην Ἀθ. Γάτσην
εἰς Βήσσανην

Ἀριθ. Πρωτ.

565

Λαβόντες ὑπ' ὄψιν καὶ ἐγκρίνοντες τὰς συστάσεις τῆς Ἐπιτροπῆς ὀνομάζομεν ὑμᾶς διὰ τοῦδε τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κυριαρχικοῦ Γράμματος Ἐπόπτην τῶν σχολῶν Βησσάννης Ἀρρένων τε καὶ Θηλέων. Ἐρειδόμενοι ἐπὶ τῆς μορφώσεως ὑμῶν καὶ τῆς ἰδιαζούσης ἀγάπης πρὸς τὰ εὐαγγῆ τῆς πατρίδος ὑμῶν καθιδρύματα ἐπεκδεχόμεθα λυσιτελεῖν τ' ἀποτελέσματα ἐπ' ἀγαθῷ τῆς μαθητιώσεως νεολαίας.

Ἐπὶ τούτοις δὲ ἐπευχόμενοι ὑμῖν ὑγείαν καὶ πᾶν τὸ σωτήριον ἀγαθὸν διατελοῦμεν.

Ἐν τῇ Ἱερά Μητροπ. Κονίτσης τῇ 10 Ἰουνίου 1903

Ἄλλῳ Κωνσταντῖνος».

(Τ. Σ.)

21. Διοικητικὸν Συμβούλιον.

22. Μέλος τοῦ Διοικ. Συμβουλίου.

23. Τὴν ἀπόδειξιν ταύτην, ὡς καὶ τὰ κατωτέρω ὑπ' ἀρ. 36, 40, 43, 52 καὶ 53 ἐγγραφα, μοὶ παρεχώρησε ὁ ἀγιογράφος Ν. Ἱ. Παπακώστας, Ἐπίτροπος τότε τῆς Ἐκκλησίας καὶ Ταμίας τῆς Ἐπιτροπῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Παρθεναγωγείου.

«Ἱερὰ Μητρόπολις
Βελλᾶς καὶ Κονίτισης

† Εὐλαβέστατοι Ἱερεῖς οἱ ψάλλοντες εἰς τὸ καθ' Ἡμᾶς χωρίον Πυρσό-
γιαννη εὐχόμεθά σας ἐν Κυρίῳ πατρικῶς.

Ἐπειδὴ παρατηροῦμεν ὅτι ἐκ τῆς μερίδος τοῦ Μουχτάρη Πέτρου Τσί-
πα καθυστεροῦνται Ἡμῖν γρ(όσια) ἑκατὸν ἐβδομήκοντα ὀκτὼ ὑπόλοιπον τῆς
'Αρχ(ιερατικῆς) Ἡμῶν ἐπιχορηγήσεως παρελθόντος ἔτους 1903, ἐντέλλεσθε
ἅμα λάβετε τὴν παροῦσαν μας νὰ ζητήσετε ἀμέσως παρὰ τοῦ Πέτρου Κατά-
λογον ποῖα ὀνόματα κατακρατοῦσι τ' ἀνωτέρω χρήματα τὰ ὁποῖα ἀφοῦ εἰσ-
πράξετε σεῖς οἱ Ἱερεῖς νὰ τὰ στείλετε ἀμέσως. ἐπειδὴ δὲ καθυστεροῦνται καὶ
ἐκ τῶν προηγουμένων ἐτῶν ἐκ τῆς μερίδος τοῦ Κύρκα χρήματα τῆς ἐπι-
χορηγήσεως νὰ λάβετε καὶ παρ' αὐτοῦ τεφτέρι καὶ θὰ εἰσπράξετε ταῦτα ὡς
καὶ τὰ προηγούμενα. ὅστις ὅμως δυστροπήσῃ καὶ δὲν ἐννοεῖ νὰ πληρώσῃ θὰ
παύσῃτε εὐλογοῦντες αὐτὸν καὶ ἀγιάζοντες. Αὕτη εἶναι ἡ τετάρτη διαταγὴ
ἡμῶν. ἐν περιπτώσει ἀδιαφορίας ὑμῶν θὰ τιμωρηθῆτε δι' αὐστηρῶν ἐκκλη-
σιαστικῶν μέτρων. εἴητε ὑγιαίνοντες ἐν Κυρίῳ.

Ἱερὰ Μητρόπολις Κονίτισης 3 Μαρτίου 1904

ἽΟ Βελλᾶς Κωνσταντῖνος».

(Τ. Σ)

«Ἱερὰ Μητρόπολις
Βελλᾶς καὶ Κονίτισης

† Εὐλαβέστατοι Ἱερεῖς οἱ ψάλλοντες εἰς τὸ καθ' ἡμᾶς χωρίον Κάν-
τσικον εὐχόμεθά σας ἐν Κυρίῳ πατρικῶς. ἐντελόμεθά σας ἅμα λάβετε τὴν
παροῦσαν μας ἀμέσως καὶ ἄνευ προφάσεως νὰ εἰσπράξετε τὸ ὑπόλοιπον τῆς
ἀρχιερατικῆς Ἡμῶν ἐπιχορηγήσεως παρελθόντος ἔτους. συνάμα νὰ εἰσπρά-
ξετε καὶ τὰς δύο λίρας τὰς ὁποίας ὁ συγχωριανός σας Ἀντώνιος Γεωργίου
ἐμέτρησεν ἡμῖν πρὸς εὐκολίαν τοῦ χωρίου διὰ τὴν ἀρχιερ. ἐπιχορήγησιν
παρελθόντος ἔτους. ὅσοι ὅμως δυστροπήσουν ἐκ τῶν συγχωριανῶν σας, θὰ
λάβωμεν αὐστηρὰ μέτρα. Εἴητε ἐν Κυρίῳ ὑγιαίνοντες.

Ἱερὰ Μητρόπολις Κονίτισης 18 Μαρτίου 1904

ἽΟ Βελλᾶς Κωνσταντῖνος²⁴»

(Τ. Σ.)

24=Τὸ ἔγγραφον τοῦτο, τὸ ὡς ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. 26, ὡς καὶ τινὰ ἄλλα ἀναφερόμενα
εἰς Κάντσικον, εὐρεθέντα εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ μακαρίου τῆς μνήμης Παπᾶ Στεργίου, μοὶ
παρεχώρησε ταῦτα ὁ τοῦτου υἱὸς Νικόλαος κατὰ Μάρτιον τοῦ 1946, διὸ καὶ ἀπ' ἐντεῦ-
θεν θερμῶς τοῦτον εὐχαριστοῦμεν.

(Συνεχίζεται)

ΠΑΝΟΥ ΓΡΙΣΠΟΥ, Δασολόγου

ΔΑΣΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ*

Γ (Συμπληρωματικά)

Γάδαρος (δ) γαδάρα (ή) γαδούρι (τὸ) ὑποκ. γαδιουράκι. Ἄλλως βασταγούρι καὶ γομάρι μιν. ἀργὸν καὶ ὀκνὸν καὶ ὀνικόν, ἀρχ. ὄνος. Ἐπικρατεστέρα ἢ ὄνομασία γαΐδαρος. Ὁ γαΐδαρος, λόγῳ τῆς χαμηλῆς ἀγοραστικῆς του ἀξίας, τῆς ἀντοχῆς του εἰς ἀπόδοσιν ὠφελίμου ἔργου καὶ τοῦ λιτοδίαιτου αὐτοῦ, εἶναι τὸ ὑποξύγιον τῶν πτωχοτέρων χωρικῶν. Χρησιμοποιεῖται στὴν οἰκιακὴν οἰκονομίαν γιὰ κάθε εἶδους μεταφορὰς, ἀγροτικῶν προϊόντων, καυσοξύλων ἀπὸ τὸ δάσος, οἰκιακῶν σκευῶν κλπ.

Χρησιμοποιεῖται ἐπίσης στὴν δασοπονίαν γιὰ μεταφορὰς ξυλανθράκων καὶ καυσοξύλων καὶ ἐν γένει καυσίμου ὕλης.

Στὴν ναμαδικὴν κτηνοτροφίαν χρησιμοποιεῖται στὴν μεταφορὰ τῆς οἰκοσκευῆς καὶ τῶν διαφόρων ἀντικειμένων τῆς κατεργασίας τοῦ γάλακτος καὶ εἰς ἄλλας.

Τὰ σύνθετα ἀπὸ τὸ γάδαρος δηλοῦν τὸ εὐτελὲς τοῦ ἀντικειμένου ποὺ προσδιορίζουν εἰς ἐπὶ φυτωνυμίῳν (γαΐδουράγκαθο καὶ γομαράγκαθο), γαΐδουραγκαριά, γαΐδουραφάνα κλπ. Ἐπίσης τὸ δυσχερὲς ἢ δυσμενὲς τοῦ ἐπιχειρουμένου, ὡς ἐπὶ τοπωνυμίῳν γαΐδουρὸρραχη, ἢ δύσβατος ἢ δυσκολοδιάβατος ράχης γαΐδουροανήφορος, ὁ κοφτὸς ἀνήφορος γαΐδουρονήσι τὸ ἀλίμενον νησί. Ἐπίσης τὸ δὲ καὶ ἐνοχλητικόν, ὡς γαΐδουρὸβήχας, ὁ ξηρὸς βήχας κλπ. Μεταφορικῶς ἢ λέξεις χρησιμοποιοῦνται γιὰ νὰ δηλώσῃ τὸν ἀγενῆ ἄνθρωπον, τὸν στερούμενον καλῆς συμπεριφορᾶς. Εἰς ἐπίτασιν τοῦ χαρακτηρισμοῦ λέγουσιν γάδαρος ξέστρωτος ἢ ξεκαπίστρωτος κλπ. Πόθεν ὁμοῦς ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ ἀτυχοῦς ζῶου ἐπὶ ἀγενείᾳ; Διότι τὴν μόνην ἀγένειαν ποὺ μπορούμε νὰ τοῦ προσάψωμεν εἶναι τὸ αἰφνηδῶς ἐκδηλούμενον πείσμα του, τὸ ὁποῖον ὁμοῦς τὸ ζῶον ἀντιτάσσει σὰν μοναδικὸν μέσον ἀμύνης καὶ διαμαρτυρίας ἐναντίον τῆς βαναύσου μεταχειρίσεως. Ἀντιθέτως ὁμοῦς ἀναγνωρίζεται τὸ χάρισμα τῆς μεγάλης ὑπομονῆς, ἐξ οὗ καὶ «γαΐδουρινὴ ὑπομονή». Ἡ κακομεταχειρίσις τοῦ ζῶου δὲν συνίσταται μόνον σὲ βαρεῖα φορτία καὶ μακρὰς πορείας, ἀλλὰ καὶ σὲ ἀνηλεῆς ξυλοκόπημα γιὰ νὰ ἐξαναγκασθῇ νὰ βαδίξῃ ταχέως. Ὁ ἄνθρωπος, δικαιολογῶν τὴν σκληρότητα τῶν ξυλοκοπημάτων του, λέγει: «Ὅταν τὸν βαροῦν, ὁ γάδαρος ἀκούει κάπου μακρὰ νὰ βαροῦν νταούλια. Ὅταν τὰ ξυλοκοπήματα γίνουσι ἐξαιρετικῶς ἰσχυρὰ, ὁ γάδαρος λέγει, τὰ νταούλια ζύγωσαν. Καὶ μόνον ὅταν τὸν τσιγκλᾶς μὲ τὸ κεντρὶ καταλαβαίνει καὶ ἀνοίγει περπατησιά».

Ὁ γάδαρος δὲν εἶναι ἔξυπνο ζῶον. Ἐν τούτοις τοῦ ἀποδίδουν κάποια στοχαστικότητα. «Κάποτε λέγουσιν, τὸν ρώτησαν τί προτιμοῦσε, τὸν ἀνήφορο ἢ τὸν κατήφορο. Καὶ τὸ ζῶο ἀποκρίθηκε: χάθηκε τὸ ἴσιωμα;» Στὸν γνωστὸν Αἰσώπειον μῦθον «Λέων, Ἀλώπηξ καὶ Ὄνος», ὁ τελευταῖος χαρακτηρίζεται γιὰ ἔλλειψιν διπλωματικότητος, τὴν ὁποίαν ὁ μυθοποιὸς ἐπιφιλάσσει στὴν ἀλεπού. Στὸν μῦθον ὁμοῦς τῆς συνωμοσίας τοῦ λύκου καὶ τῆς ἀλεπούς γιὰ νὰ φάγουν τὸν ἀμαρτωλὸν γαΐδαρον, ὁ τελευταῖος ἀποδεικνύεται εὐφρέστατος. Περιγράφεται δὲ

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 225.

ἀκόμη καὶ ὡς πονηρός : «Κάποτε, λέγουν, εἶπε ὁ γαῖδαρος στὸ ἀφεντικό του ἀφεντικό σὶν ἀνήφορο νὰ μὴ μὲ καβαλᾶς γιατί φουσκώνω. Ὁ ἀφεντικός δὲν τοῦ χάλασε τὸ χατήρι καὶ ἀνέβηκε ὄλο τὸν ἀνήφορο μὲ τὰ πόδια. Ὅταν πῆραν τὸν κατήφορο, ὁ ἀφεντικός εἶπε τοῦ γαῖδαρου του. «Ἐ, γαῖδαρε, κατήφορος τώρα, θὰ σὲ καβαλήσω». «Μά, καβαλᾶνε ποτὲ σὶν κατήφορο; Παρατήρησε ὁ γαῖδαρος. Στὸν κατήφορο ξεπεξεύουν». Δίκηο ἔχεις, ἀποκρίθηκε ὁ ἀφέντης καὶ δὲν καβάλησε. Ὅταν ἔφτασαν στὸ ἴσιωμα, τοῦ λέει τὸ ἀφεντικό : «Τώρα γαῖδαρε, δὲν ἔχει, θὰ σὲ καβαλήσω». «Καημένε, ἀποκρίθηκε ὁ γαῖδαρος, ἴσιωμα εἶναι. Πᾶς καὶ μὲ τὰ πόδια...».

Παιδιά. Κρεμοῦν στὰ νῶτα ἑνὸς ἐκ τῶν ἄλλων παιδιῶν κρυφίως τεμάχιον χάρτου, ξυλαρίου, ἢ ἄλλου τινὸς ἐλαφροῦ ἀντικειμένου. Καθὼς ὁ φέρων περιφέρεται ἀνύποπτος, τὰ ἄλλα παιδιά γύρω ἐπαναλαμβάνουν ἐν ἐπωδῶ : «γαῖδαρος φορεῖ σαμάρι, δὲν τὸ νοιώθει νὰ τὸ βγάλει...».

Παροιμ. 1.—«Τὸ μικρὸ τὸ γαῖδουράκι εἶναι πάντα πουλαράκι». Ἐπὶ τῶν μικροσώμων ποὺ κρύβουν τὰ χρόνια τους.

2.—«Μεγάλωσε τὸ γαῖδουράκι, μίκρυνε τὸ σαμαράκι». Κυριολεκτικῶς ἐπὶ τῶν παιδιῶν ποὺ μεγαλώνουν καὶ τὰ ροῦχα τους δὲν τοὺς κάνουν πλέον. Μετφρκ. γιὰ τὴν αὔξησιν τῶν ἀπαιτήσεων ἐνῶ τὰ ἔσοδα δὲν συναυξάνονται.

3.—«Κάλλιο γαῖδουρόδενε, παρὰ γαῖδουρογύρευε». Ἀσφάλιζε τις δουλειές σου νὰ μὴν ἔχεις κατόπιν φροντίδες.

4.—«Εἶπε ὁ γαῖδαρος τὸν πετεινὸ κεφάλα». Εὐνόητος.

5.—«Καποιονοῦ χαρίζαν γαῖδαρο καὶ τὸν κύτταζε στὰ δόντια», ἐπὶ τῶν ὑπερβολικῶν ἀπαιτητικῶν. Ἀπὸ τὰ δόντια φαίνεται ἡ ἡλικία τοῦ ζώου. Ἐν προκειμένῳ ὀρθῶς ὁ δωροδόχος ἐξήταζε τὴν ἡλικίαν, διότι ἄλλως τὸ δῶρον ἠμποροῦσε νὰ εἶναι ἀχρηστον.

6.—«Ἄλλα λογαριάζει ὁ γαῖδαρος καὶ ἄλλα ὁ γαῖδουριάρης». Ἀνάλογος πρὸς τὴν : ἄλλαι μὲν βουλαι ἀνθρώπων, ἄλλα δὲ Θεὸς κελεύει.

7.—«Γαῖδουρινὰ μούτσουνα ἀφεντικὴ ζωὴ». Ἐπὶ τῶν ἀναξίως καλῶς διαβιούντων.

8.—«Δὲν μπορεῖ νὰ δειρῆ τὸν γαῖδαρο καὶ δέρνει τὸ σαμάρι». Γιὰ ἐκείνους ποὺ ἐπιβάλλονται ὅπου εὐρίσκουν τὸν ἀδύνατον. «Τὴν ἀδυναμιὰ χτυποῦν» λέει ὁ λαός.

9.—«Γαῖδαρος ἀμολητός, κύρης καὶ νοικοκύρης». Γιὰ ἐκείνους ποὺ καταχρῶνται προσκαίρου ἐλευθερίας.

10.—«Ὁ γαῖδαρος κι' ἂν φορεῖ σέλλα, γαῖδαρος εἶναι». Τὸ ροῦχο δὲν κάμνει τὸν εὐγενῆ.

11.—«Γαῖδαρου λύραν ἔκρουαν κι' αὐτὸς τ' αὐτιά του ἐκούνιε». Γιὰ τοὺς ἀνεπιδέκτους καλλιεργείας. Κατὰ Ἀραβαντινόν, «γαῖδαρου μῦθον ἔλεγαν κι' αὐτὸς τ' αὐτιά του ἐτσιούλωνε».

12.—«Γαῖδαρος φορτωμένος χρυσάφι». (Ἀραβ. 192) γιὰ ἐκείνους ποὺ δὲν ἔχουν ἄλλην ἀξίαν ἀπὸ τὰ πλούτη των.

13.—«Γαῖδαρος καλλιγωμένος» (Ἀραβ. 193) ἀνάλογος πρὸς τὴν ὑπ' ἀριθ. 10 ἀνωτέρω.

14.—«Κατὰ τὴ φωνὴ κι' ὁ γαῖδαρος». Γιὰ ἐκείνους ποὺ ἐμφανίζονται τυχαίως μὲν, πλὴν ἐπάνω στὴν κατάλληλον ὥραν. Ἀνάλογος πρὸς τὴν ἀμερικανικὴν «κατὰ τὴ φωνὴ κι' ὁ διάβολος».

15.—«Ποιδὸς ἔχασε τὸ γαῖδαρό του, νὰ τρέχη νὰ τὸν βρεῖ». Ἐκεῖνος ποὺ ἀπὸ ὀλιγορείαν καὶ ἀβελτηρίαν ἔπαθε κάποιαν ζημίαν, νὰ φροντίσῃ γιὰ τὴν ἐπανόρθωσίν της, χωρὶς νὰ ἐνοχλῆ τοὺς ἄλλους. Ἔτσι ἡ πρμ. λέγεται καὶ ὡς ἀπάντησις ἐκείνου ποὺ ἀρνείται νὰ βοηθήσῃ στὴν ἀποκατάστασιν τῆς ζημίας, εἴτε δι-

ὅτι θεωρεῖ τὸν παθόντα ὡς ὑπαίτιον, εἴτε διὰ τὸ εὐτελὲς τῆς ζημίας.

Γαῖδουριάρης, ὁ κάτοχος ἢ ὁ ἀγωγιάτης γαϊδάρων. Καὶ **γαῖδουρολάτης**.

Γαῖδουριάρικα (τὰ καὶ στά—) ὄπου διαμένουν γαῖδ. πρὸς μίσθωσιν. Μτφ. συνοικίαι ὄπου κατοικοῦν ἄνθρωποι κατωτέρων κοινωνικῶν τάξεων.

Γαῖδουρόμυιγα, ἔντομον ποῦ γεννᾷ τὰ αὐγά του μέσα στὸ ρύγχος τοῦ ζώου ὄπου εἰσέρχεται διὰ τῶν ρωθίωνων.

Ἐντεῦθεν προκαλεῖται μεγάλη ἐνόχλησις στὸ ζῶον ποῦ ἀντιδρᾷ μὲ ἐπιζήμιες γιὰ τοὺς ἀναβάτες καὶ τὰ φορτία συνέπειες. Γιὰ νὰ τὸ προστατεύσουν ἐναντίον τῆς προσβολῆς, τοῦ φοροῦν εἰδικὸν καλαθάκι ποῦ ὀνομάζεται κατὰ τόπους **βόστομα** ἢ **στομούχι** καὶ ἄλλως.

Γαῖδουροπάζαρο, τὸ τμήμα τῆς ζωοπανηγύρεως ὄπου συγκεντρῶνται οἱ πρὸς πώλησιν γ. Ἐὰν μετὰ τῶν πωλουμένων γ. ὑπάρχουν καὶ μὴ πωλούμενα ζῶα, τότε στὸ σαμάρι τῶν πρώτων τοποθετεῖται ὄρθιον τεμάχιον καλαμποκιάς γιὰ δῆλωσιν πωλήσεως. Μτφ. λέγεται **ἔβαλα καλαμποκιά**, ἢτοι παντρολογοῦμαι.

Γαῖδουροκαβαλλαρία, ἀντίστοιχον τοῦ ἵππασία, ἀλλὰ μὲ ποιάν τινα εἰρωνικὴν ἢ σκωπτικὴν ἀπόχρωσιν.

Τπν. — **Γαῖδουρογκρεμὸς** καὶ **γαῖδουροκυλίστρα**, ἢ κατὰ τσιτακισμόν, **γαῖδουροτσουλίστρα**, θέσεις ὄπόθεν κρημνίζουν τοὺς γηραλέους καὶ ἀνικάνους πρὸς ἐργασίαν γ. Κατάρα : **στά γαῖδουροτσακίσματα**.

Τεχν. **Γαῖδουρόκομπος**, ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς τρεῖς τεχνικοὺς ἢ ναυτικοὺς κόμβους. Οἱ ἄλλοι δύο εἶναι ὁ **σταυρόκομπος** καὶ ἡ **καντηλίτσα**. Τὸ χαρακτηριστικὸν τῶν κόμβων αὐτῶν εἶναι ὅτι ἐνῶ εἶναι ἰσχυροὶ καὶ δένουν ἀσφαλῶς, λύνονται εὐκόλα.

Ἡ πτώσις ἀπὸ γ. λογίζεται ὄδυνηρὰ καὶ ἐπικίνδυνος περισσότερον παρὰ ἀπὸ μᾶλλον ὑψηλόσωμον ζῶον, ὡς τὸ μουλάρι ἢ τὸ ἄλογον.

Γαῖδουρόγαλα, ἐξαιρετον γάλα συνιστώμενον σὲ ὄρισμένες παθήσεις.

Γαῖδουρομούλαρον, ὕβριδιον. Στὸν πληθ. γαῖδούρια καὶ μουλάρια (dwardwa)

Ἐνίοτε τὸ ζῶον ὑποδηλοῦται μόνον μὲ τὰ μεγάλα του αὐτιά, κατὰ τὸ σχῆμα ἐκ τοῦ μέρους τὸ ὄλον.

Ἐπειδὴ τὸ ζῶον εὐρίσκεται σὲ ὄργασμὸ κατὰ Μάϊον, ὁ μήνας αὐτὸς ἔχει καταστῆ σκωπτικῶς περιβόητος, γιὰτὶ *παντρεύονται οἱ γαῖδάροι*. Ἐτσι ἐρμηνεύεται ἀπὸ τὸν λαὸν ἢ ἀποφυγὴ νὰ γίνονται γάμοι τὸν Μάϊον, διότι στὸ μεταξὺ ἐλησμονήθη ἢ πραγματικὴ αἰτία, ποῦ ἀνάγεται στὴ ρωμαϊκὴν ἐορτὴ τῶν νεκρῶν ποῦ ἐπιπτε κατ' αὐτὸν τὸν μῆνα.

Λέγεται ἐπίσης ὅτι οἱ γ. παντρεύονται ὄσάκις συμπέση νὰ εἶναι ὄρατὴ ἢ σελήνη ἐν καιρῷ ἡμέρας. Ἐντεῦθεν :

ἥλιος καὶ φεγγάρι, παντρεύονται οἱ γαδάροι

Ὄνόματα. *Μυλωνὰς* καὶ *μυλωνού*, ὁ (ἢ) ὄπολεύκου χρώματος γ. ὡς ἐνθυμίζων τὸν ἄλευρωμένον μυλωνάν. *Μαῦρος*, ὁ μελανοῦ χρώματος. Ἐντεῦθεν φρ. «ζῆσε μαῦρε μου νὰ φᾶς χορτάρι» λεγομένη ἐπὶ ὄποσχέσεων τῶν ὄποίων ἢ ἐκπλήρωσις ἐρχεται πολὺ ἄργὰ καὶ δὲν ὄφελουν τὸν ὄπερ οὐ δίδονται.

Γαῖδουρί, εἰδικὸς χρωματισμὸς, σὲ χρῆσιν στὴν ὄφασματοποιίαν καὶ χαρτοποιίαν ἐξωφύλλων.

Γαῖδουριά, ἢ ἀγένεια ἢ ἀγενῆς πρᾶξις ἢ συμπεριφορὰ. Ἐπιθ. γαῖδουρινὸς καὶ γαῖδουρίσιος. Γαῖδουρογενιά, οἰκογένεια ἢ σὸί ἀγενῶν ἀνθρώπων ἐκ γενετῆς.

Ὄς ράτσα ὁ γ. εἶναι βέβαιον ὅτι κατάγεται ἀπὸ τὸν Ὄναγον ἢ Ζέβρα τῆς Ἀβησινίας. Ἀπαντᾷ σὲ ἄγρια κατάστασις καὶ στὴν Ἀσία. Στὴν περιοχὴ τῆς Δυτ. Μεσογείου διακρίνονται αἱ φυλαὶ τῆς Ἀλγερίας, τῆς Σαρδηνίας καὶ τῆς

Γαλλίας (Πουατιού). Στην περιοχή της Ἐν. Μεσογείου διακρίνεται ἡ φυλὴ τῆς Κύπρου, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ ζῶα ἰσχυρά, καὶ μεγαλόσωμα.

A. Γάλα (τὸ) πλ. τὰ γάλατα. Εἶναι τὸ προϊόν τοῦ ἀμέλγματος ἢ θηλάσματος ὄλων τῶν μαστοφόρων θηλαστικῶν. Τὸ γάλα εἶναι ἡ πλήρης ἐκείνη φυσικὴ τροφή, ποὺ ἔχει ὡς προορισμὸν τὴν διατροφήν τῶν νεογνῶν μέχρις οὗ ταῦτα δυνηθῶν νὰ λαμβάνουν ἄλλην τροφήν.

Στὴν κτηνοτροφίαν, τὸ γάλα εἶναι ἡ πρώτη ὕλη γιὰ ὅλα τὰ γαλακτοκομικὰ προϊόντα, τυρόν, γιασούρην καὶ βούτυρον, μὲ ὑποπροϊὸν τὸ *τυρόγαλον* ἢ *μπάτζον* ἐξ οὗ λαμβάνεται ἡ *μυζήθρα* ἢ *οὔρδα*.

Τὸ γάλα λαμβάνεται ἐκ τῶν μαστῶν τῶν θηλέων προβάτων καὶ αἰγῶν μετὰ τὸν γέννον (βλ. λ.). Καὶ ἐπὶ σαράντα μὲν ἡμέρας μετὰ τὸν γέννον, τὸ γάλα διατίθεται πρὸς θρέψιν τῶν νεογνῶν, κατόπιν δέ, τὰ μὲν νεογνὰ (ἀρνάκια, κασικάκια) ἀποκόβονται, τὸ δὲ γάλα διατίθεται στὴν κατανάλωσιν, εἴτε αὐτούσιον, εἴτε τυροκομημένον.

Γάλα ποὺ λαμβάνεται ἀπὸ ζῶα ποὺ δὲν ἐγέννησαν, ἀλλὰ ἔμειναν στέρφα, ὀνομάζεται *ἀνεμόγαλα*. Πρμ. «*κί' ἀπ' τῆς στέρφα βγάζει γάλα*».

Γάλα ποὺ λαμβάνεται ἀπὸ ζῶον ποὺ ἀπέβαλε (ἀπόρριξε) λέγεται *τσαγγαδόγαλα*, διότι ἡ ἀποβαλοῦσα μητέρα ὀνομάζεται *τσαγγάδα*.

Γάλα ποὺ λαμβάνεται μετὰ τὸν μαρκάλον (βλ. λ.) καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐγκυμοσύνης, λέγεται *γκαστρόγαλα*. Οἱ κτηνοτρόφοι λέγουν γι' αὐτό, «*τὸ γάλα χαλάει*», διότι γίνεται ἄνοστο. **Χοντρόγαλα**, εἶναι τὸ πολὺ παχὺ πρόβειο γάλα, ποὺ τρώγεται ἄβραστο. **Χιονόγαλα** δέ, εἶναι γάλα πρόβειο μόλις ἀρμεχθέν, μέσα στὸ ὁποῖον λυώνουν μικρὴν ποσότητα χιόνος. Εἶναι γάλα πολυτελείας γιὰ τοὺς τσοπαναράιους.

B. Γάλα κατὰ παρομοίωσιν, εἶναι λευκοῦ ἢ ὑπολεύκου χρώματος χυμοὶ φυτῶν τινῶν, λόγου χάριν, τῆς Συκῆς, τοῦ τιθυμάλλου, εἴδους Εὐφορβίου, τὸ γαλακτώδες ὑγρὸν τὸ περιεχόμενον ἐντὸς τῆς Ἰνδικῆς καρύδας κ. ἄ.

Πολλὰ εἶδη τοῦ γένους *Euphorbia* ἔχουν δημῶδες ὄνομα μὲ πρῶτον συνθετικὸν τὴν λ. γάλα, ὡς *γαλαστοιβή*, *γαλασιίδα*, *γαλατόφορος*, *γαλόχορτο* κλπ. Αὐτὸ τὸ πρῶτον συνθετικὸν δὲν εἶναι πάντοτε τῆς αὐτῆς προελεύσεως καὶ σημασίας. Σὲ ὀλίγα ὀφείλεται στὸν γαλακτώδους χρώματος ὀπὸν ποὺ ἐκκρίνουν. Σὲ ἄλλα, διότι πιστεύεται ὅτι βοσκολλογούμενα ἐνισχύουν τὴν γαλακτοπαραγωγὴν τοῦ ζώου. Σὲ ἕν, τουλάχιστον, ὑποκρύπτεται ἡ ἀρχ. ὀνομασία γάλιον καὶ σὲ ἄλλα, τέλος, πρόκειται περὶ παραφθορᾶς τῆς λέξεως αἰγιαλός, ὡς φυόμενα κατὰ τὰς παραλλίας. Ἔτσι ἔχομεν γαλαστοιβή (Σκῆρος) ἀντὶ γαλαστοιβή, γαλαστοιβίδα (Κρήτη) ἀντὶ γαλαστοιβίδα, ἢτοι ἀστοιβή τοῦ (αἰ)γιαλοῦ.

Παροιμ. φράσεις. «Ἄσπρη σὰν τὸ γάλα». — «Ἔχει τοῦ πουλιοῦ τὸ γάλα». — «Τὸ στόμα του μυρίζει ἀκόμα γάλα». — «Ἔγιναν ὅλα μέλι γάλα». (Πανελ.).

Μεταφορικῶς, γάλα, λέγεται κάθε ὑγρὸν γαλακτώδες ἢ γαλακτώδους ἀποχρώσεως, ὅπως *γάλα ἀσβέστου* ἢ *ἀσβεστόγαλα* κλπ.

Γαλάρης, εἶναι ὁ ποιμὴν ὁ ἐπιφορτισμένος μὲ τὴν βόσκησιν τῶν ζῶων ποὺ ἐγκυμονοῦν καὶ ποὺ ὀνομάζονται γαλάρια (βλ. λ.). Τὸ ποιμνιον ἐκ προβάτων ἢ γιδιῶν, ποὺ ἀποτελεῖται ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ γαλάρια, ὀνομάζεται γαλαροκοπή (βλ. λ.) καὶ τὸ λιβάδι, στὸ ὁποῖον ἢ γαλαροκοπή βόσκει κατ' ἀποκλειστικότητα, ὀνομάζεται γαλαρολίβαδο (βλ. λ.).

Γαλάρι, εἶναι τὸ ζῶον, προβατίνα ἢ γίδα, τὸ ὁποῖον ἐγκυμονεῖ καὶ μέλλει νὰ γεννήσῃ. Εἶναι τὸ κυρίως γαλακτοπαραγωγὸν ζῶον, προβατίνα ἢ γίδα γ α λ α τ ε ρ ῆ. Ὅταν πλησιάζει ὁ καιρὸς νὰ γεννήσῃ τὰ ζῶα, ὁ τσοπάνος θὰ διαχωρήσῃ τὰ γαλάρια, ἀπὸ τὰ στέρφα, ἐκεῖνα δηλ. τὰ ὁποῖα ἂν καὶ ἐμαρκαλισθῆσαν δὲν ἐγκαστρώθησαν. Τὰ ζῶα αὐτά, ἀποτελοῦν ἴδιον ποιμνιον ἢ μπουλούκι, τὸ

ὁποῖον ὑπὸ τὸν γαλάρην βοσκόν, θὰ βόσκη στὸ ἐξῆς σὲ ξεχωριστὸ λιβάδι ἢ τμήμα τοῦ λιβαδιοῦ.

Γαλαροκοπή, λοιπόν, εἶναι τὸ σύνολον τῶν προβάτων ἢ τῶν αἰγῶν ποὺ καθίστανται γαλακτοπαραγωγὰ κάθε χρονιά. Τὰ ζῶα αὐτὰ ἔχουν ἀνάγκη ἰδιαιτέρας περιποιήσεως καὶ πρὸ παντὸς πρέπει νὰ τραφοῦν καλά, γιατί ἔχουν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸν γέννον καὶ τὶς συνέπειες τῆς γέννησεως, τὴν γαλακτοφορίαν καὶ τὸν θηλασμόν. Ἐνδεχομένως δὲ καὶ ἀσθενείας ἢ βαρῦν χειμῶνα καὶ τὰ παρόμοια. Οἱ βοσκὲς δὲν εἶναι ποτὲ ἐπαρκεῖς καὶ κατὰ συνέπειαν, δὲν ἠμποροῦν δλα τὰ ζῶα νὰ διατραφοῦν ἐξ ἴσου καλά. Θὰ προτιμηθοῦν, λοιπόν, τὰ γαλάρια, τὰ ὁποῖα θὰ βοσκῆσουν στὴν ἀμαλαγιά ἐνῶ τὰ στέρφα θὰ βοσκῆσουν σὲ πτωχότερα ξαναβοσκημένα λιβάδια.

Γαλαρολίβαδον, εἶναι συνεπῶς, τὸ ξεχωριστὸ λιβάδι, τὸ ὁποῖον διακρίνεται ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπον λιβάδι, διότι ἔμεινε ἀβόσκητο, εἶναι πλουσιώτερον εἰς χόρτον καὶ ἠμπορεῖ νὰ ἐξυψηρετήσῃ τὰς ἀνάγκας τῆς γαλαροκοπῆς.

Γαλατάδικο (τό). Ἡ κατεργασία τοῦ γάλακτος εἶναι σήμερον νὰ γίνεται σὲ εἰδικὰ τυροκομεῖα κατὰ τρόπον ὁλοένα καὶ περισσότερον βιομηχανικόν. Δὲν εἶναι ἐδῶ ἡ θέσις γιὰ νὰ ὀμιλήσωμεν γιὰ τὴν βιομηχανικὴν τυροκόμησιν. Ἐδῶ θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἡ τυροκομία ὅπως γίνεται ἐπὶ τόπου σὲ πρόχειρα, ὑπαίθρια ἢ σχεδὸν ὑπαίθρια γαλατάδικα, ποὺ ἀποτελοῦν τὴν λαϊκὴν τυροκομίαν.

Ὁ χρόνος τῆς γαλακτοπαραγωγῆς ποὺ ἀφορᾷ τὸ ἐμπόριον τοῦ προϊόντος καὶ ὄχι τὸ προϊὸν ποὺ καταναλίσκεται γιὰ τὶς ἀτομικὲς τοῦ παραγωγοῦ ἀνάγκες, ἀνομάζεται ὁ **καιρὸς στὰ γάλατα**. Ὁ χρόνος αὐτὸς διαρκεῖ ἀπὸ τὸν **καιρὸ στ' ἀπόκομμα** μέχρι τὸ **μαρκάλο** δηλ. μέχρι τὸ δεκαπενταύγουστο. Ὅταν **στείψει τὸ πράμα**, δηλ. τελειώσῃ ὁ μαρκάλος, τὸ λαμβανόμενον γάλα ἢ **γκαστρόγαλα**, ὅπως εἶπαμε πρὸ πάντων, **χαλάει**, ὅπως λέγουν οἱ κτηνοτρόφοι, εἶναι ἄνοστο. Χρησιμεύει μόνον γιὰ ἀτομικὴν κατανάλωσιν, συνεπῶς τὸ γάλα τῆς τυροκομίας εἶναι τὸ λαμβανόμενον μετὰ τὸ ἀπόκομμα τῶν νεογνῶν μέχρις ὅτου γκαστρωθοῦν τὰ ζῶα. Ἦτοι καλύπτει ἓνα διάστημα πέντε ὡς πεντέμισυ μηνῶν. Τὸ διάστημα αὐτὸ ἀπὸ ἀπόψεως τυροκομίας ἠμπορεῖ νὰ διαιρεθῇ σὲ δυὸ ὑποπεριόδους. Ἡ πρώτη ἀπὸ τὸν καιρὸ στ' ἀπόκομμα μέχρι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (μὲ τὸ παλιό). Ἡ δευτέρα ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως τῶν ποιμνίων ἀπὸ τὰ χειμαδιὰ μέχρι τὸν μαρκάλο.

Ὅταν πλησιάζει ὁ καιρὸς στ' ἀπόκομμα ἐμφανίζονται στὴ σκηνὴ τῆς τυροκομίας οἱ **γαλατάδες**. Πρόκειται γιὰ ἐμπόρους ποὺ περιέρχονται τὶς στάνες, ἐκτιμοῦν, συζητοῦν, λογαριάζουν καὶ τέλος **κόβουν τὴν τιμὴ** τοῦ γάλακτος. Κόπτει ἢ τιμὴ, ἀρχίζουν τὰ γάλατα. Ὁ κάθε ἔμπορος ἀγοράζει τὰ γάλατα ὠρισμένης περιοχῆς. Ἐγκαθιστᾷ τὸ γαλατάδικο στὸ κέντρο ἀπὸ 5 — 6 στάνες, φέρνει τυροκόμους τεχνίτες ἀπὸ τὰ μέρη ποὺ αὐτὸς γνωρίζει νὰ τοὺς εὔρη καὶ ἀρχίζει ἡ τυροκομία. Αὐτὴ ἡ ὑπαίθρια σχεδὸν ἐγκατάστασις τοῦ τυρεμπόρου εἶναι τὸ γαλατάδικο, ποὺ δὲν ἔχει καμμιά σχέση μὲ τὸ γαλακτοπωλεῖο.

Γαλατάς, εἶναι ὁ ἐπιχειρηματίας, ποὺ ὀργανώνει τὴ βιοτεχνία τῆς κατεργασίας τοῦ γάλακτος καὶ τῆς τυροκομίας.

Γαλατώνειν. Ἡ ἀπόδοσις τῶν γαλαριῶν μετὰ τὸ ἀπόκομμα, δηλ. κατὰ τοὺς μῆνας Φεβρουάριον καὶ Μάρτιον, δὲν εἶναι μεγάλη, διότι τὸ χόρτον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν δυσμενῶν κλιματολογικῶν συνθηκῶν τῆς ἀνοιξεως, δὲν εἶναι ἀκόμη πλούσιον καὶ τὰ ζῶα δὲν τρέφονται καλῶς. Ἡ ἀπόδοσις κατὰ συνέπειαν καὶ τῶν γαλατάδικων εἶναι μετρία καὶ διακόπτεται ἀκριβῶς ὅταν ἡ γαλακτοπαραγωγὴ ἀρχίζει νὰ καθίσταται πλουσιωτέρα. Διότι οἱ τοσπαναραῖοι μέχρι τοῦ Ἁγ. Γεωργίου δίδουν γάλα, παρὰ πέρα ὄχι. Τότε ὁμως, ἦτοι ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Ἀπριλίου ἀρχίζει τὸ γάλα νὰ πληθαίνει μὲ τὴν πρόοδον τῆς ἀνοιξεως καὶ τὴν πλουσιωτέραν χορτοφύϊαν. Τότε ἀρχίζει καὶ τὸ πράμα νὰ γαλατώνει, δηλ. νὰ αὐ-

ξάνη τὴν ἀπόδοσιν σὲ γάλα. Τὸ βλέπουν οἱ τσοπάνηδες καὶ χαίρονται. «Γαλάτωσε τὸ πράμα» λέγουν καὶ γελοῦν ἀκόμα καὶ τ' αὐτιά τους. Γαλατώνειν συνεπῶς, σημαίνει παράγειν γάλα, ἀλλὰ μὲ κάποιαν ἀπόχρωσιν ἀφθονίας ἢ περισσείας στὴν παραγωγήν.

Γαλατόσκοπλο (τὸ) ἢ καὶ ἀπλῶς **σκόπουλο**. Εἶναι τομαράκι ἀπὸ «ἀρνιακὸ» ἢ «κατσικαδερό», λίγο μεγαλύτερο ἀπὸ τυρολόϊ (βλ. λ.) ἀργασμένο ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς τσοπαναραίους μὲ πουρναρρόριζα, μέσα στὸ ὁποῖον μεταφέρουν γάλα φρέσκο ἢ ξυνό. Ὅταν τὸ γεμίσει κανεῖς, ἔχει τὴν ἰδιότητα νὰ φουσκώνει. Ἀπὸ αὐτὸ καὶ ἡ φράσις : «τὴν ἔκαμε σκόπουλο» δηλ. παράφαγε. Λέγουν ἀκόμη 'σκοπουλιάζουν τὸ γάλα» δηλ. γεμίζουν σκόπουλο μὲ γάλα.

Ὅταν φυσοῦν τὸ σφαχτὸ γιὰ νὰ τὸ ξετομαριάσουν, λέγουν «φουσκώνει σὰν τὸ σκόπουλο». Ἡ φρ. χρησιμοποιεῖται καὶ μτφ.

Γάργαρος—η—ο. Κυρίως λέγεται γιὰ τὸ νερό. «Γάργαρο καὶ κρῦο νερό». καθαρὸν, διαυγές, σὰν κρύσταλλον. Γάργαρη πηγὴ, γάργαρον ρυάκι, ὄχι θολόν, τὸ ὁποῖον συγχρόνως κελαρύζει. Λέγει κι' ὁ δημ. στίχος γιὰ τὴ χαροκαμένη πετροπέριδικα :

ὀπώβρη γάργαρο νερό θολώνει καὶ τὸ πίνει

Γάρος (δ) τὸ νερό ποὺ στραγγίζει ἀπὸ τὸ χλωρὸ τυρὶ. Ὅταν τὸ τυρὶ εἶναι εἶναι ἀλατισμένο ὁ γάρος λέγεται καὶ ἄμμη καὶ χρησιμοποιεῖται πρὸς διατήρησιν τοῦ ἴδιου τοῦ τυροῦ (λευκοῦ τυροῦ ἢ φέτας). Γάρος λέγεται ἐπίσης καὶ κάθε ἄλλη χρησιμοποιουμένη πρὸς διατήρησιν ἰχθύων, ἐλαιῶν κλπ.

Γδαρσιὰ καὶ γδούρα (ἡ) τὸ γδαρσιμον, ἡ ἐκδορά. Χρησιμοποιεῖται ὁ ὄρος καὶ ἐπὶ ἐδάφους βοσκουμένου γιὰ νὰ δηλώσῃ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ὑπερβοσκῆσεως. Κατὰ τὴν περίοδον τοῦ λίαν θερμοῦ καὶ ξηροῦ θέρους, τὰ ζῶα μὴ εὐρίσκοντα χόρτον βοσκολογοῦν σύρριζα τὰ ποώδη φυτὰ ὥστε τὸ ἔδαφος διοιάζει πρὸς γδαρμένον. Τοῦτο συμβαίνει κατὰ τὴν περίοδον μετὰ τὸν μαρκάλον ὡς τὸ σμεξίμον. Τότε, ὅπως λέγουν οἱ τσοπάνηδες, τὰ ζῶα ζοῦν μὲ τὸν ἀέρα, ἢ ἄλλως, *γλείφουν τὸ χῶμα*. Χαρακτηριστικῶς, γιὰ τὸν ὑπερβοσκημένον τόπον λέγουν «ὁ τόπος ἔγινε παπούτσι».

Γεναριάτικα καλοκαιράκια. Ο ἄλκωνίδες ἡμέρες. Οἱ μέρες αὐτὲς δταν εἶναι πολὺ καλοκαιρινές (γλυκές) ἀποβαίνουν ἐπιζήμιες στὴν κτηνοτροφία, διότι ξεγυλιέται ἡ βλάστησις καὶ ἔρχεται πολὺ πρῶϊλη. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἄκαιρος πρωϊμιά, ταχέως καταστρέφεται ἀπὸ τὴν λῆξιν τῆς περιόδου τῆς καλοκαιρίας καὶ ἡ ἐπάνοδος τοῦ χειμῶνος προκαλεῖ τελειωτικὴν καταστροφὴν στὴν νέαν φυτεία, ἢ ὁποῖα ἐλλείπει, πλέον σπόρων στὸ ἔδαφος, κατὰ τὴν ἀνοιξιν δὲν ἀναβλαστάνει. Οἱ τσοπάνηδες λέγουν τότε πῶς *ἡ γῆς ἀπορρίχνει*, ὡσὰν νὰ ἐγγυμονοῦσε καὶ ἀπέβαλε.

(Συνεχίζεται)

ΝΙΚΟΥ ΧΡ. ΤΣΑΚΑ

ΠΑΡΓΑ-ΣΤΕΡΙΑ*

(ΛΕΞΙΛΟΓΙΟΝ)

Α' Βραβείον τῆς ἐν Ἀθήναις Γλωσσικῆς Ἑταιρείας

μ π ό φ κ α (ἦ)=ψευτιά πού λέει κάποιος ἀπό περηφάνεια καί γιά νά αὐτοεπιδειχθῆ.

μ π ρ α β ά ρ ι (τὸ)=οικόσιτο πρόβατο.

μ π ρ α γ ά τ σ ι (τὸ)=γάλκινο (μπακιρένιο) δοχεῖο μὲ κρεμαστὸ ἡμικυκλικὸ χερούλι. (τουρκ. λ.).

μ π ρ ά γ κ α (ἦ)=Ἴτ. branca μικρὸ ἀκέφαλο καρφί, πού χρησιμεύει στοὺς τσαγγαρίδες γιά τὸ μοντάρισμα ψιδιοῦ στὸ καλάποδι.

μ π ρ α τ σ ό λ ι (τὸ)=πριόνι τοῦ ξυλουργοῦ πού εἶναι τοποθετημένο σὲ παραλληλόγραμμο πλαίσιο καί χρησιμεύει γιά τὸ κόψιμο πλατειῶν καί μακρῶν σανίδων.

μ π ρ έ τ ι καί ἱ μ π ρ έ τ ι (τὸ)=τουρκ. λ. ἀποστροφῆ, ἀηδία, φόβος. πρβλ. «πῆρε ἱμπρέτι».

μ π ρ ι ά μ ι καί μ π ρ ι ά ν ι (τὸ)=φαγητὸ τῆς τουρκ. κουζίνας παρασμευαζόμενο ἀπὸ ρύζι, τριμμένο κολοκύθι καί διάφορα μυρωδικά.

μ π ρ ί κ ι (τὸ)=τουρκ. λ. μικρὸ γαλκοματένιο δοχεῖο μὲ χερούλι γιά τὸ βράσιμο τοῦ καφέ, τσαγιοῦ κ.ο.κ. /—για (τά)=δργεις.

μ π ρ ι σ ί μ ι (τὸ) τουρκ. λ. χερσῆ ἢ μεταξένια κλωστή.

μ π ρ ί σ κ α λ ο (τὸ)=ἄγουρο σῦκο.

μ π ρ ί τ ε ρ α=χρον. ἐπίρρ. προηγουμένως, πιδ πρίν. «ἦρθα μπρίτερα», «θὰ γυρίσω μπρίτερα ἀπ' τὸ Γιάννη».

μ π ρ ι γ ο ὦ=χρον. ἐπίρρ. περισσότερο διαδεδομένο στὰ νησιά μὲ τὴν ἴδια σημασία τοῦ μπρίτερα (βλ. λ.).

μ π ρ ό κ ο λ α (ἦ) καί μ π ρ ό κ ο λ ο (τὸ)=κουνουπίδι.

μ π ρ ο σ τ ά ρ ι (τὸ) = τὸ ἐμπρόσθιο

ξύλινο μέρος τοῦ σαμαριοῦ (ἐμπρός—μπρός—μπροστάρι).

μ π ρ ό γ ο ς (ὀ)=ρόγγος ἀπὸ ἄσθμα, στηθάγχη ἢ ἄλλη αἰτία. «πρβλ. «μπρόγος κακὸς νὰ σὲ μάση καί νὰ σὲ σκουπίση (ἐξαφανίση ἀπὸ τὸν κόσμο)». πρσφ. ἀπὸ τῆ λ. βρόγγος. μπρου ἢ (μπρο)χαλιάρης (ὀ)=ἀσθματικός. μπρογάλα (ἦ)=φλέγμα.

μ υ γ ό φ τ υ μ α (τὸ)=τὸ αὐγὸ πού ἀφήνει ἢ μῦγα στὰ φαγιά καί ἰδίως στὰ κρέατα / λιπόσαρκος καί ἀηδὴς ἄνθρωπος.

μ υ γ ό χ ε σ μ α (τὸ)=ἡ κηλίδα πού ἀφήνουν οἱ συνήθειες μῦγες.

μ υ ζ ή θ ρ α (ἦ)=γαλακτοκομικὸ προϊόν πού βγαίνει ἀπὸ τὸ βράσιμο τοῦ τυρογάλου (ύγρου πού μένει ἀπὸ τὸ στράγγιγμα τοῦ τυριοῦ στὴν τσαντίλα).

μ υ ρ ω δ ι κ ό (τὸ)=ἄρωμα, ἄρτυμα τοῦ φαγιοῦ (χαρταρικὸ ἢ μπαχαρικό).

μ υ (ἦ μου) σ τ ρ ἰ (τὸ)=ἐργαλεῖο τοῦ κτίστη μὲ τὸ ὁποῖο ἐκτοξεύει καί ἐπαλείφει τὴ μάλα στὶς λιθοδομὲς, σοφατίσματα κ.λ.π.

μ υ τ ά ρ ι (τὸ)=ἐξάρτημα τοῦ ἀργαλειοῦ.

μ ω ρ α ἱ τ ι κ α π α π ο ὕ τ σ ι α (τά)=σχέδιον παπουτσιοῦ χωρὶς κορδόνια καί κάπως ψηλὸ τακοῦνι.

ν ά β α (ἦ)=Ἴτ. λ. nave καίκι, καράβι ἢ καί μεγάλη βάρκα.

ν ά γ ρ α (ἦ)=Ἴτ. λ. megra γίδα μαύρου χρώματος.

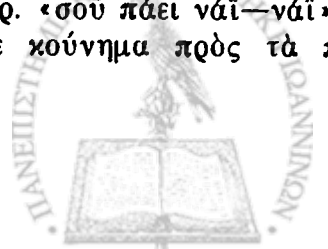
*ν α ζ ά ρ ι (τὸ)=τούρκ. λ. εὔνοια.

ν ά ζ ι (τὸ)=προσποίησι, σκέρτισο, κάμωμα. Ἄλλ. λ. ναζιάρης (ὀ), ναζάκι (τό), ναζοῦ (ἦ).

*ν α ζ ἰ ρ η ς (ὀ)=τουρκ. λ. διευθυντής.

ν ά ἱ σ τ ῆ φ ρ. «σοῦ πάει νάι—νάι» καί συνοδεύεται μὲ κούνημα πρὸς τὰ πίσω

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγ., σελ. 236.

σφιγμένης γροθιάς· σημαίνει μεγάλο φόβο (μέγρι του σημείου να αποποτήση, ο φοβισμένος, άπάνω του).

*ν α μ ά ζ ι (τὸ)=τουρκ. λ. προσευχή.

ν ά μ ι (τὸ)=τὸ ὄνομα, κακή φήμη. φρ. «κάλλιο να σου βγῆ τὸ μάτι περὶ τὸ νάμι».

*ν α μ ο ὕ ζ ι (τὸ)=τουρκ. λ. ἐκτίμησι, ὑπόληψι, σέβας.

*ν ε γ κ ό τ σ ι ο (τὸ)=Ἴτ. λ. negozio ἐπιχείρησι, κατάστημα. Ἄλλ. λ. νεγκοτσιάρω (ρ), νεγκοτσιαιρισμένος (δ)=ἐμπορευόμενος, ὑπὸ διαπραγμάτευσι.

*ν έ ι σ έ=τουρκ. ἔκφρ. τέλος πάντων, δέν πειράζει.

ν ε κ ρ ο—=πρῶτο συνθετικὸ πολλῶν λέξεων π.χ. νεκροκρέββατο, νεκρολούλουδο, νεκροφίλημα κ.ο.κ.

ν ε ρ ό κ ι ' ά λ ά τ ι=φράσι πὸ σημαίνει συμφιλίωσι, λησμονιὰ τῶν κακῶν λέξεων ἢ πράξεων πὸ διημείφθησαν. Πρβλ. «περασμένα ξεχασμένα, δ,τι εἶπαμε νερὸ κ ι ' ά λ ά τ ι».

ν ε ρ ο μ π λ ο ύ τ σ α (ἦ)=φαγητὸ μὲ πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὸ κανονικὸ νερό, ἐπομένως ἄνοστο. συνφ. λ. νερόπλυμα (τό), νεροπίνιγμα (τό).

ν ε ρ ό π ι α σ μ α (τὸ)=ὑδρωπικία.

ν ε ρ ο π ο ὕ λ ο ς (δ)=ὁ ὑδρονομεὺς τῶν ἀρδευτικῶν ὑδάτων. Καὶ νερουλάς (δ).

ν ε ρ ο τ ρ ο υ β ι ά (ἦ)=σύστημα κινούμενο ἀπὸ ὑδατόπτωσι, γιὰ τὸ πλύσιμο χονιτρῶν μάλλινων ρούχων. Τὰ ρουῖχα περιστρέφονται ἀπὸ τὸ νερὸ τριβόμενα (νερὸ + τρίβω) στὰ τοιχώματα στρογγυλῆς περιπου δεξαμενῆς. Ἄλλ. ντρισιλά (ἦ).

ν ε ρ ο φ ά γ ω μ α (τὸ)=διάβρωσι τοῦ ἐδάφους ἀπὸ νερό.

ν ε σ π ο υ λ ι ά (ἦ)=μεσπιλέα.

ν ε υ ρ ο κ α β α λ λ ί κ ε μ α (τὸ)=ὀδυνηρῆ ἀναδίπλωσι τῶν νεύρων.

*ν ε φ έ ρ ι (τὸ) = τουρκ. λ. ὀπλίτης, στρατιώτης, ἄντρας.

ν ε φ ρ α μ ι ά (ἦ)=τὸ τμήμι τοῦ σφαχτοῦ πὸ περιλαμβάνει τὸ νεφρὸ καὶ μερικὰ πλευρά.

ν ι ά γ ρ ο ς (δ)=Ἴτ. λ. negro, μαῦρος, τρομερός. Πρβλ. «Μὴν τὰ ρωτᾶτε' εἰδα νιάγρο θάνατο».

*ν ι ζ ά μ ι (τὸ)=τουρκ. λ. πολίτευμα, δίκαιο. ν ι ζ ά μ η ς (δ)=στρατιώτης.

ν ι λ α (ἦ)=κακοπάθημα. μεγάλη ἀγωνία ἢ στενοχώρεια. Πρβλ. «τράβηξα νίλα πὸ οὔτε καὶ σιοῦ ἔχθροῦ μου τὴν πόρτα», «να τοῦ δῶ τὴ νίλα του καὶ να τότε λυπηθοῦν τὰ μάτια μου».

*ν ι μ έ τ ι (τὸ)=τουρκ. λ. τὸ εὐλογημένο καὶ συνεκδ. δημητριακό. πρβλ. «θὰ πάω ψιὰ νιμέτι να τ' ἄλέσω στὸ μῦλο».

ν ι ό κ ο ς (δ)=Ἴτ. λ. gnocco ψιλὸ ζυμαρικὸ σὲ ἀτρακτοειδές σχῆμα. Παλαιότερα τὰ ἔφτιαχναν οἱ γυναῖκες στὰ σπῖτια μὲ ζυμάρι.

ν ι ο ν ι ό (τὸ)=(προφ. gnogno) εἰρων. τὸ μυαλό, ἢ γνῶσι. Πρβλ. «δέν ἔχεις ντιπ νιονιό, κακομοίρη μου».

ν ι σ ά φ ι (τὸ)=τουρκ. λ. διάκρισι, ὑπομονή, συγκατάβασι. πρβλ. «κάνε καὶ λίγο νισάφι». ἀνισάφωτος (δ).

ν ι σ ε σ τ έ ς (δ) (πρόφ. νicheστές)=τουρκ. λ. ψιλὸ ἄλεσμένο ρύζι.

ν ι σ ι ά ν ι (τὸ) = τουρκ. λ. καμάρι, παρουσιαστικὸ, ἐμφάνισι, σημάδι. πρβλ. «να σκάσω γὼ νισιάνι μου», «πούηντος, πὸ δέν ἔδωκε νισιάνι».

ν ι σ ι α τ ἦ ρ ι (τὸ)=τὸ δξὺ (χλωροοῦχο ἀμμώνιο) πὸ χρησιμοποιοῦν οἱ καλαντζήδες γιὰ τὰ γανώματα καὶ κολλήματα.

ν ι σ ι σ τ έ ς (δ)=βλ. νισεστές.

ν ι τ ε ρ έ σ ο (τὸ)=Ἴτ. λ. interesse ἐνδιαφέρον. πρβλ. «μὴν ἀνακ.ιτεύεσαι στὰ νιτερέσα μου».

ν ο γ ά ω (ρ)=ἐννοῶ, καταλαβαίνω, ἀντιλαμβάνομαι.

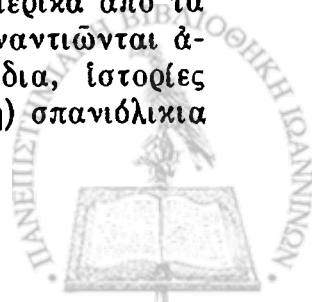
*ν ο δ ά ρ ο ς καὶ ν ο τ ά ρ ο ς (δ)=Ἴτ. λ. notaio συμβολαιογράφος.

ν ο ι κ ο κ υ ρ ά τ α (τὰ) = νοικοκυριό. Πρβλ. «τὰ ξαίρω τὰ νοικοκυράτα σας μαγειρεύετε σιδὸν τέντζερη καὶ τρῶτε σιδὸ καπάκι».

ν ο μ α τ ί ζ ω (ρ)=λέω τὸ ὄνομα κάποιου (κυρίως γιὰ τὰ ξόρκια καὶ μάγια).

ν ο μ ά τ ο ι καὶ ν ο μ α τ α ἰ ο ι (οἱ) (μόνο σιδὸν πληθυντικὸ)=ἄτομα, πρόσωπα. πρβλ. «σαρανταδὺ νομάτοι», «εἶχε ἀπὸ κοντὰ 60 νοματαίους».

ν ό μ ι σ μ α. παραθέτω μερικὰ ἀπὸ τὰ ὀνόματα νομισμάτων πὸ συναντιῶνται ἀκόμα πὸ καὶ πὸ σὲ τραγούδια, ἱστορίες καὶ παραμύθια. ντούπια, (ἦ) σπανιόλικια

καὶ τζενοβέζικια (εὐνόητη ἢ προέλ.). λοβίκι (τὸ)=λουδοβίκιο. μαχμουτιές (ὁ), μετζητιές (ὁ) ρεσατιές (ὁ) κ.λ.π. ἀπὸ τὸ ὄνομα κάθε σουλτάνου ποὺ ἔκοβε νόμισμα. μισίρικο (τὸ)=Αἰγυπτιακό, ρουμπιές (ὁ) φράγκικος, πολιτικός, μισίρικός, ἀναπολιτάνικο (τὸ) ἐνν. φλουρί, πεντόλιρο (τὸ) κ.λ.π.

*ν ο μ π έ τ η ς (ὁ)=τουρκ. λ. σκοπός, φρουρός καὶ νομπέτι (τό).

ν ό ν ο ς (ὁ)=Ἴτ. ποππο παππούς καὶ νόνα=ἡ γιαγιά.

*ν ο ξ α ν ι λ ί κ ι (τὸ)=τουρκ. λ. ἔλλειμμα.

ν ό τ α (ἡ)=Ἴτ. λ. nota εἶδησι, νόημα, γνωστοποίησι.

ν ο τ ί ζ ω (μτβ. καὶ ἀμτβ.)=ὑγραίνω καὶ ὑγραίνομαι. πρβλ. «ὁ τοίχος νότισε ἀπ' τὴ βροχή», «μοῦ νότισε τὸ σπίτι ἢ σταλαματιά». Ἄλλ. λ. νότιος, νοτερὸς καὶ νοτισμένος (ὁ).

—ν ο ὦ=πρόσθεμα τῆς γενικῆς (ἐν. ἀριθ.) οὐσιαστικῶν καὶ ἀντωνυμ. π. χ. αὐτουνοῦ, ἐκινουνοῦ, τοῦ ἰδιανοῦ (ἰδίου).

ν ο ύ λ α (ἡ)=Ἴτ. λ. μηδὲν τίποτε (nulla) πρβλ. «ἔκανες μιὰ ώραία νόυλα», «τὸ διάφορο ἦτανε νόυλα».

—ν ο ὦ ς = ὄ,τι καὶ —νοῦ (βλ. λ.) αὐτουνοῦς, τουτουνοῦς κλπ. (στὴν αἰτ. πληθ.).

*ν ο φ ο ύ ζ ι α (τὰ)=τουρκ. λ. ληξιαρχικὰ ἔγγραφα.

ν τ α β ά ν ι (τὸ) = ἡ ἐσωτερικὴ στρωμένη με σάνιδες ὄροφή τοῦ σπιτιοῦ / ὄ,τι ντάβανος (βλ. λ.). (Ἴτ. λ. tafano).

ν τ ά β α ν ο ς (ὁ)=μεγάλῃ μύγα ποὺ με προβοσκίδα ρουφάει τὸ αἷμα τῶν χοντρῶν ζώων.

ν τ α β α ν τ ο ὦ ρ ι (τὸ) = τουρκ. λ. θόρυβος, φασαρία.

ν τ α β ā ς (ὁ)=τουρκ. λ. χαλκοματένιο πλατὺ καὶ ρηχὸ δοχεῖο μαγειρέματος, ἀλλὰ καὶ πήλινο με ἴδια χαρακτηριστικά. / βάνω νταβā=μαγειρεύω στὸ φούρνο φαί (ἀπαιτήτως με κρέας) γιὰ μεζὲ καὶ γλέντι.

ν τ α β ί δ ι (τὸ) = μεγάλη ξυλουργικὴ βίδα ποὺ σφίγγει ξύλα γιὰ νὰ κολλήσουν με ταξύ τους με κόλλα.

ν τ α β ρ α ν τ ά ω (ρ)=τουρκ. λ. ἀποκτῶ δυνάμεις, βρίσκομαι σὲ καταφανῆ ζωτικότητα. Πρβλ. «ἔφραε ἔπεε καὶ τώρα νταβράντησε», νταβραντισμένος (ὁ).

*ν τ α γ ι ά κ ι (τὸ)=τουρκ. λ. ἀνιέρεισμα καὶ εἰδικώτερα ξύλινο δοκάρι γιὰ τὸ στήριγμα τῆς στέγης ἢ ὑποστήλωσι χαλαρωμένων γρεντιῶν κλπ.

ν τ α γ ι α ν τ ά ω (ρ)=τουρκ. λ. ἀνέχομαι, ὑποφέρω, ὑπομένω. πρβλ. «δὲ νταγιαγιαντάω δυὸ πράγματα σεβντā καὶ τὰ γεράματα».

ν τ ά γ κ α (ἡ)=πόνος καὶ δυσφορία γενικῆ, σὲ ὅλα τὰ μέλη τοῦ σώματος. Πρβλ. «μ' ἔχει πιάκει μιὰ ντάγκα ποὺ με ξεμπνιωσε».

ν τ α γ κ λ α ρ ά ς (ὁ)=τουρκ. λ. πολὺ ψηλός, ἄχαρος καὶ ἀδέξιος.

ν τ ά η ς (ὁ)=ὁ θεῖος γιὰ τοὺς Λαλιῶτες τῆς Πάργας.

ν τ α ἡ ς (ὁ)=τουρκ. λ. παλληκαρῆς ἢ καὶ αὐτὸς ποὺ κάνει τὸν παλληκαρῆ χωρὶς νὰ τοῦ τὸ λέη ἢ καρδιά του, ὁπότε ψευτο-νταῆς (ὁ). Πολλὲς φορὲς προτάσσεται ὄνομάτων καπεταναίων καὶ πραγματικῶν παλληκαριῶν. πρβλ. νταῆ—Κλεισούρας, νταῆ—νταῆ—Θανάσης. Ἄλλ. λ. νταηλίκι (τὸ) = περηφάνεια. πρβλ. «ψοφάει γιὰ νταηλίκια», «μὴ μοῦ πουλᾶς ἐμένα νταηλίκια».

Καπά—νταῆς (ὁ)=ἀρχηγὸς νταῆδων.

ν τ α ἱ λ ι ά ν ι (τὸ) = ἐμπροσθογεμὲς καὶ κοιντόκαννο ὄπλο. / κολακευτικὴ προσφώνισι. πρβλ. «νταϊλιάνα καὶ σουλτάνα μου».

*ν τ α ἱ φ ά ς (ὁ) = τουρκ. λ. ἀπόσπασμα στρατοῦ.

ν τ ά κ ο ς (ὁ)=κομμάτι ξύλου / τὸ ξύλο ἐπάνω στὸ ὁποῖο οἱ χασάπηδες λιανίζουν τὸ κρέας. (Ἴτ. tacco).

ν τ ά λ α=ἐπίρρ. τουρκ. λ. με σημασία τοῦ πολὺ. πρβλ. «μέσ' στὸ ντάλα μεσημέρι».

ν τ α μ ά ρ ι (τὸ) = τουρκ. λ. λατομεῖο / —ρι (τὸ) (εἰρων.)=ράτσα, σόϊ. πρβλ. «τὶ τὸν θέλουμε γιὰ νὰ πιάσουμε νταμάρι;»

ν τ ά μ κ α (ἡ) = τουρκ. λ. σφραγίδα. πρβλ. «ἔχω χαρτὶ με ντάμκα καὶ μ' ὑπογραφή». Ἄλλ. λ. νταμκάρω (ρ), νταμκαρισμένος (ὁ)=σφραγισμένος, σημαδεμένος, σεσημασμένος.

ν τ α μ ο υ ζ ά ν α (ἡ) = Ἴτ. λ. damigiana δαμιζάνα.

ν τ ά μ π α ρ ο καὶ τ ά μ π α ρ ο ἡ τ ά μ π α λ ο = τουρκ. λ. ἐπίρρ. ὀρθάνοιχτα.

Πρβλ. «ἄφηκυ τις πόρτες ντάμπαρο», «μ' ἀφήκανε ντάμπαρο (ἐκτεθειμένον)».

ν τ α μ π λ ἄ ς (δ) = τουρκ. λ. ἀποπληξία, ἡμιπληγία. πρβλ. «νὰ σοῦ πέση νταμπλάς», «νταμπλάς πὸν τόνε βάρεσε».

ν τ ἄ μ φ α ρ ο ς (δ) = δυνατὸ χαστούκι πρβλ. «τῶσασε ἓνα ντάμπαρο», «θὰ σοῦ δώκω ἓνα ντάμπαρο».

ν τ ἄ ν ο (τὸ) = ἄχρηστος ὄγκος, ὄγκῶδη ἀντικείμενα μὲ λίγο βῆρος.

ν τ ἄ ν τ α (ἦ) = γρηῖά ὑπηρετρία πὸν προετοιμάζει τὴ νύφη γιὰ τὴν νυφικὴ παστάδα, κατὰ τὰ ἔθιμα τῶν Λαλιώτικης κατὰ γωγῆς μουσουλμάνων.

ν τ α ο ὕ λ ι (τὸ) = βλ. ἄργανο.

ν τ α ο υ τ ζ ἰ ἄ ς (δ) = τουρκ. λ. ἀσθένεια τῶν ὑποζυγίων ἀπὸ τὴν ὁποία πεθαίνουν γενικῆ παράλυσι. Ἄπὸ τοὺς ἐμπειρικοὺς θεραπευόταν μὲ κάψιμο τοῦ ζώου μὲ καμμένο σίδηρο σ' ὄλο τὸ σῶμα. πρβλ. «τὸ βάρεσε νταουτζιάς».

Ν τ α ο ὕ τ η (τοῦ, στοῦ) = τοποθεσία στὴν Ἀνθοῦσα ὅπου πιστεύεται ὅτι ἐτάφη τὸ ἀκέφαλο σῶμα τοῦ Νταουτ Τεπελένα, συγγενοῦς τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ.

ν τ ἄ π ι α (ἦ) = μεγάλο χαντάκι γύρω γύρω ἀπὸ κάστρο, γεμάτο νερὸ γιὰ προστασία. Τουρκ. λ.

ν τ α ρ ν τ ἄ ν α (ἦ) = εὐσωμη γυναίκα, πὸν ἀντροφέρει.

ν τ α τ σ κ α ν ι ἄ ρ η ς (δ) = ἐπιθ. ἀρρωστημένος, κακομοιριασμένος.

* ν τ ἔ β ρ ι ἔ ς (τὸ, δ) = τουρκ. λ. περίπολος.

ν τ ἔ γ κ ι (τὸ) = δέμα τυλιγμένο μὲ πανί, λινάτσα κ.λ.π. καὶ περιέχει, ροῦχα, ἐμπορεύματα, ὑφάσματα κ.λ.π.

ν τ ε λ ἦ ς (δ) = τουρκ. λ. τρελλὸς πρβλ. «ντελῆ — Βορηάς», «ντελῆ — Γιώργης», «ντελῆ — Φυσούνης».

ν τ ε λ ι κ ἄ τ ο ς (δ) Ἴτ. λ. delicato εὐαίσθητος, εὐπαθής, εὐπρόσβλητος, λεπτοκαμωμένος. ντελικατέτσα (ἦ) = εὐγένεια, εὐαίσθησία.

ν τ ε λ ι κ α τ σ ι ὄ ν ε = ἐπίθ. πάντοτε χωρὶς ἄρθρο μὲ τὴ σημασία τοῦ ντελικάτος (βλ. λ.). πρβλ. «πολὺ ντελικατσιόνε μοῦγι-νες τελευταία», «μὴ τὸ βγάξεις ὄξω εἶναι ντελικατσιόνε».

ν τ ε λ ἰ ν ι (τὸ) = Γαλλ. λ. de ligne

πλοῖο τῆς γραμμῆς. / ἀπόκτημα πὸν προξενεῖ περηφάνεια. πρβλ. «καυάρι καὶ ντελίβι μου», «ἦρθαν τὰ ντελίβια μας (τὰ παλληκάρια μας)».

ν τ ε λ ἰ ρ ι ο (τὸ) = Ἴτ. λ. delirio = παραλήρημα. ἐδῶ ρίγος ἀπὸ κροῦ ἢ ἀσθένεια. πρβλ. «μὲ σήκωσε τὸ ντελίριο», «μ' ἔπιακε ντελίριο κακό».

(ν) τ ε μ ε ν ἄ ς (δ) = τουρκ. λ. βαθειὰ ὑπόκλισι. Εἰδικώτερα ὁ ἀνατολίτικος τρόπος χαιρετισμοῦ μὲ ὑπόκλισι κατὰ τὸν ὁποῖο ὁ ὑποκλινόμενος φέρνει τὸ δεξί του στὸ στήθος, στὸ στόμα καὶ στὸ μέτωπο (μὲ τὴν καρδιά, μὲ τὸ σιόμα καὶ τὸ νοῦ μου) / μετφ. ἔνδειξι δουλοπρεπείας. πρβλ. «ἐγὼ ντεμενάδες δὲν κάνω σὲ κανένα».

ν τ ἔ ν ω (ρ) = ἐμποδίζομαι, ἐμπλέκομαι πρβλ. «ἔντεσα στὸν καφενέ», «βρῆκα τὴν παρέα μου κι' ἔντεσα». / συναντῶ δαιμονικά, κακὰ πνεύματα μὲ κακὰς συνέπειες. πρβλ. «ἔντεσε στὴ βρούση καὶ τῆς πάρθηκε ἢ λαλιὰ κι' ἀποδραγαλώθηκε».

ν τ ε ρ β ἔ ν ι καὶ δ ε ρ β ἔ ν ι (τὸ) τουρκ. λ. = στενωπὸς ἀνάμεσα ἀπὸ βουνά, ἀπ' ὅπου περνάει δρόμος. Ἄλλ. λ. ντερβεντζῆς (δ) = φύλακας διόδων, ντερβεναγὰς (δ) = διοικητὴς διόδου καὶ μετφ. δυναστικός, ἐκβιαστής.

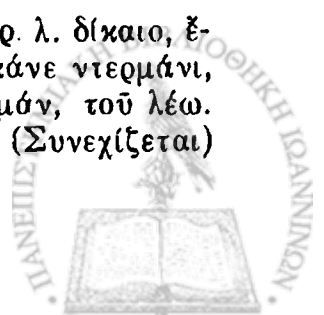
ν τ ε ρ ἔ κ ι (τὸ) = τουρκ. λ. παλοῦκι. «μοῦβλε αὐτὸ τὸ ντερέκι», «μὴ μοῦ κάθεσαι ντερέκι». Ἄλλ. λ. ντερεκὼνω (ρ) = στήνομαι ὀρθός, καμαρῶνω. ντερεκωμένος (δ).

* ν τ ε ρ ἔ ς (δ) = τουρκ. λ. δίοδος, πόρτα. / Ντερε — Μαχαλᾶς (δ) = ἡ συνοικία πὸν περιλαμβάνει τὸ ἐσωτερικὸ τῆς πόλεως καὶ πρὶν ἀρχίσουμε νὰ ἀνεβαίνουμε πρὸς τὸ «Τουρκοπάζαρο». Προφανῶς ἀπὸ τὴν πέτρινη ἀψίδα («πορτοκουλουριά») διὰ τῆς ὁποίας γινόταν ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἢ ἐπικοινωνία τῆς μὲ τὴν ὑπόλοιπη πόλι.

* Ν τ ε ρ ἔ μ π ε η ς (δ) = διοικ. τίτλος, ἀξίωμα τυραννικό.

ν τ ε ρ λ ι κ ῶ ν ω (ρ) = φουσκῶνω, σκληραίνω (ἀμτβ.) πρβλ. «ἔροξε — ἔροξε στὴν πληγωμένη του (κοιλιά του) πὸν τὴν ντερλίκωσε γιὰ καλά».

* ν τ ε ρ μ ἄ ν ι (τὸ) = τουρκ. λ. δίκαιο, ἔλεος, οἶκτος. πρβλ. «ἀμάν! κάνε ντερμάνι, γιὰ τὸ Θεό», «ἀμάν — ντερμάν, τοῦ λέω. Τίποτα αὐτός».

ΣΩΚΡΑΤΗ Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΑ, Δημ/λου

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΞΗΡΟΒΟΥΝΙΟΥ ΗΠΕΙΡΟΥ*

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ

Τὰ «χαρτιὰ» ποὺ ἀκολουθοῦν ἀντεγράφησαν ἐκ τοῦ ἀρχείου τοῦ ἐκ Πλατανούσης διδασκάλου κ. Χρήστου Ἰ. Φούκα.

Κατὰ τὴν παράδοσιν, ἡ οἰκογένεια Φούκα, ἀπόγονος τῶν Μολοσσῶν, ἦλθε καὶ ἐγκατεστάθη εἰς Πλατανούσσαν ἐκ τοῦ χωρίου Πεδινή (Ραψίστα) Ἰωαννίνων.

Ὁ ἀναφερόμενος ἀκολούθως Κώστα Φούκας εἶναι ὁ γενάρχης τῶν Φουκαίων ἀλλὰ καὶ τῶν Ζαρκαδαίων, καθ' ὅσον ὁ υἱὸς τοῦ Χρήστου ἐπωνομάσθη Ζαρκάδας. Ὁ ἴδιος δὲ ὁ Κώστα Φούκας, πρωτοπαλλήκαρον ἀρχικῶς τοῦ Κατσαντώνη, ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἠρωϊκὴν ἐξοδὸν τοῦ Μεσολογγίου (10—4—1826) ὡς ὄπλαρχηγὸς Ξεροβουνισίων.

ε

† Ἡς το ωνομα του πατρὸς και του ιου και τοῦ ἀγίου πνεύματος ἀμην
σημφωνησα εγο ω κωστα φουκας την θηγατερα μου Χρηστηναν να την
πανδρέψω και της δηδω δηα ανδρα της των γηανη ζιορη σερμεα ης πρωτων
γαμων και της ταζω το πρηκηδόν της 8 : ωχτο γηδες με τα κασηκηα τους
και μηα στηρα και δηο βετουληα και μηα ζηγουρα και μηα δαμαλα τρηωτα
μηα τεντζερη με το καπακη : λ : ς : και μηα τσεκουρα : και ωγδωηντα γρο-
σηα μετρητα και τέσερες ἀλαξιές σκουτηα με τα πουκαμησα τους και ενα
ζεβγαρη παχητες¹ και δηο δακτηληδια και τρης ποδηες και ενα ζωναρη
παζαρησηω και ης τουτο εστρεξαμαν και τα δηω μερη και εδωσα το παρον
μου του γαμπρου μου γηανη και ηποφενομε

1830

γεναρηου

12

κωστα φουκας με τὰ πεδηα μου
εποσχομε

γηοργο παπας
μαρτηρο
χριστο φούκας
μαρτηρο.—

παπακώστας με το λογο τον
δηωνον εγραψα και μαρτηρο
τα ανοθεν

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 229.
1. Κομποθηλιές, τσαπράζια.

στ

† με το πυρον μου φανερόνο και ωμωλογό εγο ο Κώστα φούκας ωτη
 εμήρασα με τα πεδηά μου όλα τὰ ηπάρχοντα μου κηνητα και ακήνητα και
 ω χρήστως επήρε τη ράχη ώσω πηάνη το γηνή¹ και απέκη απανου ηνε του
 γηοργάκη με τους γερόντους με όλην την περησυχή του σπητηού και απα-
 νου το παληωσπητο του γηοργάκη και κήθε στα ξερηκά στη δάφνη και στο
 βουνη στο σπάρτο και στα δένδρα του τζημα ηνε του γηοργάκη και στω κε-
 ραμήδη ήνε του χρήστου και στο βουνη στη μπουκωρη ηνε του Χριστου :
 και στο μνήμα του Τούρκου ήνε ανεμήραγο² και ο χρήστως δεν έχη πλεων
 να ταβήση³ τον γηοργακη δηά το μερήδηω τον γερώντων ούτε στα ζωντανά⁴
 τους ουτε στον πεθαμω τους και δηα τουτο γένητε το παρόν κατεμπροσθεν
 τον μαρτήρων να μήν ματαταβήζωντε

1844 :

κωστα φουκας βεβεονο με μαρτηρες

ζηορη σερμέας
 ελαχα και μαρτηρο
 τα ανοθεν

έγο Χρηστος στρεχτός⁶
 εγο ο γιοργάκης στρεχτος

γηανημπατσης ελαχα⁷ και
 μαρτηρο τὰ ανοθεν

εγω ο αναγνόστη⁵ γηανης με το λόγο
 του κωστα φούκα και με το θέλημα
 τον πεδηόν του εγραψα και μαρτηρό

ζ

έλαβον από Χρήστο Φούκα δέκα έξ : Άριθ. 16 λιρας και ογδοήκοντα
 ένα Άριθ. 81 γροσια και 10 παράδες δια την έξαγοράν τών χοραφιών του

Ραψίστα τή 1 10βρίου 1913

Ό ταμίας

Παπαγεωργης

1. όσο πιάνει τὸ γυνί = καλλιεργήσιμον, 2 δὲν ἐμοιράσθη εἰσέτι, 3 νὰ ἐνοχλήση,
 4 ἐφ' ὅσον ζοῦν, 5 ἀναγνώστης = τίτλος ἐκκλησιαστικός, 6 δέχομαι, 7 ἔτυχε νὰ εἶμαι παρὼν
 Ἐπίδειξις έξαγορᾶς περιουσίας.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Πρωϊνὸ

Τὶς βραδυνὲς τινάζουν οἱ γυναῖκες ἔγνοιες
Τὸν ἄνεμο ριπίζοντας μὲ τὰ χιονᾶτα
Τὰ πλουμιστὰ σενδόνια τῶν νυκτερινῶν ἰάμβων.
Μονάχα, σύ, ἀνέμελε τῆς ὥρας σου ψυχῆς
Τὰ ροδοπέταλα τινάζεις τὰ ὀρθάνοιχτα,
τὰ φῶς γιομᾶτα, μὲ εὐωδιὰ καὶ δρόσο
στοῦ στήθους μου τ' ἀκοίμητο ἄλῶνι
ποῦ δλόγγυμνη ἢ σάρκα σου νεροσυρμὴ γυρίζει
μὰ δὲν λιώνει!...

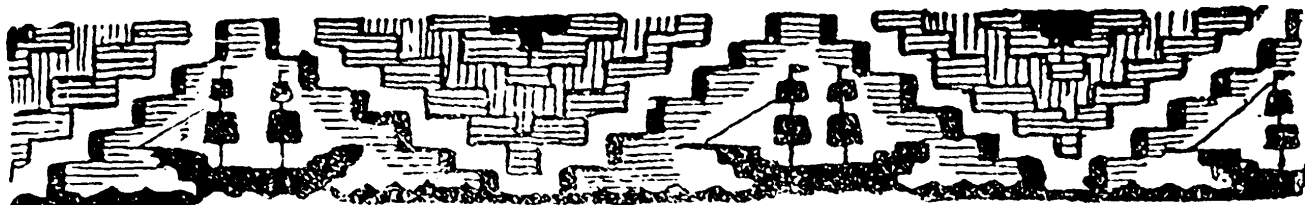
ΝΙΚΟΣ Α. ΤΕΝΤΑΣ

Γνώριμο τοπίο

Μέχρι τὴν ἄκρη τοῦ φθινόπωρου
κινήγησα τίς λέξεις καὶ τὰ πρόσωπα
γιὰ νὰ χαθῶ στὴν ἄρμη τοῦ Σεπτέμβρη
ἢ στὶς βροχὲς τῆς τροπικῆς καρδιάς μου
γυρεόντας μέσα στὴ νύχτα
εἶδη πρώτης ἀνάγκης
τελευταίας ἐπιθυμίας
θερινῆς κατασκήνωσης στὸ λόφο
ἢ κοιμισμένων τριζονιῶν
στὶς ἄλλες ὄχθες τοῦ καλοκαιριοῦ.
Κι' ὁμως ξαναγυρνῶ
πιὸ κουρασμένος, πιὸ σοφός
φέρνοντας φόβο στὶς παλιές μου ἀγάπες
γυμνάζοντας στὸ χωρισμὸ
τὰ φυλλοβόλα καὶ τοὺς γλᾶρους.
Πολλοὶ μου φίλοι χάθηκαν ἀπὸ πνιγμό.
Στὴ σιωπὴ νερένιων κόσμων
ἀκοῦν ἀδιάφοροι τὸ πάφλασμα κουπιῶν
ποῦ ἢ ἄλλη ἄκρη τοὺς συντρίβει
γνώριμα πληγωμένα χέρια.

ΜΙΧΑΛΗΣ ΓΚΑΝΑΣ

ΡΑΚΙΝΑ

Ο ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΣ*

(ΤΡΑΓΩΔΙΑ)

Εισαγωγή — Μετάφραση: ΑΡΣ. ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΥ

ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ

1. ΝΕΡΩΝΑΣ : (Γιός τῆς Ἀγριππίνας καὶ τοῦ Ἀγενοβάρδου).
Αὐτοκράτορας τῶν Ρωμαίων ἀπὸ τὸ 54—68 μ.Χ.
2. ΑΓΡΙΠΠΙΝΑ : (Ἡ νεώτερη) Θυγατέρα τοῦ Γερμανικοῦ, ἀδελφὴ
τοῦ Καλιγούλα, δεύτερη Γυναίκα τοῦ Αὐτοκρά-
τορα Κλαυδίου.
3. ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΣ : Γιός τοῦ Κλαύδειου καὶ φυσικὸς διάδοχος τοῦ
Θρόνου.
4. ΑΦΡΑΝΙΟΣ ΒΟΥΡΡΟΣ : Ἀρχηγὸς τῶν Πραιτωριανῶν.
5. ΣΕΝΕΚΑΣ : Παιδαγωγὸς τοῦ Νέρωνα.
6. ΑΛΜΠΙΝΑ : Ἐμπιστὴ ἀκόλουθος τῆς Ἀγριππίνας.
7. ΝΑΡΚΙΣΣΟΣ : Ἀπελεύθερος, ἔμπιστος τοῦ Νέρωνα.

ΠΡΑΞΗ ΔΕΥΤΕΡΗ

Σκηνὴ πρώτη (Νέρωνας — Βοῦρρος)

ΝΕΡΩΝΑΣ

Βοῦρρε, ἔστω μ' ὅλα τὰδικά της θὰ ξεχάσω,
Μητέρα μου σὰν εἶναι, τὰ καμώματά της.
Μὰ δὲν μπορῶ τὰ μάτια βέβαια νὰ σφαλίσω
Ποτὲ στοῦ ἀδιάντροπου ὑποκινητῆ της τὰ ἔργα.
Οἱ συμβουλὲς τοῦ Πάλλα τὴ δηλητηριάζουν,
Καὶ σπρώχνουν τὸν Βρεττανικὸ στὴν ἀνταρσία.
Εἶν' ἡ πυθία τους· ὅτι ὥρα τοὺς γυρέψης
Μέσα στοῦ Πάλλα θὰ τοὺς εὖρης συναγμένους.
Πάει πιά πολὺ· ἦλθε καιρὸς νὰ τοὺς χωρίσω.
Γιὰ τελευταία φορά: Θέλω ἀπὸ αὐτὴ τὴν πόλη
Ἄλλας νὰ διωχτῆ κι' ἡ νύχτα ποὺ μᾶς φτάνει
Νὰ μὴ τὸν βρῆ οὔτε στὴν αὐλή μου οὔτε στὴ Ρώμη.
Σύντομα! Γιατὶ ἡ τύχη παίζεται τοῦ κράτους.
Σίμωσε, Νάρκισσε (Στοὺς φρουρούς). Πηγαίνετε σεῖς οἱ ἄλλοι.

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 240.

Σκηνή δεύτερη (Νάρκισσος — Νέρωνας)

ΝΑΡΚΙΣΣΟΣ

Βοηθῆσαν οἱ θεοί! κρατῶντας τὴν Ἴουνία,
 Τὴ Ρώμη, Κύριε, τὴν κάνετε δική σας.
 Οἱ ἐχτροί σας μὲ χαμένες τίς στερνές ἐλπίδες
 Μὲ δάκρυα ἀνώφελα στοῦ Πάλλα ξεθυμαίνουν.
 Ἄλλὰ τί βλέπω! κάποια ἀνησυγία σᾶς δέρνει.
 Μοιάζετε ἀπ' τὸν Βρεττανικὸ πιδ ἀπελπισμένος.
 Τί νόημα κρύβει ἡ σκοτεινή σας αὐτὴ θλίψη;
 Γιατὶ τὸ μάτι σας ἐκφράζει τέτοιον πόνου;
 Πρόθυμη ἡ τύχη, καὶ δλα βολικὰ ἀρμενίζουν.

ΝΕΡΩΝΑΣ

Μὲ νίκησε καὶ μένα, Νάρκισσε, ἡ ἀγάπη.

ΝΑΡΚΙΣΣΟΣ

Ἐσᾶς!

ΝΕΡΩΝΑΣ

Μιὰ νύχτα μόλις πέρασε! Γιὰ πάντα
 Ἀγαπάω, μάθε το, λατρεύω τὴν Ἴουνία.

ΝΑΡΚΙΣΣΟΣ

Ἐσεῖς;

ΝΕΡΩΝΑΣ

Ἄπὸ ἓνα κρυφὸ πόθο κινημένος
 Τὴν εἶδα χτὲς νὰ φτάνη ἐδῶ, γιομάτη θλίψη,
 Σηκώνοντας στὸν οὐρανὸ τὰ ὑγρά της μάτια,
 Ποῦ ἀναμεις ἐλάμπαν στὰ ὄπλα καὶ στὰ φῶτα·
 Ὠραῖα χωρὶς στολίδια, ἀπλοντυμένη μόνο
 Μὲ τὴν ἀγουροξυπνημένην ὀμορφιά της.
 Τί τὸ θέλεις, δὲν ξέρω, αὐτὴ ἡ σεμνὴ της ὄψη,
 Οἱ φωνές οἱ ἄγριες, ἡ σιωπὴ, οἱ σκιές, οἱ λάμψεις,
 Ἐκείνων ἢ σκληρὴ μορφή, ποῦ τὴν ἀρπάξαν,
 Αὐξαίναν τὴ δειλὴ γλυκάδα τῶν ματιῶν της.
 Κι' ἐγώ, σὰν μαγεμένος ἀπ' τὴν ὀμορφιά της,
 Πάσκισα νὰ μιλήσω, μὰ ἔσβησε ἡ φωνὴ μου.
 Ἀσάλευτος, στὸν θαυμασμὸ παραδομένος,
 Τὴν εἶδα ν' ἀποτραβηχτῆ στὴν κάμαρά της.
 Κι' ὕστερα, μόνος στὴ δική μου, προσπαθοῦσα
 Τοῦ κάκου τὴν ὠραίαν εἰκόνα νὰ ξεχάσω.
 Σὰ νὰ τὴν ἔβλεπα μπροστά μου, τῆς μιλοῦσα·
 Ἐλάτρευα τὰ δάκρυα ποῦ ἔκανα νὰ χύση.

Καμιά φορά, μὰ ἦταν ἀργά, μὲ τὴ φοβέρα
 Ἦ μὲ τοὺς στεναγμούς, τὸν οἶκτο τῆς ζητοῦσα.
 Νὰ πῶς, παραδομένος στὴν καινούργια ἀγάπη,
 Ἐπρόσμενα ἀγρυπνος τὴ νέαν αὐγὴ νὰ φέξῃ.
 Μὰ ἴσως νὰ πλάθω μιὰ πολὺ πλανεύτρα εἰκόνα.
 Τὴν εἶδα σὲ στιγμή πού ὄλα τὴν ὠμορφαίναν.
 Τί λὲς κι' ἐσύ;

ΝΑΡΚΙΣΣΟΣ

Καὶ ποιὸς θὰ τὸ πιστέψῃ, Κύριε,
 Πῶς δὲν τὴν εἶδε ὡς τώρα τὸ δικό σας μάτι;

ΝΕΡΩΝΑΣ

Ὅμως ἐσύ τὸ ξέρεις· καί, ἦ γιὰτὶ πιστεύει,
 Πῶς ὁ χαμὸς ἐμὲ βαραίνει τοῦ ἀδελφοῦ τῆς,
 Ἦ γιὰτὶ μὲ καρδιά γεμάτη ὑπερηφάνεια
 Μοῦκρυβε ἐπίμονα τὴν πρώϊμη ὁμορφιά τῆς,
 Πιστὴ στὸν πόνο τῆς, ἀπόκοσμη, κρυμμένη,
 Μὲ πείσμα ἀπόδιωχνε τὴν ἴδια τῆς τὴ φήμη.
 Τέτοια ψηλὴ ἀρετὴ, πρωτόφαντη ἐδωμέσα,
 Ἐπίμονα μοῦ συδαυλίζει τὴν ἀγάπη.
 Πῶς γίνεται λοιπόν, ἀφοῦ ἡ προτίμησή μου
 Τὴν καθεμιὰ Ρωμαία τιμάει καὶ κολακεύει,
 Ἐφοῦ ὄλες, μόλις μπιστευτοῦν στὴ δύναμή τους,
 Τὴν ὁμορφιά τους δοκιμάζουν στὴν καρδιά μου,
 Μονάχη ἐκείνη, στὸ παλάτι τῆς κλεισμένη,
 Ντροπὴ νὰ λογαριάζῃ τὴν προτίμησή μου,
 Νὰ μὲ ἀποφεύγῃ κι' οὔτε νὰ ζητᾷ νὰ μάθῃ,
 Ποιὸς εἶναι ὁ Νέρωνας, καὶ ἂν ξέρῃ ν' ἀγαπήσῃ.
 Πές μου, ὁ Βρεττανικὸς τὴν ἀγαπάει;

ΝΑΡΚΙΣΣΟΣ

Κύριε,

Καὶ τὸ ρωτᾶτε!

ΝΕΡΩΝΑΣ

Πρὶν νὰ νοιώσῃ τὸν ἑαυτό του,
 Ἐχει τίς πίκρες τῆς ἀγάπης δοκιμάσει;

ΝΑΡΚΙΣΣΟΣ

Ἡ ἀγάπη, Κύριε, φτάνει πιὸ μπροστὰ ἀπ' τὴ γνώση.
 Τὴν ἀγαπάει ἀληθινά, καί, ὑποτογμένα,
 Στὶς χάρες τῆς, τὰ μάτια τοῦ ἔμαθαν νὰ κλαῖνε.
 Μοναδικὸς τοῦ νόμος εἶναι ἡ θέλησή τῆς.
 Μὰ ἴσως κι' αὐτὸς νάχῃ τὴ δύναμη νὰ πείσῃ.

ΝΕΡΩΝΑΣ

Λὲς νάχῃ ρίξει ρίζα μέσα στὴν καρδιά τῆς;

ΝΑΡΚΙΣΣΟΣ

Δέν ξέρω, μὰ μπορῶ μονάχα νὰ σᾶς μάθω,
 Πῶς τόν εἶδα συχνά νὰ βγαίνει ἀπὸ δωμέσα,
 Πνιγμένος ἀπ' τὸ μῖσος, πῶς κρυβε μπροστά σας,
 Γιὰ τῆς αὐλῆς θρηνῶντας τὴν ἀχαριστία,
 Γιὰ τὸ κατάντημά του, γιὰ τὴ δύναμή σας·
 Μὰ, ἄς τόν εἶχαν κυριέψει μαζί ἡ ὄργη κι' ὁ φόβος,
 Τοῦφτανε νὰ τὴν δῆ γιὰ νᾶναι εὐτυχισμένος.

ΝΕΡΩΝΑΣ

Ἄν τὴν ἐκέρδισε, ἀκριβὰ θὰ τὸ πληρώση.
 Θᾶχε καλύτερα τὴν ἔχτρα τῆς νὰ ἐλπίζη.
 Ποτὲ δὲν θὰ ζηλέψη ὁ Νέρωνας στὰ κούφια.

ΝΑΡΚΙΣΣΟΣ

Καὶ ποιὸν ἔχετε ἀνάγκη ἐσεῖς νὰ φοβηθῆτε ;
 Μπορεῖ ἡ συμπόνια νὰ τὴν ἐσπρωχνε σιμά του,
 Γιατὶ τὰ δάκρυά του ἐγνώρισε μονάχα.
 Μὰ τώρα, πού θωρῶντας τὴ δική σας λάμψη,
 Μὲ μάτι ἀνεπηρέαστο, Κύριε, θ' ἀντικρύση
 Ὀλόγυρά σας βασιλιάδες δίχως στέμμα,
 Ἄγνωστους μέσ' στὸ πλῆθος, καὶ τὸν ἔραστή τῆς
 Μαζί, νὰ σᾶς κυττοῦν στὰ μάτια, τιμημένοι
 Μὲ μιὰ ματιὰ πού τοὺς πετᾶτε κατὰ τύχη·
 Ὅταν σᾶς δῆ νάρθῆτε ἀπ' τὴν κορυφή τοῦ θρόνου
 Στὰ γόνατά τῆς νὰ ριχτῆτε νικημένος,
 Μὴν ἀμφιβάλλετε, ἡ καρδιά τῆς, μαγεμένη,
 Θελῆστε το μονάχα, κι' ἔγινε δική σας.

ΝΕΡΩΝΑΣ

Ἄχ! πόσες λύπες πρέπει ἀκόμη νὰ ὑποφέρω,
 Καὶ πόσα βάσανα!

ΝΑΡΚΙΣΣΟΣ

Καὶ ποιὸς σᾶς σταματᾷ;

ΝΕΡΩΝΑΣ

Ἡ Ὀκταβία, ἡ Ἀγριππίνα, ἡ Ρώμη, ὁ Βοῦρρος,
 Ὁ Σενέκας καὶ τρεῖς χρονιὲς χωρὶς ψεγάδι.
 Ὅχι γιὰτὶ στὴν Ὀκταβία ἀχνάρι ἀγάπης
 Μὲ δένει· μὰ οὔτε καὶ τὰ νιάτα τῆς λυπᾶμαι.
 Ἀπὸ καιρὸ ἔχω βαρεθῆ τὸ πρόσωπό τῆς·
 Σιχάθηκα σχεδὸν τὸ αἰώνιο τῆς τὸ κλᾶμα.
 Χαρὰ σὲ μένα, ἂν μ' ἀλαφρώσει τὸ διαζύγιο
 Ἀπὸ τὸ βάρος, πού μοῦ φόρτωσε ἡ ἀνάγκη.
 Ἀκόμη κι' οἱ Θεοὶ κρυφὰ τὴν πολεμᾶνε.

Τέσσερα χρόνια νύχτα - μέρα τούς παιδεύει
Μάταια μ' εὐχές· δὲν συμπονοῦν τὴν ἀρετὴ της.
Καὶ τὸ κρεβάτι της ἀκόμη μένει στεῖρο·
Τὸ κράτος ἄδικα ἓνα διάδοχο γυρεύει.

ΝΑΡΚΙΣΣΟΣ

Διῶχτε την, Κύριε, δίχως δισταγμὸ κανένα.
Τὸ κράτος κι' ἡ καρδιά σας τὴν καταδικάζουν.
Εἶχε κι' ὁ Αὐγούστος ποθήσει τὴν Λιβία,
Μὰ ἀμέσως τὸ διπλὸ τούς ἔνωσε διαζύγιο,
Καὶ στὸ διαζύγιο αὐτὸ χρωστᾶτε σεῖς τὸ θρόνο.
Καὶ τοῦ Αὐγούστου γαμπρός, ἐτόλμησε, ὁ Τιβέριος,
Μπροστὰ στὰ μάτια του τὴν κόρη του νὰ διώξη.
Καὶ σεῖς, στοὺς πόθους σας ἐμπόδιο, δὲν τολμάτε,
Χωρίζοντάς την, νὰ χαρῆτε τὴ ζωὴ σας ;

ΝΕΡΩΝΑΣ

Τὴν σκληροτράχηλη Ἀγριππίνα δὲν τὴν ξέρεις ;
Τὴν βλέπει ἡ ἀνήσυχή μου ἀγάπη νὰ μοῦ φέρνει
Τὴν Ὀκταβία, μὲ θυμὸ θυμίζοντάς μου
Τὸν ἱερὸ δεσμό, ποὺ εἶναι δικό της ἔργο,
Κι' ἄγρια κεντῶντας τὴν καρδιά μου νὰ ἀραδιάζη
"Ὅλα μου τὰ ἄδικα, καθὼς αὐτὴ τὰ βλέπει.
Κεφάλι, πῶς, σὲ τέτοια μπόρα, νὰ κρατήσω.

ΝΑΡΚΙΣΣΟΣ

Ξουσιάζετε τὸν ἑαυτὸ σας, μὰ κι' ἐκείνην.
Μὴν τρέμετε μπροστὰ της, ζῆστε, βασιλέφτε,
"Ὅχι γιὰ τρίτους πιά, μὰ γιὰ λογαριασμό σας.
Φοβᾶστε ; μὰ, ὄχι, δὲν μπορῶ νὰ τὸ πιστέψω,
Ἄφου ἔξορίσατε τὸν φαντασμένο Πάλλα,
"Ἄν καὶ τὸ ξέρατε, ὅτι αὐτὴ τοῦ κάνει πλάτες.

ΝΕΡΩΝΑΣ

Μακριὰ της φοβερίζω πάντα καὶ διατάζω,
Τὶς συμβουλές σου ἀκούω, συμφωνᾶω μαζί σου,
Τῆς ἀντιστέκομαι, πασιζῶ ν' ἀγριέψω.
Μὰ, ὀλόγυμνη σοῦ δείχνω τώρα τὴν ψυχὴ μου,
"Ὅταν τὴν ἀντικρύσω, γιὰ κακὴ μου τύχη,
Εἶτε ποὺ μὲ κατακυριεύει ἡ ἐξουσία
Τῶν ματιῶν της, καθρέφτη τοῦ καθήκοντός μου
Τόσον καιρὸ, εἶτε γιὰτὶ ἡ πιστὴ μου μνήμη
Τὶς τόσες χάρες της στὸ νοῦ μου ξαναφέρνει,
Τοῦ κάκου ξεθυμαίνει ἡ κάθε μου προσπάθεια.
Μπροστὰ σ' αὐτὴν γίνεται στάχτη ἡ θέλησή μου.
Κι' ἐγώ, γιὰ νὰ ξεφύγω ἀπ' τὴ σκληρὴ ὑποτελεία,
Τὴν ἀποφεύγω πάντα, πάντα τὴν προσβάλλω,

Καί τοὺς καῦμούς της συδαυλίζω δίχως οἶχτο,
Γιὰ νὰ μὴ θέλῃ πιά ποτὲ νὰ μ' ἀντικρύσῃ.
Μὰ σέ κρατῶ πολὺ· μὴ μένεις πιά σιμὰ μου·
Μπορεῖ ὁ Βρεττανικὸς νὰ μυριστῇ τὸ δόλο.

ΝΑΡΚΙΣΣΟΣ

Ὅχι, ὄχι, αὐτὸς τυφλὰ μπιστεύεται σέ μένα·
Καί λέει πὼς γιὰ χατῆρι του ἔτρεξα κοντά σας,
Τοὺς κρυφοὺς σας σκοποὺς μὲ τρόπο γιὰ νὰ μάθω,
Τὶς μυστικὲς σας σκέψεις γιὰ τὸ πρόσωπό του.
Καί τὴν ἀγάπη του ποθῶντας ν' ἀντικρύσῃ,
Μόνο ἀπὸ μὲ πιστὴ προσμένει ἐπικουρία.

ΝΕΡΩΝΑΣ

Ἄς εἶναι· φέρε του τὸ ποθητὸ μαντᾶτο·
Θὰ τὴν ἰδῆ!

ΝΑΡΚΙΣΣΟΣ

Καλύτερα μακρὰ νὰ φύγῃ!

ΝΕΡΩΝΑΣ

Ἐχω τὸ λόγο μου, καὶ σίγουρα θὰ νοιώθῃς,
Πὼς θ' ἀκριβοπληρώσῃ αὐτὴ τὴν εὐκολία.
Ὡστόσο, παίνεσέ του τὴ λεπτὴ σου τέχνη.
Πὼς γιὰ χατῆρι, πὲς του, μὲ ἀπατάς, δικό του·
Πὼς θὰ τὴν δῆ κρυφὰ ἀπὸ μένα. Ἐνοίγουν· νὰ τὴν!
Τρέξε νὰ φέρῃς ἔδωπέρα τὸν κύριό σου.

Σκηνὴ τρίτη (Νέρωνας — Ἰουνία)

ΝΕΡΩΝΑΣ

Κυρία, ποιά σύγχιση τὴν ὄψῃ σας ἀλλάζει;
Μήπως σᾶς λέει νέα θλιβερά τὸ πρόσωπό μου;

ΙΟΥΝΙΑ

Κύριε, τὴν ταραχὴ μου δὲν μπορῶ νὰ κρύψω·
Ὅχι τὸν Καίσαρα· τὴν Ὀκταβία γυρεύω.

ΝΕΡΩΝΑΣ

Τὸ ξέρω, καὶ μὲ κάποιον μάλιστα εἶδα φθόνον
Τὴν τὴν τὴν τὴν τὴν ἀγάπη γιὰ τὴν Ὀκταβία.

ΙΟΥΝΙΑ

Ἐσεῖς!

ΝΕΡΩΝΑΣ

Πιστεύετε λοιπόν πώς, έδωμέσα,
"Έχει μονάχα εκείνη μάτια να σ'ας βλέπη;

ΙΟΥΝΙΑ

Και τίνος άλλου να προσπέσω θα μπορούσα;
Τὰ έγκλήματά μου ποιός λοιπόν θα μου τὰ μάθη;
Μὰ έσεις, πού με παιδεύετε, τὰ ξέρετε ίσως;
Κύριε, ζηγήστε μου: σε τί σ'ας έχω φταίξει;

ΝΕΡΩΝΑΣ

Και τώχετε για φταιξιμο μικρό, Κυρία,
Το να κρυβόσαστε τόσον καιρό από μένα;
Και άπλόχερα οί Θεοί σ'ας στόλισαν με χάρες,
Για να τίς έχετε στη μοναξιά θαμμένες;
Θα βλέπη ο τυχερός Βρεττανικός ν' αυξαινουν
Τα κάλλη σας και η αγάπη του άφοβα μακρυά μου;
'Απ' τής θωριάς σας με στερήσατε τη λάμψη,
Και δίχως οίκτο με ξεχάσατε έδωμέσα,
'Ενώ με καλωσύνη εκείνον τον άκούτε,
Να σ'ας άνοιγη, όπως μαθαίνω, την καρδιά του.
Μα δέν φαντάζομαι πώς η σεμνή 'Ιουνία
Χωρίς τον λόγο μου τον άφησε να έλπίζη,
Ούτε ποτέ, πώς τουΰχει δώσει την καρδιά της,
Κι' έγω να το μαθαίνω από το στόμα τρίτων!

ΙΟΥΝΙΑ

Δέν μπορώ, Κύριε, να το κρύψω: οί στεναγμοί του
Μου μάθαν εύκολα την μυστική του αγάπη.
Δέν άπόστρεψε αυτός τα μάτια του από μένα,
Δοξασμένης γενιάς μονάχο άπομεινάρι.
Κι' ίσως τα εύτυχισμένα να θυμάται χρόνια,
"Όπου ο πατέρας του με διάλεξε για κείνον.
Πιστός στη μνήμη του, δέν χώρισε από μένα,
'Ακολουθώντας τής μητέρας σας τη γνώμη,
Και στίς δικές σας, ίσως, προσταγές υπάκουος.

ΝΕΡΩΝΑΣ

Αυτή έχει τους σκοπούς της: έχω τους δικούς μου
Τον Κλαύδιο άφήστε τώρα και την 'Αγριππίνα'
Δέν βιάζει η έκλογή τους την άπόφασή μου.
'Εγω έχω ευθύνη μόνος για το πρόσωπό σας,
Και θα διαλέξω έγω τον άντρα που σ'ας πρέπει.

ΙΟΥΝΙΑ

"Όμως σκεφτήτε, πώς κατώτερη συγγένεια
Τών προγόνων μου το αίμα ίσως ζευτελίση.

ΝΕΡΩΝΑΣ

Ὅχι! καθόλου δὲν ντροπιάζει τὴ γενιά σας
Ἐκεῖνος, πού γιὰ σᾶς ἐγὼ ἔχω διαλεγμένον.
Μπορεῖτε δίχως δισταγμὸ νὰ τὸν δεχτῆτε.

ΙΟΥΝΙΑ

Καὶ ποιὸς εἶναι λοιπόν;

ΝΕΡΩΝΑΣ

Ποιὸς εἶναι; ἐγὼ, Κυρία!

ΙΟΥΝΙΑ

Ἐσεῖς!

ΝΕΡΩΝΑΣ

Θὰ πρότεινα, σταλήθεια, κάποιον ἄλλον,
Ἄν ἀναγνώριζα κανένα ἀνώτερό μου.
Μ' ἂν καὶ ἀναζήτησα στὴ Ρώμη καὶ στὸ κράτος
Παντοῦ, νὰ βρῶ ἕναν ἄντρα πού νὰ σᾶς ταιριάζει,
Ὅσο καὶ νᾶψαχνα, ὅσο κι' ἀκόμη ἂν ψάχνω,
Γιὰ χέρια πού ἕναν τέτοιο θησαυρὸ θὰ πάρουν,
Τόσο καὶ πείθομαι, πὼς εἰς ἐμὲ μονάχα
Ἄρμόζει τὸ λαμπρὸ στολίδι ν' ἀποχτήσω,
Καὶ πὼς σ' ἐσᾶς ταιριάζει γι' ἄντρας μόνο ἐκεῖνος,
Πού τοῦχει ἡ Ρώμη ἐμπιστευθῆ τυφλὰ τὸν κόσμο.
Συλλογιστῆτε λίγο τὰ μικρά σας χρόνια.
Σᾶς εἶχε ὁ Κλαύδιος προορίσει γιὰ τὸ γιό του.
Μὰ ἔγινε αὐτὸ σ' ἕναν καιρὸ, πού αὐτοῦ τοῦ κράτους
Ὀλάκερου τὸν εἶχε γράψει κληρονόμο.
Μιλῆσαν οἱ θεοί· χωρὶς ἀντιλογία,
Ἄνηκετε σὲ μέ, πού κέρδισα τὸ θρόνο,
Γιατὶ ἡ ἐξουσία γιὰ μένα θάταν μάταιο δῶρο,
Ἄν δὲ μοῦ χάριζε μαζὶ καὶ τὴν καρδιά σας,
Τις χάρες σας, νὰ μοῦ γλυκαίνουν τις φροντίδες·
Ἄν, ἐνῶ δίνω σὲ συναγερμούς κι' ἀγρύπνιες
Τις ὥρες μου, ὅλες θλιβερές, μὰ φτονεμένες,
Στὴν ἀγκαλιά σας δὲν μπορῶ νὰ ξαποστάσω.
Μὴ σκοτιστῆτε διόλου γιὰ τὴν Ὀκταβία.
Ἄφοῦ σᾶς διάλεξα, σᾶς προτιμᾷ κι' ἡ Ρώμη·
Σπάζει τὸν γάμο πού μ' ἐσκλάβωσε σὲ κείνη,
Ἄπ' τοὺς θεοὺς τοὺς ἴδιους τόσο μισημένο.
Καλοσκεφθῆτε το καὶ ψύχραιμα ζυγίστε
Τὴν πρότασή μου, ἀντάξια τῆς θερμῆς μου ἀγάπης,
Καὶ τῶν ὠραίων ματιῶν σας, ἄπρεπα κρυμμένων,
Μὰ καὶ τοῦ κράτους, πού ποθεῖ νὰ σᾶς ποχτήση.

ΙΟΥΝΙΑ

Κύριε, ξιππάζομαι, καὶ μ' ὄλο μου τὸ δίκιο,
Γιατὶ ἔλαχε νὰ ἰδῶ στὴν ἴδια μέσα μέρα

Πρῶτα νὰ σέρνομαι δωμέσα σὰν κακοῦργος,
 Κι' ἔταν μὲ τρόμο παρουσιάζομαι μπροστά σας,
 Μὲ μόνη ἐλπίδα μου, τὴν ἀθωότητά μου,
 Μοῦ προσφέρετε σεῖς τῆς Ὀκταβίας τὸ θρόνο.
 Μὰ θὰ τολμήσω νὰ σᾶς πῶ, πὼς δὲν μοῦ πρέπουν,
 Οὔτε ἡ ψηλὴ τιμὴ, οὔτε ὁ κακὸς ὁ τρόπος.
 Μπορεῖτε ἀλήθεια νὰ εὐχηθῆτε σὲ μιὰ νέα
 Ποῦ εἶδε, στὰ σπάργανα, τὸ σπίτι τῆς νὰ σβύνη,
 Πού, ἀφοῦ ἔθαψε ὅλες τῆς τὶς λύπες στὴ μονάξια,
 Μεγάλωσε ὅπως τὸ ἀπαιτοῦσε ἡ συμφορὰ τῆς,
 Ἄπ' τὴ βαθειὰ τῆς νύχτα ξάφνου νὰ πετάξῃ
 Σὲ μιὰ θέση λαμπρὴ, γιὰ κάθε μάτι στόχο,
 Πού θὰ τὴν θάμπωνε ἡ ἀστραφτερὴ τῆς λάμψη
 Καὶ ἀπὸ μακρὰ· σὲ θέση πού ἄλλη τὴν κατέχει!

ΝΕΡΩΝΑΣ

Μὰ σᾶς τὸ δήλωσα: τὴν Ὀκταβία τὴ διώχνω.
 Μάταιοι οἱ φόβοι σας, μεγάλη ἡ συστολὴ σας.
 Μὴ φανταστῆτε πὼς εἶν' ἄκριτη ἡ ἐκλογή μου.
 Πέστε μου ἐσεῖς τὸ ναί, κι' ἀπάνω μου οἱ εὐθύνες.
 Τῶν προγόνων σας τὸ αἷμα ξαναθυμηθῆτε.
 Καὶ τὴν πραγματικὴ μὴν ἀρνηθῆτε δόξα,
 Τὶς τιμές, πού μ' αὐτὲς ἐγὼ θὰ σᾶς στολίσω,
 Γιὰ ἰδιοτροπίες πού ἀσφαλῶς θὰ σᾶς ζημιώσουν.

ΙΟΥΝΙΑ

Οἱ θεοὶ βλέπουν εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς μου·
 Ποτὲ δὲν πεθυμάω αὐτὸ πού δὲ μοῦ πρέπει.
 Νοιώθω καλὰ τὸ μεγαλεῖο τῆς προσφορᾶς σας·
 Μὰ ὅσο πιότερη λάμψη θάπεφτε σὲ μένα,
 Τόσο περσότερο θὰ φάνταζε ἡ αἰσχρὴ πράξη:
 Νὰ καμαρώνω ἐπάνω σὲ ἀρπαγμένο Θρόνο!

ΝΕΡΩΝΑΣ

Πολυγυνοιάζεστε, βλέπω, γιὰ τὴν Ὀκταβία.
 Τέτοιο ἐνδιαφέρον εἶναι βέβαια κάτι σπάνιο·
 Μ' ἄς μὴ κρυβόμαστε στὸ δάκτυλό μας πίσω!
 Τὴν Ὀκταβία ἀφῆστε τὴν· χτυπάει ἡ καρδιά σας
 Γιὰ τὸν Βρεττανικό.

ΙΟΥΝΙΑ

Τὸν ἀγαπάω, ἀλήθεια,
 Κύριε· Καθόλου δὲν πασκίζω νὰ τὸ κρύψω.
 Τέτοια εἰλικρίνεια βέβαια φρόνιμη δὲν εἶναι,
 Μὰ ἔχω στὰ χεῖλη πάντα τῆς καρδιάς τὰ λόγια.
 Μακρὰ ἀπὸ τὴν αὐλή, δὲν μπόρεια νὰ γυμνάσω
 Στὴ λεπτὴ τέχνῃ τῆς ἀπάτης τὸν ἑαυτὸ μου.
 Τὸν ἀγαπάω· σ' αὐτὸν μικρὴ μ' εἶχαν ταμένῃ,

"Όταν ἦταν ἀκόμη διάδοχος τοῦ θρόνου.
 Μὰ οἱ ξαφνικὲς οἱ συμφορὲς, ποῦ τοῦ κοστίσαν
 Τὴν διαδοχὴ, τὸ ἐρημωμένο του παλάτι,
 Ἡ στάση ἀχάριστης αὐλῆς ἀπέναντί του,
 Εἶναι δεσμοὶ ποῦ πάντα μὲ κρατοῦν κοντὰ του.
 Τοὺς πόθους τοὺς δικούς σας ὅλα κολακεύουν.
 Ἐμέριμνα κυλοῦν οἱ ἀκύμαντές σας μέρες.
 Πλούσια πηγὴ χαρᾶς γιὰ σᾶς εἶναι τὸ κράτος
 Κι' ἂν κάποια λύπη κόψη τῆς χαρᾶς τὸ δρόμο,
 Πρόθυμη ἢ οἰκουμένη σᾶς καλοκαρδίζει,
 Καὶ μονομιᾶς τὴ σβύνει ἀπὸ τὴ θύμησή σας.
 Μ' αὐτὸς εἶναι παντέρμος, καὶ στὴν κάθε θλίψη
 Χαρά του καὶ παρηγοριὰ ἔχει μόνη ἔμένα:
 Μόνο τὸ δάκρυ μου τὸν πόνο του ἀλαφραίνει,
 Γλυκαίνοντας καμιὰ φορὰ τὶς τόσες πίκρες.

ΝΕΡΩΝΑΣ

Μὰ αὐτὸ τὸ δάκρυ, τὴ χαρὰ του αὐτὴ, ζηλεύω,
 Ποῦ ἄλλος θὰ πλήρωνε μὲ τὸ ἀκριβό του τὸ αἷμα.
 Μὰ θὰ φερθῶ σὲ κείνον μὲ πολλὴ ἐπιείκεια.
 Κυρία, σὲ λίγο θᾶναι ἐδῶ, καὶ θὰ τὸν δῆτε.

ΙΟΥΝΙΑ

Καλὰ εἶχα πάντα ἐμπιστοσύνη στὴν καρδιά σας.

ΝΕΡΩΝΑΣ

Θὰ τοῦ κλειοῦσα εὐκόλα τοῦ παλατιοῦ τὴν θύρα.
 Μ' ἀπ' τὴν κακοτοπιὰ πασκίζω νὰ τὸν σώσω,
 "Όπου τὸ μῖσος του θὰ μπόρειε νὰ τὸν σπρώξῃ.
 Ἄν θέλετε νὰ ζήσῃ, διώχτε τον μακριὰ σας,
 Χωρὶς νὰ νοιώσῃ διόλου ποιδὸς ὁ ἀντίζηλός του.
 Ἐναλάβετε ἐσεῖς τῆς ρῆξης τὴν εὐθύνη.
 Καὶ μὲ τὰ λόγια σας, τὴν ἴδια τὴ σιωπὴ σας,
 Μὲ τὴν ψυχρότητά σας, κάντε τον νὰ νοιώσῃ,
 Πῶς ἄλλοῦ πρέπει νὰ στενάζῃ καὶ νὰ ἐλπίζῃ.

ΙΟΥΝΙΑ

Τὴ σκληρὴ ἀπόφαση ἀπ' τὸ στόμα μου ν' ἀκούσῃ,
 Ποῦ συχνὰ ὡς τώρα τοῦ ὀρκιζόταν τὴν ἀγάπη;
 Κι' ἂν ὡς αὐτοῦ μπορούσα, Κύριε, ἐγὼ νὰ φτάσω,
 Τὰ μάτια μου θωρῶντας, δὲ θὰ μὲ πιστέψῃ.

ΝΕΡΩΝΑΣ

Κυρία, κρυμμένος ἐδωμέσα θὰ σᾶς βλέπω.
 Τὰ βλέμματά σας τὰ κρυφὰ θὰ τὰ μαντεύω.
 Γλῶσσες βουβὲς δὲν ἔχουν πέραση σὲ μένα.
 Τὴν ἀγάπη σας θάφτε μέσα στὴν ψυχὴ σας,

Ἄλλοιῶς με τὴ ζωὴ του ἐκεῖνος θὰ πληρώσῃ
Τὴν κάθε ἀπόπειρα νὰ παίξετε μαζί μου.

ΙΟΥΝΙΑ

Ἄχ! Κύριε ἀφίστε με, σᾶς τὸ ζητῶ γιὰ χάρη,
Τουλάχιστο ξανὰ νὰ μὴ τὸν ἀντικρύσω.

Σκηνὴ τετάρτη (Νάρκισσος — Νέρωνας — Ἰουνία)

ΝΑΡΚΙΣΣΟΣ

Κύριε, ὁ Βρεττανικὸς, τὴν Ἰουνία ζητῶντας
Φτάνει σὲ λίγο.

ΝΕΡΩΝΑΣ

Ἄς ἔλθῃ.

ΙΟΥΝΙΑ

Ἄχ! Κύριε!

ΝΕΡΩΝΑΣ

Σᾶς ἀφήνω.

Σεῖς, πιά τὴν τύχη του στὰ χέρια σας κρατεῖτε·
Μὰ νᾶχετε στὸ νοῦ σας πάντα, πὼς σᾶς βλέπω.

Σκηνὴ πέμπτη (Βρεττανικὸς — Ἰουνία)

ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΣ

Καλόβουλη ποιά μοῖρα μ' ἔφερε κοντά σας,
Τὴ γλυκειά συντροφιά σας νὰ χαρῶ καὶ πάλι;
Μὰ τὴ χαρά μου αὐτὴ ποιά λύπη μοῦ σκοτώνει;
Πὼς θὰ σᾶς ξαναἰδῶ ποτέ, μπορῶ νὰ ἐλπίζω;
Πρέπει με χίλια δυὸ τεχνάσματα νὰ κλέφτω
Μιὰν εὐτυχία, πού πρῶτα ἀπλόχερα ἐχαιρόμουν.
Τὶ ξύπνημα, τὶ νύχτα! τὰ θερμά σας δάκρυα
Τέτοιους δὲν μπόρεσαν ληστὲς ν' ἀναχαιτίσουν!
Ποῦ εἴμουνα τότε ἐγώ, καὶ φτονερὴ ποιά μοῖρα,
Νὰ πεθάνω γιὰ σᾶς, μοῦ ἀρνήθηκε τὴ χάρη;
Ἀλήθεια, ἀλαφιασμένη ἀπὸ τὸν ἄγριο τρόμο,
Πικρὸ παράπονο θὰ στείλατε σὲ μένα.
Μ' ἀποζητήσατε, γλυκειά πριγκίπισσά μου;
Συλλογιστήκατε ποῖος πόνος με ἀγριοδέρνει;
Ἀμίλητο εἶναι καὶ ψυχρὸ τὸ δέξιμό σας·
Ἔτσι τὰ μάτια σας τὴ θλίψη μου ἀλαφάνουν;
Μιλῆστε· εἴμαστε μόνοι κι' ὁ κοινὸς ἐχτρός μας
Μὲ τέχνη ἀπατημένος, ἔχει ἄλλοῦ τὸ νοῦ του·
Τὶς ἀκριβὲς αὐτὲς στιγμὲς μὴ σπαταλᾶτε.

ΙΟΥΝΙΑ

Τὸ κάθετι ἔδωμέσα λέει τῆ δύναμή του.
Κι' οἱ τοῖχοι ἀκόμη αὐτοὶ μᾶς βλέπομν, μᾶς ἀκοῦνε.
Ἐπὶ δωμέσα οὔτε στιγμή δὲ λείπει ὁ Καῖσαρ.

ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΣ

Μπά! κι' ἀπὸ πότε δειλὴ τόσο ἔχετε γίνει;
Ἔτσι εὐκόλα λοιπὸν σκλαβώνεται ἡ ἀγάπη;
Ποῦ εἶν' ἡ καρδιά σας, ποῦ ὀλοένα μοῦ ὠρμιζόταν
Πῶς θὲ νὰ μᾶς φρονήσῃ, ὁ Νέρωνας ὁ ἴδιος;
Μά, ἀποδιώχτε, Κυρία, κάθε μάταιο φόβο·
Δὲν ἔχει σβύσει ἡ πίστις σ' ὀλονῶν τὰ στήθια.
Στὸν ἀγῶνα μας βρίσκω σύμφωνο τὸν κόσμος,
Ἐπὶ τίς πράξεις του κι' ἡ Ρώμη ἐρεθισμένη.....

ΙΟΥΝΙΑ

Στοὺς ἴδιους σας τοὺς λογισμοὺς μιλάτε ἐνάντια.
Χίλιες φορές μούχετε ὡς τώρα ὁμολογήσει
Πῶς τὸν συχοπαινᾷ ἡ Ρώμη ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη.
Τις ἀρετές του ἀναγνωρίζατε σεῖς ὁ ἴδιος,
Κι' ἄσφαλα ὁ πόνος σας μιλάει μὲ τέτοια γλῶσσα.

ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΣ

Κυρία, ἀλήθεια τέτοια λόγια μὲ ξιππάζουν.
Σᾶς ἀναζήτησα γιὰ νὰ μοῦ τὸν παινᾶτε;
Ἐνῶ, γιὰ νὰ σᾶς μάθω τῆ βρειᾶ μου θλίψη,
Μιὰ εὐνοϊκὴ στιγμή, σὰν κλέφτης, περιμένω,
Τὴν ὥρα αὐτὴ τὴν ἀκριβὴ ἐσεῖς σπαταλᾶτε,
Παινῶντας τὸν ἐχθρὸ ποῦ τόσο μὲ παιδεύει.
Μὰ πῶς ἀλλάξατε ἔτσι σὲ μιὰ μὲνη μέρα;
Τῆ γνώριμη τὰ μάτια σας ξεγᾶσαν γλῶσσα.
Δὲν μὲ κυττάτε πιά μὲ τὴν παλῆτᾶ εἰλικρίνεια.
Μὴ σᾶς κέρδισε ἐκεῖνος; μήπως μὲ μισεῖτε;
Ἄχ! νὰ τὸ πιστεῦα!.. Κυρία, σᾶς ἐξορκίζω,
Μιλήστε! Μ' ἔχετε ξεγράψει ἀπ' τὴν καρδιά σας;

ΙΟΥΝΙΑ

Κύριε, ἀποτραβηχτήτε εὐθύς· ὁ Καῖσαρ φτάνει.

Σκηνὴ ἕκτη (Βρεττανικὸς — Νάρκισσος)

ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΣ

Ἦστερα, Νάρκισσε, ἀπ' αὐτό, τί θὰ ἰδῶ ἀκόμη;

Σκηνὴ ἑβδόμη (Νέρωνος — Ἰουνία)

ΝΕΡΩΝΑΣ

Κυρία!

ΙΟΥΝΙΑ

Δέν μπορῶ, ὄχι, τίποτε ν' ἀκούσω.
 Ἐγινε ὁ λόγος σας· ἀφῆστε πιά νά τρέξουν
 Τὰ δάκρυά μου ἐλέφτερα, μακρὰ ἀπὸ κεῖνον.

Σκηνή ὄγδοη (Νέρωνας — Νάρκισσος)

ΝΕΡΩΝΑΣ

Εἶδες τὴ δύναμη τοῦ φλογεροῦ ἔρωτά της,
 Νάρκισσε; φάνηκε στὴν ἴδια τὴ σιωπὴ της.
 Τὸν ἀγαπάει, καὶ δέν μπορῶ νά μὴν τὸ ξέρω.
 Μά, γιὰ χαρὰ μου θάχω νά τὸν ἀπελπίσω.
 Γλυκειὰ τοῦ πόνου του μορφώνω τὴν εἰκόνα.
 Τὸν εἶδα ν' ἀμφιβάλῃ γιὰ τὰ αἰσθήματά της.
 Πάω νά τὴ βρῶ· σὲ περιμένει ὁ ἀντίζηλός μου,
 Γιὰ νά ξεσπάσῃ. Μὲ καινούργιες πανουργίες
 Βασχνιζέ τον· κι' ἐνῶ αὐτὴ θὰ κλαίῃ γιὰ κεῖνον,
 Ἄς ἀκριβοπληρώνη αὐτὸς τὴν τέτοια τύχη.

Σκηνή ἕνατη (Νάρκισσος μόνος)

ΝΑΡΚΙΣΣΟΣ (μόνος)

Γιὰ δεύτερη φορὰ σὲ κράζει τώρα ἡ Μοῦρα,
 Νάρκισσε· θέλεις πάλι νά τὴν ἀποδιώξῃς;
 Ὅχι! τὸ φιλικὸ της κάλεσμα θ' ἀκούσω.
 Κι' ἂν εἶναι νά κερδίσω ἐγώ, ἄς χαθοῦν ἐκεῖνοι.

ΠΡΑΞΗ ΤΡΙΤΗ

Σκηνή πρώτη (Βοῦρος — Νέρωνας)

ΒΟΥΡΟΣ

Ὁ Πάλλας θὰ ὑπακούσῃ, Κύριε.

ΝΕΡΩΝΑΣ

Καὶ πῶς εἶδε,
 Πές μου, ἢ μητέρα μου τὴ νέα ψυχρολουσία;

ΒΟΥΡΟΣ

Χτύπημα τέτοιο, δίχως ἄλλο, θὰ τὸ νοιώσῃ.
 Φριχτὰ παράπονα θὰ δείξουν τὸ θυμὸ της.
 Πάει πιά ἀρκετὸς καιρὸς, πού ξεσπάσε στὰ φόρα.
 Μὲ φωνές ἀχρηστες μακάρι νά χορτάσῃ!

ΝΕΡΩΝΑΣ

Τί; μήπως ἄξια τὴν περνᾷς γιὰ τίποτε ἄλλο;

ΒΟΥΡΡΟΣ

Κίντυνος σοβαρός είν' ἡ Ἀγριππίνα πάντα.
 Ἡ Ρώμη κι' ὁ στρατός τιμοῦν τὰ γονικά της,
 Καὶ τὸν πατέρα της Γερμανικὸ θυμοῦνται.
 Τὸ θάρρος της γνωστό, γνωστὴ καὶ ἡ δύναμή της.
 Μὰ ἐκεῖνο, ποῦ με κάνει πιότερο νὰ τρέμω,
 Εἶναι ποῦ συδουλάτε ὁ ἴδιος τὸ θυμό της,
 Κι' ὄπλα τῆς δίνεται γιὰ νὰ σᾶς πολεμήση.

ΝΕΡΩΝΑΣ

Ἐγώ!

ΒΟΥΡΡΟΣ

Ἡ ἀγάπη ποῦ σᾶς ἔχει κυριευμένο.

ΝΕΡΩΝΑΣ

Μπαίνω στὸ νόημα, Βοῦρρε, μὰ γιατριά δὲν εἶναι.
 Πάσικισα, ἀλήθεια, νὰ νικήσω τὴν καρδιά μου,
 Μὰ ἀγάπησα!

ΒΟΥΡΡΟΣ

Ἴσως τὸ φαντάζεστε μονάχα.
 Ἡ ἀντίστασή της σᾶς τραβάει· γιαυτὸ φοβᾶστε
 Μιὰ ξώδεκτη πληγὴ, ποῦ μόλις ἔχει ἀνοίξει.
 Μ' ἂν ἡ καρδιά σας, δυνατὴ μεσ' στὸ καθήκον,
 Ἀντιστεκότανε μὲ θάρρος στὸν ἐχτρώ της,
 Ἄν σκεφτῆτε τὴ δόξα τῶν παληῶν σας χρόνων,
 Ἄν πάλι μὲ γλυκεῖα συμπάθεια θυμηθῆτε
 Τῆ γιομάτη ἀρετὴς πολὺπαθη Ὀκταβία,
 Νικῶντας τὸ κακὸ μὲ τὸν σεμνὸ ἔρωτά της,
 Προπάντων, ἂν μὲ μιὰ λιγὴήμερη ἀπουσία
 Ξεφύγετε ἀπ' τῆς Ἰουνίας τὸ περιβάλλον,
 Πιστεῦτε με: ὅσο κι' ἂν σᾶς κύριεψε ἡ ἀγάπη,
 Δὲν ἀγαπάει ποτὲ κανεὶς, χωρὶς νὰ θέλη.

ΝΕΡΩΝΑΣ

Θὰ σὲ πιστέψω, Βοῦρρε, μέσα στοὺς κινδύνους,
 Ὅταν τῶν ὄπλων μας τὴ φήμη θὰ στερεώνω.
 Καὶ στῶν συγλητικῶν ἀνάμεσα τὸ πλῆθος,
 Ὅταν θὰ σκέφτομαι γιὰ τὸ καλὸ τοῦ τόπου,
 Καλόδεκτη θὰ μοῦ εἶναι ἡ γόνιμή σου πεῖρα.
 Μὰ πιστεψέ με, Βοῦρρε, ἡ ἀγάπη εἶναι ἄλλη τέχνη.
 Καὶ δὲν θὰ ταίριαζε ποτὲ ν' ἀνακατέψω
 Μὲ τέτοια πράγματα τὴν αὐστηρή σου κρίση.
 Φεύγω, μοῦ φαίνεται πικρὴ ἡ ζωὴ μακριὰ της.

Σκηνή δεύτερη (Βοῦρρος μόνος)

Τὸ βάθος τῆς ψυχῆς του τώρα ξεσκεπάζει.
 Τ' ἀδύνατα δεσμά της πολεμάει νὰ σπάσῃ
 Ἡ ψευτοημερωμένη πονηρὴ του φύση.
 Καὶ ποῖος τὸ ξέρει ποῦ θὰ φτάσουμε μιὰ μέρα.
 Θεοί! σὲ τέτοια ἀνάγκη τί ν' ἀποφασίσω;
 Μακρὰ ἀπ' τὴ Ρώμη λείπει ξέγνοιαστα ὁ Σενέκας,
 Ποῦ θὰ μὲ στύλωνε στὶς τόσες μου φροντίδες.
 Ἄχ! νὰ μπορούσα τὴν καρδιά τῆς Ἀγριππίνας
 Νὰ κερδίσω· μὰ νάτην, ποῦρχεται στὴν ὥρα.

Σκηνή τρίτη (Ἀγριππίνα—Βοῦρρος)

ΑΓΡΙΠΠΙΝΑ

Βγῆκα λοιπὸν στὶς ὑποψίες μου γελασμένη;
 Τῶν μαθημάτων σου οἱ λαμπροὶ καρποὶ μεστώνουν.
 Ἐξώρισε τὸν Πάλλα, ποῦ ἔφταιξε μονάχα
 Ὅταν ἀνέβασε τὸν Νέρωνα στὸ θρόνο.
 Γιατί, θὰ ξέρεις πῶς, χωρὶς τίς συμβουλές του,
 Ποτὲ δὲ θὰ τὸν εἶχε υἱοθετήσῃ ὁ Κλαύδιος.
 Μιὰ ξένη ὑψώνει πλάϊ στὴ νόμιμη γυναῖκα,
 Περιφρονῶντας ἔτσι τοὺς δεσμοὺς τοῦ γάμου.
 Θαυμάσιο ἐπάγγελμα, γιὰ ἐχθρὸ τῆς κολακείας
 Διαλεγμένο, τὰ πάθη γιὰ νὰ τοῦ πρααίνῃ,
 Ὁ ἴδιος νὰ τὰ συδαυλάῃ, καὶ στὴν ψυχὴ του
 Νὰ σπέρνῃ μῖσος κι' ἀπονιὰ γιὰ τοὺς δικούς του.

ΒΟΥΡΡΟΣ

Μὲ βιασύνῃ μεγάλη μὲ κατηγορᾶτε.
 Σὲ ὅ,τι ἔχει ἐκεῖνος πράξει, ἐγὼ τοῦ ρίχνω δίκηο.
 Διώχτηκε ὁ Πάλλας, μὰ τὸ φταίξιμο δικό του.
 Τέτοια ἄρμοζε ἀμοιβὴ στὴν τόση ἀποκοτιά του.
 Κι' ὁ Νέρωνας βαρυγνωμῶντας κάνει ἐκεῖνο,
 Ποῦ ἀπὸ καιρὸ, τῆς αὐλῆς ἦταν κρυφὸς πόθος.
 Γιὰ τᾶλλα τὰ κακά, θὰ βροῦμε θεραπεία.
 Θὰ πάψῃ γρήγορα τῆς Ὀκταβίας τὸ κλάμα.
 Μὰ ὑπομονή! μὲ τὸν γλυκὸ μονάχα τρόπο
 Ὁ ἄντρας της πάλι θὰ ξανάρθῃ στὸ πλευρό της.
 Φοβέρες καὶ φωνές τὸν κάνουν ν' ἀγριεύῃ.

ΑΓΡΙΠΠΙΝΑ

Πασκίζεις ἄδικα τὸ στόμα νὰ μοῦ κλείσης.
 Θρέφτει, βλέπω, ἡ σιωπὴ μου τὴν ἀδιαντροπιά σας.
 Μὰ σέβομαι πολὺ τὸ πλάσμα τῶν χειρῶν μου.
 Δὲν σπάζει ἡ δύναμή μου, φεύγοντας ὁ Πάλλας·
 Ἔχω ἀκόμη ἀρκετὴ γιὰ νὰ σᾶς συγυρίσω.
 Τὰ ἐγκλήματά μου, ποῦ τὰ ξέρει ὁ γιὸς τοῦ Κλαύδιου,

Μόνο μ' ἀφῆκαν κέρδος τὴν πικρὴ μετάνοια.
 Στοὺς στρατιῶτες μπροστά θὰ τρέξω ἐγὼ μαζὺ του.
 Θὰ τοὺς μιλήσω γιὰ τὴν ἀχαρὴ του νιότη.
 Κι' ἐκεῖνοι ἀπὸ τὴν πρώτη πλάνη θὰ συνέλθουν.
 Παιδὶ αὐτοκράτορα θὰ τοὺς ξαναθυμίση
 Τὸν ὄρκο τους, πού με τὸ σπῖτι του τοὺς δένει.
 Στὸ πλάι του, τοῦ Γερμανικοῦ θὰ στέκη ἡ κόρη.
 Κι' ἀντίκρυ μας ὁ γιὸς θὰ στέκη τοῦ Αἰνοβάρδου,
 Μὲ τὸν Δήμαρχο Βοῦρρο καὶ με τὸν Σενέκα,
 Πού, ἂν κι' ἀπὸ μακρυνὴ τοὺς γύρισα ἐξορία,
 Τολμοῦν ἀδιάντροπα νὰ κυβερνοῦν μπροστά μου.
 Τὰ ἐγκλήματατά μας τὰ κοινὰ θὰ διαλαλήσω.
 Σὲ ποιὲς κακοτοπιὲς τὸν ἔχω σύρει,
 Πρόθυμα θὰ φωνάξω, γιὰ νὰ καταντήση
 Μισητὴ ἢ ἐξουσία του, ὅπως καὶ ἡ δική σας.
 Τὶς ἀτιμωτικὲς διαδόσεις θὰ στηρίξω,
 Ὁμολογῶντας τὸ φαρμάκι καὶ τοὺς φόνους,
 Τὶς ἐξορίες...

ΒΟΥΡΡΟΣ

Κανένας δὲ θὰ σᾶς πιστέψη.
 Εὐθύς τὸν δόλο θὰ ὀσμιστοῦν τοῦ πεισμωμένου
 Μάρτυρα, πού κατηγοριέται γιὰ νὰ πείση
 Κι' ἐγὼ, πού, πρῶτος, στοὺς σκοποὺς σας παραστάτης,
 Ἐβαλα τοὺς στρατιῶτες νὰ ὀρκιστοῦν μπροστά του,
 Δὲν μετανοιῶνω γιὰ τὸν προθυμὸ μου ζῆλο,
 Ὁ γιὸς κληρονομάει τὴ θέση τοῦ πατέρα.
 Μὲ τὸ νὰ υἱοθετήση ὁ Κλαύδιος τὸ παιδί σας,
 Μὲ παιδιοῦ φυσικοῦ τὸ προίκησε τοὺς τίτλους.
 Ἡ Ρώμη εἶπε τὸ ναί. Ἔτσι εἶχε ἀναγνωρίσει
 Καὶ τὸν Τιβέριο, θετὸ παιδί τοῦ Αὐγούστου,
 Ἐνῶ ὁ Ἀγρίππας, τοῦ αἵματός του καρπὸς γνήσιος,
 Διώχτηκε, μ' ὄλες του τὶς νόμιμες ἀξιώσεις.
 Σὲ τέτοιες βάσεις ἢ ἐξουσία του στηριγμένη,
 Ἄναντρανίζει θαρρετὰ τὴ δύναμή σας.
 Μά, κι' ἂν σκοπεύετε νὰ τοῦ σταθῆτε ἐνάντια,
 Ἡ καλωσύνη του ἢ πολλὴ θὰ σᾶς μολοδίση.
 Ἄρχισα τὸ ἔργο, τρέχω νὰ τὸ συμπληρώσω.

Σκηνὴ τέταρτη (Ἄλμπινα — Ἀγριππίνα)

ΑΛΜΠΙΝΑ

Σὲ ποιὲς ἐξάψεις Οὐλιβερὲς σᾶς σπρώχνει ὁ πόνος,
 Μακάρι ὁ Νέρωνας ποτὲ νὰ μὴν τὸ μάθη.

ΑΓΡΙΠΠΙΝΑ

Ἄχ! νὰ μποροῦσα τώρα ἐδῶ νὰ τοῦ μιλήσω!

ΑΛΜΠΙΝΑ

Κρύφτε, Κυρία, για τὸ θεό, τὴν ἔξαψή σας.
 Πάντα για ξένες ἔγνοιες πονοκεφαλᾶτε.
 Μὰ τὴ δική σας θ' ἀποδιώξετε εὐτυχία,
 Ἄν μπερδευτῆτε καὶ στοὺς ἔρωτες τοῦ γιοῦ σας.

ΑΓΡΙΠΠΙΝΑ

Ὡστε δὲν νοιώθεις τὴν φριχτὴ ταπείνωσή μου ;
 Ἄντίπαλος δικός μου γίνεται ἡ Ἰουνία,
 Κι' ἂν τὸν ἀπαίσιο αὐτὸ δεσμὸ δὲν τὸν συντρίψω,
 Πιάνεται ἡ θέση μου καὶ γίνομαι πιά χῶμα.
 Μὲ μάταιους τίτλους ὡς τὰ τώρα τιμημένη,
 Ἄγνωστη ψευτοζοῦσε κι' ἄχρηστη ἡ Ὀκταβία,
 Καὶ οἱ χάρες ὅλες, ἀπὸ μὲ χορηγημένες,
 Μαζεῦαν γύρω μου τῶν αὐλικῶν τὸ πλῆθος.
 Μὰ ἄλλη μοῦ κλέφτει τοῦ παιδιοῦ μου τὴν ἀγάπη.
 Θάχει τὴ δύναμη γυναίκας κι' ἐρωμένης.
 Τῶν κόπων μου ὁ καρπός, ἡ δόξα τῶν Καισάρων,
 Μιανῆς γλυκειᾶς ματιᾶς της θᾶναι τὸ μοιράδι.
 Μὲ παρατοῦν καὶ μὲ ἀποφεύγουν ἀπὸ τώρα.
 Μιὰ τέτοια σκέψη, σοῦ τὸ λέω, μὲ θανατώνει,
 Κι' ἂν ἦτανε νὰ βιάσω τῶν θεῶν τὴν κρίση,
 Ὁ γίός μου ὁ ἀχάριστος... Μά, νά! ὁ ἀντίπαλός του.

(Συνεχίζεται)

Γ. Μ. ΠΟΛΙΤΑΡΧΗ

Ο ΦΟΝΙΑΣ ΚΑΙ Ο ΑΓΙΟΣ

Δὲν ἤθελε νὰ θυμᾶται τίποτα, τίποτα ὁ Μῆτρο Κότσικας. Ἦταν σὰν ἓνα πελώριο σκουλήκι, πὺ ἀναδεύονταν μέσα στὸ μπουντρούμι. Κελλί λασπωμένο, ποιὸς ξέρει γιὰ τί ἀποθήκη τὸ εἶχαν φτιάξει, γιομᾶτο ὕγρασία. Λὲς κι ἀνάδινε νερὸ κάτω ἢ γῆς, σὰ νὰ περνοῦσε τὸ ποτάμι τῆς Σαμαρίνας, μιὰ παχιά φλέβα νερὸ λασπωμένο κάθε γωνιά. Δύσκολα ξεκολλοῦσε τὰ παπούτσια, ὅταν ἀποφάσιζε νὰ κάνει δυὸ τρεῖς βόλτες γιὰ νὰ ξαποστάσει. Τὰ πέτρινα ντουβάρια ἀπὸ τῆ μιὰ μεριά πανύψηλα, ἀκουμπισμένα στὴν πλαγιά τῆς Πίνδου, χαμηλώναν ἐκεῖ στή σκοτεινὴ πόρτα, σέρνονταν ἓνα μὲ τῆ γῆ. Ἡ εἴσοδος φαρδιά καὶ κοντὴ, χωροῦσε σκυφτὴ τὸ κορμὶ ἑνὸς ἀνθρώπου. Ἐκεῖ μπῆκε ὁ Μῆτρο Κότσικας, ὕστερα ἔκλεισε τὸ σίδερο ἀπ' ἔξω. Κλειστὴ μερόνυχτα ἢ πόρτα, ἓνα παραθυράκι ἀνοίγε μόνο ὁ φύλακας, ἀκουμποῦσε σ' ἓνα περβάζι ψωμί καὶ νερό. Τοῦ ἔλεγε :

— Τί σκέβεσαι, ὦρὲ Μῆτρο Κότσικα; Γίνε Τοῦρκος νὰ σώσεις τὸ κεφάλι σου.

Κάτι πήγαινε νὰ πεῖ ὁ φυλακισμένος, μὰ ἡ φωνὴ πάγωνε στὸ ξερὸ λαρύγγι.

Τὸ παράθυρο ἔκλεινε, τὸ λίγο φῶς χάνονταν καὶ τὸ σκοτάδι πήχταινε καὶ τὰ σκέπαζε ὄλα. Ὅλη τῆ μέρα ἡσυχία. Σὰ νὰ μὴν ὑπῆρχε ζωὴ πάνω στὴ γῆ. Κι ὕστερα περίμενε τ' ἄλλο πρωὶ γιὰ ν' ἀκούσει τῆ φωνὴ τοῦ φύλακα: «Τί σκέβεσαι, ὦρὲ Μῆτρο Κότσικα; Γίνε Τοῦρκος νὰ σώσεις τὸ κεφάλι σου». Πολλὲς φορές, μέσα στὴ μοναξιά του, ἀναθυμῶταν ἐκεῖνα τὰ καθέκαστα πὺ ἔγιναν αἰτία νὰ μπεῖ στὴ φυλακὴ. Ἐβλεπε χέρια σηκωμένα νὰ τοῦ χτυποῦν τὸ κεφάλι, νὰ τὸν γονατίζουν, νὰ σχίζουν τὰ ροῦχα του. Τ' ἄλογα ἔτρεχαν,

τὰ σπαθιά ἀνέμιζαν στὸν ἀγέρα. Ὁ λαὸς σκόρπισε στὰ στενὰ καὶ στὶς ἀνοιγμένες αὐλὲς κι ἐκεῖ τοὺς κυνηγοῦσαν οἱ καβαλλάρηδες καὶ τοὺς χτυποῦσαν. Ὁ καλόγερος Κοσμᾶς ἔφυγε κι αὐτός, χάθηκε στοὺς δρόμους. Τότες, μέσα του σηκώθηκε μαῦρο σύννεφο ὁ θυμὸς. Ὁ Μῆτρο Κότσικας δὲ φοβήθηκε, ἔννοιωσε τὸν ἑαυτό του νὰ γιγαντώνεται, σήκωσε τὸ κεφάλι, ἄρπαξε τὸ μαχαίρι ἀπὸ τὰ χέρια κάποιου Ἀρβανίτη καὶ τὸ ἔμπηξε στὴν καρδιά τοῦ ἀγᾶ, ἐκείνου ἴσια ἴσια πὺ ἔδινε διαταγές. Τὸ βαρὺ κορμὶ λύγισε, κυλίστηκε στὸ χῶμα. Τότες πέσανε ἀπάνω του οἱ Τοῦρκοι. Οἱ στρατιῶτες τὸν ἔδεσαν στὰ καπούλια τοῦ ἀλόγου καὶ τὸν πήγαν στὴ Σαμαρίνα.

Μέσα σὲ τοῦτο τὸ ἄγριο κελλί πὺ τὸν ξέχασαν, οἱ μέρες καὶ οἱ νύχτες ἦταν ἴσια γραμμὴ σκοτεινὴ κι ἀδιατάραχτη. Κι ἂν δὲν ἦταν ὁ φύλακας κι ἡ φωνὴ του, ὄλα θὰ κοιμόνταν τὸν ὕπνο τῆς σιωπῆς καὶ τοῦ θανάτου.

Ἐνα πρωὶ, τὸν ἔβγαλαν ἀπὸ τῆ χαμηλὴ πόρτα. Εἶδε ἥλιο ὁ Μῆτρο Κότσικας. Ἡ ράχη του ζεστάθηκε καὶ τὰ πόδια του ξεμούδιασαν. Τίναξε τὰ χέρια του στὸ μακρὸς τοῦ κορμιοῦ του, πήρε βαθιὰ ἀνάσα καὶ ἡ ἀνάβρα τῆς ζωῆς καταπλημμύρισε τὸ νέο κατάδικο.

— Εἶδες τί χάνεις, ὦρὲ Μῆτρο Κότσικα; Γίνε Τοῦρκος νὰ σώσεις τὸ κεφάλι σου.

Ἄ, ἦταν ὠραία ἡ μέρα. Πῶς γυάλιζε ἡ κορφή τοῦ χιονισμένου βουνοῦ. Τὸ ποτάμι κυλοῦσε τόσο ἀπαλά. Πέρα ὁ κάμπος πράσινος μ' ἐκείνη τὴν πολυχρωμία, πὺ τὴν βλέπουν τὰ μάτια κι ἀναγαλιάζουν.

Τὸν πήγαν σ' ἓνα μεγάλο σπίτι. Ἐκεῖ τὸν ρώτησαν :

— Γιατί, ὦρὲ ραγιά, σκότωσες Τοῦρκο; Δὲν ξέρεις πὼς ὅταν σκοτώσεις Τοῦρκο, δὲ τὴ γλυτώνεις;

— Θόλωσαν τὰ μάτια μου, ἀγάδες μου. Θόλωσαν τὰ μάτια μου.

— Νὰ τὸν σουβλίσετε ζωντανό, εἶπε ἓνας δικαστής.

Δυὸ στρατιῶτες τὸν ἄρπαξαν, τὸν ἔδεσαν καὶ τὸν τράβηξαν ἔξω.

— Γιὰ σταθῆτε, φώναξε ἓνας ἄλλος δικαστής. Γιὰ ἔλα ἐδῶ, ὦρὲ Μῆτρο Κότσικα. Λεβέντης εἶσε καὶ ὕστερα ἀπὸ τόσα βάσανα.

Ὁ κατάδικος δὲ μίλησε. Κοίταζε τὸν δικαστὴ χωρὶς νὰ καταλαβαίνει τίποτα.

— Εἶναι ἄμαρτία νὰ σὲ σουβλίσουν. Θέλεις νὰ τουρκέψεις; Νὰ σωθεῖς; Σκέψου καλὰ τί ἔκανες. Σκότωσες τὸν ἀγά καὶ τιμωρία εἶναι σουβλισμα.

Πάλι δὲ μίλησε ὁ κατάδικος,

— Δὲ μιᾶς, ὦρὲ; ρώτησε ὁ στρατιώτης.

— Θέλω διορία νὰ σκεφτῶ μόνος μου. Διορία δέκα μέρες.

— Ναί. Διορία δέκα μέρες, εἶπαν ὅλοι καὶ σηκώθηκαν.

Εἶχε πέσει ὁ ἥλιος ὅταν τὸν ἔσπρωξαν πάλι ἀπὸ τὴν χαμηλὴ εἰσοδο στὸ ὑγρὸ κελλί. Τὴ νύχτα δὲν κοιμήθηκε ὁ Μῆτρο Κότσικας. Σκέψεις γύριζαν στὸ μυαλό του, βούϊζαν ὁμοιες σφήκες καὶ τὸν τσιμποῦσαν μὲ τὸ κεντρί τους. Ὑστερα, ὕστερα τὸ σκέφτηκε κι αὐτό. «Τί ἦταν τάχα νὰ τουρκέψει καὶ νὰ σωθεῖ; Θὰ ἦταν ὁ πρῶτος τάχα ἢ ὁ στερνός; Ἄλλοι ἀλλαξοπίστησαν χωρὶς νὰ εἶναι ἀνάγκη». Τοὺς ἔβλεπε νὰ γυρνᾶνε μὲ τὰ τούρκικα βρακιά καὶ τ' ἀρειμάνιο μουστάκι, σὰ νὰ μὴ συνέβηκε τίποτα. Ἄγριοι καὶ σιωπηλοί.

— Ἄγριοι καὶ σιωπηλοί; ἀναρωτήθηκε ὁ Μῆτρο Κότσικας, σὰ νὰ ξυπνοῦσε ἀπὸ τὸν ὕπνο.

Δὲν τὸ ἤθελε τοῦτο ἡ καρδιά του. Ἐννοιωσε μεγάλο βᾶρος.

«Πῶς ν' ἀφήσω τὴν πίστη μου καὶ νὰ πάω στὸ χωριό μου τουρκεμένος; Πῶς ν' ἀντικρῶσω τὰ μάτια τῆς γυναίκας μου καὶ τοῦ ἀγοριοῦ μου; Πῶς νὰ μῶ στὸν καφενὲ νὰ μιλήσω μὲ τοὺς

Χριστιανούς; Πρέπει νὰ χωρίσω μὲ ὄλους, μὲ τὴν πίστη μου».

Ἐκλείνε τὰ μάτια νὰ μὴ βλέπει καὶ νὰ μὴ συλλογιέται. Κι ὅμως ὄλο τοῦτο τὸ τάραγμα τῆς ψυχῆς γινόταν ἀγωνία, τρεμούλα. Θυμόταν τὸν κάμπο, τὰ βόδια ποὺ ὄργωναν τὴ γῆ, τὸν ἥλιο νὰ κατηφορίζει τὴν Πίνδο, τὰ μονοπάτια ποὺ τ' ἀνέβηκε χιλιάδες φορές καὶ τώρα πιά κόπηκαν γι' αὐτόν, πέθαναν.

— Ἄν τουρκέσω, μπορῶ νὰ φύγω γιὰ τὴν Πόλη, ἄγνωστος. Ὅχι, ὄχι αὐτὸ δὲ γίνεται. Κάλλιο νὰ πεθάνω, φώναξε νευριασμένος ὁ κατάδικος.

Τὶς ὥρες τῆς παράδοξης τραμπάλας τοῦ μυαλοῦ του, ἔβλεπε μάτια καρφωμένα στοὺς τέσσερις τοίχους τῆς φυλακῆς. Τὰ μάτια τοῦ φύλακα, τῆς γυναίκας του, τοῦ ἀγοριοῦ. Κι ἔβλεπε δυὸ ἡμερα μάτια, μεγάλα κι ἓνα χέρι νὰ τὸν εὐλογεῖ καὶ νὰ τοῦ δίνει κουράγιο. Τὸ παχύ, δεσποτικὸ χέρι τοῦ καλόγερου Κοσμᾶ. Τότες ἔπεφτε χάμου, στὸ λασπόχωμα μετανιωμένος, γιομᾶτος φόβο.

— Θ' ἀντέξω, πάτερ, θ' ἀντέξω. Μὴ θυμώνεις ἂν καμιά φορὰ λιγοψυχῶ καὶ δὲν ξαστερώνει ὁ νοῦς μου.

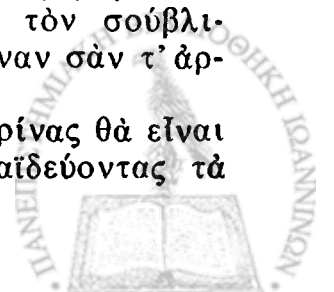
Ὡρες ὥρες ἔπεφτε σὲ μελαγχολία. Παράδερνε σὲ πέλαγος ἀμφιβολίας. Ἐλεγε πὼς μπορεῖ νὰ ξεγελάσει τοὺς ἀγάδες καὶ νὰ μὴν πιστέψει, καὶ νὰ μὴν τουρκέψει τὴν ψυχὴ του. Τοῦ φαινόταν ἀστεῖο νὰ κρατᾶ στὰ χέρια του τὴ ζωὴ του καὶ νὰ μὴν ἔστεργε νὰ λογικευτεῖ ἡ καρδιά του.

Οἱ μέρες περνοῦσαν. Τὸ πρωὶ ἐρχόταν ὁ φύλακας καὶ ρωτοῦσε:

— Τί σκέβηκες, ὦρὲ Μῆτρο Κότσικα, θὰ τουρκέψεις;

Ὁ Κότσικας δὲ μιλοῦσε. Ἐχασε πᾶσα ἐλπίδα ν' ἀντικρῶσει ξανὰ τὸ φῶς, Μακάρι κιόλας νὰ τὸν ἄφηναν νὰ πεθάνει ἐκεῖ, χωρὶς βασανιστήρια καὶ χωρὶς τὴν ἀπαίσια σουβλα. Θυμήθηκε κάποιον πατριώτη του, ποὺ τὸν σουβλίσαν ζωντανό καὶ τὸν ἔψηναν σὰν τ' ἀρνὶ στὴ θράκα.

— Τὰ βουνὰ τῆς Σαμαρίνας θὰ εἶναι τώρα χιονισμένα, εἶπε χαϊδεύοντας τὰ

πανύψηλα ντουβάρια. Ἐάν βγῶ ἀπὸ τοῦτον τὸν τάφο, θ' ἀνεβῶ στὴν κορφὴ τοῦ βουνοῦ, θὰ μῶ στὸ ποτάμι. Θὰ πάγω στὰ κλέφτηκα λημέρια, μαζί μὲ τοὺς ἄλλους κλέφτες, ποὺ πολεμοῦν τὴν τουρκιά. Θὰ κατέβω μιὰ νύχτα νὰ μῶ στὸ σπίτι μου ν' ἀγκαλιάσω τὴ γυναίκα μου, τ' ἀγόρι μου.

«Εἶδες τί χάνεις ὠρὲ Μῆτρο Κότσικα;» ἔρχόταν ὁ ἀπόηχος ἀπὸ τὴ φωνὴ τοῦ Ἀρβανίτη.

Ἐξυσε μὲ τὰ νύχια τὸν λυωμένο ἀσβέστη, προσπαθώντας νὰ βρεῖ διέξοδο, νὰ ἰδεῖ τὴ μέρα. Τίποτα. Παντοῦ πέτρα σκληρὴ κι ἀνελέητη.

Εἶχανε κιόλας περπατήσει οἱ ἔξη μέρες, κι ἡ νύχτα κουβαλοῦσε τὴν ἔβδομη. Ἐξη φορὲς ἀπὸ τὴ μέρα τοῦ δικαστηρίου ἄκουσε τὴ βραχνὴ φωνὴ τοῦ φύλακα:

— Τί σκέβεσαι, ὠρὲ Μῆτρο Κότσικα; Γίνε Τοῦρκος νὰ σώσεις τὸ κεφάλι σου.

Παγωμένη ἡ νύχτα, νερὰ ἔχυνε στὴν πλάτη τοῦ Μῆτρο Κότσικα. Τουρτούριζε κάτω ἀπὸ τὰ βρεμένα στρωσίδια. Σὰ νὰ περνοῦσε μεγάλη ἀρρώστεια. Πυρεττὸς ἔκαψε μέτωπο καὶ κορμί. Πετάχτηκε πάνω καὶ σούρνοντας τὰ πόδια, ἔφτασε στὴ μικρὴ σιδερένια εἴσοδο. Χτύπησε μὲ τὶς γροθιές του δυνατὰ.

— Τί θέλεις, ὠρὲ Μῆτρο Κότσικα, καὶ βροντᾷς νύχτα ὦρα:

— Θὰ τουρκέσω, ὠρὲ Ἀρβανίτη. Θὰ μῶ στὸ τζαμί νὰ προσκυνήσω. Πᾶνε με στὸν Πασᾶ νὰ μῶ στὴ δούλεψή του. Δὲν ἀντέχω ἄλλο.

— Μπράβο, μπουνταλᾶ Κότσικα. Καλὰ σκέβηκες. Κάτσε νὰ φύγη ἡ νύχτα. Τὸ πρωὶ σὲ πάω στὸν πασᾶ καὶ τελεύει.

Βαριὰ συννεφιά σκέπασε τὸ κορμὶ τοῦ κατάδικου. Ἀνέβαιναν ἀχνοὶ ἀπὸ τὴ γῆ καὶ θόλωσαν τὰ μάτια του. Σήκωσε τὸ χέρι κι ἀπόδιωξε τὴν καταχνιά ἀπὸ τὰ μάτια.

— Μὴν πᾶς, Ἀρβανίτη. Μὴν πείς τίποτα. Πὲς πῶς δὲν ἄκουσες.

— Γιατί;

— Ξέρω κι ἐγώ. Μὴν πᾶς. Θὰ σοῦ

πῶ ἐγώ. Ποῦ εἶναι ὁ Κοσμᾶς, καημένε; Ἀκούστηκε πουθενά;

— Τὸν καλόγερο;

— Ναί.

— Λένε πῶς τράβηξε κατὰ τὸ Τεπελένι.

— Κατὰ τὸ Τεπελένι;

Ἡ φωνὴ τοῦ φύλακα ἔσβησε. Μπορεῖ νὰ ἦταν πολλὰ κι ἐκεῖνα ποῦ εἶπε. Ἐλπίδα μπῆκε ἀπὸ τὴ χαραμάδα τῆς πόρτας στὸ κελλί καὶ στὴν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου.

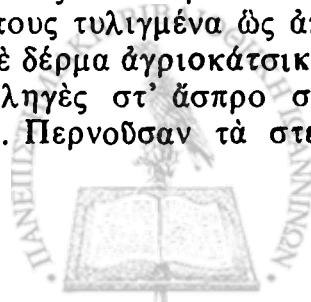
«Ἐάν πήγαινα στὸ Τεπελένι, μπορεῖ νὰ τὸν ἔβρισκα τὸν καλόγερο κι αὐτὸς θὰ μοῦ ἔλεγε τί νὰ κάνω. Αὐτὸς ξέρει...»

Δέκα ἦταν οἱ μέρες ποῦ πέρασαν, τὶς μέτρησε καλὰ ὁ κατάδικος μὲ τὸ ψωμί καὶ τὸ νερὸ καὶ τὸν λόγο τοῦ φύλακα. Ἡ διορία σφάλισε τὸ παραθύρι τῆς προσμονῆς. Κουράστηκε ὁ ταλαιπωρημένος ἀνθρώπος. Ἐάπλωσε στὴ λάσπη καὶ περίμενε. Δὲν εἶχε πιά ιδέες. Ὅλα κοιμήθηκαν καὶ φόβοι κι ἐλπίδες. Ἡ καρδιά του, ποῦ τὶς ἄλλες μέρες πήγαινε νὰ σπάσει, ἡμέρωσε. Ἦξερε τώρα. Ἐάν ἄνοιγε ἡ πόρτα, ἄνοιγε ἡ γῆς.

Τὸν τράβηξαν ἔξω βάρβαροι ὄπλοφοροι.

Μαῦρος ὁ οὐρανός. Χαμηλὸ τὸ φῶς τοῦ ἀπομεσήμερου. Ἀτάραχος ὁ Μῆτρο Κότσικας. Ἐφτιαξε τὰ μαλλιά του περνώντας τὰ δάχτυλα ἀπὸ τὰ ἀνακατωμένα δαχτυλίδια ποῦ ἔκλειναν τὸ κούτελο. Ἐξυσε τὰ γένια του.

Σύννεφα ριγμένα ἀπὸ πελώριο χέρι, ταξίδευαν ἀργὰ στὸ βοριὰ περνώντας τὸ βουρκωμένο βουνό. Ὁ κατάδικος τὰ κοίταξε καὶ χαμογέλασε. Τότες τοῦ δέσανε τὰ δυὸ χέρια μὲ χοντρὸ σκοινὶ στὴ ράχη. Ἦσυχία γύρω. Σημάδι πῶς ἡ νύχτα θὰ στοίβαζε κι ἄλλο χιόνι. Καὶ τώρα κρύωνε ὁ Μῆτρο Κότσικας, ξάγρυπνος καθὼς ἦταν καὶ νησιτικός. Δυὸ ὄπλοφοροὶ Ἀρβανίτες τὸν ἔβαλαν στὴ μέση. Τὰ πόδια τοὺς τυλιγμένα ὡς ἀπάνω στὰ γόνατα μὲ δέρμα ἀγριοκάτσικου, ἄφηναν βαθιὲς πληγὲς στ' ἄσπρο σεντόνι τοῦ χιονιοῦ. Περνοῦσαν τὰ στενά

σοκάκια τῆς Σαμαρίνας, ποῦ ἦταν ὀλο-
τελα ἀδειανά.

— Ποῦ πᾶμε, ὦρὲ ἀγάδες ;

— Ποῦ πᾶμε ; Στὸ διάβολο πᾶμε.

Ὁ Μῆτρο Κότσικας ἔννοωσε τὴν ἀ-
νατριχίλα τοῦ θανάτου ποῦ σίμωνε ὀλο-
ένα. Κοίταξε τὶς καραμπίνες τῶν Ἀρβα-
νιτάδων καὶ κάτι ἀνασκίρτησε μέσα του.
Ἄν ἦταν λυμένα τὰ χέρια του ; Εἶχε
κιάλας πάρει τὴν ἀπόφασή του. Μπο-
ροῦσε νὰ τοὺς ξεφύγει ; Ὅχι, αὐτὸ δὲ
γινόταν. Ἄς τὸν ἔδερναν, ἄς τὸν σού-
βλιζαν. Τὸ αἷμα του εἶχε παγώσει.

Ὁ ἕνας ὄπλοφόρος σὰ νὰ κατάλαβε
τὶς σκέψεις του, ρώτησε :

— Γιατί, ὦρὲ, δὲ λές «ναί ;»

— Τί νὰ πῶ ;

— Νὰ πεῖς «ναί», νὰ γλυτώσεις, νὰ
γλυτώσουμε κι ἐμεῖς ἀπ' τὸ χιόνι. Δὲ
βλέπεις τί κατεβάζει τὸ μπουγάζι, ἐκεῖ
στὴ διχάλα. Θὰ χιονίζει ὅλη τὴ νύχτα
κι ἐμεῖς θὰ τραβᾶμε.

— Τί θὰ τραβᾶμε ;

— Θὰ περπατᾶμε, ὦρὲ. Κάτι σκέβεσαι
ἐσύ. Ἄν σκέβεσαι νὰ τὸ σκάσεις, χά-
θηκες.

— Λέω, τάχα, ἀγάδες μου, δὲν εἶναι
κακὸ ν' ἀφίνει κανεὶς τὴν πίστη του ;
Μπορεῖτε τοῦ λόγου σας ν' ἀφίσετε τὴν
πίστη σας.

— Χα, χα, χά, γέλασαν οἱ ὄπλοφόροι.
Τί λές, ὦρὲ μάτια μου ; Κάνει ν' ἀφί-
σουμε ἐμεῖς τὴν πίστη μας ποῦ ἤμαστε
Τουρκοὶ καὶ δὲ μᾶς λείβεται τίποτας.
Πῶς ν' ἀλλάξουμε, γιὰ νὰ τὰ χάσουμε ;
Ἐμεῖς ἔχουμε τὸ χῶμα κι ἔχουμε τὴν
πίστη. Ἐσεῖς δὲν ἔχετε τὸ χῶμα καὶ δὲν
ἔχετε ποῦ νὰ στεριώσετε τὴν πίστη. Νά,
τώρα, ἡ πίστη σου σὲ ὀδηγεῖ στὴ σού-
βλα.

Ὁ κατάδικος δὲ μίλησε. Ἦξερε πῶς
ἡ πίστη δὲ φυτρώνει στὴ γῆς, μὰ στὴν
καρδιά. Ποιανοῦ νὰ μιλήσεις, σ' ἐκείνη
τὴν πικρὴ ὥρα τοῦ χειμωνιάτικου δει-
λινοῦ, ὅταν περπατᾶς ἀνάμεσα σὲ δυὸ
ἀνθρώπους, ποῦ δὲν ἤξεραν τίποτα ἄλλο
ἀπὸ τὸ φαγοπότι καὶ τὸν ὕπνο. Σὰν δυὸ
κοράκια ποῦ κασκάριζαν καὶ ἔννοιωθαν
τὴν ψημένη καὶ ἀποκαρωμένη σάρκα.

Περπατοῦσαν σιωπηλοὶ καὶ μῆκαν

στὴν αὐλὴ τοῦ πασαλικοῦ. Στρατιῶτες
κάθονταν γύρω ἀπὸ τὴ μεγάλη φωτιά
κι ἔτρωγαν πιλάφι ἀπὸ πῆλινη χύτρα.
Στὸ βάθος ρουθούνιζαν καὶ χλιμίντρι-
ζαν τ' ἄλογα. Ζέστη, φούρνος ἐκεῖ μέσα.

Ὁ ἕνας ὄπλοφόρος κάτι εἶπε τοῦ
Ἀρβανίτη σκοποῦ καὶ πέρασαν.

Ὁ Μῆτρο Κότσικας ἔμεινε μὲ τὸν
ἄλλο ὄπλοφόρο στὴν αὐλὴ. Στάθηκαν
ὄρθιοι κοντὰ στὴ φωτιά.

— Κάτσετε, ὦρὲ, νὰ πυρωθῆτε, εἶπε
ἕνας στρατιώτης.

Πῆρε πάνω ἀπὸ τὸ σοφρὰ δυὸ κου-
τάλια κι ἔδωσε ἕνα τοῦ ὄπλοφόρου. Εἶ-
δε τὸν κατάδικο, ποῦ εἶχε δεμένα τὰ χέ-
ρια του καὶ δὲ μίλησε. Γιόμισε τὸ κου-
τάλι δυὸ τρεῖς φορές καὶ τὸ ἄδειασε στὸ
στόμα τοῦ δεμένου.

— Φᾶε, γιατί πεινᾶς.

— Ἐχει κι ὄρεξη ; Τὸ πρωὶ θὰ γίνει
ψηστάρι στὸ Τεπελένι. Εἶναι ἀγύριστο
κεφάλι.

— Γιατί, ὦρὲ παληκάρι, γιατί ; Νά ὁ
ἀλάχ σου δίνει αὐτὴ τὴ χάρη γιὰ νὰ
σωθεῖς. Τί σοῦ ζητᾶνε ;

— Νὰ γίνω Τουρκος.

— Γίνε Τουρκος.

Γιὰ μιὰ στιγμὴ κάτι πέταξε στὸ μυα-
λὸ τοῦ Μῆτρο Κότσικα. Μιὰ ἀστραπὴ
ἐλαμψε. Κοίταξε τὸν στρατιώτη ποῦ τὸν
τάϊζε σὰν μωρὸ καὶ εἶπε :

— Μπορεῖς νὰ μὲ λύσεις ;

— Δὲν μπορῶ. Κάνε, ὦρὲ, ὑπομονή.
Τί σοῦ λένε ; Ἐνα τίποτας.

— Πῶς μπορῶ ; Πῶς μπορῶ ; ἔκανε
ὁ Μῆτρο Κότσικας, σὰ νὰ ζητοῦσε βοή-
θεια ἀπὸ ἐκεῖνον τὸν ἄνθρωπο.

— Τουρκεύαν πολλοί. Νά, ἀντὶ νὰ
πααίνεις στὴν ἐκκλησιά, θὰ ἔρχεσαι στὸ
τζαμί.

— Μόνο αὐτό ;

— Ἐ, τί ἄλλο ; Ὁ Μωχαμέτης εἶναι
καλός. Σκέφτεται γιὰ ὄλους.

— Εἶπα κι ἐγώ, ἀφέντη μιᾶς κι εἶ-
ναι ἔτσι, νὰ μ' ἀφήσουν νὰ σκεφτῶ.

— Τί νὰ σκεφτεῖς. Πότε θὰ σκεφτεῖς ;
Σὰν πεθάνεις ;

Τοῦ ἔβαλε κι ἄλλη κουταλιά στὸ
στόμα.

— Νά, ὦρὲ, τί σκέβομαι, εἶπε ὁ Τουρ-

κος. "Αμα παρατήσεις την πίστη σου, δὲν μπορεῖ νὰ σὲ πειράξει κανεὶς. Τί εἶναι ἡ πίστη, ξέρεις τί εἶναι ;

— Τί εἶναι ;

— Βλέπεις. Καλὰ δὲν ξέρεις. Πίστη εἶναι νὰ ἔχεις νὰ φᾶς καὶ νὰ μὴ μπορεῖ κανεὶς νὰ σοῦ τὸ πάρει. Νὰ κοιμᾶσαι στὸ σπίτι καὶ νὰ μὴ σοῦ χτυπᾶνε τὴν πόρτα σου νύχτα ὥρα νὰ σοῦ ζητᾶνε λεφτὰ καὶ νὰ σὲ παίρνουν ἀγγαρία.

— Δὲν εἶναι αὐτό, ἀγά μου, δὲν εἶναι αὐτό.

— Τί εἶναι γιὰ ;..

Ἄλλος δὲν ἀπάντησε, γιὰτί ὁ δεύτερος ὄπλοφόρος ἦρθε βιαστικά καὶ τὸν τράβηξε πρὸς τὴ σκάλα. Ἄνέβηκαν καὶ μπήκαν στὸ δωμάτιο τοῦ διοικητῆ. Ἐκεῖνος ἔρριξε μιὰ ματιὰ στὸ δεμένο ἄντρα καὶ εἶπε :

— Ἄστε τον, ὦρέ. Δὲν μπορῶ νὰ τὸν βλέπω ἔτσι κουλοχέρι.

Ἐλυσαν τὰ χέρια τοῦ Μητρο Κότσικα.

— Τινάξου νὰ ξεμουδιάσεις, ὦρέ σκουλήκι.

Ἐστερα πῆγε κοντὰ στὸν κατάδικο. Τοῦ ἔπιασε τὸ μπράτσο.

— Γερός. Σὰν ξύλο εἶναι τὸ μπράτσο σου. Ξέρω, ὦρέ, γιὰτί ὑποφέρεις. Σκότωσες, θὰ πεθάνεις. Γιὰτί, ὦρέ, δὲ γίνεσαι Τοῦρκος ; Ἄκοῦς ἐκεῖνον τὸν τρελλόπαπα, τὸν Κοσμᾶ ; Κάτω ἔχω κι ἄλλους Χριστιανοὺς γυρισμένους. Καὶ τώρα, μ' αὐτὰ ποὺ κάνετε, ὄλους θὰ σᾶς γυρίσει ὁ Σουλτάνος μὲ τὸ ζόρι. Δὲ φταῖς ἐσύ, καημένε. Φταίει ἐκεῖνος ὁ διαολοδικαστῆς ποὺ σοῦ ἔδωσε τὴ διορία. Ἄλλοιῶς... Τί θὰ πεῖς τώρα, ποὺ ὄλα τελειώσανε ;

— Δὲν κάνει, ἀφέντη, δὲν κάνει.

— Τί δὲν κάνει ; Γιὰ τοὺς ἄλλους κάνει ;

— Ξέρω κι' ἐγώ ;

— Ὑποφέρεις, φουκαρά, ὑποφέρεις χωρὶς διάφορο. Τί θέλεις νὰ κάνεις ; Θὰ τὰ βάνεις μὲ τὴ γενιά τοῦ Μωχαμέτη ; Ὁ Τρελλόπαπας, ποὺ σᾶς βάζει, δὲν ὑποφέρει γιὰτί εἶναι ἔξυπνος. Ἐσεῖς τραβᾶτε...

— Ὁ καλόγερος λέει καλὰ πράγματα.

— Ἐγὼ δὲ λέω ; Γιὰτί, μωρὲ Κότσικα, θέλεις νὰ πᾶς μὲ τοὺς ἄλλους στὴν Ἄραπιά καὶ δὲν κάθεται στὸν τόπο σου ; Δὲν εἶναι καλὰ στὸν τόπο σου ; Πές ;

— Καλὰ εἶναι.

— Τότες γιὰτί σκότωσες, γιὰτί σκότωσες ;

— Πάνω στὴ ζάλη.

— Πλέρωσε τώρα μὲ τὴ ζωὴ σου, νὰ βάλεις μυαλό.

Ἄλλος δὲ μίλησε. Ἐρριξε χαμηλὰ τὸ βλέμμα καὶ περίμενε.

— Πόνεσα, ὦρέ, γιὰ ἐκεῖνο τὸ σκότωμα. Πονῶ καὶ γιὰ ἐσένα. Μπορῶ νὰ σὲ διώξω νὰ πᾶς στὸ σπίτι σου, ἔχω αὐτὸ τὸ δικαίωμα. Μπορῶ. Φτάνει κι ἐσύ...

— Τί ;

— Ν' ἀλλάξεις τὴν πίστη σου.

— Ποτέ, φώναξε ὁ Μητρο Κότσικας, σηκώνοντας καὶ τὰ δυὸ χέρια ψηλά. Ἡ πίστη εἶναι πίστη. Μπορεῖς ν' ἀλλάξεις ὁ μόνος σου, ἂν νοιώσεις πὼς σφάλεις. Μὰ μὲ τὸ ζόρι δὲ γίνεται.

— Τότε ὁ διοικητῆς σήκωσε τὸ βουβέρο καὶ τὸν χτύπησε δυνατὰ στὸ πρόσωπο.

— Πᾶρτε τον. Στὸ Τεπελένι, στὰ χέρια τοῦ Κούρτ γιὰ νὰ τὸν χαλάσει, ὅπως ξέρει. Δέστε τον σφιχτὰ μὴ σᾶς φύγει. Ἄν πάθει τίποτας πρὶν, χαθήκατε.

Οἱ στρατιῶτες χαιρέτησαν, ἔδεσαν τὰ χέρια τοῦ κατάδικου, κατέβηκαν τὶς σκάλες, πέρασαν τὴ μεγάλη αὐλὴ καὶ βγήκαν στὸ δρόμο. Δρασκέλισαν τὸ γεφύρι τοῦ ποταμοῦ ἔξω ἀπὸ τὴν μικρὴ πόλη, ἀνηφόρισαν τὸ βουνό.

Πολὺς ὁ δρόμος καὶ τὸ κρῦο βαρὺ. Τὰ μεγάλα τζάμια χιονισμένα ἔφεγγαν στὴ νύχτα ποὺ κατηφόρισε ξαφνικά. Λιγοστὰ τ' ἄστρα κέντησαν τὸν οὐρανό.

— Ἀστροφεγγιά, ἔκανε ὁ ἕνας Ἄρβανίτης.

— Παγωνιά, ἔκανε ὁ Χριστιανός.

— Κρυώνεις ;

— Τὰ σπλάχνα μου πάγωσαν. Δὲν θὰ μείνουμε πουθενά ;

— Στὰ μαντριά.

— Ἐμεῖς, μωρὲ, τί φταίμε καὶ ὑπο-

φέρουμε ; Θα καθόμασταν στο τζάκι, στη φωτιά, αν δὲ λάχαινες τοῦ λόγου σου. Μωρέ, τὴν Τουρκιὰ δὲν τὴν ἀνικᾶτε, ὅ,τι καὶ νὰ κάνετε.

— Θα τὴν ἀνικήσουμε, μουμούρισε μέσα στὰ δόντια του ὁ κατάδικος.

Στάθηκε μιὰ στιγμή νὰ πάρει ἀνάσα. Σταμάτησαν καὶ οἱ τζοχανταρέοι.

— Τί ἔχεις ;

— Δὲ μοῦ λύνεις τὰ χέρια ; Μούδιασα.

— Γιὰ νὰ σαλτάρεις ;

— Δὲν ἔχω πόδια νὰ σαλτάρω.

— Νά, ὦρέ, μὴν κάνεις ἔτσι, ὡς ἐδῶ ὡς ἐκεῖ φτάνουμε σὲ χωριό. Κοίτα τοῦτα τὰ κόκκινα φύλλα. Εἶναι ἀπὸ λευκές. Λεύκα θὰ εἰπεῖ νερό. Καὶ νερό θὰ εἰπεῖ χωριό.

— Ποιὸ χωριό ; Ἐγὼ δὲν ξέφω κανένα χωριὸ σ' αὐτὸ τὸ δρόμο.

— Ὁ διάβολος νὰ σὲ πάρει. Ξέρω κι ἐγώ ; Τοῦτος ὁ ἀνήφορος θὰ φέρει κατήφορο. Ὁ κατήφορος εἶναι βολικός.

Ἄνβαιναν ὀλοένα. Τὸ χιόνι ἔτριζε κι ὁ ἀέρας σφύριζε μέσα στὰ πανύψηλα δέντρα. Καὶ νάλεγαν νὰ κάτσουν, ποῦ θὰ κάθονταν ; Κι ὅμως ὁ Μῆτρο Κότσικας τὸ ἤθελε νὰ ξαπλώσουν λίγο.

Ξαφνικά, κάτι φωτίστηκε στὸ στήθος του. Θυμήθηκε τὸ λόγο τοῦ στρατιώτη στὴν αὐλὴ τοῦ πασαλικιοῦ, κι ἐκεῖνος ὁ λόγος ὄλο γύριζε στὸ μυαλό του καὶ ζητοῦσε νὰ βγεῖ, μὰ ὁ Κότσικας δὲν τόλμησε ν' ἀπαντήσει. Ὅμως, ἄλλο δὲ βάσταξε.

— Πίστη, εἶπε, σὰ νὰ συνέχιζε τὴν ὁμιλία του, νὰ σᾶς ἐξηγήσω, ἀγάδες. Πίστη εἶναι νὰ ἐπιμένεις στὶς ιδέες σου, ποὺ ζυμώθηκαν μὲ τὸ αἷμα σου στὸ κορμί. Καὶ νὰ χάνεται τὸ κορμί σου παίρνοντας μαζί καὶ τὶς ιδέες του. Ξέρεις ; Ὁ Τοῦρκος δὲ χάνεται γιὰ τὴν ιδέα του, γιατί δὲν ἔχει πίστη. Τὰ ἔχει κάνει ὅλα γρόσια καὶ κεμέρι. Ὁ Τοῦρκος...

— Εἶπες τίποτας, Μῆτρο Κότσικα ; Παραμιλᾶς, καημένε.

Σὰ νὰ σταμάτησε τὸ μυαλό του. Μπορεῖ καὶ νὰ μετάνιωσε γιὰ τὰ λόγια του. Χαράδρες κι ἀπότομοι βράχοι ἔκοψαν τὸ μονοπάτι. Ὅλα χάθηκαν. Τὰ ρούφηξεν ἡ νύχτα. Ὅταν ξεκίνησαν ἀπὸ τὸ

διοικητήριο, δὲν τὸ λογάριαζε ἔτσι. Λογάριαζε πὼς θὰ καταλάγιαζαν πάλι σ' ἐκεῖνο τὸ ὑγρὸ μπουντρούμι ὅσο νὰ τραβηχτῆ ἡ νύχτα. Μὰ νά, τοὺς συνάπτησε ἡ νύχτα καταμεσῆς τοῦ ἀγρίου βουνοῦ. Ὁ ἀέρας τοὺς ἔκοβε τὴν ἀνάσα. Ὁ Μῆτρο Κότσικας ἔβλεπε τὸν κατήφορο καὶ συλλογίζονταν πὼς νὰ τὸ σκάσει. Ἐτριψε τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο τὰ χέρια νὰ μπολικέψει τὸ σκοινί.

— Λύσε με, ἀγά μου, γιὰ τὴν ἀγάπη τοῦ Ἀλάχ.

— Ἐχεις γρόσια ;

— Νὰ μηνύσω τῆς γυναίκα μου, σὰν πᾶμε στὸ χωριό.

— Ἄσε, μωρέ, τὸ γυναικί. Τώρα... Τώρα.

— Δὲν ἔχω.

— Ἐ, τότες ;

Ἡ ζωντανὴ παρουσία τῆς νύχτας ἐβγαλε τὸ φόβο ἀπὸ τὴν καρδιὰ τοῦ Μῆτρο Κότσικα καὶ τὸν τρύπωσε στὶς καρδιές τῶν τζοχανταρέων. Περνοῦσαν μέσα ἀπὸ τὶς σειρὲς τῶν πανύψηλων δέντρων στὴ ράχη τοῦ βουνοῦ.

— Πὼς νὰ σὲ λύσω, ὦρέ Κότσικα ; Πὼς ; Θα φύγεις. εἶπε ὁ ἓνας Ἀρβανίτης.

— Ποῦ θὰ βγάλουμε τὴ διαβολονύχτα, φώναξε ὁ ἄλλος. Φωτιά ποῦ μᾶς ἀναψες, ἀγύριστο κεφάλι.

Σήκωσε τὸ χέρι καὶ χτύπησε τὸν κατάδικο. Ἐκεῖνος σωριάστηκε χάμου. Κυλίστηκε στὸ χιόνι. Προσπάθησε νὰ σηκωθεῖ, δὲν μπόρεσε. Τὸ χιόνι ἦταν γλιστερό καὶ παγωμένο.

— Τί κάνεις, ὦρέ, ἂν πάθει τίποτας χαθήκαμε.

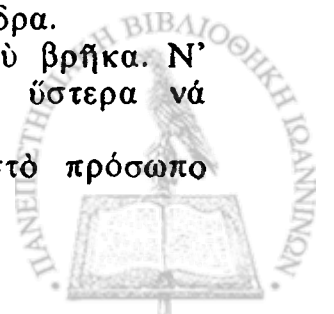
— Τίποτας δὲν παθαίνουν τοῦτοι οἱ ἄπιστοι. Σήκω πάνω, βρέ, τί ξάπλωσες φαρδὺς πλατύς.

— Λύσε με, ἀγά, ἢ σκότωσέ με. Τί μὲ τυραγνᾶς ;

Ὁ Ἀρβανίτης ἔβαλε τὸ τσαρούχι του κάτω ἀπὸ τὸ κορμί τοῦ Χριστιανοῦ καὶ τὸν κύλισε στὸν κατήφορο. Γέλασε δυνατὰ κι ἀντιβόησε ἡ χαράδρα.

— Καλὸ εἶναι τοῦτο ποῦ βρήκα. Ν' ἀνεβαίνει μιὰ στάλα καὶ ὕστερα νὰ κατεβαίνει κουτροβάλες.

Ὁ ἄνθρωπος χτύπησε στὸ πρόσωπο

καὶ στὸ πλευρό. Ζεστὸ αἷμα κύλισε κοντὰ στὸ πηγούνι. Ἄρχισε νὰ βογγάει.

— Τί βογγᾷς, δὲν εἶναι καλὰ ἔτσι;

Πῆγε νὰ σηκωθεί, μὰ δὲν μπόρεσε. Ὁ Ἀρβανίτης τὸν κλώτισε στὸ κεφάλι. Κι ἄλλο αἷμα ἀνάβρυσε καὶ κατέβηκε πικρὸ στ' ἀκρόχειλο.

Ὁ ἄλλος Ἀρβανίτης, πῆγε κοντὰ στὸν κατάδικο καὶ τὸν βοήθησε νὰ σηκωθεί.

— Φτάνει πιά, φώναξε. Θὰ σὲ σκοτώσω ἂν τὸν ξαναπειράξεις.

— Θὰ σκοτωθοῦμε γιὰ τὸν ἄπιστο;

— Δὲν ἔχετε λύπηση, ὦρὲ λύκοι, εἶπε ὁ Κότσικας, σκληραίνοντας τὴ φωνή. Πικρὸ, δηλητήριο ὁ λόγος του φόβισε τοὺς τζοχανταρέους.

— Τί λύπηση ζητᾷς; Σκυλί εἶσαι γιὰ νὰ σὲ λυπηθῶ; Νά, τράβα τώρα. Τράβα μπροστά.

Πόδια καὶ κορμί πονοῦσαν. Δύσκολα περπατοῦσε ὁ λαβωμένος. Πῆγαινε τρικλίζοντας. Κάτω ἔχασκε ὁ γκρεμός. Σκοτεινὴ χαράδα κομμένη μὲ τὸ μαχαίρι. Πέτρα σκληρὴ κι ἄγρια. Οἱ δυὸ στρατιῶτες κράτησαν τὸν κατάδικο ἀπὸ τὰ δεμένα χέρια.

Τὸ φεγγάρι ἀνέβηκε λίγο στὸν οὐρανό. Θαμπὸ τέταρτο, βουτηγμένο στὸ νερό. Στάθηκε λίγο ψηλὰ στὸν μαυροθόλο κι ἀμέσως ἔπεσε στὴ χαράδρα.

— Κουδούνια ἀκούω, εἶπε ὁ ἕνας Ἀρβανίτης.

— Κουδούνια. Φτάσαμε στὰ μαντριά. Ἐχὼ ἕνα φίλο ἐκεῖ.

— Ἐγὼ τὸν ξέρω;

— Ξέρω κι ἐγώ. Μπορεῖ. Τράβα, ὦρὲ ἄπιστε, γιὰ τὰ μαντριά. Νὰ ξημερώσουμε, νὰ μὴ σὲ φάει τὸ κρῖο.

Συνέχισαν τὴν πορεία τους σπρώχνοντας τὸν κατάδικο. Τὰ κουδούνια τῶν κατσικιῶν ἀκούγονταν καθαρά. Ἐλπίδα μπῆκε στὴν καρδιά τοῦ Μητρο Κότσικα. Θὰ ξάπλωνε λοιπόν, νὰ ζεσταθεῖ ἢ ραχοκοκκαλιά του. Κι αὔριο βλέπουμε. Δὲ σκεπτόταν πιά μήτε τοὺς ἀγάδες, μήτε τὸν πασᾶ, οὔτε τὸ θάνατο.

— Νά ἢ πίστη, μουρμούρισε. Θὰ σωθεῖ ἄραγε τὸ γένος; Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι τίποτα μπροστὰ στὴν ἰδέα.

Ἰδέα χωρὶς ἄνθρωπο; ἀναρωτήθηκε ξαφνιασμένος ὁ κατάδικο.

Περπατοῦσε σάν ὑπνωτισμένος:

— Ἐχασες τὴν πίστη σου, ἔχασες τὴν ψυχὴ σου.

Ὁ νοῦς του πῆγε στὰ περασμένα.

— Γιατί νὰ μὴ φύγω μαζί μὲ τοὺς ἄλλους καὶ νὰ μῶ στὴ μέση ἐγὼ ἕνας ραγιαῖς. Ἀφοῦ εἶδα κοτζᾶμ καλόγερο νὰ τὸ βάζει στὰ πόδια. Τί ἤθελα νὰ μῶ στὴ μέση;

Τροβοῦσαν ὀλοένα τὴν εὐθεία τῆς ράχης πρὸς τὰ μαντριά. Τὰ δέντρα πεχτά σκοτείνιαζαν τὸν ὀρίζοντα. Σκοτάδι στὴν ψυχὴ τῶν τριῶν ἀνθρώπων ποῦ προχωροῦσαν ἀμίλητοι καὶ κουρασμένοι. Γιὰ μιὰ στιγμή, ὁ Μητρο Κότσικας σκέφτηκε: «Ἐκανα σωστά ποῦ σκότωσα τὸν Τοῦρκο κι ἔκοψα τὸ δρόμο στοὺς καβαλαρέους μὲ τὶς σπάθες ποῦ χτυποῦσαν τοὺς φοβισμένους χριστιανούς. Νά, ἢ πίστη. Νὰ σωθεῖ τὸ γένος. Ὁ κίντυνος ὁ μεγάλος ἦταν νὰ πιαστεῖ ὁ Πατροκοσμᾶς. Ἀφοῦ σώθηκε αὐτός, ἄς χαθῶ ἐγώ. Στὸν τόπο μου ὁ Κοσμᾶς θὰ βάλει ἑκατό».

Τὶς σκέψεις του τὶς ἔκοψε ἡ φωνὴ τοῦ τζοχαντάρη.

— Κουνήσου, ὦρὲ. Τὰ μαντριά. Δὲ βλέπεις φωτιά; Κουράγιο, ραγιαῖ, λίγο ἀκόμα.

Ἐξω ἀπὸ τὰ καλύβια ἦταν ἀναμμένες φωτιές. Τὰ δαδιά λαμπάδιαζαν κι ἐφεγγαν γύρω γιὰ νὰ φοβερίζουν τὰ ἀγρίμια. Τὰ σκυλιὰ ποῦ ἦταν ξαπλωμένα ἄρχισαν νὰ γαβγίζουν. Οἱ Ἀρβανίτες ὀπλοφόροι τρόμαξαν πολὺ. Παράτησαν τὸν κατάδικο καὶ πυροβόλησαν στὸν ἀγέρα. Ἀπὸ τὰ καλύβια πετάχτηκαν τρεῖς τσοπάνηδες.

— Ποιὸς εἶναι, ὦρὲ, τέτοια νύχτα;

— Τὸν Μπουχτάρ, χαλεύουμε.

— Τραβᾶτε ἴσια, τρίτο καλύβι.

Χούγιαξαν τὰ σκυλιὰ κι ἐκεῖνα λούφαξαν γρυλίζοντας δίπλα στὴ φωτιά.

Οἱ δυὸ Ἀρβανίτες μπῆκαν στὸ καλύβι. Ἐρριξαν τὸν Μητρο Κότσικα σὲ μιὰν ἄκρη κοντὰ στὴν πόρτα. Κάθισαν δίπλα στὸ τζάκι ποῦ ἔκαιγε κόκκινο ἀπὸ

τις γλώσσες τῆς φλόγας πού χόρευαν. Ὁ τσοπάνης, ἀμούστακο ἀγόρι, μόλις εἶδε τοὺς τζοχανταρέους, ἔφερε τσινὶ μπομπότα καὶ τ' ἄφησε μπροστά τους. Ἔσπασε δυὸ κυδώνια καὶ τὰ ἔβαλε στὰ καρβουνιασμένα ξύλα. Ὑστερα κοίταξε τὸν δεμένο ἄντρα πού ἦταν ξαπλωμένος χάμου καὶ τοῦ πέταξε μπομπότα. Ὁ Μῆτρο Κότσικας δὲν κουνήθηκε. Τὰ χέρια του καθὼς ἦταν δεμένα στὴν πλάτη δὲν μπορούσαν νὰ πιάσουν τὸ κομμάτι τοῦ καλαμποκοψωμοῦ.

— Λύστε με, ὦρέ, τί φοβόσαστε;

— Φάε σὰν τὸ ζῶο. Σοῦ ἔδεσα τὸ στόμα;

Πεινοῦσε ὁ Κότσικας. Ὅμως δὲν κουνήθηκε. Οἱ Ἀρβανίτες ἔρριχναν μικρὰ κομμάτια μπομπότα καὶ γέμισαν τὸν τόπο γύρω στὸ κορμί. Γελοῦσαν.

— Φάε, ὦρέ ἄπιστε. Σὰν τὸ ζῶο, μὲ τὸ στόμα. Τί περιμένεις; Νὰ σὲ ταῖσου- με σὰν ἐκεῖνο τὸ στρατιώτη στὸ πασα- λίκι; Ἄκουσες; Ἐνας στρατιώτης τὸν τάιζε πιλάφι σὰ νὰ ἦταν μωρό.

Ὁ Μῆτρο Κότσικας τοὺς κοίταξε δλους μὲ ἄγριο μάτι. Εἶχε ζεσταθεῖ τὸ κορμί καὶ τὰ πόδια του ξεμούδιασαν. Ἔκανε νὰ σηκωθεῖ. Τώρα πιά δὲν τὸν πονοῦσε ἡ μέση του ὅπως πρὶν. Οἱ ὀπλοφόροι ταραχτήκαν σὰν εἶδαν τὸ πε- λῶριο κορμί ν' ἀναδεύεται καὶ νὰ προσ- παθεῖ νὰ σηκωθεῖ ἀπάνω. Ὁ ἕνας τρά- βηξε ἀπὸ τὸ σελάχι τὴν πιστόλα του, ἔτοιμος νὰ ρίξει.

— Τί πᾶς νὰ κάνεις, ἀγύριστο κεφάλι;

— Θὰ βγῶ ἔξω.

— Τί θὰ κάνεις ἔξω

— Ἐ, δὲν ξέρεις τί θὰ κάνω ἔξω;

— Λύστε του τὰ χέρια, πατριῶτες, εἶπε τὸ τσοπανόπουλο. Πάει πρὸς νεροῦ του. Τί τὸν φοβᾶστε;

— Τὸν φοβᾶμαι; Πφ! Δὲν τὸν φοβᾶ- μαι, μὰ τοῦτοι ἐδῶ οἱ ἄπιστοι δὲν ἔχου- νε μέσα. Ἄμα τὸν λύσω, σάλταρε, πάει. Τράβα δεμένος.

Ὁ κατάδικος δὲν περίμενε ἄλλο. Σὰ νὰ τὸν καλοῦσε φωνή, πού ἐρχόταν ἀπὸ μακριά. Σηκώθηκε γλήγορα, ἄνοιξε μὲ τὸ πόδι του τὴν πόρτα καὶ βγήκε ἔξω.

Παγωμένος ἀγέρας δρμησε στὸ καλύβι.

— Κλείσε τὴν πόρτα καὶ γύρισε γλή- γορα. Τί νὰ σοῦ κάνω, καημένη. Σκότω- σες, θὰ πεθάνεις.

Ὁ Μῆτρο Κότσικας δὲν ἄκουσε πα- ρὰ μόνο τὰ στερνὰ λόγια τοῦ Ἀρβανίτη. Κοίταξε τὸν κατήφορο. Μποροῦσε νὰ φύγει καὶ μὲ δεμένα χέρια. Ἐρριχνε πο- λὺ νερό. Ὁ ἀγέρας περνοῦσε ἀπὸ τὰ δυ- νατὰ δέντρα σφυρίζοντας. Τὸ νερὸ κατέ- βαζε ποτάμια ἀπὸ τὰ φαγώματα καὶ τὶς νεροσυρμές. Ἡ φωτιά ἔσβυσε, ἔξω ἀπὸ ἓνα δυὸ ξύλα πού λαμπάδιαζαν κάτω ἀπὸ τὸ ὑπόστεγο τῆς μάντρας. Τὰ σκυ- λιὰ εἶχαν φύγει. Ὁ Μῆτρο Κότσικας κλώτσησε ἓνα ἀναμένο δαυλὶ καὶ τὸ κύ- λησε στὸ χαντάκι. Ὑστερα πήδηξε κι αὐτός. Ξάπλωσε μὲ τὴν πλάτη στὸ γού- πατο, προσπαθώντας νὰ κάψει τὰ σκοι- νιά ἀπὸ τὰ χέρια του. Ὅμως τὸ δαυλὶ ἔσβυσε στὰ στεκούμενα νερά. Βγήκε κα- πνὸς πηχτὸς καὶ χτύπησε τὰ ρουθούνια του. Στάθηκε ἀναποφάσιτος. Πού νὰ πήγαινε μέσα στὴ βροχή καὶ στὸ σκο- τάδι; Ἐρριξε μιὰ ματιὰ στὸ καλύβι. Ἡ πόρτα κλειστή. Οἱ Ἀρβανίτες θὰ κοιμή- θηκαν, δίχως ἄλλο, κοντὰ στὸ τζάκι. Ἄρχισε νὰ κατηφορίζει τὸ βουνό, στὸ δρόμο γιὰ τὴν Κλεισούρα.

— Ὁ θάνατος φέρνει θάνατο. Ὅ,τι γίνοι ἄς γίνοι.

Ὁμιλίες ἄκουσε ὁ κατάδικος καὶ σταμάτησε. Ξάπλωσε πάνω στὸ δρόμο ἀπὸ κεῖ πού ὑπολόγιζε πῶς θὰ περνοῦ- σαν οἱ ὀδοιπόροι τῆς νύχτας.

— Ὅρέ, σκοτωμένος, εἶπε ὁ ἄνθρω- πος κλωτσώντας τὸ κορμί τοῦ Κότσικα.

— Ὅχι, ἀφεντάδες. Μὲ δέσανε κλέ- φτες.

— Εἶσαι Τοῦρκος;

— Μπορεῖς νὰ μὲ λύσεις;

— Ἄμ, πῶς. Θὰ σὲ λύσω. Νὰ ἔρθεις μαζί μας στὸ καλύβι καὶ ξεκινᾶς τὸ πρωῖ.

— Ἐβγαλε τὸ μαχαίρι ἀπὸ τὸ σελά- χι κι ἔκοψε τὰ σκοινιά. Ὁ κατάδικος ἔτριψε τοὺς καρπούς τῶν χειρῶν του, δρασκέλισε τὸ βράχο καὶ κατηφόρησε τρέχοντας.

— Ὁ χούχα, πάει αὐτός. Τὸν ἔφαγαν τὰ τσακάλια.

Οἱ δυὸ ὁδοιπόροι μπῆκαν ἀπὸ τὴν ἀνοιγμένη πόρτα. Εἶδαν τοὺς ἄλλους ποὺ κοιμόταν καὶ ξάπλωσαν κι' αὐτοὶ κλείνοντας τὴν πόρτα. Ἐξω δερνόταν βροχὴ κι' ἀέρας, οὐρλιαχτὰ τσακαλιῶν καὶ λύκων τάραζαν τὴν ἡσυχία τοῦ καλυβιοῦ.

— Μωρέ, ἄς βάλουμε τὸ σίδηρο στὴν πόρτα, εἶπε ὁ ἕνας στὸν ἄλλο, θὰ μποῦνε μέσα οἱ λύκοι.

Πῆρε τὴν ἀμπάρα καὶ τὴν κάθισε μὲ πάταγο στὴ διχάλα.

Γλυκοχάραξε, ὅταν ἀνοιξε τὰ μάτια του ὁ ἕνας στρατιώτης. Κοίταξε στὴ γωνιά ποὺ ἦταν ξαπλωμένος ὁ Μῆτρο Κότσικας καὶ τὴν βρῆκε ἄδεια.

Πετάχτηκε πάνω. Εἶδε τοὺς δυὸ ξένους ξαπλωμένους κοντὰ στοὺς τσοπάνους. Ἐσπρωξε τὸν ἕνα μὲ δύναμη.

— Τί ἦσαστε, ὦρέ. Γραικοί;

— Γραικοί; ρώτησε ὁ ξαπλωμένος.

— Τουρκεμένοι;

— Μμ, ἔκανε βαρεμένα ὁ ξαπλωμένος.

— Ἄν εἶναι ἔτσι, πάει νὰ πεῖ, ἦσαστε καλοὶ ἄνθρωποι.

Ἐύπνησε κι' ὁ ἄλλος ξένος καὶ κάθισε σταυροπόδι. Γιά μιὰ στιγμή, ὁ στρατιώτης σὰ νὰ θυμῆθηκε.

— Ποῦ πῆγε ὁ Μῆτρο Κότσικας, ἀκόμη ἔξω εἶναι;

— Ποιός; ρώτησε ὁ ξαπλωμένος.

— Ὁ κατάδικος, ὦρέ, ποῦ τὸν πᾶμε στοῦ Κούρτ νὰ τὸν σουβλίσει. Δὲν εἶδατε ἔξω ἕναν ἄνθρωπο;

— Μπά!

— Τί μπά, ὦρέ; ἔκανε ὁ στρατιώτης.

Πετάχτηκε πάνω. Βγῆκε στὴν πόρτα. Ἡ βροχὴ ἔκοψε λίγο, μὰ ὁ ἀέρας σφύριζε παγωμένος. Κοίταξε πέρα στὸ γκρεμὸ καὶ εἶπε.

— Νά, κλούβιο κεφάλι. Ὁ ἄπιστος τόσκασε.

Ἐύπνησε καὶ τὸν ἄλλο στρατιώτη καὶ χωρὶς νὰ ποῦνε τίποτα χύθηκαν στὸ γκρεμὸ.

Βγῆκαν κι' οἱ ἄλλοι στὴν πόρτα καὶ

κοίταζαν τοὺς δυὸ ἄντρες ποὺ ἔτρεχαν.

— Ποῦ ναι τὰ σκυλιά;

— Τὰ σκυλιά πῆγαν στὰ μαντριά.

Πέρασε λίγη ὥρα. Ἡ βροχὴ ἄρχισε πάλι δυνατῆ. Οἱ δυὸ τσοχανταρέοι γύρισαν πίσω στὸ καλύβι. Κοίταζαν μ' ἄγριο μάτι τοὺς δυὸ τουρκεμένους.

— Χάση κόσμου. Σήμερα βρῆκε νὰ ρίχνει.

— Χάση κόσμου. Θὰ χαθεῖ τὸ παλιόσκυλο, δεμένος ὅπως ἦταν. Καλύτερα ν' ἄφηνε τὴν πίστη του παρά νὰ τὸν φᾶνε οἱ λύκοι.

— Χαθήκαμε οἱ ταλαίπωροι, εἶπε ὁ ἕνας στρατιώτης.

— Τί φταῖμε ἐμεῖς σὰν τὸ ἔσκασε μὲς τὴ νύχτα;

— Μάρτυρας ἐγὼ εἶπε τὸ τσοπανόπουλο. Τί φταῖτε ἐσεῖς;

— Ἐπρεπε ὁ ἕνας νὰ φυλάει.

— Μπάτε μέσα. Ἐσβησαν οἱ φωτιές· κάνει κρύο.

— Τί λύκος μᾶς ἔφαγε, μὲ τὸν ζεβζέκη. Τί λύκος μᾶς ἔφαγε!

Κλείσανε τὴν πόρτα καὶ κάθησαν στὸ τζάκι. Ἡ ζέστη φουντωμένη στὸ καλύβι ἔφερνε νύστα. Δὲ μιλοῦσε κανένας. Σὰ νὰ ἔπεσε τρόμος μεγάλος στὴ μέση τοῦ ἡμικύκλιου τῶν καθισμένων ἀντρῶν.

Ὁ ὄπλοφόρος κοίταξε τοὺς ξένους στὰ μάτια.

— Εἶστε τουρκεμένοι; Πιστεύετε στὸ Μωχαμέτη;

— Ναί, μὰ τὸν Ἀλάχ.

— Δὲν εἶδατε τὸ δεμένο;

— Ποῦ νὰ τὸν δοῦμε;

— Ξέρω κι' ἐγώ. Ἐδῶ στὸ γούπατο.

— Κάπου θὰ ζάρωσε. Ποῦ θὰ πάει μὲ τέτοιο καιρὸ. Νὰ μὲ θυμᾶσαι. Θὰ χτυπήσει τὴν πόρτα σὲ λίγο. Ἄν κάνει νὰ κατηφορήσει, θὰ σκοτωθεῖ στὶς χαράδρες.

— Λές; Δὲν ξέρει νὰ χτυπήσει τὴν πόρτα, μὴν τὸν φᾶνε οἱ λύκοι;

— Εἶναι νύχτα ἀκόμη, ἄχ πῶς νυστάζω, εἶπε ὁ τσοπάνος καὶ χασμουρήθηκε.

— Τὸ πρωῖ ἔχουμε πολὺ δρόμο, εἶπε ὁ ἕνος ὄπλοφόρος.

— Τὸ πρωῖ, ἄχ, τὸ πρωῖ. Κάλλιο μὴ φανεῖ τὸ πρωῖ, ἔκανε ὁ ἄλλος ὄπλοφόρος.

Ξάπλωσαν πάλι, μὰ δὲν κοιμηθήκα-
νε. Κοίταζαν τὶς φλόγες τῆς φωτιᾶς ποὺ
χόρευαν στὸ τζάκι καὶ δὲν μιλοῦσαν.

— Ἄν δὲ βρεθεῖ ὁ Μῆτρο Κότσικας.
Θὰ τραβήξω ἐσᾶς τοὺς δυὸ γιὰ τὸν
Κούρτ, εἶπε ὁ ὄπλοφόρος, κοιτάζοντας
ἄγρια τοὺς τουρκεμένους.

Ὁ Μῆτρο Κότσικας βρέθηκε ξαφνι-
κὰ μόνος. Τὰ καλύβια καὶ τὰ κουδουνί-
σματα τῶν κασικιῶν ἔσβησαν ὁλότελα.
Τὸ σκοτάδι γλύκανε λίγο. Καταχνιά. Τὰ
οὐρλιαχτὰ τῶν τσακαλιῶν σταμάτησαν.
Τὰ ἔδιωξε ἡ μέρα. Κοιμήθηκαν κι' αὐτὰ
στὶς σπηλιές τους. Οἱ φωνές τοῦ ἀέρα
καὶ τῆς νύχτας, ποὺ πρὶν ὥρα ἐρχόνταν
σὰν κύματα καὶ τὸν κύκλωναν, κόπηκαν
κι' αὐτές. Ὁ Μῆτρο Κότσικας συνῆρθε
ὁλότελα. Ἐτρεχε τὸν κατήφορο, δρα-
κέλιζε τοὺς βράχους κι' ἔπεφτε στὰ γού-
πατα, γιὰ νὰ μὴν τὸν δοῦν. Ἄν εἶχε τὸ
μαχαίρι του, δὲ θὰ φοβόταν τίποτα. Μὰ
δὲν τὸ εἶχε. Καὶ τώρα ὁ φόβος τοῦ εἶχε
φύγει καὶ μποροῦσε νὰ σκέπτεται. Σή-
κωσε μιά μυτερὴ πέτρα καὶ τὴν ἔσφιξε
στὴ φούχτα του.

Μακριὰ ἀκροφώτιζε φωτιά.

— Νᾶναι χωριό, τάχα;

Τράβηξε κατὰ κεῖ.

Σκότωση, θά.... δὲν τόλμησε νὰ τὸ
σκεφτεῖ τοῦτο τὸ τέλος ποὺ χόρευε στὸ
μυαλό του. Πρέπει νὰ περάσω τὰ σπίτια,
ἴσο εἶναι σκοτάδι, ὕστερα νὰ βγῶ στὸ
βουνό, ἐκεῖ κατὰ τὴν Κλεισοῦρα.

Ἄγνάντεψε τὸ βυσινὶ βουνό, φορτω-
μένο σύννεφα, πίσω ἀπὸ τὸ χωριό.

«Ἄν ἦταν αὐτὰ τὰ ὑψώματα τῆς Κλει-
σοῦρας; Μπά. Ποῦναι τὸ ποτάμι;». Τρά-
βηξε κατὰ τὸ χωριό. Πολιτεία σταχτιά,
τυλιγμένη στὶς χαλκόχρωμες λεῦκες.
Ἐτρεξε μ' ὅλη τὴ δύναμη τῶν ποδιῶν
κι' ἔφτασε στὰ πρῶτα σπίτια. Ἄκουμ-
πησε τὴν πλάτη του σὲ μιά χαμηλὴ μάν-
τρα. Στάθηκε λίγο, κοίταξε ὀλόγυρα καὶ
ὕστερα πήδηξε μέσα. Ἦσυχία. Λίγα
παράθυρα φωτισμένα. Ἀστραπὲς σχίσανε
τὸν γκριζο οὐρανό. Ξανάρχισε νὰ βρέχει.

— Καλύτερα νὰ βρέχει.

Ξαφνικά, ποδοβολητὸ ἀλόγων ἔκοψε
ἡσυχία καὶ σκέψη. Θὰ ἦταν ὡς τέσσε-

ρις μὲ πέντε καβαλάρηδες, ποὺ ἔτρεχαν
ὁ ἓνας πίσω ἀπὸ τὸν ἄλλο, στοὺς στενοὺς
δρόμους. Ὁ Μῆτρο Κότσικας ἔπεσε
κατὰχαμα. Περίμενε ν' ἀκούσει καὶ νὰ
μαντέψει γιὰ ποῦ τραβοῦσαν οἱ καβα-
λάρηδες. Μῆτε ἔβλεπε, μῆτε μποροῦσαν
νὰ τὸν δοῦνε, ἔτσι πεσμένο σὺρριζα στὸν
τοῖχο.

«Ἄν κυνηγᾶνε ἐμένα;» σκέφτηκε.

Ὅμως τίποτα. Ἡ κουστωδιά τράβη-
ξε κατὰ τὸ βουνό καὶ χάθηκε στοὺς
καταρράχτες τοῦ νεροῦ.

Ὁ Μῆτρο Κότσικας, σηκώθηκε καὶ
κοίταξε ὀλόγυρα. Δυὸ τρεῖς ἄνθρωποι
περπατοῦσαν σκηφοὶ καὶ ἀμίλητοι. Ὁ
φυγᾶς, στάθηκε καὶ ἀγνάντεψε. Τὸ νερὸ
ἔτρεχε ἀπὸ τὰ φρύδια, τὰ ματόκλαδα κι'
ἀπὸ τὰ μουστάκια. Οἱ τρεῖς ἄνθρωποι
περπατοῦσαν μέσα στὴ βροχὴ ἀμίλητοι.
Ξεμάκρυναν κάμποσο ἀπὸ τὴν πλατεῖα
μὲ τὶς λεῦκες. Τότες πήδηξε κι' αὐτὸς
ἀπὸ τὴ μάντρα καὶ τοὺς ἀκολούθησε.
Στὸ χέρι κρατοῦσε ἀκόμη τὴν πέτρα
ποὺ πῆρε ἀπ' τὸν κατήφορο. Δρασκε-
λισε μὲ προφύλαξη τὸ στενὸ δρόμο κι'
ἀκολούθησε τὴ συνοδεία. Εἶδε ἀνάμεσά
τους τὸν καλόγερο.

— Ὁ Κοσμᾶς, εἶπε κι' ἔτρεξε κον-
τὰ του.

Ἡ συνοδεία σταμάτησε.

— Πάτερ!

— Ποιὸς εἶσαι ἐσύ; ρώτησε ὁ καλό-
γερος.

— Δὲ μὲ γνωρίζεις, πάτερ;

— Ποιὸς εἶσαι; Δὲ σὲ γνωρίζω.

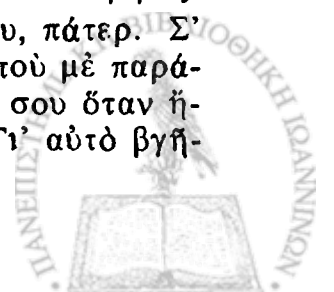
— Πῶς νὰ μὲ γνωρίσεις, ἄγιε ἄνθρω-
πε. Εἶμαι ὁ Μῆτρο Κότσικας ποὺ σκό-
τωσα τὸν ἀγά, πάνω στὴν ταραχὴ στὴ
Σαμαρίνα. Εἶπα πῶς δὲ θὰ σὲ δῶ ποτὲ
πιά. Μοῦ εἶπανε πῶς πᾶς στὸ Τεπελένι.

— Γιὰ κεῖ πάω.

— Δόξα σοι ὁ Θεὸς ποὺ σὲ ξαναβλέ-
πω, εἶπε ὁ Κότσικας καὶ ἔπεσε κάτω,
στὰ πόδια τοῦ ρασοφόρου.

— Σήκω πάνω, διάταξε ὁ καλόγερος.

— Δὸς μου τὴν εὐχὴ σου, πάτερ. Σ'
ἔβλεπα μέσα στὴ φυλακὴ ποὺ μὲ παρά-
στεκες. Ἄκουσα τὴ φωνή σου ὅταν ἤ-
μουν δεμένος στὸ καλύβι. Γι' αὐτὸ βγή-

κα έξω. Νά, τώρα, σέ βρίσκω στο δρόμο μου.

Ἡ φωνή του ἦταν γιομάτη ἀγωνία. Ὁ καλόγηρος δὲ μίλησε. Ὁ Μητρο Κότσικας δὲν ἄντεξε σ' ἐκείνη τὴ σιωπὴ καὶ φώναξε :

— Δὲ μὲ κατάλαβες, ἄγιε ἄνθρωπε. Εἶμαι ὁ Χριστιανὸς ποὺ σκότωσα τὸν ἀγά. Εἶναι μεγάλη ἁμαρτία νὰ σκοτώσεις, τὸ ξέρω. Γιατί δὲ μοῦ μιλάς ;

— Ἦταν οἱ χαντζάρους ποὺ περνοῦσαν πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια μας, ἔκανε ὁ καλόγηρος, σὰ νὰ θυμήθηκε.

— Κι' οἱ Χριστιανοὶ ποὺ σκόρπισαν. Τὰ παιδιά ποὺ ἔκλαιγαν. Τὰ σκυλιὰ ποὺ ἀλυχοῦσαν φοβισμένα. Κι' ἐσὺ ἔφυγες χωρὶς νὰ τελειώσεις τὸ λόγο σου. Τότες εἶπα: «δὺα τελείωσαν γιὰ τὴ ρωμιοσύνη, γιὰ τὴν ἰδέα τῆς ρωμιοσύνης». Μὲ βασάνισαν, μὲ ρίξανε στὸ μουντροῦμι. Μοῦ εἶπαν ν' ἀλλάξω τὴν πίστη μου. Τὰ λόγια σου μὲ κράτησαν καὶ δὲν ἀλλάξοπιστησα. Τώρα, ποὺ εἶμαι κοντά σου, δὲν φοβᾶμαι τίποτα. Μὲ παίρνεις μαζί σου, ἄγιε. Μὲ παίρνεις ποὺ εἶμαι φονιάς ;

— Θὰ εἶμαι πάντα κοντά σου, εἶπε ὁ Κοσμᾶς μὲ τὴ βαριά του φωνή. Φύγε νὰ σωθεῖς. Φύγε, ὅσο εἶναι νύχτα. Νὰ λὲς στοὺς χριστιανούς νὰ φυλάξουν τὴν πίστη τους γιὰ νὰ σωθεῖ τὸ γένος. Ὅποιος χάσει τὴν πίστη του, χάνει τὴν ἐλπίδα.

— Ναί, ἄγιε, γιὰ τὴν ἰδέα τῆς ρωμιοσύνης.

Ἐνας ἀπὸ τὴ συνοδεία τοῦ Κοσμᾶ τοῦ ἔδωσε ἓνα δισάκι μὲ ψωμί καὶ τυρί.

Ὁ Μητρο Κότσικας ἔφυγε γλήγορα. Ἡ μικρὴ πόλη χάθηκε. Μπροστά του ἀνοιγόταν πάλι βουνό. Σκαρφάλωσε γλήγορα τὸ μονοπάτι. Νερά κατηφόριζαν

κι' ἔπεφταν στὶς χαράδρες. Ὁ φυγὰς πῆρε θάρρος. Τώρα μπορούσε νὰ τὰ βάλει πάλι μὲ τὴν Τουρκία. Ἡ κούρασή του ἔφυγε ὀλότελα. Ἡ ψυχὴ του ἄδειασε. Κάθε σκέψη κόπηκε στὸ μυαλό του. Τραβοῦσε ὄλο πρὸς τὰ ἔπάνω, στὴν κορυφή. Σταμάτησε. Κοίταξε κάτω. Ἡ πολιτεία κοιμόταν ἀκόμη. Ἐβγαλε ψωμί ἀπὸ τὸ δισάκι κι' ἔφαγε.

— Δὲ μὲ πῆρε μαζί του ὁ Κοσμᾶς, εἶπε. Πῶς μπορεῖ νὰ ἔχει στή συνοδεία του ἓνα φονιά, τὸν Μητρο Κότσικα ; Σκότωσες, θὰ πεθάνεις, τὸ εἶπε κι' ὁ στρατιώτης. Ὁ στρατιώτης ; ἀναρωτήθηκε ὁ φυγὰς καὶ σκαρφάλωσε τοὺς βράχους.

Ὁ καλόγηρος Κοσμᾶς στάθηκε στὸ μέσο τῆς συνοδείας του. Ἦξερε πῶς κι' αὐτὸς ἦταν σάρκα καὶ κόκκαλα τούτου τοῦ κόσμου. Μποροῦσε νὰ σωριαστεῖ στὴ μέση τοῦ δρόμου, πρὶν καλὰ καλὰ τελειώσει τὸ ἔργο του. Δὲν ἦταν τίποτ' ἄλλο ἀπὸ τὴν ἀνάβρα τῆς φωνῆς τοῦ σκλάβου γένους, κι' ἀντλοῦσε τὴ δύναμή του ἀπὸ τὴ δύναμη τῆς καρδιάς τῆς ρωμιοσύνης. Τὸ ἔβλεπε καθαρά. Ἡ ρωμιοσύνη ἦταν θυμωμένη, σὰν καζάνι ποὺ ἔβραζε. Ἄν κοβόταν ἢ βράση κι' ἔσβηνε ἢ φλόγα, τὸ γένος θὰ πέθαινε. Κι' αὐτὸ δὲν ἔπρεπε νὰ γίνεи.

Ἄκουσε τὸ ποδοβολητὸ τῶν ἀλόγων, ποὺ ξαναγύρισαν κι' ἔπαχναν μέσα στὴν πόλη. Ἀρβανίτες ὀπλοφόροι καὶ κόσμος ἄρχισε νὰ φτάνει στὴν πλατεία. Ὁ νοῦς του πῆγε σὲ κείνον τὸν νέο ποὺ χάθηκε στὸ βουνό.

— Νὰ ἢ ἐλπίδα τοῦ γένους. Φλόγα ποὺ δὲ θὰ σβήσει ποτέ.

B. ΜΑΡΓΑΡΗ

ΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΦΕΡΣΙΜΑΤΑ

Ἄφ' οὗτου ὁ ἄνθρωπος, σπρωγμένος ἀπὸ μιᾶν ἀνάγκη ἀσφαλείας καὶ διατηρήσεως, κατόπιν, ἄρχισε νὰ ἐγκαταλείπει τὴν μονήρη ζωὴ τῶν δασῶν καὶ τῶν σπηλαίων καὶ νὰ δημιουργεῖ, μέσα στὴ θαμπὴ ἐποχὴ τῆς προϊστορίας, ἀργά, μὰ σταθερά, τὴν κοινωνικὴν ὁμάδα, πρωτόγονη κατ' ἀρχὴν, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἐξελισσομένη, ἀπὸ τότε ἀκριβῶς, ἀναγκασμένος νὰ ζεῖ πλάι στοὺς ὁμοίους του, κάτω ἀπὸ τὶς ἴδιες συνθήκες καὶ προοπτικὲς ζωῆς καὶ βλέποντας πῶς ἡ ἐπιτυχία τῶν σκοπῶν του ἢ ὄχι δὲν ἐξαρτᾶται μόνο ἀπὸ τὸν ἴδιο, ἀλλὰ συχνὰ παίζει τὸ ρόλο του — θετικὸ ἢ ἀρνητικὸ — (γὶ' αὐτὸν) τὸ σύνολο μέσα στὸ ὁποῖο παλεύει, ἀπὸ τότε λοιπὸν ἄρχισε νὰ ὑπολογίζει σ' αὐτούς· καὶ συνειδητοποιῶντας τὸ γεγονός τοῦ χαμοῦ τῆς παλιᾶς του πιά ἀσυδοσίας, ὅταν μέσα σὲ μιὰ παρθένα φύση ἔκανε ὅ,τι αὐτὸς ἠθέλε, θεώρησε φρόνιμο νὰ κατευθύνει τὴ ζωὴ του, ὄχι σύμφωνα μὲ τὶς παλιὲς του ἐπιθυμίες εἰς βάρος φυσικὰ τοῦ ἄλλου (τοῦ συντοπίτου) — τοῦλάχιστον ὄχι μὲ τὸν τρόπο πὸν ἔκανε τὶς ἐπιθυμίες του αὐτὲς πραγματικότητας, φανερὰ δηλ. καὶ χωρὶς περιορισμούς, γιὰτὶ τότε ἡ σύγκρουση θὰ ἦταν ἀναπόφευκτη — ἀλλὰ ἔτσι, ὥστε χωρὶς νὰ ἐρεθίζει τὸ διπλανό του, νὰ κάνει ὅ,τι τοῦ ἦταν μπορετὸ γιὰ τὸ ἀτομικὸ του συμφέρον.

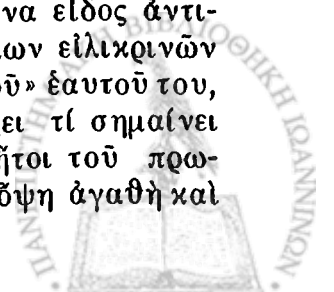
Ἡ συναίσθησις τῆς νέας αὐτῆς πραγματικότητος γιὰ τὸν «καινούργιο» αὐτὸν ἄνθρωπο, τῆς ἀναγκαστικῆς δηλ. συμβίωσης, πὸν εἶχε σὰν φυσικὸ ἐπακόλουθο τὴν χάραξη ὁρίων στὴν ἐλεύθερη δράση τοῦ ἀτόμου ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ἀφάνεια τῆς προσωπικότητος μέσα στὸ ἀνώνυμο πλῆθος, εἶναι ἡ ἀφετηρία, ἀπὸ τὴν ὁποία ξεκινᾶ τὸ πλέξιμο ἑνὸς καινούργιου τρόπου ἀτομικῆς ζωῆς: τοῦ κοινωνικοῦ.

Ἐδῶ πιά ὅλα εἶναι διαφορετικά. Ὁ «σκοπὸς» τοῦ βίου καὶ τὸ μοντάξ τῆς κα-

τοικίας ἀλλάζουν. Καινούργιος τρόπος ζωῆς ξεπροβάλλει αἰσθητὰ διάφορος ἀπὸ τὸ μοτίβο ἐκείνης τῆς παλιᾶς ζωῆς, τῆς γεμάτης βέβαια γραφικότητος, ἀέρα, ἥλιο καὶ ὀργιώδη βλάστηση, ὅπου ὅλα τοῦ τὰ ἐτοιμάζεν ἡ φύσις. Τώρα, μακρὰ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ἐκεῖνο πὸν ἐξουσίαζε, ἀναγκασμένος νὰ ζεῖ καὶ νὰ κινεῖται μέσα σὲ ὠρισμένα πλαίσια, τὸ σύνολο τῶν ὁρίων χαρακτηρίζει τὴν ὁμαδικὴν ζωὴν, ὁ «κοινωνικὸς» πιά ἄνθρωπος, πάσχισε νὰ περισώσει ὅ,τι ἦταν μπορετὸ ἀπὸ τὴν «ἀτομικότητά του», πὸν ἄρχισε νὰ βουλιάζει κάτω ἀπὸ τὸ βαρὺ φορτίο τοῦ πλῆθους· καὶ μὲ μὲ γνώμονα τὸ συμφέρον του, νὰ πλησιάσει τοὺς ἄλλους διακριτικὰ καὶ μὲ τέτοιον τρόπον, ὥστε νὰ προετοιμάσει εὐμενῶς τὴν κρίση τους γιὰ τὴν ποιότητα τοῦ χαρακτήρα του, γιὰ τὴ σωστικὴν τὴν ἠθικὴν ὑπόστασιν, ἔχοντας σὰν ἀπώτερο σκοπὸ νὰ σκεπάσει τὸν πραγματικὸν καὶ συχνὰ κακὸν ἑαυτὸν του, ἢ τοῦλάχιστον λιγώτερον εἰλικρινῆ ἀπ' ὅ,τι παρουσιάζεται κάτω ἀπὸ τὴν μορφήν τοῦ τρόπου ἐκείνου: τῆς ἀξιοπροποῦς καὶ ἀψογῆς συμπεριφορᾶς.

Ἐδῶ ἀκριβῶς, σ' αὐτὴν δηλ. τὴν προσπάθειαν τοῦ ἀνθρώπου νὰ δείξει στοὺς ἄλλους τί δὲν εἶναι καὶ νὰ κρύψει ἀπὸ τὰ μάτια τους τοὺς διαλογισμοὺς καὶ τὶς πράξεις του, βρίσκεται ἡ κυριώτερη γενεσιουργὸς αἰτία ὄλου αὐτοῦ τοῦ συρφετοῦ, πὸν σιγὰ σιγὰ ζυμώθηκε καὶ πῆρε μιὰ ἰδιάζουσα θέσιν μέσα στὸ κοινωνικὸ εἶναι, καὶ πὸν γενικὰ ὀνομάζουμε κοινωνικοὺς τρόπους, τρόπους καλῆς συμπεριφορᾶς.

Στὸ βάθος τους, εἶναι ἓνα εἶδος ἀντισταθμίσματος τῶν κακόβουλων εἰλικρινῶν προθέσεων τοῦ ἢ τοῦ «κακοῦ» ἑαυτοῦ του, ἐκείνου δηλ. πὸν δὲ γνωρίζει τί σημαίνει ἠθικὴν προσπάθειαν, ἢτοι τοῦ πρωτόγονου ἐσωτερικά. πὸν μὲ ὄψη ἀγαθῆ καὶ

φωτεινή κατορθώνει εύκολα να μᾶς παραπλανᾷ καὶ σχεδὸν πάντα να μᾶς ρίχνει στὰ χέρια τῆς μάτιας.

Εἶναι ἡ διαφυγὴ ἐπιφάνεια ἐνὸς σκοτεινοῦ βάθους, ποὺ καὶ ἡ σκέψη ἀκόμα, πὼς ἴσως τὸ δεῖ τὸ φῶς τῶν ἄλλων, μᾶς τρομάζει. Γι' αὐτὸ, ἀκατάπαυστα πασχίζουμε να τὸ σκεπάζουμε πάντα με τὸ ἄβροδ ἔνδυμα τῆς καθωσπρέπει ἐξωτερικῆς συμπεριφορᾶς, ποὺ ὅσο πιὸ ἄψογη εἶναι, τόσο περισσότερο φορτίο κρύβει. Τὸ μῖσος, ὁ φθόνος, ἡ ζήλεια, κάθε εἶδους πάθος, ἀλλὰ καὶ κάθε παράνομη πράξη (μετὴν νομικὴ ἢ μετὴν ἠθικὴ τῆς λέξης ἐννοία), ὅλα αὐτὰ ποὺ μᾶς τυραννοῦν τὴν ψυχὴ, κόμπλεξ κ. λ. π., εύκολα βρίσκουν καταφύγιο στοὺς καθημερινοὺς αὐτοὺς τύπους συμπεριφορᾶς. Εἶναι ἓνα σημεῖο τὸ ὁποῖο ἐθίγη μετὸν τρόπον ὑπέροχο στὴν «Ἐπὶ τοῦ ὄρους ὀμίλια», καὶ ἐμεῖς τίποτε ἄλλο δὲν ἔχομε να ποῦμε.

Πρέπει ὡστόσο να προσθέσουμε, ὅτι στὴν δημιουργία τῶν κοινωνικῶν αὐτῶν φερσιμάτων, ἔχουν τὴ θέση τους καὶ μερικοὶ ἄλλοι παράγοντες, ποὺ ξεκινοῦν ἀπὸ βαθύτερα ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ αἰτία. Οἱ παράγοντες αὐτοί, τὴν ἐμφάνιση τῶν ὀποίων προκαλεῖ τὸ ἐνστικτο τῆς αὐτοσυντήρησης, εἶναι ἐξωλογικοὶ καὶ ἔχουν σὰν ἀποστολὴ τους τὴν ἱκανοποίησιν τῆς συνείδησης ἀπὸ τοὺς φόβους ποὺ κατέχουν τὴν ψυχὴ μας μπροστὰ στὸ ἀβέβαιο μέλλον, ὅταν σ' αὐτὸ τοποθετήσουμε ἓνα γεγονός, ποὺ, ἂν θὰ λάβει χώρα, θ' ἄξει γιὰ τὴ ζωὴ μας συνέπειες, μικρὰς ἢ μεγάλης. Ἐπομένως ἡ ὑπαρξὴ τῶν δυνάμεων αὐτῶν σημαίνει ἔλλειψη ρεαλισμοῦ, σκέψεως καὶ παραλογισμοῦ. Τὸ ρόλο τους ποὺ ἡ γέμματα ἀμφιβολίας, φόβους καὶ προκαταλήψεις συνείδηση δέχεται σὰν εὐεργετικὸ, ἢ καθαρὴ λογικὴ τὸν ἀπορρίπτει καί, μὴ βέβαιον μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀποτελέσματος, ποὺ ἐπικαλεῖται να ρυθμίσει, καμμιὰ ἀπολύτως συνάφεια, θεωρεῖ καὶ αὐτὸν καὶ τὰ ἐπιτεύγματά του καθαρὴ ψευδαίσθησις.

Ἐφαρμογὴ τῶν ἐξωλογικῶν αὐτῶν παραγόντων στοὺς κοινωνικοὺς τρόπους, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω, ἀποτελεῖ κυρίως ἡ εὐχή ὅταν εἶναι τύπος μονάχα.

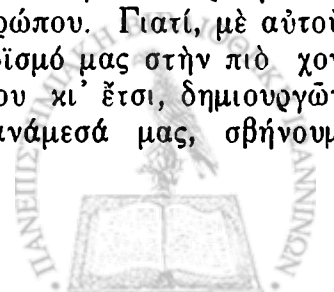
Σ' ὁποιαδήποτε περίπτωσιν καὶ ἂν δίνεται, ἡ ἔκφρασις μιᾶς εὐχῆς δὲν σημαίνει τίποτα, δὲν ἔχει κανένα νόημα καὶ κανένα ἀποτέλεσμα γιὰ τὸ ἀντικείμενο, χάριν τοῦ ὁποίου ἀπευθύνεται, γιὰτὶ κανένας τρόπος δὲν ὑπάρχει να ἔρθει σ' ἐπαφὴ μετὰ τοῦ καὶ περισσότερο να τοῦ ρυθμίσει τὴν πορεία. Ὅλα θὰ γίνονται καθὼς πρῶτα. Ὁ καθένας θὰ τραβήξει τὸ δρόμο του, τὸ κάθε πρᾶμα θὰ περιμένει τὴ σειρά του, καὶ τὰ πάντα μετὰ ὑπομονὴν καὶ ἐγκαρτέρησιν θὰ κυλήσουν πρὸς τὴ φυσικὴ τους πορεία.

Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς θὰ μπορούσαμε να ποῦμε καὶ γιὰ τὴν κατάρα. Καὶ αὐτὴ τὴν ἴδια ἔχει αἰτία, ἀπὸ τὰ ἴδια σκοτεινὰ βάθη τοῦ ἐνστικτο ἀφορμάται καὶ τὶς ἴδιες ἀκριβῶς ἐπιθυμίες να πληρώσει ἔχει ἀποστολή. Ὑπάρχει ὁμοίως ἡ ἐξῆς διαφορά: στὴν κατάρα εἶναι φύσει ἀδύνατο να ντυθεῖ τὸ λεπτὸ ἄρωμα τῶν τύπων τῆς κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς. Γιατὶ τότε θὰ σημαίνει, βέβαια, «εὐχή». Ἐνα ἄλλο «καλὸ χωράφι» ἐπίσης γιὰ τὴν εὐρωστὴ ἀνάπτυξιν τῶν τρόπων συμπεριφορᾶς εἶναι καὶ ἡ πλήξη. Μετὸν ὄρον ἐννοοῦμε τὸ ἐσωτερικὸ αὐτὸ κενό, τὴν δυσάρεστη γεύσιν τοῦ ὁποῦ ὄλοι μας, λίγο πολὺ, ἔχομε νοιώσει.

Εἶναι κάτι ποὺ δημιουργεῖται ἀπὸ ἓνα εἶδος πνευματικῆς «ἀνεργίας» ἢ μᾶλλον «ἀεργίας καὶ ὑποαπασχολήσεως».

Σὰν κατάστασις, ἔτσι ποὺ μετὰ δυσκολία ὑποφέρεται, καλλιεργεῖ τὸ ἔδαφος γιὰ να πληρώσει τὸ κενό, ποὺ αὐτὴ ἢ ἴδια μᾶς δημιουργεῖ, πάνω στὸ ὁποῖο εὐδοκίμει ἄνετα ἡ φαιδρὴ κωμωδία τῆς καθωσπρέπει κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς μετὴν ἄδολην νοστιμάδα ἐνὸς πηγαίου χιούμορ.

Τὸ ὀρμέφυτο, λοιπόν, ἀφ' ἐνός, στηριζόμενον στὴν ἀμάθεια, καὶ ὁ κακὸς ἑαυτός μας (πάθη μετὰ τὶς ἔμπρακτες συνέπειές τους) ἀφ' ἑτέρου, εἶναι τὰ κυριώτερα ἴσως βάθη πάνω στὰ ὁποῖα τὸ οἰκοδόμημα τῶν κοινωνικῶν τύπων φαίνεται να δεσπόζει σὲ κάθε ἀνθρώπινη κοινωνία, παίζοντας ἀνασταλτικὸ ρόλο στὴν ἀληθινὴ πρόδοσιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ στὴν ἐσωτερικὴ καλυτέρευσιν τοῦ ἀνθρώπου. Γιατὶ, μετὰ αὐτοὺς τρέφουμε τὸν ἐγωϊσμό μας στὴν πιὸ χονδροειδῆ μορφή του καὶ ἔτσι, δημιουργώντας φράγματα ἀνάμεσά μας, σβήνουμε

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΙΣ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Κώστα Σαρδελή: Κοσμᾶ Αἰτωλοῦ ἀναλυτικὴ
Βιβλιογραφία 1765 — 1967 σελ. 170 — ἐκδ.
• Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον — Ἀθήνα, 1968.

Ἀπὸ τὸν καιρὸ πού ὁ ἀκαταπόνητος με-
λετητὴς τῆς Νεώτερης Ἱστορίας μας ἀείμνη-
στος Φάνης Μιχαλόπουλος δημοσίεψε τὴν γνω-
στὴ ἀποκαλυπτικὴ καὶ ἀναστηλωτικὴ γιὰ τὸν
Πατροκοσμᾶ μελέτη του, ὅπου ἔδιδε καὶ πλή-
ρη κατάλογο τῶν ὡς τότε σχετικῶν δημοσιευ-
μάτων, θερμὸ τὸ ἐνδιαφέρον στράφηκε πρὸς
τὸ μεγάλο Διδάχτο καὶ Ἐθναπόστολο κι ἓνα
πλήθος ἐργασίες σχετικῆς εἶδαν τὸ φῶς. Ἡ
εὐρέα ὁμοίως σὲ ἐφημερίδες ἰδίως καὶ περιο-
δικὰ διασπορὰ τῶν δημοσιευμάτων αὐτῶν δη-
μιουργοῦσε πρόβλημα δυσεπίλυτο γιὰ τὸν εἰ-
δικὸ ἔρευνητὴ καὶ ἀδήριτη συνεπῶς τὴν ἀνάγκη
μιας νέας λεπτομεροῦς βιβλιογραφίας του.

Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ κενὸ ἔρχεται νὰ καλύψῃ
ἡ προκείμενη ἀναλυτικὴ περὶ τοῦ Κοσμᾶ τοῦ
Αἰτωλοῦ Βιβλιογραφία τοῦ κ. Κ. Σαρδελῆ, ἡ
ὁποία, καθὼς αὐτὸς ὁ συντάκτης τῆς λέγει,
ἀποτελεῖ συμπλήρωση καὶ ἐπέκταση μετὰ νέο
ἔλεγχο τῶν πηγῶν ἐκείνης τῆς πρώτης τοῦ
Μιχαλόπουλου.

Περιλαμβάνουσα ἢ ὑπ' ὄψιν Βιβλιογραφία
647 ἐν ὄλῳ δημοσιεύματα αὐτοτελῆ καὶ μὴ, δὲν
ἀρκεῖται σὲ ξερὴ καταγραφή τῶν σχετικῶν
λημμάτων, ἀλλὰ, προκείμενου περὶ βιβλίων ἢ
ἐκτεταμένων μελετῶν, δίδει καὶ τοὺς τίτλους
τῶν κεφαλαίων τους καθὼς καὶ χαρακτηριστι-
κὰ τους ἀποσπάσματα σὲ τρόπο πού νὰ ἀπο-
τελεῖ τὸ βιβλίον ὑπ' αὐτὴ τὴ μορφή του πλα-
τεῖα σύνθεση τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἁ-
γίου ἀρκετὰ κατατοπιστικὴ γιὰ τὸν ἀναγνώ-

κάθε ἴχνος ἀγάπης καὶ συμπάθειας γιὰ
τὸν συνάνθρωπο, κοροϊδεύουμε καὶ ἐξευ-
τελίζουμε τὸν ἑαυτὸ μας, γιὰ τὸν θέτου-
με στὴν μοῖρα ἐνὸς ψεύτη, μὰ καὶ τοὺς
ἄλλους βέβαια, πού μὲ τὴ σειρά τους καὶ
τοῦτοι, μᾶς ἐπιστρέφουν (πάντα μὲ τὸ ἴδιο
νόμισμα) τὰ ὅσα ἔχουμε ἑξοδέψει γιὰ χάρη
τους.

Γινόμαστε, ἔτσι, ἐξωπραγματικοὶ καί,
μὲ βλέμμα πάντοτε ἄλλο, παρὰ ἐκεῖνο πού
μᾶς ἀρμόζει, προετοιμάζουμε τὸ δρόμο πού
θὰ μᾶς φέρει ἐκεῖ πού ὄλα εἶναι ἀφύσικα,
κι' ὅπου ἡ ἀπάτη στηρίζεται στὴν ἀπάτη.

στη. Οἱ παρεμβαλλόμενες δὲ ἐκτὸς κειμένου
εἰκόνας Του, ἀπὸ τὶς ἀξιολογώτερες ἀνά τὴν
Ἑλλάδα σωζόμενες, φορητῆς ἢ ἐπιτοίχιες, συμ-
βάλλουν στὴ στενότερη γνωριμία καὶ ψυχικὴ
ἐπαφή μὲ τὸ φλογερὸ Ἀναγεννητὴ καὶ Δά-
σκαλο.

Ὡς πρὸς τὴ δομὴ τώρα καὶ τὴν ἐν γένει με-
θοδολογία τοῦ ἔργου ἔχουμε νὰ παρατηρήσουμε
τὰ ἀκόλουθα. Βασικῆς βέβαια ἀρετῆς μίᾶς κα-
λῆς, καθόσο γνωρίζω, Βιβλιογραφίας εἶναι ἡ
ἀκρίβεια στὴν περιγραφή τῶν ἀναγραφόμενων
βιβλίων καὶ λοιπῶν δημοσιευμάτων καὶ ἡ κά-
ποια σχετικὴ ἔστω πληρότητα, κύριες δὲ προ-
ϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀπόκτησίν τους ἢ ἐξ αὐτο-
φίας κατὰ τὸ δυνατό περιγραφή τῶν διαφό-
ρων ἐντύπων καὶ ἡ συστηματικὴ κατὰ βιβλιο-
θῆκες ἔρευνα.

Ἄς δοῦμε ὁμως, μὲ κάθε δυνατὴ συντο-
μία, ἂν καὶ ὡς ποῖο περίπου βαθμὸς, ἡ ὑπὸ κρί-
σιν ἐργασία συγκεντρώνει αὐτὰ τὰ παραπάνω
ἀπαραίτητα προσόντα. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν
ἀκρίβεια, παρατηρῶ πὼς σὲ ὠρισμένες περι-
πτώσεις, καθὼς στὴν ἀναγραφὴ τῶν ἐπανεκδό-
σεων (σελ. 31) τῆς Ἀκολουθίας τῆς πρώτης
τοῦ Κοσμᾶ, — πού γιὰ τὴν ἐπενέχτηκαν σ' αὐτὲς
διορθώσεις καὶ συμπληρώματα διάφορα θεω-
ροῦνται καὶ βιβλιογραφοῦνται σὰν ἴδια ἔργα—
δὲν δίνεται πλήρης καθὼς θᾶπρεπε ὁ τίτλος
τους, ἀλλὰ περιληπτικὰ ἢ ἐντελῶς πρόχειρα. Στὸ
λήμμα 23 π.χ. γράφεται: «Συντεθεισὴ (ἢ Ἀ-
κολουθία) κόποις ἀναλώμασι Θωμᾶ Πασγίδου
Ἐν Βουκουρεστίῳ ἐκ τῆς τυπογραφίας Νήφων-
νος Μητροπολίτου 1860, σελ. 19 μὲ χαλκογρα-
φία τοῦ Κοσμᾶ», ἐνῶ τὸ ἀκριβὲς τῆς ἐκδόσεως
εἶναι: «Ἀκολουθία καὶ βίος τοῦ ἁγίου ἱερο-
μάρτυρος καὶ ἰσαποστόλου Κοσμᾶ τοῦ ἐν Ἀλ-
βανίᾳ μαρτυρήσαντος ἐν ἔτει 1779 κατὰ μῆνα
Αὐγούστου. Συντεθεισὴ χάριν εὐλαβείας καὶ
τύποις ἐκδοθείσα κόποις καὶ ἀναλώμασι Θωμᾶ
Πασγίδου. Ἐν Βουκουρεστίῳ ἐκ τῆς τυπο-
γραφίας Νήφωνος Μητροπολίτου 1860. Εἰς
4ον σ. 18 μετὰ τῆς εἰκόνας τοῦ Ἁγίου ἐκτὸς
κειμένου» (πρβλ. Ἑλλ. Βιβλιογρ. Γ' κίνη — Μέ-
ξη ἀριθμ. 8106).

Ἄλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴ διάταξη τῆς ὕλης ὁ
συγγραφεὺς δὲν ἀκολούθησε τὴν ὀρθόδοξον καὶ
δοκιμασμένην ἀπὸ παλαιότερους καὶ νεώτερους
γνωστὸς βιβλιογράφους (Λεγκράν, Βρεττό,
Γκίνη — Μέξη κ. ἄ.) μέθοδο τῆς κατὰ χρονο-
λογικὴ δηλ. σειρά καταγραφῆς τῶν λημμάτων,
ὅπου ὁ μελετητὴς μπορεῖ ἀνά πᾶσα στιγμή
νᾶχη σαφῆ προστά του εἰκόνα τοῦ ὕψους καὶ
εἶδους τῆς περὶ τὸ συγκεκριμένο ἀντικείμενον
ἔρευνας, ἀλλὰ τὴν μάλλον ἀπρόσφορον κατὰ τὴ
γνώμη μας ἀναγραφὴν κατ' ἀλφαβητικὴν σειράν
τῶν συγγραφέων τῶν λημμάτων, ὁ ἀριθμὸς τῶν

όποιων πάλι παρουσιάζεται διογκωμένος, επειδή άρχεται άπ' αυτά, καθώς τὰ 49—72 (ένθυμαίσι αναφερόμενες στον Αίτωλό) συλλεγμένες και δημοσιευμένες από τον κ. Κώνστα), δέν έπρεπε νά καταχωρηθούν αναλυτικά και με ξεχωριστό αριθμό τὸ καθένα άφου όλα μαζί περιέχονται στο αυτό δημοσίευμα. Ούτε ακόμα και τις διπλογραφίες δυνήθηκε ν' άποφύγη ὁ συγγραφέας. Μελέτες δηλ. πού κυκλοφόρησαν και ως άνάτυπα αναφέρονται και στο κερ. τῶν βιβλίων υπό νέον αύξ. αριθμό (π.χ. λήμ. 10—295, 12—414 κ. ά.). Φυσικό βέβαια ήταν νά διεφυσγε τής προσοχής τού συντάκτη αυτής τής εργασίας και αριθμός μικρός αξιόλογων ὁπωςδήποτε μελετών ή αναφορῶν για τόν Κοσμά, ένῶ καταχωρήθηκαν και οί πιό ίσως άσήμαντες. Για πρόχειρο παράδειγμα, αναφέρω τήν πολυ καλή σχετική μελέτη τού κ. Α. Τσιάρρα (Κοσμάς ὁ Αίτωλός κ. λ. Γιάννενα 1964) και τὰ περι Κοσμά αναφερόμενα (σελ. 195—8) στα ὄγκῶδες με τόν τίτλο «Μοσχόπολις» έργο (έκδ. Ε. Μ. Σ. Θεο)νίκη 1957) τού Ίωακείμ Μαρτινιάνου (Βορειοηπειρώτη και έπί δεκαετία ὀργισατεύσαντος στο Μπεράτι), ὅπου καταδειγνεται σὺν τοῖς άλλοις τούλάχιστον αὐθαίρετη ή με τόση έμφαση ὑποστηριχθεῖσαι από τόν μακαρ. Μπαρά γνώμη (Ήπ. Έστ. 1954 σελ. 376), πῶς δέν ὑπῆρχε δηλ. ρεύμα έξωμοσίας στις Β.Δ. παρυφές τού Έλληνισμοῦ κατά τήν εκεί εμφάνιση τού Έθναποστόλου.

Θά είχα τέλος νά διατυπώσω και κάποιες ακόμα παρατηρήσεις μου δευτερεύουσες πάνω στο προζείμενο έργο, καθώς τήν έσφαλμένη αναγραφή τού ὀνόματος τού έπιφανούς Ήπειρώτη λογίου Γεωργ. Χασιώτη ως Κασιώτη, κατά παρανόγησή του από τὰ Γαλλικά (Chassiotis), τὰ ὅρια ὅμως ένός άπλου σημειώματος, πού ήδη έχουμε ὑπερβή, δέν έπιτρέπουν.

Καταλήγοντας, φρονούμε ὅτι ή παρούσα Βιβλιογραφία θά κέρδιζε περισσότερο σέ ποιότητα, αν ὁ συντάκτης της έβάδιζε κατά τή σύνθεσή της, για τήν ὁποία, σημειωτέον, δέν άπαιτοῦνται ειδιχές γνώσεις—πάνω στα χνάρια παλαιότερων συναφῶν εργασιῶν και μάλιστα τής ὑποδειγματικῆς στο είδος βραβευμένης και εκδομένης από τήν Ακαδημία Αθηνῶν νεώτερης Έλληνικῆς Βιβλιογραφίας τῶν Γζίνη—Μέξη. Δέν τὸ έπραξε ὅμως, άγνωστο γιατί. Παρά ταῦτα, τὸ ανά χείρας πόνημα τού κ. Σαρδελῆ αποτελεί προῖον μακρῆς και έντονης προσπάθειας, έργο στοργῆς και θαυμασμοῦ του πρὸς τὸ νεώτερο Άγιο τῶν Γραμμάτων μας τόν ΠατροΚοσμά, πολύτιμο δέ βοήθημα για τούς μελετητές του.

ΣΤΕΦ. ΜΠΕΤΤΗΣ

Βασιλείου Μπαρά: «Τὸ Δέλβινο τῆς Βορείου Ήπειρου κ.λ.π.»

Έξαιρετικό βιβλίο, χωρίς ὀμφιβολία, πρέπει νά χαρακτηριστεῖ τὸ με τόν παραπάνω τίτλο σύγγραμμα τού αείμνηστου Βασιλείου Μπα-

ρά. Ή πνευματική προσφορά τού εξαίρετου αυτού εκπαιδευτικοῦ και λογίου είναι πανθολογούμενη. Αφιέρωσε ὀλόκληρη τή ζωή του, πέρα άπ' τήν καθ' αυτό διδακτική του δουλειά, στην έρευνα, τή συγκεντρῶση, καταγραφή και ταξινόμηση πολύτιμων στοιχείων πού διαφωτίζουν τήν ιστορία τού Ήπειρωτικοῦ μας χώρου. Τὸ πολύτιμο ὕλικό, πού άποτελεῖ τὸ περιεχόμενο τού παραπάνω βιβλίου, ὁ αληθινῶς Βασιλείος Μπαράς τὸ είχε συγκεντρῶσει δουλεύοντας πολλά χρόνια και τὸ είχε ὄνειρο νά τὸ παρουσιάσει σέ βιβλίο. Ὁ πρόωρος ὅμως θάνατός του δέν επέτρεψε τήν πραγματοποίηση τού πόθου του αυτού. Τὰ καλά του ὅμως τὰ παιδιά—και είναι για μεγάλη τους τιμή αυτό—δέν θέλησαν και δέν άφησαν νά χαθεῖ ὁ μόχθος τού πατέρα τους. Τὰ κατάλοιπα τού Βασ. Μπαρά τάβαλαν στη διάθεση τού πιό ειδικοῦ για τὰ τέτοια θέματα, τού έκλεκτοῦ συμπατριώτη και έπιστήμονα, τού Διευθυντῆ τού Μεσαιωνικοῦ Άρχείου τῆς Ακαδημίας κ. Λεάνδρου Βρανούση. Ὁ κ. Βρανούσης επιμελήθηκε με ζήλο, εῦσυνειδησία και έπιστημονικότητα, τὰ στοιχεία πού περιέκλειαν τὰ κατάλοιπα τού μακαρίτη Μπαρά και παρονόιασε έναν έκλεκτό τόμο με άφθονα και πολύτιμα στοιχεία πού αναφέρονται στο Δέλβινο και στις γειτονικές μ' αυτό περιοχές Χειμάρρας, Αργυροκάστρου, Πωγωνίου, Φιλιατῶν κ.λ.π.).

Μέσα στις 352 σελίδες τού καλοτυπωμένου αυτού βιβλίου, περιέχονται όλα τὰ στοιχεία πού δίνουν σαφέστατη εῖκόνα και άκριβέστατη γνώση τῆς τοπαρχίας τού Δελβίνου και τῶν γειτονικῶν των περιοχῶν σέ ὅ,τι έχει σχέση με τήν ιστορία από τους άρχαιότατους ακόμα χρόνους, τούς ατέλειωτους ήρωικούς άγῶνες τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς για τήν άπόκτηση τῆς λευτεριάς, με τις εκκλησιές και τὰ μοναστήρια, καθώς και τήν εκπαιδευτική κατάσταση τού τόπου.

Τὸ βιβλίο τού μακαρίτη Μπαρά, κατά τήν ταπεινή μου γνώμη, άποτελεῖ πολύτιμο πνευματικό θησαυρό. Μοναδικὸ εῖς τὸ είδος του, γιατί παρέχει σαφέστατη εῖκόνα τού Ήπειρωτικοῦ χώρου, για τόν ὁποῖον έχει αφιερωθεῖ ή τόσο μεγάλη προσπάθεια τού πνευματικοῦ αυτού ανθρώπου. Απὸ έντική δέ άποψη τὸ σύγγραμμα αυτό είναι ανεκτίμητο, γιατί με τὰ άτράνταχτα στοιχεία πού φέρνει σέ φῶς καταδειχεται ὁ από τὰ πιό παλιά ακόμα χρόνια βαθύς Έλληνισμός τῶν σκλαβωμένων έπαρχιῶν τῆς Βορείου Ήπειρου μας. Ὅλα δέ αυτά πού περιζκλαινονται στο βιβλίο αυτό και πού ὁ συγγραφέας μόχθησε μία ὀλόκληρη ζωή νά τὰ έρευνήσει και νά τὰ συγκεντρῶσει στον τόπο, άπ' τόν ὁποῖο είχε πλημμυρισμένη τήν ψυχή του με έντονα βιώματα, άποτελοῦν τὸ πρώτο τόμο τῆς πολύτιμης εργασίας τού μακαρίτη Βασ. Μπαρά. Καθώς αναγράφεται από τόν κ. Βρανούση στον πρόλογο τού βιβλίου, κατά τόν ίδιο τρόπο θά άπαρτισθεῖ και ὁ δεύτερος τόμος από τὰ κατάλοιπα τού συγγραφέα.

*Ας είναι λοιπόν οίωνα ή μνήμη του έξαι-
ρετου αυτού πνευματικού τέκνου της 'Ηπει-
ρου. 'Αξιζον όμως θερμότατα ονγαρητήρια
τόσο στα παιδιά του ονγγραφέα, όσο και στον
κ. Βρανούση, γιατί δέν λογάριασαν κόπους και
ύλικές θυσίες να παρουσιάσουν το θαυμάσιο
αυτό βιβλίο, που πλουτίζει την 'Ηπειρωτική
μας βιβλιογραφία.

ΚΩΣΤΑΣ Η. ΛΑΛΑΡΙΔΗΣ

Μαρίας Φαλαγγά — Γεωργίου : «'Αναπόληση»
(ποιήματα), 'Αθήνα, 1968.

'Ωριμη λυρική εύαισθησία, ή ποιήση της
Μαρίας Φαλαγγά — Γεωργίου, είναι άπ' την
άκριβώτερη και την διανγέστερη π'ρουσία της
γυναικείας είσοφράς στα σύγχρονα γραμματά
μας. Γιατί, μέσα στην ύπερεκχιλίση της ακρό-
τητας και στην άραίωση της τρυφερής άτμό-
σφαιρας, που έφερε ή «μοντέρνα έποχή», ή
ποιήτρια αυτή κρατήθηκε άπειραχη. Χωρίς,
ώστόσο, ν' άρνηθει τον προβληματισμό για
μιά προσανατολισμένη μετάβαση, ή Μαρία Φα-
λαγγά — Γεωργίου κατόρθωσε να μείνει ανα-
παλλοτρίωτη. 'Ετσι, μέ την «'Αναπόληση», έρ-
χεται τώρα, που ή στίλβη της σκληρότητας
και που ή κόπωση από μιάν άδεια κατάπληξη
έχουν άμβλύνει τον άνθρωπο, να γιομίζει την
ζωή μέ την γοητεία της μελαγχολικής άναπό-
λησης και μέ το άγγιγμα μιās αισθησης ποιη-
τικής 'Η ποιήτρια, έχοντας τον κραδαισμό και
την θύμηση της πνευματικής γένσης άπ' την
ζωή, καταφέρνει έδώ να συνθέσει την έμπει-
ρία που κέρδισε άπ' τα αισθήματα και την
σγκίνηση που πυκνώθηκε μέσα της, μιá ζωή
σ' έναν άληθινά ποιητικό χώρο. Κι' αυτό, για
τον στεγνωμένον οδοιπόρο που χάθηκε προ-
στά στις άποστάσεις της σημερινής κοινωνικής
διεύρυνσης, άποτελεί άναμφισβήτητα μιá ύψι-
στη ψυχική και πνευματική εύφροσύνη.

'Ωραία ψυχή, σ' άναπολώ τώρα που ή τρικυμία
μáινεται páλι γύρω μου κι' έγώ γερμένο κρίνο
μιá λίμνη άγνή σαν την καθάρια σκέψη
να ύψώσει άφρους και κύματα να όρθώσει.

Νανās 'Αποστολίδου : «Στοχασμοί» (Χρονο-
γραφήματα), 'Αθήνα, 1968.

'Η Νανά 'Αποστολίδου, Βορειοηπειρωτίσ-
σα καλλιεργημένη και άνήσυχη, στέκεται
κι' αυτή μέ το στοχασμό και το όνειρο στην
γλυκειά σκλάβα Πατρίδα. Καρπός αυτής της
άγάπης, που γιομίζουν την ζωή της και πού,
έπί τέσσερα χρόνια (1964 — 1967), δίνεται άπό
τις στήλες της έφημερίδος «Πυρός Βορείου
'Ηπειρου», είναι και το βιβλίο τοδτο. Χρονο-
γραφήματα, που έχουν έκταση πνευματική
και άνεση καλλιεργημένου λόγου, είναι, ξε-
ρετε, μιá έργασία άξιοπρόσκτη. Κι' όταν,

μάλιστα, ή πεζογραφία αυτού του είδους, ξε-
κινάει πάντα άπόναν πόνο ίερό, για τον χώρο
της Πατρίδας, είναι και μιá προσφορά. Αυ-
τήν την άξία, νομίζω, έχουν και οί «Στοχα-
σμοί» της Ν. 'Αποστολίδου.

ΔΗΜΟΣΘ. Γ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

●●●

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

Φίλτατοι Κύριοι Διευθυνται
και λοιποί του κύκλου της «'Ηπει-
ρωτικής 'Εστίας»

Τά τεύχη της «'Ηπειρωτικής 'Εστίας», επί
δεκαέξ τώρα χρόνια, τά παίρνω εις τά χέρια
μου μέ μεγάλην, χωρίς ύπερβολήν, λαχτάραν,
σγκίνησην και άγάπην. Βυθιζόμενος εις την
ανάγνωσίν τους, όταν θέλω να ξεκουρασθώ
και να ψυχαγωγηθώ, αισθάνομαι πάντοτε την
έξαννίζουσαν άπολυτρωτικήν εκείνην ψυχικήν
κατάστασιν και διάθεσιν, που φέρνει ή άνα-
σύνδεσις μέ τις ρίζες μέσω του άκαταλύτου
έν προκειμέ ω ήπειρωτισμού του παρελθόντος
και του παρόντος, ό όποιος εις την ουσίαν
του παραμένει άληθινά πανελλήνιος και οί-
κουμενικός. Τόν τελευταίον τοδτον χαρακτη-
ρισμόν, άς μου έπιτρική, να τον χρησιμοποιή-
σω άπό της άπόψεως του ψυχικού και πνευ-
ματικού δυναμισμού, τον όποιον ό ήπειρωτι-
σμός μας έν άναφορά πρό; τάς πανανθρωπί-
νους ήθικάς και πνευματικάς άξίας και έν
συνδυασμώ μέ τον πλέον άγνόν ιδεαλιστικόν
πατριωτισμόν και πανελληνισμόν του, έκπρο-
σωπεί και άναδεικνύει κατά τάς παντοίας έκ-
δηλώσεις του και έπιτεύξεις του, όπως περι-
τοδτου άψευδή μαρτυρίαν δίδουν και τά μέχρι
τοδδε 188 τεύχη του περιοδικού Σας. Τόν έν-
θουσιασμόν μου αυτόν, ό όποιος μέ κινεί και
εις την διά της παρούσης μου ψυχικήν έπι-
κοινωνίαν μέ Σας, τους πράγματι ήρωικούς
συντελεστάς του άθλου που λέγεται έπίμονος
διαρκής προβολή και άξιολόγησις της κατά
τά άνωτέρω πλατυτάτης και περιεκτικωτάτης
ήπειρωτικής ιδέας εις όλας τάς εκφάνσεις
της πνευματικής της έξανθήσεως και καρπο-
φορίας, τον άνερρίπισε κατ' αυτάς páλιν το
τεύχος «'Αφιέρωμα εις Δημ. Στ. Σαλαμάγκαν»
που έχω εις τά χέρια μου. 'Η προσωπικότης,
της όποιας κατά πάντα έπαξίως τιμάται διά
τοδ τεύχος αυτού ή μνήμη και προβάλλεται
το έργον της, ό άξέχαστος Σαλαμάγκας, ό
«τελευταίος Γιαννιώτης», όπως άπό την άπο-
ψιν του τον έχαρακτήρισεν αυθόρμητα ό συν-
ομιλητής του κ. Πάνου Φάντη, κατά το σχε-
τικόν σημείωμά του εις το τεύχος, κατώρθω-
σε πράγματι μέ το ιδιότυπον έργον του να
σγκρατήση άσβεστον κυριολεκτικά εις την
συνείδησίν μας και εις την ιστορικήν πλέον
μνήμην το παρελθόν, ως χρώμα και νόημα,
τών 'Ιωαννίνων, τά όποια κατά κάποιον τρό-
πον άποτελοδν και το συμβολικόν, έστω, κέν-
τρον του όλου πολυπλεύρου και πολυχρώμου

ήπειρωτισμού. Έτσι άξιζει άναμφισβητήτως τὸ μὲ τὴν ποικιλίαν ἀπὸ ὠραίες πινελιές πορτραῖτο, μὲ τὸ ὁποῖον ἀποθανατίζεται ὁ Δημήτριος Σαλαμάγκας εἰς τὸ εἰς μνήμην του τευχὸς σας ἀπὸ ὅλους σας καὶ ἀπὸ τὸσους ἄλλους ἐκλεκτοὺς συνεργάτας σας Ἡπειρώτας καὶ λοιποὺς πανέλληνας.

Εἶχατε κάμει καὶ εἰς ἐμὲ ἐγκαίρως τὴν τιμὴν νὰ μοῦ στείλετε τὴν σχετικὴν εἰδοποίησιν, διὰ μίαν μικρὰν συμβολὴν εἰς τὸ τευχὸς αὐτό, τὸ ὁποῖον ἀπὸ καιρὸ ἔτοιμάζατε. Τὴν εἶχα δεχθῆ μὲ συγκίνησιν καὶ εἶχα ἀποφασίσαι πράγματι, μὲ μεγάλην εἰχαρίστησιν καὶ ἀπὸ συναίσθησιν χρέους, νὰ γράψω καὶ ἐγὼ κάτι. Εἶχα διαλέξει μάλιστα καὶ τὸ θέμα, τὴν κατὰ ἓνα τρόπον ἀνθολογικὴν προσφορὰν μερικῶν περιγραφῶν τῆς νοσταλγικῆς ἀτμοσφαιρας καὶ ἰδέας συνάμα τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων ἀπὸ Ἑλλήνας δημοσιογράφους, οἱ ὅποιοι παρηκολούθησαν ἀπὸ κοντὰ τοὺς ἠρωϊκοὺς ἀπελευθερωτὰς μπιζανομάχους τὸ 1912—13 καὶ ἀγνάντεαν ἀπὸ τὶς κορυφές ἐκεῖ, ὅπου διεξήγετο ἡ ἐπικὴ μάχη, τὴν θρυλικὴν πόλιν τῶν πανελληνίων τότε πόθων καὶ ὀνείρων πού σὲ λίγο ἐγιναν πραγματικότης. Ἐπίσης ἐσκόπευα νὰ παρεμβάλω καὶ ἀναλόγους ἐκδηλώσεις τῆς μεγάλης Γαλλίδος λογίας Γκυ ντὲ Σαντιπλαίρ, συζύγου τοῦ Γάλλου προξένου εἰς τὰ Γιάννινα κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς πολιορκίας καὶ τῆς ἀπελευθερώσεως, ἡ ὁποία εἶχε γράψει τότε τὸ ὠραιότατο βιβλίον, ἡ πολιορκημένη πόλις, πού ὑπάρχει καὶ εἰς ὠραιότατην ἑλληνικὴν μετάφρασιν ἀπὸ τὸν λόγιον τῆς ἐποχῆς Πάνον Τσοκόπουλον (ἂν δὲν μὲ ἀπατᾷ ἡ μνήμη μου, γιὰ τὴν παροῦσαν τὴν γράφω ἀπὸ τὴν θερινὴν μου διαμονὴν ἐκτὸς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ δὲν ἔχω μαζί μου τὰ σχετικὰ σημειώματά μου), σπανίως τώρα βεβαίως εὐρισκομένην, καὶ δι' αὐτό, ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ ἐδῶ ἢ παρέκβασις, καλὸν θὰ ἦτο νὰ καταβληθῆ ἀρμοδίως προσπάθεια νὰ ἐπανεκδοθῆ τὸ θαυμάσιον αὐτό, τὸ ἐπαναλαμβάνω, βιβλίον. Ἡ ἐπανεκδοσίς του δὲν θὰ ἦτο ξένη καὶ πρὸς τὴν ἀπόδοσιν τιμῆς εἰς τὴν μνήμην τοῦ Δημ. Σαλαμάγκα.

Εἶχα τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι καὶ μὲ τὴν κατὰ τὰ ἀνωτέρω μικρὰν συμβολὴν μου, πού ἐσχεδιάζα καὶ ἐπιθυμοῦσα νὰ προσφέρω διὰ τὸ τευχὸς σας Σαλαμάγκα, χωρὶς ἐν τέλει νὰ τὸ πραγματοποιήσω, ἔνεκα τῆς περιπλοκῆς μου εἰς ἄλλας ὑποχρεώσεις μου, θὰ ἀνταπεκρινόμην κατὰ κάποιον τρόπον εἰς τὴν ὀφειλὴν ἀποδόσεως τιμῆς εἰς τὴν μνήμην του. Θὰ προσπαθοῦσα κάπως νὰ δείξω ὅτι καὶ τὰ ἰδικὰ του νεανικὰ βιώματα, ὡς καὶ μέγα μέρος ἀπὸ τὸ ἐξ αὐτῶν διαποτιζόμενον καὶ ἐκτρεφόμενον ἔργον του, παρουσιάζοντο κατὰ κάποιον τρόπον σχετιζόμενα πρὸς τὰς περιγραφὰς ἐκεῖνας, εἰς τὰς ὁποίας προβάλλεται μὲ συγγενῆ τότε ἔκφρασιν καὶ ψυχικὴν βεβαίως διάθεσιν ἢ πόλις τῶν ὀνείρων, ὑπὸ τὰς ἰδιαιτέρας καὶ μοναδικὰς συνθήκας τῶν συγκινήσεων καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἀπὸ τὴν πανελ-

λήνιον καὶ τὴν παμφιλελληνικὴν κατὰ μέγα μέρος τότε ψυχὴν εἰς τὴν ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ ἀποκατάστασιν τῆς καὶ ἀνάδειξιν τῆς διεκδικουμένης.

Μὲ τὴν ἡμέραν τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἰωαννίνων συνδέεται καὶ ἓνα ἄλλο συγκλονιστικὸν γεγονός διὰ τὸν ἀείμνηστον Τάκην Σαλαμάγκαν, ὁ θάνατος τοῦ πατέρα του, τοῦ ἀείμνηστου ἱατροῦ Στεφάνου Σαλαμάγκα, ἐνὸς ἐκ τῶν ὀλίγων πρωτεργατῶν τῆς θρησκευτικῆς πνευματικῆς κινήσεως εἰς τὰ πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως Γιάννινα, ἐκδότου ἐπὶ βραχὺ χρονικὸν διάστημα καὶ θρησκευτικοῦ φύλλου, «Εὐαγγελικὴ Σάλπιγξ», ἂν ἐνθυμοῦμαι καλὰ τὸν τίτλον. Ἐσεῖς αὐτοῦ τὰ γνωρίζετε αὐτὰ καλλίτερα. Ἐτσι ἡ ἡμέρα ἐκεῖνη ἔμεινε ἀνεξίτηλα χαραγμένη εἰς τὸν νεανίαν τότε Τάκην Σαλαμάγκαν, συνδεδεμένη μὲ ἀνάμικτα αἰσθήματα καὶ συναισθήματα ἀπάτου ὀδύνης διὰ τὸν χαμόν τοῦ γεννήτορος, ὁ ὁποῖος μόλις ἐπρόλαβε νὰ λάβῃ μίαν φευγαλέαν αἰσθησιν τοῦ πραγματοποιουμένου ὀνείρου, καὶ ἀνεκκλήτου χαρᾶς διὰ τὸ πραγματοποιηθὲν μεσιανικὸν ἔθνικόν γεγονός. Αὐτὸ ἴσως, κάνω τώρα τὴν σκέψιν, νὰ ἐπηρέασε κατὰ κάποιον τρόπον πρὸς τὴν διαρκεστέραν πλέον ἀνάμικτον αὐτὴν κατεύθυνσιν καὶ τὸν ἰδιότυπον εὐγενικὸν χαρακτῆρα του καὶ τὸ εἰς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν κατὰ ὀρισμένας πλευρὰς κινούμενον ἔργον του, ὅπως θαυμάσια παρουσιάζετε ὅλοι σας εἰς τὰ σχετικὰ σημειώματα τοῦ εἰς μνήμην του τευχὸς σας ὅλα τὰ κατ' αὐτόν.

Βεβαρυμένος, ὅπως καὶ παραπάνω ἀνέφερα, μὲ πολλὰς ἄλλας σχετικὰς ὑποχρεώσεις μου, ἀνέβαλλα συνεχῶς τὴν πραγματοποιήσιν τῆς διὰ τὸ τευχὸς σας ὑποχρεώσεώς μου, ἐνόμιζα δὲ μάλιστα ὅτι θὰ ἐξοικονομοῦσα δι' αὐτὴν χρόνον τώρα, κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἐκ τῶν μαθημάτων μόνον διακοπῶν μας. Ἀλλὰ διὰ τὰ σχέδιά μου αὐτὰ ἦταν πλέον ἀργά. Τὸ τευχὸς σας, ἐκλεκτό καὶ πλουσιώτατον, ὅσον καὶ μὲ καταφανεῖς τὰς δυσκολίας πού Σεῖς οἱ ἠρωϊκοὶ (δὲν τὸ λέγω αὐτὸ ἀπὸ ὑπερβολῆς ἢ ἀπὸ συνήθειαν, ἐπειδὴ ὅλα τὰ ἠπειρωτικὰ ἐπιτεύγματα εἶναι καὶ ἠρωϊκὰ) φροντισταί του καὶ εἰς αὐτό, ὅπως καὶ εἰς τὸ ὅλον ἔργον σας, συναντᾶται καὶ ὑπερνικᾶτε, ἐτοιμάστηκε καὶ ἔφθασε εἰς τὰ χέρια μου. Ἐτσι εἰς ἐμένα ἐγίνετο περισσότερο ἀισθητὸ τὸ καλοπροαίρετο παράπονον (πρὸς τὸν ἑαυτὸν μου), ὅτι ἔμεινα μακρὰν ἀπὸ τὴν θαυμασίαν αὐτὴν πνευματικὴν πανδασίαν, μὲ τὴν ὁποῖαν ἀποδίδεται τὸν ὀφειλόμενον φόρον τιμῆς εἰς τὸν ἐκλεκτὸν ἀπαθανατιζόμενον, ὅπως καὶ ἐκεῖνος μᾶς ἀπεθανάτισε τὸν ὠραῖον κόσμον τοῦ παρελθόντος, τῆς ἀγαπημένης μας πόλεως, τῆς ὁποίας ἔχω καὶ ἐγὼ τὴν τιμὴν νὰ εἶμαι γέννημα καὶ θρέμμα.

Ὡς τελειόφοιτος τοῦ Πανεπιστημίου ἐτυχε νὰ εὐρίσκωμαι τὸ καλοκαίρι τοῦ 1938 μὲ τοὺς ἀείμνηστους Γιαννιώτες γονεῖς μου εἰς τὴν Νέαν Σμύρνην τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου τότε ἔμεινε μὲ τοὺς ἰδικούς του (μητέρα καὶ σύζυγον) καὶ ἐκεῖνος, προσφάτως ἀποστρατευθεῖς.

Είχαμε συχνήν ἐπαφήν καὶ ἐκάναμε ὠραίους ἀπογευματινοὺς περιπάτους εἰς τὸ πάρκον ἐκεῖ, ὁπότε μοῦ ἀνοίγε τὴν καρδιά του καὶ ἄφηνε νὰ διαφαίνωνται αἱ ψυχικαὶ καὶ πνευματικαὶ ἀνησυχίαι του καὶ οἱ ὀραματισμοὶ του, διὰ τῶν ὁποίων ἐκυσοφορεῖτο κατὰ μέγα μέρος καὶ τὸ κατόπιν ὡς ἀκράτητος χεῖμαρρος ἀποκαλυφθὲν καὶ ἐκδηλωθὲν πνευματικὸν ἔργον του. Φυσικὰ ἢ κουβέντα μας περιστρέφετο τὰ βραδάκια, πὺ καθόμαστε στὸν κήπο τοῦ σπιτιοῦ πὺ ἔμενε ἐκεῖνος ἢ ἡμεῖς ἐκεῖ εἰς τὴν Νεαν Σμύρνην, καὶ εἰς τὰ πάντοτε νοσταλγικὰ καὶ περιπόθητα Γιάννινά μας καὶ τὰ «παληὰ» τους.

Ὑστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια, ἄρχισα νὰ ἔρχωμαι πάλιν, μερικὰ ἀπὸ τὰ τελευταῖα καλοκαίρια, αὐτοῦ μὲ τὴν συζυγὸν μου πλέον καὶ μὲ τὰ παιδιὰ μου, τοὺς ὁποίους καὶ ἐβάπτισα εἰς τὰ νερὰ τῆς Λίμνης καὶ τοὺς ἐξεγναννιώτισα ψυχικὰ, ὥστε τὰ παιδιὰ μου νὰ μοῦ ζητοῦν κάθε φορά, πότε θὰ ξαναπᾶμε στὰ Γιάννινα. Μερικὲς δὲ φορές εἶχα καὶ ἐγὼ τὴν τύχη, πρὸ 5—6 ἐτῶν, νὰ μὲ συνοδεύσῃ εἰς τὰς ἀνὰ τὸ παρελθὸν αὐτοῦ περιπλανήσεις μου ὁ ἀείμνηστος Σαλαμάγκας καὶ νὰ μεταδίδῃ ὁ ἴδιος καὶ εἰς τὴν σύζυγόν μου μὲ τὸν τρόπον του τὸν ὑπὲρ τῆς πόλεως μας ἐνθουσιασμόν καὶ τὴν συγκίνησιν διὰ τὸ ὠραῖον παρελθὸν ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ζωντανὸν παρὸν τῆς. Καὶ εἰς τὸ σπῆτι του τὸν εἶχαμε ἐπισκεφθῆ, εἰς τὸ μυσταγωγικὸ πραγματικὰ ἐκεῖνο σπῆτι τῆς Λεωφόρου Γεωργίου Β', ὅπου καὶ μικρὸ παιδί μὲ τὴν μακαρίτισσα μητέρα μου ἐσύχναζα γιὰ νὰ πᾶμε μὲ τὴν μητέρα του εἰς τὴς ἀγρυπνίες καὶ τὴς λειτουργίας τῆς «Παντάνασσας», εἰς τὰ μοναστήρια τοῦ νησιοῦ καὶ εἰς τὴν «Γαστρίτσαν», (Καστρίτσαν, πὺ τὴν εἶχεν ἀνακαινίσει ὕστερα ὁ θαυμαστὸς Μάστρο-Τόλης δὲν ξέρω ἂν ζῆ) καὶ εἰς ἄλλα προσκυνήματα.

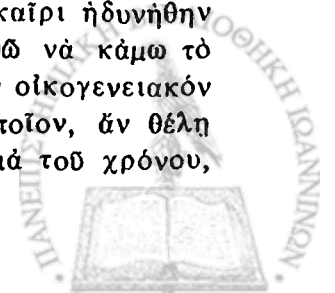
Τὸ ὅλον παρελθὸν καὶ τὸ ζωντανὸν παρὸν τῆς πόλεως μας, καὶ κατὰ φυσικὴν ἐπέκτασιν τῆς Ἡπείρου μας, τὰ ἐκπροσωπεῖτε καὶ Σεῖς μὲ τὸ ἔργον Σας, πολῦτιμος συνεργάτης εἰς τὸ ὅποιον ἦταν καὶ ὁ ἀείμνηστος Τάκης Σαλαμάγκας καὶ τὸ ὅποιον ἔρχεται τόσο ταιριαστὸ μὲ τὸ παράλληλον ἔργον τοῦ ἄλλου αὐτοῦ ἐπιτοπίου φάρου, τῆς «Ἐταιρείας τῶν Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν», μὲ πρωταγωνιστὴν ἐκεῖ τὸν ἄλλον ἀκούραστον καὶ «παθιασμένον» διὰ τὴν πανηπειρωτικὴν ἰδέαν Κων. Φρόντζον καὶ μὲ συνεργάτας ἐπίσης τοὺς περισσοτέρους ἀπὸ Σᾶς.

Καὶ τώρα, μιά πὺ εὐρίσκομαι εἰς τὸν συνειρμὸν αὐτὸν διὰ τοὺς προμάχους καὶ τοὺς φύλακας τῆς πνευματικῆς πανηπειρωτικῆς ἰδέας, ὅπως μᾶς τὴν ἐπανασυνειδητοποιεῖ τὸ τεῦχος Σας «Ἀφιέρωμα εἰς Δημ. Σαλαμάγκαν», ὡς ἓνα μέγαλο ἀντάξιον ἐρμηνευτικὸν ὑπόμνημα εἰς τὴν προσωπικότητα καὶ τὸ ἔργον ἐκεῖνου, ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ ὑπενθυμίσω ὅτι εὐτυχῶς ἔχομε ἀκόμη καὶ ἓναν ἄλλον «τελευταῖο Γιαννιώτη» εἰς τὴν Κυψέλη τῶν Ἄ-

θηνῶν, τὸν φίλτατον εἰς ὅλους μας, κατὰ πολλὰ ἀνάλογον καὶ παράλληλον πρὸν τὸν τιμώμενον, Εὐάγγελον Μπόγκαν, τὸν ὅποιον εἶθε νὰ μᾶς τὸν κρατῆ ὁ Θεὸς ἐπὶ πολλὰ ἀκόμη χρόνια εἰς τὴν ζωὴν καὶ νὰ τὸν ἐνδυναμῶνῃ εἰς τὸ ἀκατάπαυστον πάντοτε ἔργον του, χαρίζοντάς του ἀκλόνητον σωματικὴν καὶ ψυχικὴν ὑγείαν καὶ διάθεσιν. Καὶ αὐτὸς μὲ τὸ ἐπίσης ἀνεγνωρισμένον ἔργον του, καὶ μὲ τὸ ἦθος του καὶ μὲ τὴν προσωπικότητά του καὶ μὲ τὴν συναναστροφὴν του νὰ μᾶς σφυρηλατεῖ ἀπαράμιλλα τοὺς δεσμοὺς μὲ τὸ παρελθὸν τοῦ τόπου μας καὶ μὲ τὴν ρίζαν μας, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος μᾶς τὰ λέγει ὠραιότατα εἰς τὸ ἰντὶ ἐπικηδεῖου σημειώμα του, σελῖς 538, τοῦ τεύχους Σαλαμάγκα. Τὴν συναναστροφὴν του εἶχα ἐπίσης τὴν τύχην νὰ τὴν ἀπολαύσω μαζί μὲ ὄλην τὴν οἰκογενειάν μου καὶ μὲ τοὺς γονεῖς μου παλαιότερα, καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ αὐτοῦ, εἰς τὰ Γιάννινα, ἀλλὰ κατὰ μίαν ὠραῖαν σύμπτωσιν καὶ ἐδῶ εἰς τὸν συνήθη τόπον τοῦ παραθερισμοῦ μας, ἔξω ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου τὰ περασμένα καλοκαίρια ἔρχόταν καὶ αὐτὸς μὲ τὴν ἀπὸ τὰ μέρη τῶν ἀποτελούντων τὸν ἐδῶ οἰκισμὸν καταγομένην ἐρίτιμον σύζυγόν του. Νὰ ἔρριχνε κανεὶς τὴν ἰδέαν διὰ μίαν προσεχῆ κατὰ δυνατότητα ἐκδοσιν τευχῶν Σας, ἀφιερωμένων καὶ εἰς ζῶντας μεγάλους Ἡπειρώτας τοῦ εἶδους τοῦ ἀείμνηστου Σαλαμάγκα, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι ὁ κ. Μπόγκας, διὰ τὸν ὅποιον τὸ ἔφερε κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον ἐδῶ ἢ κουβέντα, ἢ ὁ κ. Κ. Δ. Μέρτζος τῆς Βενετίας καὶ ἄλλοι;

Προσεχῶς, θὰ Σᾶς ταχυδρομήσω καὶ μερικὰ ἰδικὰ μου δημοσιεύματα τοῦ τελευταίου καιροῦ, εἰς διπλοῦν, διὰ νὰ εὐρίσκωνται αὐτοῦ εἰς τὸν κύκλον Σας καὶ εἰς τὰ χέρια Σας. Εἰς ἓνα μάλιστα ἀπὸ αὐτὰ προσπαθῶ, ὅπως θὰ ἰδῆτε, νὰ ὑπερασπισθῶ νὰ ἀναδείξω τὴν εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν καὶ τὸν ἑλληνικὸν διαφωτισμὸν προσφορὰν ἑνὸς ἄλλου παλαιότερου ἐκλεκτοῦ τέκνου τῆς Ἡπείρου, τοῦ ἐξ Ἀρτης καταγομένου τοῦ Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ, τοῦ εἰς φωτιστὴν τῶν Ρώσων κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα ἀναδειχθέντος. Εἰς τὴν μελέτην αὐτὴν λαμβάνω θέσιν καὶ ἀσκῶ ἀντικριτικὴν εἰς σχετικὸν ἔργον περὶ τοῦ Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ ὡς Θεολόγου, ἐκδοθὲν προσφάτως ὑπὸ μεγάλου συγχρόνου ρωμαιοκαθολικοῦ ἱστορικοῦ καὶ θεολόγου.

Μὲ τὴν μακροσκελῆ αὐτὴν ἐπιστολήν μου τακτοποιῶ κάπως τὴν συνείδησίν μου διὰ τὴν μὴ ἔγκαιρον ἀνταπόκρισίν μου εἰς τὴν περὶ συνεργασίας μου εἰς τὸ τεῦχος Σαλαμάγκα εὐγενῆ πρόσκλησίν Σας, ὅπως καὶ διὰ τὸ ὅτι οὔτε κατὰ τὸ παρελθὸν καλοκαίρι ἠδυνήθην οὔτε κατὰ τὸ τρέχον θὰ δυνηθῶ νὰ κάμω τὸ καθιερωθὲν τελευταίως ἐτήσιον οἰκογενειακὸν μου αὐτοῦ προσκύνημα, τὸ ὅποιον, ἂν θέλῃ ὁ Θεός, τὸ ἀναβάλλω πλέον διὰ τοῦ χρόνου,

όποτε εϋχομαι νά εϋρω και όλους Σας εν ύ-
γειά και άλλη συναφή άκμη.

Μετά τιμής και αγάπης

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ

(Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσ)νίκης)

Θεσσαλονίκη

Υ. Γ. Μόλις έτοιμαζόμουν από την Νέαν
Μηχανώναν νά ταχυδρομήσω την παρούσαν,
την όποιαν εϋχα στείλει εις τον βοηθόν μου
εις Θεσσαλονικην νά μου την δακτυλογραφή-
σουν (και μου την καθυστέρησε αρκετά) όταν

έπληροφορήθηκα ξαφνικά και με μεγάλην
θλίψιν τον θάνατον του Εθαγγέλου Μπόγκας,
έπισυνάβαντα, όπως φαίνεται, κατά τις πρώτες
ήμερες του Αυγούστου. Τό ότι ή ύγεια του
ήταν αρκετά κλονισμένη, τό εγνωρίζα καλά
και γι' αυτό αι πολλές εϋχές μου, εϋχές αυτής
εις τό μέρος της παρούσης μου έπιστολής
πού άφορά εις αυτόν και πού τό έγγραφο, ό-
ταν τον έθεωρούσα άκόμη εν ζωή. Τώρα δέ
άλλάξω την έπιστολήν μου αυτήν παρά μόνο
τά εις τον μακαρίτην πλέον Μπόγκαν άφ-
ρώντα τά μετατρέπω ως εις θανόντα πλέον
άναφερόμενα και ή πρότασίς μου διά τευχός
Σας περι αυτού παίρνει πλέον άλλην μορφήν.

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΠΕΝΘΗ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΜΠΟΓΚΑΣ

Στό έρετεινό καιοκαίρι, ή Εθαγγέλος Μπόγκας, ένας άλλος πνευματικός άνθρωπος,
πού τόσα πολλά έχει προσφέρει στην Λαογραφία, την Ιστορία και, γενικότερα, στην Ήπει-
ρωτική Έθνολογία, έγκατέλειψε την ματαιότητα του ανθρώπινου βίου. Ο Εθαγγέλος Μπό-
γκας, γνωστός στην πανελλήνια λόγια επιστημονική κίνηση και βιβλιογραφία, είναι άπ' τους
παλιούς αντιπροσώπους της Ήπειρου, πού, άνήσυχοι και μογθοῦντες γιά την Ιστορία, τις έν-
θυμήσεις και την άξία της παράδοσης του τόπου τους, έφτιαξαν ένα ιδιαίτερο κεφάλαιο στην
σύγχρονη βιβλιογραφία μας. Ιδιαίτερα. ύστερ' άπ' τον θάνατο του άειμνηστου Τάσκη Σαλα-
μαγκά, ή άπώλεια τούτη, έρχεται νά τονίσει, άκόμη περισσότερο, τό κενό πού εϋρίσκεται στα
Ήπειρωτικά Γράμματα. Η «Ήπειρωτική Έστία», της όποιας, ή άειμνηστος Εθαγγέλος
Μπόγκας, υπήρξε συνεργάτης και φίλος του στενού της περιβάλλοντος, σημειώνει μιá βαθύ-
τατη θλίψη, τό πένθος τούτο και θά δώσει, σ' ένα άπ' τά προσεχή της τεύχη, μιá πύ έπι-
ταμένη νεκρολογία και αναφορά στο έργο του άποθανόντος.

Δ. Κ.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Β. ΠΕΚΛΑΡΗΣ

Εις την άκμήν της πολυμερούς πνευματικής
του δράσεως και εις ήλικίαν 53 έτών έξεδήμησε
πρός Κύριον τή 12η Σεπτεμβρίου έ. έ. εν Άμ-
βούργω της Γερμανίας, όπου εϋχε μεταβή προς
θεραπείαν πρό ενός μηνός, ή διακεκριμένος δημο-
σιογράφος και πνευματικός άνθρωπος Παναγιώ-
της Β. Πεκλάρης, Διευθυντής του Γραφείου Τύ-
που της Ίερας Αρχιεπισκοπής Αμερικής.

Ο Παναγιώτης Πεκλάρης έγενήθη εκ γο-
νέων Ήπειρωτών, εν Αλεξανδρεία της Αιγύ-
πτου. Αποφοιτήσας τό 1931 του Έλληνικού
Γυμνασίου Αλεξανδρείας, έσυνέχισε τάς σπου-
δάς του (Πολιτικάς και Οικονομικάς) εις τό Πα-
νεπιστήμια Μονάχου, Βερολίνου και Βρυξελλών.

Αμα τή άποπερατώσει αυτών, έπεδόθη εις
την δημοσιογραφίαν, διακριθείς ως ανταποκριτής
έφημερίδων εις χώρας, όπου ήρθη ή άπόδημος
Έλληνισμός.

Γλωσσομαθής και εγκυκλοπαιδικώτατος,
προικισμένος με σπάνια πνευματικά και ήθικά
προσόντα, εύθυμισίαν, διορατικότητα, άκραιψύ-
τητος χαρακτήρος, ών άνθρωπος άρχών και πε-
ποιθήσεων, ειδικευθείς έξ άλλου εις τά θέματα
του άποδήμου Έλληνισμού, ή Πάνος Πεκλάρης
εϋχε καταστή περιζήτητος ανταποκριτής, άνυψώ-
σας τό έπάγγελμα του δημοσιογράφου εις ύπόυρ-
γμα έθνικού παράγοντος.

Υπηρετήσας ως ανταποκριτής άθηναϊκών

έφημερίδων εν Εύρώπη και έπειτα εν Αιγύπτω,
ήλθεν εις την Αμερικην την 9ην Μαρτίου 1953.
Διετέλεσεν ανταποκριτής του «Αθηναϊκού Πρα-
κτορείου», του «Βήματος», της «Αθηναϊκής και
των άλλων Έλληνικών έφημερίδων, ως και μέ-
λος της συντάξεως του «Έθνικού Κήρυκος» της
Νέας Υόρκης. Έκ παραλλήλου, ίδρυσε και διη-
θουσε τό μηνιαίον άγγλόφωνον περιοδικόν Hele-
nic Review.

ΤΟ ΕΠΑΘΛΟΝ

ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ

Τό βραβείον, πού ή ποιήτρια Καίτη Βέλ-
λιου Γουσιοπούλου άθλοθέτησε, μέσω της
«Ήπειρωτικής Έστίας», μεταξύ των σπουδα-
στών της Ζωιομαίας Παιδαγωγικής Ακαδη-
μίας Ιωαννίνων, άπονεμήθηκε στον κ. Θωμά
Ζυγόπουλο, δευτεροετή της Ζ. Π. Ακαδημίας,
γιά την μελέτη του: «Τά άρχοντικά των Ιω-
αννίνων». Η βράβευση αυτή, εϋχε και χορη-
μικό έπαθλο από 2.500 δραχ.

Έν προκειμένω, πρέπει νά έξαρθεί ξεχω-
ριστά ή χειρονομία αυτή της άθλοθέτριας, για-
τι, παρ' όλον πού δέν είναι Γιαννιώτισσα,
έδειξε πώς ξέρει, καλύτερα από πολλούς πού
επαίρονται και πού θορυβούν, νά τιμάει την
μνήμη ενός ανθρώπου πού τόσα προσέφερε
στην πόλη τούτη και στην Ήπειρο.